سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

Iran Migration Outlook 2021

Iran Migration Outlook2021

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

این سالنامه نمایانگر آخرین (به روزترین) آمار و اطلاعات حوزه مهاجرت‌های بین المللی در ایران و جهان است.سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰، دارای وجوه تمایز و بهبودهایی نسبت به سالنامه مهاجرتی سال گذشته است. در این سالنامه، برای اولین بار امکان رصد و پایش جریان‌های مهاجرتی در طول دو سال پیاپی در کشور فراهم آمده است. همچنین از نتایج پیمایش‌ها و مطالعات کمی و کیفی مختلف برای تحلیل روندهای مهاجرت در ایران و جهان استفاده شده است. روند ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور سراسری و المپیادهای دانش آموزی، روند بازگشت متخصصان و نخبگان علمی به کشور و همچنین روند خروج و بازگشت پناهجویان ایرانی برای اولین بار در این سالنامه بررسی و منتشر می‌شوند. همچنین چکیده‌ای از مهمترین گزینه‌های سیاستی پیش روی ایران با توجه به روندهای آماری و چالش‌های مهاجرتی در حوزه‌های مختلف اعم از جابجایی بین‌المللی دانشجویان، مهاجرت‌های کاری و اقتصادی، مهاجرت‌های اجباری و پناهجوی و مهاجرت‌های بازگشتی متخصصان ارائه شده است.

تهیه‌وتدوین

رصدخانه مهاجرت ایران

پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف

www.isti.ir

سرشناسه: صلواتی، بهرام، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور: سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰= Iran migration outlook ۲۰۲۱/ تدوین بهرام صلواتی؛ تهیه و تدوین رصدخانه مهاجرت ایران(پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف)؛ [برای] ستاد فرهنگ‌سازی اقتصاد دانش‌بنیان معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف، رصدخانه مهاجرت ایران.
مشخصات نشر : تهران: ریاست جمهوری، معاونت علمی و فناوری، مرکز ارتباطات و اطلاع‌رسانی، دانش بنیان فناور، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری: ۲۹۷ ص.: مصور(رنگی)، جدول(رنگی)، نمودار(رنگی).
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۰۵-۵۴-۱
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۸۱ - ۲۸۷.
موضوع: ایران -- مهاجرت -- سالنامه‌ها
موضوع: Iran -- Emigration and immigration -- Yearbooks
موضوع: مهاجران -- ایران -- آمار
موضوع: Immigrants -- Iran -- Statistics
موضوع: دانشجویان ایرانی -- کشورهای خارجی
موضوع: Iranian students -- Foreign countries
موضوع: مهاجرت اجباری -- ایران
موضوع: Forced migration -- Iran
موضوع: مهاجرت -- آمار
موضوع: Emigration and immigration -- Statistics
موضوع: مهاجرت دانشجویان -- ایران
موضوع: College student mobility -- Iran
موضوع: ایران -- مهاجرت
موضوع: Iran -- Emigration and immigration
شناسه افزوده: ایران. ریاست جمهوری. معاونت علمی و فناوری. انتشارات دانش بنیان فناور
شناسه افزوده: رصدخانه مهاجرت ایران
شناسه افزوده: ایران. ریاست جمهوری. ستاد فرهنگ‌سازی اقتصاد دانش بنیان
شناسه افزوده: دانشگاه صنعتی شریف. پژوهشکده سیاست‌گذاری علم، فناوری و صنعت. گروه پژوهشی سیاست گذاری مهاجرت
رده بندی کنگره:JV۸۷۴۱
رده بندی دیویی: ۸۱۰۹۵۵/۳۰۴
شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۳۴۶۰۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

تدوین: بهرام صلواتی

ناشر: دانش بنیان فناور

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۰۵-۵۴-۱

شمارگان: ۱۰۰۰ عدد

سال نشر: ۱۴۰۰

سالنامه مهاجرتی ایران

۱۴۰۰

Iran Migration Outlook

2021

تهیه و تدوین:

رصدخانه مهاجرت ایران

(پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف)

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰
Iran Migration Outlook 2021

تهیه و تدوین:
رصدخانه مهاجرت ایران
(پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف)،
تهران، ایران، ۱۴۰۰

سردبیر و نویسنده مسئول:
دکتر بهرام صلواتی

دبیر اجرائی:
رقیه صمدی

دبیر بخش مهاجرت‌های اقتصادی و کاری:
فهیمه بهزادی
همکاران: فاطمه سوری، اشکان فراهانی

دبیر بخش جابجایی‌های دانشجویی:
محمد امین مولا

دبیر بخش مهاجرت های اجباری و پناهجویی:
دکتر داود عیوضلو
همکاران: رقیه صمدی، آمنه میرزایی

دبیر بخش مهاجرت های بازگشتی:
زهره ربیعی

گرافیک:
آتلیه طراحی و چاپ تصویرنگار

ناشر:
انتشارات دانش بنیان فناور

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به رصدخانه مهاجرت ایران و انتشارات دانش بنیان فناور می باشد.

سخن آغازین

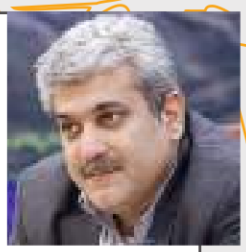

تولید داده‌ها و اطلاعات صحیح، منظم و با تواتر زمانی مشخص که بتواند نیازمندی‌های اطلاعاتیِ تحلیل وضعیت و طراحی برنامه و سیاست را تامین نماید در هر حوزه‌ای، به ویژه در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی که با اخبار و اطلاعات غیر صحیح یا آمیخته با مغالطات مشحون بوده، از نیازهای مبنایی برنامه‌ریزی و سیاستگذاری در این حوزه است. از این رو معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری با تلاش برای نهادسازی در این حوزه از جمله دریافت مصوبه‌ی ایجاد سازمان ملی چرخش نخبگان از شورای عالی انقلاب فرهنگی، حمایت از ایجاد رصدخانه مهاجرت در یک بستر پژوهشی و دانشگاهی، حمایت از تهیه گزارشات و داده‌های معتبر آماری و حمایت از انجام پیمایش‌های دوره‌ای در راستای ایجاد بستر برنامه‌ریزی صحیح و با چشمان باز در این حوزه تلاش کرده است.

هم‌اکنون با اهمیت روزافزون این حوزه‌ی سیاستی، هم در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای و هم در ایجاد تصویر جهانی صحیح نسبت به کشور به نظر می‌رسد نهادهایی که مسئولیت مستقیمی در این حوزه دارند باید فعالانه‌تر عمل کرده و نسبت به تحولات این حوزه حساسیت بیشتری نشان دهند. البته در حالی که در کشور ایران، حوزه مهاجرت متولی رسمی ندارد و مسئولیت‌ها و اختیارات در این حوزه توزیع شده و در سازمان‌های مختلف پراکنده است، انتظار سیاستگذاری و برنامه‌ریزی منسجم، پویا و پاسخگو نسبت به تحولات داخلی و جهانی تاحدی سخت و دشوار خواهد بود.

انتشار سالنامه مهاجرتی ایران که به همت رصدخانه مهاجرت تهیه و تنظیم شده است، در دومین سال خود اهمیت پایبندی به اصل تداوم تولید اطلاعات متقن و قابل اتکا در حوزه‌های مختلف سیاستی به ویژه حوزه مهاجرت را برای این معاونت نشان می‌دهد. سالنامه مهاجرتی ایران علاوه بر جمع‌آوری داده و اطلاعات از منابع مختلف آماری که نشان دهنده وضعیت مهاجرتی ایرانیان در گروه‌های مختلف دانشجویی پناهجویی و اقتصادی است، جمعیت ایرانیان در کشورهای اصلی مقصد و جریان‌ها و کانال‌های مهاجرتی آنها را نشان داده است.

در این مجلد برای اولین بار گزارشی از وضعیت مهاجرت استعدادهای برتر و مشمولین بنیاد ملی نخبگان آورده شده و روند مهاجرتی آنها را در گروه‌های مختلف علمی نشان داده است. همچنین داده‌های مرتبط با بازگشت متخصصان ایرانی خارج از کشور در برنامه‌ی همکاری با متخصصان غیر مقیم و پیشران‌ها، در کنار روندهای مهاجرت بازگشتی در ایران به عنوان یکی از محورهای اصلی رویکرد سیاستی چرخش استعدادها به مهاجرت نیروی انسانی آورده شده است.

امید است با افزایش تلاشهای نهادهای با مسئولیت مستقیم در این حوزه، بتوان نیازهای بخش‌های مختلف آماری و اطلاعاتی حوزه‌ی مهاجرت‌های بین‌المللی را به درستی و کامل پوشش داد.

سورنا ستاری

معاون علمی و فناوری رئیس جمهور

رئیس بنیاد ملی نخبگان

سخن سردبیر

دومین شماره سالنامه مهاجرتی ایران در حالی منتشر می‌شود که روند مهاجرت‌های بین‌المللی در جهان و بالتبع در ایران همچنان بر مدار افزایش است. در دوران همه‌گیری ویروس کرونا که جهان شاهد بیشترین محدودیت‌های جابجائی بین المللی بود، استمرار و افزایش مهاجرت حاوی این پیام است که مهاجرت پدیده شایع فعلی و آتی در ایران و جهان بوده که غیرقابل انکار و غیر قابل توقف است. بر همین اساس، شناخت ابعاد کمی و کیفی مهاجرت، شناسائی ریشه‌ها و دلائل آن و همچنین تلاش برای کاهش عوارض غیرمفید و بهره برداری از فرصت‌های برآمده از مهاجرت، رویکردی واقع‌بینانه به این پدیده جهان شمول هست.

مهاجرت، پدیده‌ای چندوجهی با ابعاد مختلف اقتصادی و اجتماعی است که با استخراج داده‌ها و داشتن تصویر منظم سالیانه از روندهای مهاجرتی، می‌توان به تاثیر عوامل مختلف بر این پدیده پی برد. برای مثال، بررسی روندهای مهاجرتی در طول چند سال گذشته نشان می‌دهد که با تصویب برجام در سال ۲۰۱۵ و ایجاد فضای امیدواری اجتماعی و گشایش اقتصادی در کشور، ما شاهد کاهش و افت مهاجرت‌های بین المللی به خارج از کشور و تشدید بازگشت متخصصان به داخل کشور بودیم. در عین حال، بعد از بازگشت تحریم، مجدداً شاهد فزونی گرفتن میل و تصمیم به مهاجرت هستیم. لذا داشتن تصویر آماری دقیق از مهاجرت، به کشف دلایل و ریشه‌های واقعی آن کمک شایانی می‌نماید.

همچنین، مهاجرت پدیده‌ای برآمده از برهم کنش نیروهای رانشی و کششی داخلی و بین‌المللی است. لذا در تحلیل و مدیریت آن باید تاثیر توامان این نیروها را در نظر داشت. هیچ کشوری نمی‌تواند با اتکای صرف بر شرایط داخلی خود و بی‌تفاوتی به شرایط محیطی اقدام به برنامه‌ریزی در این حوزه نماید. برای مثال، در حالیکه بسیاری از کشورهای جهان در حال معرفی و ارائه مشوق های مختلف تحصیلی، کاری و سرمایه‌گذاری، ورزشی و هنری بسیار جذاب برای جذب سرمایه‌های انسانی و مالی سایر کشورها هستند، دیگر افزایش سطح امکانات و تسهیلات اقتصادی و اجتماعی بر اساس استانداردهای داخلی کفایت لازم را برای کنترل مهاجرت نمی‌کند. در واقع، میزان گستردگی کمی و کیفی مهاجرت در یک کشور، سطح جذابیت و کارآمدی سیاست‌ها و برنامه‌های کنترل و مدیریت مهاجرت آن کشور باید در مقایسه با دیگر کشورها سنجیده و ارزیابی شود. لذا، رقابت شدید جهانی برای جذب و نگهداشت سرمایه‌های انسانی، عرصه مدیریت مهاجرت‌های بین‌المللی را برای کشورها بسیار چالش‌برانگیز نموده است. بنابراین، بی‌توجهی به اثر نیروهای رانشی و کششی جهانی مهاجرت، می‌تواند تبعات و هزینه‌های سنگینی را برای کشورها به دنبال داشته باشد.

با توجه به نکات فوق، یکی از کاربردهای مهم انتشار سالنامه‌های مهاجرتی برای کشورها، بکارگیری اطلاعات مهاجرتی در تصمیمات کلان حاکمیتی و سیاستگذاری هست. در واقع، استناد بر داده‌های قابل اتکا، نه تنها باعث تقویت و استحکام مبنایی سیاست‌های اتخاذ شده در حوزه مهاجرت می‌شود، بلکه زمینه سنجش اثر بخشی این سیاست‌ها در حوزه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی کشورها (مهاجرفرست و مهاجرپذیر) را بر اساس شاخص‌های کلیدی کمی و کیفی فراهم می آورد.

سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۰، تلاش نموده است تا سطح کمی و کیفی داده ها و آمار اطلاعات سالنامه پیشین را ارتقاء دهد. این سالنامه همچنین دارای ویژگی‌هایی است که در ادامه به به اختصار به برخی از آنها اشاره می‌شود. در این سالنامه، برای اولین بار امکان رصد و پایش جریان‌های مهاجرتی در طول دو سال پیاپی در کشور فراهم آمده است. همچنین از نتایج پیمایش‌ها و مطالعات کمی و کیفی مختلف برای تحلیل روندهای مهاجرت‌های در ایران و جهان استفاده شده است. روند ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور سراسری و المپیادهای دانش آموزی و همچنین روند خروج و بازگشت پناهجویان ایرانی برای اولین بار در این سالنامه بررسی و منتشر می‌شوند. همچنین چکیده‌ای از مهمترین گزینه‌های سیاستی پیش روی ایران با توجه به روندهای آماری و چالش‌های مهاجرتی در حوزه‌های مختلف اعم از جابجایی بین‌المللی دانشجویان، مهاجرت‌های کاری و اقتصادی، مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی ارائه شده است.

بهرام صلواتی

مدیر رصدخانه مهاجرت ایران

پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف

تقدیر و تشکر

سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۰ حاصل تلاش همکاران رصدخانه مهاجرت ایران با همراهی و همکاری ارزشمند گروه کثیری از محققان، دست اندرکاران و فعالان حوزه مهاجرت در بخش‌های مختلف است که بدین وسیله از تک تک آنها صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود. تهیه و انتشار این سالنامه، بی‌شک بدون حمایت ویژه معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری میسر نبود. لذا رصدخانه مهاجرت ایران و پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف ضمن تشکر از حمایت مالی و معنوی این دو نهاد، از کلیه سازمان‌ها و مراکز بخش دولتی و خصوصی که با در اختیار قرار دادن آمار و اطلاعات خود باعث غنای هر چه بیشتر این اثر شدند، تقدیر و قدردانی می‌نماید. بر همین اساس بواسطه‌ی مساعدت‌های آماری موسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان (Iran Knowledge)، بنیاد ملی نخبگان، دانشگاه آزاد اسلامی، موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی وزارت علوم، مرکز خدمات آموزشی وزارت بهداشت، تشکر ویژه می‌شود.

همچنین رصدخانه مهاجرت ایران لازم می‌داند از همکاری موسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان (Iran Knowledge)، گروه استارت آپی ایران (Iran Startup Group)، مجموعه تِک راسا (TechRasa)، دانشجویان دانشگاه‌های سراسر کشور و کلیه افراد حقیقی و حقوقی که با مشارکت خود در پیمایش‌های مهاجرتی این رصدخانه (توزیع و تکمیل پرسشنامه آنلاین)، زمینه شناخت ریشه‌ها و عوامل مختلف اقتصادی و اجتماعی موثر بر میل و تصمیم مهاجرتی در میان اقشار مختلف جامعه ایران را فراهم آوردند، قدردانی نماید.

امید است با انتشار سالنامه مهاجرتی ایران- ۱۴۰۰، تصویر روشنی از وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی و آخرین تحولات و روندهای جهانی مهاجرت، در ذهن خوانندگان و علاقمندان به این موضوع شکل گیرد.

فهرست مطالب

- **ملاحظات آماری** ۱۷
- **سالنامه در یک نگاه** ۲۵
  - ـ جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی ۲۶
  - ـ جمعیت ایرانیان خارج از کشور ۲۷
  - ـ وضعیت مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در ایران و جهان ۳۱
  - ـ وضعیت جابجایی‌های بین‌المللی دانشجویان در ایران و جهان ۳۱
  - ـ وضعیت کلی ماندگاری، خروج و بازگشت المپیادی‌ها و رتبه‌های برتر کنکور در ایران ۳۲
  - ـ وضعیت مهاجرت‌های اجباری (پناهندگی و پناهجویی) در ایران و جهان ۴۰
  - ـ وضعیت ایران در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی (مهاجرت معکوس) ۴۳
  - ـ وضعیت ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها ۴۵
  - ـ وضعیت ایران در شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت ۴۷
  - ـ وضعیت ایران در شاخص قدرت گذرنامه ۵۰
  - ـ جمع‌بندی ۵۱
- **بخش اول: نگاهی به وضعیت جهان در مهاجرت‌های بین‌المللی**
- **فصل اول: جابجایی بین‌المللی دانشجویان در جهان** ۵۹
  - ـ وضعیت آماری جابجایی بین‌المللی دانشجویان ۶۰
  - ـ مناطق اصلی دانشجوپذیر و دانشجوفرست ۶۳
  - ـ کشورهای اصلی دانشجوپذیر و دانشجوفرست ۶۵
- **فصل دوم: مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در جهان** ۶۹
  - الف) جمعیت مهاجران و نیروی کار مهاجر در جهان ۷۰
  - ـ تاثیرات همه‌گیری کرونا بر نیروی کار جهانی ۷۶
  - ـ جریان‌های عمده مهاجرتی در قاره آسیا ۷۸
  - ـ مهاجران و وجوه ارسالی آنها به کشور مبدا ۸۱
  - ـ سیاست کشورها در مواجهه با تاثیر کرونا بر مهاجران کاری ۸۵
  - ب) مهاجرت کادر بهداشت و درمان در دوران کرونا در جهان ۸۸
  - ـ جایگاه نیروی کار مهاجر در بخش بهداشت و درمان ۸۸
  - ـ شکاف نیروی کار در بخش بهداشت و درمان کشورها ۹۰
  - ـ جابجایی بین‌المللی نیروی کار بهداشت و سلامت ۹۰
  - ـ اثر کرونا بر فرسودگی و کاهش کادر بهداشت و درمان ۹۱
  - ـ برنامه‌ها و سیاست‌های مهاجرتی ویژه کادر بهداشت و درمان در دوران کرونا ۹۲
- **فصل سوم: مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در جهان** ۹۷
  - ـ آمار پناهندگان در جهان ۹۹
  - ـ آمادر پناهجویان در جهان ۱۰۱
  - ـ بازگشت پناهندگان به کشور مبدا ۱۰۴
  - ـ اسکان مجدد پناهندگان در جهان ۱۰۴
  - ـ اعطای تابعیت به پناهندگان در جهان ۱۰۷
  - ـ آمار مرگ و میر مهاجران در مسیرهای مختلف در جهان ۱۰۸
  - ـ آوارگی‌های جدید داخلی (IDP) ۱۰۹
- **فصل چهارم: مهاجرت‌های بازگشتی در جهان** ۱۱۱
  - ـ کشور چین، موفق‌ترین کشور در مهاجرت‌های بازگشتی ۱۱۵
- **بخش دوم: نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی**
- **فصل پنجم: جایگاه ایران در جابجایی بین‌المللی دانشجویان** ۱۱۷
  - الف) دانشجویان ایرانی در خارج از کشور ۱۱۹
  - ـ مقاصد اصلی دانشجویان ایرانی ۱۲۰
  - ـ جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب ۱۲۱
  - ـ دانشجویان ایرانی در آمریکا ۱۲۱
  - ـ دانشجویان ایرانی در ترکیه ۱۲۶
  - ـ دانشجویان ایرانی در آلمان ۱۲۷

_ دانشجویان ایرانی در ایتالیا ۱۲۹
_ دانشجویان ایرانی در کانادا ۱۳۰
_ دانشجویان ایرانی در استرالیا ۱۳۲
_ دانشجویان ایرانی در مجارستان ۱۳۳
_ دانشجویان ایرانی در هند ۱۳۵
_ دانشجویان ایرانی در فرانسه ۱۳۶
_ دانشجویان ایرانی در اتریش ۱۳۸
ب) دانشجویان خارجی در ایران ۱۴۰
جمع‌بندی ۱۴۳

• **فصل ششم: جایگاه مهاجران ایرانی در مقاصد اصلی مهاجرت (کاری و اقتصادی) ۱۴۵**
_ ایرانیان در آمریکا ۱۴۶
_ ایرانیان در کانادا ۱۵۶
_ ایرانیان در اروپا ۱۵۹
_ ایرانیان در استرالیا ۱۸۰
_ جمع‌بندی ۱۸۹

• **فصل هفتم: جایگاه ایران در مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی ۱۹۱**
الف) وضعیت مهاجرت‌های پناهجویی اتباع ایرانی در جهان ۱۹۲
_ تعداد کل پناهندگان ایرانی در جهان ۱۹۳
_ تعداد کل پناهجویان ایرانی در جهان ۱۹۳
_ ثبت پناهجوی جدید ایرانی ۱۹۴
_ مهاجران نامتعارف ایرانی در کشورهای EU و EFTA ۲۰۴
_ بازگشت پناهندگان ایرانی به کشور ۲۰۸
_ اسکان مجدد پناهندگان ایرانی در جهان ۲۰۸
_ اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی در کشورهای مقصد ۲۱۱
ب) اتباع خارجی در ایران ۲۱۲
_ وضعیت اشتغال اتباع خارجی در ایران ۲۱۷
_ جمعیت پناهندگان در ایران ۲۲۰
_ جمعیت پناهجویان در ایران ۲۲۳
_ بازگشت مهاجران افغانستانی از ایران..... ۲۲۴
_ میل به مهاجرت در میان مهاجران افغانستانی در ایران ۲۲۶
_ اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی در جهان ۲۳۲
_ جمع‌بندی ۲۳۴

• **فصل هشتم: جایگاه ایران در مهاجرت‌های بازگشتی ۲۳۷**
_ دستاوردهای طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم ۲۳۸
_ تسهیلات ارائه شده به متخصصان ایرانی بازگشتی ۲۴۰
_ متخصصان ایرانی از کدام کشورها به ایران بازگشته‌اند؟ ۲۴۱
_ گروه رشته تخصصی ایرانیان بازگشتی ۲۴۲
_ پیشران‌های بازگشت به ایران ۲۴۴
_ جمع‌بندی ۲۴۶

• **فصل نهم: خروج و ماندگاری رتبه‌های برتر کنکور و برگزیدگان المپیادی‌های دانش‌آموزی در ایران ۲۴۹**
_ وضعیت کلی ماندگاری، خروج و بازگشت المپیادی‌ها و رتبه‌های برتر کنکور در ایران ۲۵۱
_ الگوی سنی خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی و رتبه‌های برتر کنکور از ایران ۲۵۲
_ وضعیت خروج از کشور در میان رتبه‌های برتر کنکور و المپیادی‌ها ۲۵۵
_ وضعیت خروج در میان رتبه‌های برتر کنکور (مشمول حمایت بنیاد ملی نخبگان) در بازه زمانی ۱۳۹۴-۱۳۸۰ ..... ۲۵۶
_ وضعیت خروج در میان رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در بازه زمانی ۱۳۹۴ -۱۳۸۰ ..... ۲۵۷
_ وضعیت خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در بازه زمانی ۱۳۹۱ -۱۳۸۰ ..... ۲۵۸
_ چشم‌اندازی بر وضعیت کلی ماندگاری و خروج رتبه‌های برتر کنکور و المپیادی‌ها از کشور ۲۶۰

• **فصل دهم: پیشنهادات سیاستی پیش روی ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی ۲۶۳**

• **منابع ۲۷۷**

• **پیوست‌ها ۲۸۷**

فهرست جداول

جدول ۱- جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی ۲۶
جدول ۲- وضعیت مهاجران ایرانی در مقایسه با میانگین جهانی ۲۷
جدول ۳- جمعیت ایرانیان مهاجر در جهان بر اساس منابع داخلی و بین‌المللی ۲۹
جدول ۴- وضعیت ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور (۱۳۹۴ -۱۳۸۰) و المپیادی‌ها (۱۳۹۱-۱۳۸۰) ۳۳
جدول ۵- وضعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور بر اساس شاخص‌های آماری مختلف ۳۴
جدول ۶- تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان ۳۶
جدول ۷- وضعیت ایران در مهاجرت‌های اجباری- پناهجویی در جهان تا پایان سال ۲۰۲۰ ..... ۴۱
جدول ۸- فراوانی تجمعی متخصصان ایرانی بازگشته (به تفکیک جنسیت، تسهیلات دریافتی و رتبه دانشگاهی) ۴۳
جدول ۹- ده کشور برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰ ..... ۴۵
جدول ۱۰- وضعیت کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها طی سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ ..... ۴۶
جدول ۱۱- جایگاه و امتیاز ایران در رتبه‌بندی کشورها بر اساس شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت ۴۹
جدول ۱۲- شاخص قدرت گذرنامه کشورهای جهان ۵۰
جدول ۱۳- مقایسه ۲۰ کشور اصلی دانشجوپذیر در سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ ..... ۶۵
جدول ۱۴- مقایسه ۲۰ کشور اصلی دانشجوفرست در سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ ..... ۶۶
جدول ۱۵- میزان و درصد رشد وجوه ارسالی به مناطق مختلف جهان ۸۲
جدول ۱۶-چالش‌های پیشروی دسته‌های مختلف مهاجران کاری در جهان ۸۶
جدول ۱۷- وضعیت کلی ایران در مهاجرت‌های دانشجویی و تحصیلی ۱۱۹
جدول ۱۸- مقایسه تعداد دانشجویان ایرانی در کشور آمریکا طی سال‌های ۲۰۲۰ -۱۹۵۰ ..... ۱۲۲
جدول ۱۹- بیست کشور برتر دارندگان ویزای موقت در مقطع دکترا در سال ۲۰۱۹ ..... ۱۲۵
جدول ۲۰- تعداد ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف سیاحتی یا تجاری ۱۵۳
جدول ۲۱- ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف تحصیلی ۱۵۴
جدول ۲۲- تعداد ایرانیان وارد شده به آمریکا با سایر اهداف مهاجرتی ۱۵۵
جدول ۲۳- تعداد و رتبه‌ی ایرانیان مهاجر در ده کشور اول مقصد مهاجران ایرانی ۱۸۹
جدول ۲۴- پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهندگی در جهان ۱۹۳
جدول ۲۵- پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهجویی در جهان ۱۹۳
جدول ۲۶- تعداد پناهجویان ایرانی ثبت‌نام شده برای اولین بار در کشورهای EU28 و EFTA ۱۹۶
جدول ۲۷- تعداد و سهم درخواست‌های پناهندگی ایرانیان و کشورهای منتخب از کل درخواست‌های جدید پناهجویی در کشورهای EU28 و EFTA ۲۰۰
جدول ۲۸- ده کشور مبدا با بالاترین میزان متقاضی پناهندگی در کشورهای عضو OECD ۲۰۱
جدول ۲۹- تعداد پناهجویان ایرانی ثبت شده در کشورهای منتخب عضو OECD ۲۰۲
جدول ۳۰- نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در کشورهای منتخب EU28 و EFTA ۲۰۳
جدول ۳۱- مقصد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در سال‌های منتخب ۲۱۰
جدول ۳۲- پنج استان اول میزبان اتباع خارجی در ایران ۲۱۴
جدول ۳۳- تعداد پناهجویان در ایران به تفکیک ملیت (۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹) ۲۲۳
جدول ۳۴- پیشران‌های بازگشت به ایران در میان مهاجران ایرانی (۱۳۹۳، ۱۳۹۵ و ۱۴۰۰) ۲۴۵
جدول ۳۵- وضعیت ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور (۱۳۹۴ - ۱۳۸۰) و المپیادی‌ها (۱۳۹۱-۱۳۸۰) ۲۵۲

فهرست نمودارها

نمودار ۱- روند افزایشی دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب از سال ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰ ..... ۳۵
نمودار ۲- روند کاهشی دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب از سال ۲۰۲۰ - ۲۰۰۰ ..... ۳۵
نمودار ۳- رتبه بندی کشورهای منتخب دانشجوفرست به آمریکا بر اساس تعداد دانشجویان آن‌ها در ده دانشگاه برتر آمریکا ۳۷
نمودار ۴- رتبه بندی کشورهای منتخب دانشجوفرست به آمریکا بر اساس سهم دانشجویان در ده دانشگاه برتر آمریکا از کل جمعیت دانشجویان خروجی آنها ۳۸
نمودار ۵- مقایسه کشور ایران با کشورهای منتخب منطقه منا در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰ ..... ۴۷
نمودار ۶- تعداد دانشجویان بین‌المللی طی بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ ..... ۶۲
نمودار ۷- مقایسه مناطق اصلی دانشجو پذیر طی سال‌های ۲۰۰۰، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۸ ..... ۶۳
نمودار ۸- مقایسه مناطق اصلی دانشجوفرست طی سال‌های ۲۰۰۰، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۸ ..... ۶۴
نمودار ۹- سهم کشورهای اصلی دانشجوپذیر از بازار جابه‌جایی دانشجویان بین المللی در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۶۵
نمودار ۱۰- سهم کشورهای اصلی دانشجوفرست از بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۶۶
نمودار ۱۱- ده کشور اصلی دانشجوپذیر در سال ۲۰۲۰ ..... ۶۷
نمودار ۱۲- ده کشور اصلی دانشجوفرست در سال ۲۰۱۸ ..... ۶۷
نمودار ۱۳- مقایسه ترکیب سنی و جنسی جمعیت مهاجران با کل جمعیت جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۷۰
نمودار ۱۴ - توزیع جهانی نیروی کار مهاجر بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹ ..... ۷۲
نمودار ۱۵- نرخ مشارکت جهانی نیروی کار مهاجر و غیر مهاجر بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹ ..... ۷۳
نمودار ۱۶- ترکیب سنی نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹ ..... ۷۳
نمودار ۱۷- توزیع نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس دسته بندی فعالیت‌های اقتصادی در سال ۲۰۱۹ ..... ۷۴
نمودار ۱۸- مقصد نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس سطح درآمدی کشورها در سال ۲۰۱۹ ..... ۷۵
نمودار ۱۹- توزیع نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس مناطق جغرافیایی در سال ۲۰۱۹ ..... ۷۵
نمودار ۲۰- کاهش رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۷۷
نمودار ۲۱- کاهش جریان ورودی مهاجران کاری به اقتصادهای مقصد آسیایی ۷۹
نمودار ۲۲- کاهش تعداد مهاجران کاری در برخی از مقاصد اصلی مهاجران در سال ۲۰۲۰ ..... ۷۹
نمودار ۲۳- تغییرات جریان خروجی مهاجران کاری از مقاصد اصلی آسیایی ۸۱
نمودار ۲۴- ده کشور اول دریافت کننده وجوه ارسالی از مهاجران (۲۰۲۰-۲۰۱۹) ۸۳
نمودار ۲۵- ده کشور اول فرستنده وجوه ارسالی مهاجران (۲۰۲۰-۲۰۱۹) ۸۳
نمودار ۲۶- ده کشور برتر دریافت کننده وجوه ارسالی از مهاجران در خاورمیانه و شمال آفریقا در سال ۲۰۲۰ ..... ۸۴
نمودار ۲۷- ده کشور برتر از نظر سهم بالای وجوه ارسالی دریافت شده در تولید ناخالص داخلی در منطقه منا در سال ۲۰۲۰ ..... ۸۴
نمودار ۲۸- سهم مهاجران از نیروی کار کلیدی کشورهای اروپایی ۸۹
نمودار ۲۹- تعداد کل افراد در وضعیت پناهندگی در جهان (۲۰۲۰-۲۰۱۰) ۹۹
نمودار ۳۰- ده کشور اول میزبان افراد در وضعیت پناهندگی و آوارگان ونزوئلایی در جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۰۰
نمودار ۳۱- ده کشور اول مبدا افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۰۰
نمودار ۳۲- تعداد کل افراد در وضعیت پناهجویی در جهان (۲۰۲۰-۲۰۱۰) ۱۰۱
نمودار ۳۳- ده کشور اول میزبان افراد در وضعیت پناهجویی در جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۰۱
نمودار ۳۴- ده کشور اول مبدأ افراد در وضعیت پناهجویی در جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۰۲
نمودار ۳۵- ده کشور اول مقصد با بیشترین میزان ثبت پناهجوی جدید در جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۰۳
نمودار ۳۶- ده کشور اول مبدا با بیشترین میزان درخواست پناهندگی جدید در جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۰۳
نمودار ۳۷- تعداد پناهندگان بازگشتی به کشور مبدا (۲۰۲۰-۲۰۱۰) ۱۰۴
نمودار ۳۸- روند جهانی پناهندگان اسکان مجددیافته در سایر کشورها (۲۰۲۰-۲۰۱۶) ۱۰۵
نمودار ۳۹- پنج کشور اصلی مبدا پناهندگان اسکان مجدد یافته در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۰۶
نمودار ۴۰- تعداد موارد اعطای تابعیت به پناهندگان در کشورهای مختلف (۲۰۲۰-۲۰۱۰) ۱۰۷
نمودار ۴۱- تعداد مهاجران (نامتعارف) فوت شده در جهان در طول مسیر مهاجرتهای بین‌المللی (۲۰۲۰-۲۰۱۴) ۱۰۸
نمودار ۴۲-روند جهانی آوارگی‌های جدید داخلی ناشی از خشونت و درگیری و بلایای طبیعی (۲۰۲۰-۲۰۱۱) ۱۰۹
نمودار ۴۳- تعداد دانشجویان بین‌المللی در چین، دانشجویان چینی در خارج و متخصصان چینی بازگشتی (۲۰۱۹-۲۰۰۸) ۱۱۵
نمودار ۴۴- جمعیت (تجمعی) دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰ ..... ۱۱۹
نمودار ۴۵- رتبه دانشجوفرستی ایران در ۲۰۱۸ - ۲۰۱۸ ..... ۱۲۰

نمودار ۴۶- ده مقصد برتر دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ ..... ۱۲۰
نمودار ۴۷- ده مقصد برتر دانشجویان ایرانی بر اساس آخرین آمار موجود ۱۲۱
نمودار ۴۸- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین المللی کشور آمریکا در سال ۲۰۲۰-۲۰۱۹ (درصد) ۱۲۱
نمودار ۴۹- جمعیت دانشجویان ایرانی در آمریکا در بازه زمانی ۲۰۱۹ - ۲۰۰۰ ..... ۱۲۲
نمودار ۵۰- رتبه دانشجوفرستی ایران به کشور آمریکا در بازه زمانی ۲۰۱۹ - ۲۰۱۱ ..... ۱۲۳
نمودار ۵۱- دانشجویان ایرانی در آمریکا بر اساس مقطع تحصیلی (درصد) ۱۲۳
نمودار ۵۲- پروفایل تحصیلی دانشجویان ایرانی در رشته‌های مختلف در دانشگاه‌های آمریکا (درصد) ۱۲۴
نمودار ۵۳- ده کشور برتر دریافت کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکترا طی سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۱۰ ..... ۱۲۴
نمودار ۵۴- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور ترکیه در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۱۲۶
نمودار ۵۵- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ترکیه طی سال‌های ۲۰۱۸ -۲۰۰۰ ..... ۱۲۶
نمودار ۵۶- پنج کشور برتر دانشجوفرست به ترکیه در سال ۲۰۱۸ ..... ۱۲۷
نمودار ۵۷- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور آلمان در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۱۲۷
نمودار ۵۸- تعداد دانشجویان ایرانی در آلمان طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۱۳ ..... ۱۲۸
نمودار ۵۹- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور آلمان در سال ۲۰۱۸ ..... ۱۲۸
نمودار ۶۰- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور ایتالیا در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۱۲۹
نمودار ۶۱- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ایتالیا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰ ..... ۱۲۹
نمودار ۶۲- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور ایتالیا در سال ۲۰۱۸ ..... ۱۳۰
نمودار ۶۳- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین المللی کشور کانادا در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۱۳۰
نمودار ۶۴- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور کانادا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰ ..... ۱۳۱
نمودار ۶۵- ده کشور برتر دانشجوفرست به کشور کانادا در سال ۲۰۱۸ ..... ۱۳۱
نمودار ۶۶- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور استرالیا در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۱۳۲
نمودار ۶۷- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور استرالیا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۲ ..... ۱۳۲
نمودار ۶۸- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور استرالیا در سال ۲۰۱۸ ..... ۱۳۳
نمودار ۶۹- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور مجارستان در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۱۳۳
نمودار ۷۰- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور مجارستان طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۱ ..... ۱۳۴
نمودار ۷۱- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور مجارستان در سال ۲۰۱۸ ..... ۱۳۴
نمودار ۷۲- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور هند در سال ۲۰۱۹ (درصد) ۱۳۵
نمودار ۷۳- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور هند طی سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۰۰ ..... ۱۳۵
نمودار ۷۴- ده کشور برتر دانشجوفرست به کشور هند در سال ۲۰۱۹ ..... ۱۳۶
نمودار ۷۵- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور فرانسه در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۱۳۶
نمودار ۷۶- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور فرانسه طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰ ..... ۱۳۷
نمودار ۷۷- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور فرانسه در سال ۲۰۱۸ ..... ۱۳۷
نمودار ۷۸- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور اتریش در سال ۲۰۱۸ (درصد) ۱۳۸
نمودار ۷۹- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور اتریش طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰ ..... ۱۳۹
نمودار ۸۰- ده کشور برتر دانشجوفرست به کشور اتریش در سال ۲۰۱۸ ..... ۱۳۹
نمودار ۸۱- تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۸ - ۱۳۹۰ ..... ۱۴۰
نمودار ۸۲-تعداد دانشجویان خارجی در ایران بر اساس تابعیت در سال ۱۳۹۸ (درصد) ۱۴۱
نمودار ۸۳- مقایسه جمعیت دانشجویان خارجی در ایران بر اساس مقطع تحصیلی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ ..... ۱۴۱
نمودار ۸۴- جمعیت دانشجویان خارجی در ایران بر اساس نوع وابستگی به دانشگاه در سال ۱۳۹۸ ..... ۱۴۲
نمودار ۸۵- مقایسه جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس محل تولد و اصالت ایرانی (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۴۷
نمودار ۸۶- تعداد ایرانیان در گروه‌های عمده سنی درآمریکا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۴۷
نمودار ۸۷- وضعیت تحصیلی جمعیت ۲۵ ساله و بیشتر ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۴۸
نمودار ۸۸- روند سالانه اخذ تابعیت و اقامت دایم و موقت ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۴۹
نمودار ۸۹- تعداد ایرانیان (محل تولد ایران) دریافت‌کننده اقامت قانونی دائم آمریکا به تفکیک نوع پذیرش (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۵۰
نمودار ۹۰- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزای موقت غیرتوریستی آمریکا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۵۰
نمودار ۹۱- گروه‌های عمده شغلی ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ ..... ۱۵۱
نمودار ۹۲- بخش‌های عمده فعالیت ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ ..... ۱۵۱
نمودار ۹۳- نوع اشتغال ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ ..... ۱۵۲
نمودار ۹۴- نرخ اقامت بیش‌ازحد (بیش ماندگی) ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف سیاحت و تجارت (۲۰۱۹-۲۰۱۶) ۱۵۳

نمودار ۹۵- نرخ اقامت بیش‌ازحد ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف تحصیل (۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹) ۱۵۴
نمودار ۹۶- نرخ اقامت بیش‌ازحد ایرانیان وارد شده به آمریکا با سایر اهداف مهاجرتی (۲۰۱۹-۲۰۱۶) ۱۵۵
نمودار ۹۷- مقایسه نرخ اقامت بیش‌ازحد ایرانیان وارد شده با اهداف گوناگون مهاجرتی به آمریکا (۲۰۱۹-۲۰۱۶) (درصد) ۱۵۶
نمودار ۹۸- جمعیت ایرانیان در کانادا بر اساس محل تولد ایران (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۵۷
نمودار ۹۹- جمعیت ایرانیان در کانادا به تفکیک زن و مرد(۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۵۷
نمودار ۱۰۰- مجموع اجازه اقامت صادر شده برای ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵- مارس۲۰۲۱) ۱۵۸
نمودار ۱۰۱- تعداد ویزاهای موقت اعطا شده به ایرانیها در کانادا (۲۰۱۵- مارس ۲۰۲۱) ۱۵۸
نمودار ۱۰۲- جمعیت مهاجران متولد ایران در چهار کشور اول در اروپا (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۵۹
نمودار ۱۰۳- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در سه کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۰
نمودار ۱۰۴ - جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در سال ۲۰۱۹ در سه کشور اول اتحادیه اروپا به تفکیک جنسیت ۱۶۰
نمودار ۱۰۵- تعداد مهاجران با تابعیت ایرانی و دارای اجازه اقامت معتبر در پنج کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۱
نمودار ۱۰۶- تعداد مهاجران ایرانی دارای اجازه اقامت معتبر در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۲
نمودار ۱۰۷- مهاجران ایرانی دارای اجازه اقامت معتبر در چهار کشور اول اتحادیه اروپا بر اساس دلیل اقامت در سال ۲۰۱۹ ..... ۱۶۲
نمودار ۱۰۸- مهاجران ایرانی با اقامت معتبر در چهار کشور اول اتحادیه اروپا بر اساس طول اجازه اقامت در سال ۲۰۱۹ ..... ۱۶۳
نمودار ۱۰۹ - مهاجران ایرانی دارای اقامت بلندمدت در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۳
نمودار ۱۱۰- مهاجران ایرانی دارای اقامت بلند مدت در چهار کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۴
نمودار ۱۱۱- مهاجران ایرانی دارای اقامت کاری در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۵
نمودار ۱۱۲- مهاجران ایرانی با اقامت کاری در چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها در اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۵
نمودار ۱۱۳- مهاجران ایرانی با اقامت کاری در چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها ۱۶۶
بر اساس طول اجازه اقامت در سال ۲۰۱۹
نمودار ۱۱۴- تعداد درخواست ثبت شده برای ویزای شنگن از سوی ایرانیان در ده کشور اول (۲۰۲۰ - ۲۰۱۸) ۱۶۷
نمودار ۱۱۵- تعداد ویزای شنگن صادر شده برای ایرانیان در ده کشور اول (۲۰۲۰ -۲۰۱۸) ۱۶۷
نمودار ۱۱۶- جمعیت مهاجران ایرانی در انگلستان (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۶۸
نمودار ۱۱۷- تعداد درخواست و صدور سالانه‌ی شهروندی انگلستان برای ایرانی‌ها (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۶۹
نمودار ۱۱۸- تعداد صدور سالانه ویزا برای ایرانیها در انگلستان (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۶۹
نمودار ۱۱۹- وضعیت ایرانی‌ها در انگلستان براساس انواع ویزا (۲۰۱۰ - مارس۲۰۲۱) ۱۷۰
نمودار ۱۲۰- صدور ویزای کاری برای ایرانیها در انگلستان (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۷۱
نمودار ۱۲۱- صدور سالانه ویزاهای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان به تفکیک ۱۷۱
درخواست‌کننده اصلی ویزا و همراهان (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)
نمودار ۱۲۲- صدور ویزاهای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان به تفکیک انواع ویزای کاری (۲۰۱۰ - مارس ۲۰۲۱) ۱۷۲
نمودار ۱۲۳- تعداد ویزای اقامت اعطا شده به ایرانیها در انگلستان بر حسب ملیت (۲۰۱۹ - ۲۰۰۴) ۱۷۲
نمودار ۱۲۴- جمعیت ایرانیان ساکن آلمان (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۷۳
نمودار ۱۲۵- دریافت سالانه شهروندی آلمان از سوی ایرانیان (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۷۴
نمودار ۱۲۶- صدور سالانه شهروندی آلمان برای مهاجران خارجی (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۷۵
نمودار ۱۲۷- تعداد کل ایرانی‌های دارای مجوز اقامت دائم و موقت در آلمان (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۷۶
نمودار ۱۲۸- روند تغییرات تعداد ایرانی‌های با مجوز اقامت موقت در آلمان (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۷۶
نمودار ۱۲۹- جمعیت مهاجران ایرانی در ترکیه (۲۰۲۰- ۱۹۹۰) ۱۷۷
نمودار ۱۳۰- تعداد مهاجران وارد شده به کشور ترکیه با تابعیت ایران (۲۰۱۹ - ۲۰۱۶) ۱۷۸
نمودار ۱۳۱- روند خروج شهروندان ایرانی از ترکیه (۲۰۱۹ - ۲۰۱۶) ۱۷۸
نمودار ۱۳۲- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه براساس سال اخذ اقامت (۲۰۱۴ و ماقبل - ۲۰۱۹) ۱۷۹
نمودار ۱۳۳- روند تغییر جمعیت مهاجران ایرانی در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۸۰
نمودار ۱۳۴- تعداد شهروندان ایرانی با ویزای اقامت موقت استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲) ۱۸۱
نمودار ۱۳۵- وضعیت ایرانی‌های دارای ویزای اقامت موقت استرالیا بر اساس نوع ویزا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲) ۱۸۱
نمودار ۱۳۶- روند صدور سالیانه ویزاهای موقت کاری برای اتباع ایرانی و دیگر کشورها در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۸۲
نمودار۱۳۷- تعداد ایرانی‌ها و مهاجران خارجی دارای ویزاهای موقت کاری در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۸۳
نمودار ۱۳۸-تعداد ایرانی‌ها و کل مهاجران خارجی دارای ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲) ۱۸۳
نمودار ۱۳۹- ایرانیان با ویزای موقت استخدام نیروی کار ماهر و سایر ویزای موقت در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲) ۱۸۴
نمودار ۱۴۰- روند صدور انواع ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای ایرانی‌ها در استرالیا (۲۰۱۹ -۲۰۱۰) ۱۸۶
نمودار ۱۴۱- تعداد کل صدور ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای همه مهاجران در استرالیا (۲۰۱۹ -۲۰۱۰) ۱۸۷

نمودار ۱۴۲- روند صدور سالیانه ویزاهای نوآوری در کسب‌وکار برای ایرانی‌ها در استرالیا (۲۰۱۹ -۲۰۱۰) ۱۸۸
نمودار ۱۴۳- تعداد پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده و سهم آنها از کل پناهجویان جدید در جهان (۲۰۲۰-۲۰۰۶) ۱۹۵
نمودار ۱۴۴-شش مقصد اول پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۹۵
نمودار ۱۴۵- پنج کشور اول مقصد پناهجویان جدید ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۹۷
نمودار ۱۴۶- تعداد درخواست‌های جدید پناهجویی توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA ۱۹۷
در سال ۲۰۲۰- به تفکیک جنسیت
نمودار ۱۴۷- درخواست جدید پناهجویی توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU27 و EFTA - به تفکیک گروه‌های سنی ۱۹۸
نمودار ۱۴۸- پناهجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال) در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۲۰-۲۰۱۱) ۱۹۹
نمودار ۱۴۹- سهم درخواست‌های پناهجویی اتباع ایرانی و کشورهای منتخب از کل درخواست‌های ۲۰۰
جدید پناهجویی در کشورهای EU28 و EFTA در سال ۲۰۲۰ (درصد)
نمودار ۱۵۰- درصد پاسخ مثبت به درخواست پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۲۰-۲۰۱۵) ۲۰۴
نمودار ۱۵۱- تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۲۰-۲۰۱۱) ۲۰۵
نمودار ۱۵۲- پنج کشور اول با بیشترین تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی در کشورهای EU27 و EFTA در سال ۲۰۲۰ ..... ۲۰۵
نمودار ۱۵۳- بیشترین تعداد صدور حکم ترک برای اتباع ایرانی در پنج کشور اول EU27 و EFTA (۲۰۲۰) ۲۰۶
نمودار ۱۵۴- اتباع ایرانی غیرقانونی خارج شده از کشورهای EU28 و EFTA پس از دریافت حکم خروج (۲۰۲۰-۲۰۱۱) ۲۰۷
نمودار ۱۵۵- بیشترین تعداد ایرانیان خارج شده از پنج کشور اول EU27 و EFTA پیرو حکم خروج (۲۰۲۰) ۲۰۷
نمودار ۱۵۶- تعداد پناهندگان بازگشتی ایرانی به کشور (۲۰۲۰-۲۰۱۰) ۲۰۸
نمودار ۱۵۷- تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در سایر کشورها (۲۰۲۰-۲۰۰۰) ۲۰۹
نمودار ۱۵۸- اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی در دیگر کشورها (۲۰۲۰- ۲۰۰۰) ۲۱۱
نمودار ۱۵۹- تعداد اتباع خارجی در ایران در سال ۱۳۹۵ ..... ۲۱۲
نمودار ۱۶۰- تعداد اتباع خارجی به تفکیک جنسیت در سال ۱۳۹۵ ..... ۲۱۲
نمودار ۱۶۱- تعداد اتباع خارجی به تفکیک گروه‌های سنی در سال ۱۳۹۵ ..... ۲۱۳
نمودار ۱۶۲- تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق شهری و روستایی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۵ ..... ۲۱۵
نمودار ۱۶۳- تعداد اتباع عراقی ساکن در مناطق شهری و روستایی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۵ ..... ۲۱۶
نمودار ۱۶۴- تعداد کل شاغلان و بیکاران اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵ ..... ۲۱۷
نمودار ۱۶۵- تعداد صدور و تمدید کارت کار موقت اتباع خارجی طی سال‌های ۱۳۹۸ - ۱۳۹۱ ..... ۲۱۸
نمودار ۱۶۶- تعداد کارفرمایان جریمه شده و میزان مبلغ وصول شده به دلیل بکارگیری نیروی کار غیرمجاز (میلیون ریال) ۲۱۹
نمودار ۱۶۷- اتباع خارجی شاغل غیرمجاز شناسایی شده (نفر-شاغل) طی سال‌های ۱۳۹۸ - ۱۳۸۴ ..... ۲۲۰
نمودار ۱۶۸- تعداد پناهندگان افغانستانی و عراقی در ایران (۲۰۲۰-۱۹۸۰) ۲۲۱
نمودار ۱۶۹- تعداد پناهندگان ساکن در مهمان‌شهرها به تفکیک جنسیت در سال ۲۰۱۸ ..... ۲۲۲
نمودار ۱۷۰- جمعیت پناهندگان ساکن در مهمان‌شهرها به تفکیک استان‌های دارای مهمان‌شهر در سال ۲۰۱۸ ..... ۲۲۲
نمودار ۱۷۱- روند بازگشت مهاجران فاقدمدرک افغانستانی از ایران (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۰) ۲۲۶
نمودار ۱۷۲- تعداد پناهندگان افغانستانی بازگشتی از ایران (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰) ۲۲۷
نمودار ۱۷۳- تمایل به بازگشت در میان مهاجران افغانستانی (درصد) ۲۲۸
نمودار ۱۷۴- برنامه‌ریزی مهاجران افغانستانی برای بازگشت به افغانستان (درصد) ۲۲۹
نمودار ۱۷۵- برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی در میان مهاجران افغانستانی- (درصد) ۲۳۰
نمودار ۱۷۶- تعداد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران ثبت نام شده و اسکان یافته (۲۰۲۰-۲۰۰۳) ۲۳۲
نمودار ۱۷۷- اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران در کشورهای پذیرفته شده (۲۰۲۰-۲۰۰۳) ۲۳۳
نمودار ۱۷۸- فراوانی مطلق و تجمعی تعداد متخصصان ایرانی بازگشتی به کشور (۱۴۰۰-۱۳۹۳) ۲۳۹
نمودار ۱۷۹- بهره‌مندان از طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم به تفکیک جنسیت ۲۳۹
(از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)
نمودار ۱۸۰- انواع تسهیلات ارائه شده به متخصصان ایرانی بازگشتی ۲۴۰
نمودار ۱۸۱- گروه رشته تخصصی ایرانیان بازگشتی (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰) ۲۴۲
نمودار ۱۸۲- رشته تحصیلی متخصصان ایرانی بازگشتی (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰) ۲۴۲
نمودار ۱۸۳- توزیع فراوانی سن خروج مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان در گروه‌های تحصیلی مختلف ۲۵۴
نمودار ۱۸۴- توزیع فراوانی سن خروج رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در گروه‌های تحصیلی مختلف ۲۵۴
نمودار ۱۸۵- توزیع فراوانی سن خروج تحصیلی برگزیدگان المپیاد دانش‌آموزی ۲۵۵
نمودار ۱۸۶- وضعیت خروج رتبه‌های مشمول حمایت بنیادملی نخبگان از کشور در ۲۵۶
گروه‌های تحصیلی مختلف ۱۳۹۴ - ۱۳۸۰

نمودار ۱۸۷- وضعیت خروج رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری بصورت تفکیکی در گروه‌های تحصیلی مختلف در بازه زمانی ۱۳۹۴ - ۱۳۸۰ ..... ۲۵۷
نمودار ۱۸۸- سهم گروه‌های تحصیلی مختلف از میزان خروج افراد در جامعه تجمیعی رتبه‌های زیر هزار کنکور سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴ (درصد) ۲۵۸
نمودار ۱۸۹- مقایسه درصد خروج برگزیدگان برتر المپیاد در گروه‌های تحصیلی مختلف ۲۵۸
نمودار ۱۹۰- میانگین نرخ خروج سالیانه برگزیدگان المپیادی‌ها در کلیه رشته‌ها در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ ..... ۲۵۹
نمودار ۱۹۱- وضعیت کلی خروج و ماندگاری رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ در چهار گروه کنکور (برگزیدگان۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴) ۲۶۰
نمودار ۱۹۲-وضعیت کلی خروج و ماندگاری گروه‌های مختلف المپیادهای دانش آموزی (برگزیدگان۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱) ۲۶۰

فهرست اَشکال

شکل ۱- نقشه پراکندگی مهاجران ایرانی در نقاط مختلف جهان ۳۰
شکل ۲- پراکندگی جمعیت دانشجویان ایرانی در جهان بر اساس ده مقصد اول ۳۹
شکل ۳ - شش مقصد اول پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۴۲
شکل ۴- ده کشور اول محل بازگشت متخصصان ایرانی به کشور (به ترتیب) ۴۴
شکل ۵- تخمین جهانی از سهم مهاجران بین‌المللی و نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۲۰ ..... ۷۱
شکل ۶-کاهش ساعات کاری در دوران کرونا (روند فصلی سال ۲۰۲۰ و پیش بینی سال ۲۰۲۱) ۷۶
شکل ۷- دسته بندی رویکردهای مهاجرت بازگشتی کشورها ۱۱۴
شکل ۸- دسته‌بندی مهاجران براساس وضعیت اقامت در آلمان ۱۷۵
شکل ۹- انواع ویزاهای مهاجرت دائم به استرالیا ۱۸۵
شکل ۱۰- توزیع متخصصان ایرانی بازگشتی بر اساس رتبه دانشگاه‌های مبدأ (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰) ۲۴۱

Stop Loss
0.27
200.02
100.01
800.00
700.00
600.00
500.00
400.00
300.00
200.00
100.00
700.11

ملاحظات آماری

ملاحظات آماری

بطور کلی ذات جابجایی و مهاجرت‌های بین‌المللی ایجاب می‌کند که آمار و اطلاعات مهاجران بین‌المللی از جمله نایاب‌ترین و در عین حال گران‌قیمت‌ترین داده‌های بین‌المللی باشند که برای دسترسی به آنها، مشکلات ساختاری و محتوایی زیادی پیش رو محققان و پژوهشگران حوزه مطالعاتی باشد. لذا تدوین آمار و ثبت تغییرات آنها در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی دشوار و با پیچیدگی‌های فراوانی روبروست. چرا که با توجه به جابجایی بین مرزی انسان‌ها و تغییر محل سکونت، تغییر دلیل اقامتی برای مثال از تحصیلی به کاری، تغییر مدت زمان اقامتی از موقت به دائم، تغییر وضعیت تابعیت و دیگر تغییرات و تحولات این حوزه، تهیه آمار و اطلاعات مدون و منظم در این حوزه دشوار است.

یکی دیگر از ریشه‌های نوسانات و یا پیچیدگی داده‌های مهاجرت‌های بین‌المللی، استناد به مبانی مختلف و در نظر گرفتن شاخص‌های متعدد و متنوع در کشورهای مختلف برای تعریف دسته‌های مختلف مهاجران است. برای مثال، برخی از کشورها محل (کشور) تولد را معیار تشخیص افراد بومی از مهاجران قرار می‌دهند و دسته دیگری نیز اصالت نژادی و ریشه خونی- خانوادگی را مبنا قرار می‌دهند. لذا این تفاوت‌های مبنایی ممکن است آمار و اطلاعات مهاجران را در کشورهای مختلف دستخوش نوسانات زیادی قرار دهد.

نکته مهم دیگر، تاخیر زمانی در تدوین و انتشار آمار و اطلاعات مهاجرت‌های بین‌المللی است. نکته مهم و قابل توجه این است که بر خلاف سایر شاخص‌های جمعیت جهانی، هنوز بانک داده و آمار مدون مهاجرت‌های بین‌المللی در سطوح ملی و بین‌المللی بسیار معدود باشند و یا اینکه اصلاً وجود نداشته باشند. بر همین اساس آمارهای مهاجرتی معمولاً بعنوان داده و اطلاعات جانبی از منابع آماری پایه‌ای حاصل از سرشماری‌های ملی بدست می‌آیند. در همین زمینه می‌بایست در نظر داشت که معمولاً جامعه مهاجران در نمونه‌های آماری معرف سرشماری، حضور کم رنگی داشته و به همین خاطر این نمونه‌ها، واجد نمایندگی کامل جامعه مهاجران بین‌المللی نیستند. همچنین صعوبت دسترسی به آمار مهاجران در سرشماری‌های ملی و نیز زمان موردنیاز برای یکپارچه کردن و هماهنگ کردن داده‌های مختلف از منابع متنوع آماری باعث می‌شود تا معمولاً یک تاخیر زمانی یک تا دو ساله در تدوین و انتشار آمارهای مهاجرتی جهانی پیش بیاید. لذا به همین خاطر است که برای مثال گزارش‌های بین‌المللی مهاجرت در سال ۲۰۲۱ میلادی، حاوی آخرین داده و اطلاعات تا پایان سال ۲۰۱۸ و یا حتی قبل‌تر می‌باشند.

موارد فوق‌الذکر باعث شده‌اند که دسترسی به آمار مهاجران بین‌المللی در ایران و جهان به سختی میسر باشد. نبود بانک داده تخصصی مهاجران در کشور باعث شده است که اتکای این سالنامه آماری تا حد زیادی وابسته به منابع آماری بین‌المللی باشد. با این حال، رصدخانه مهاجرت ایران با تلاش چشمگیری سعی در بهره‌گیری از اندک منابع داخلی موجود و همچنین پیاده‌سازی پیمایش‌های داخلی در جهت تکمیل تصویر برآمده از منابع اطلاعاتی بین‌المللی نموده است.

در ادامه برخی از نکات کلیدی فنی مربوط به خوانش و تفسیر داده‌های آماری مهاجران در بخش‌های مختلف آمده است.

انواع منابع آماری مورد استفاده در خصوص شمارش جمعیت مهاجران ایرانی در جهان

- مهم‌ترین منبع آماری مورد استفاده جهت احصای جمعیت مهاجران در جهان، آمار سرشماری کشورهاست، که جمعیت مهاجرین در هر کشور را اغلب بر اساس محل تولد و در برخی از کشورها علاوه بر آن بر اساس پارامترهای دیگری چون شهروندی، قومیت، اصالت و آخرین کشور محل اقامت نشان می‌دهد. بسته به جامعیت سرشماری کشورها سایر ویژگی‌های جمعیت شناختی و شغلی مهاجران نیز ممکن است از داده‌های سرشماری قابل استناد باشند.
- یکی دیگر از مهم‌ترین منابع آماری اصلی که در شناخت وضعیت مهاجران موثر است، طرح‌های آمارگیری از نیروی کار است، که بسته به جامعیت و بهینگی نمونه ممکن است برای جمعیت مهاجر کشورها هم به صورت تفکیکی قابل استفاده و استناد باشد. در بسیاری از کشورها

ویژگی‌های شغلی مهاجران به طور کلی با استفاده آمار مستخرج از این طرح قابل استناد است. لیکن کشورهای محدودی هستند که نمونه آنها بر اساس مبدا مهاجران (به تفکیک محل تولد یا شهروندی) بهینه و قابل استناد با شد .

• از دیگر منابع اطلاعاتی مورد استفاده در این حوزه آمارهای ثبتی مهاجرت است که آمار اعطای تابعیت، مجوزهای اقامت بلند مدت و کوتاه مدت کاری، تحصیلی یا خانوادگی و آمار ویزاهای اعطا شده از این نوع هستند. مبناهای مختلفی برای تعریف مجوزهای کوتاه مدت و بلند مدت در کشورهای مختلف وجود دارد. به عنوان نمونه مجوز بلند مدت معتبر در اتحادیه اروپا تنها به اجازه اقامت‌های بالاتر از ۵ سال اطلاق می‌شود درحالیکه در کانادا به این نوع مجوز اقامت دائم اطلاق می‌شود.

• همچنین نکته قابل توجه اینکه آمار و اطلاعات ثبتی مرتبط با افراد با مجوز اقامت بلند مدت و کوتاه مدت با آمار حاصل از سرشماری متفاوت است. چرا که مبنای سرشماری‌ها عمدتاً محل اقامت معمول اعلامی فرد است که با آمار ثبتی تعداد مجوزهای بلندمدت و کوتاه‌مدت متفاوت است.

انواع منابع آماری مورد استفاده در خصوص شمارش دانشجویان بین‌المللی کشور ایران

• در این گزارش برای جمع آوری داده‌های مرتبط با دانشجویان بین‌المللی در داخل و خارج از کشور از گزارش‌ها و منابع معتبر بین‌المللی و داخلی استفاده شده است. تمام آمار ارائه شده مرتبط با دانشجویان بین‌المللی در این گزارش نشان دهنده‌ی تمام دانشجویانی است که در سطح کالج یا دانشگاه (آموزش عالی یا آموزش دوره سوم) تحصیل می‌کنند.

• به عنوان مثال طبق تعریف یونسکو آموزش دوره سوم[1] فعالیت‌های یادگیری در زمینه‌های تخصصی آموزش را شامل می‌شود. این هدف در یادگیری سطح بالایی از پیچیدگی و تخصص است. آموزش دوره سوم شامل مواردی است که معمولاً به عنوان تحصیلات آکادمیک شناخته می‌شود اما شامل آموزش‌های پیشرفته فنی و حرفه‌ای نیز می‌باشد. همچنین طبق تعریف بانک جهانی آموزش عالی که در برخی از کشورها به عنوان آموزش دوره سوم نیز شناخته می‌شود، به کلیه آموزش‌های بعد از دوره متوسطه، اعم از دانشگاه‌های دولتی و خصوصی، کالج‌ها، موسسات آموزش فنی و مدارس حرفه‌ای اشاره دارد.

• به منظور تهیه آمار دانشجویان ایرانی در خارج از کشور و همچنین دانشجویان خارجی در ایران، رصدخانه مهاجرت ایران به ۵ منبع اصلی اتکا کرده است. این منابع عبارتند از:

- انستیتوی آمار یونسکو (UIS)
- داده‌های موسسه آموزش بین‌المللی (Institute of International Education)
- داده‌های دریافتی از موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی
- داده‌های دریافتی از دانشگاه آزاد اسلامی
- پیمایش‌های رصدخانه مهاجرت ایران

انواع منابع آماری مورد استفاده در خصوص شمارش مهاجران اجباری (پناهجویان) در جهان و ایران

• داده‌های مربوط به بخش مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در جهان در دو بخش عمده پناهجویان - پناهندگان و آوارگان داخلی قابل تحلیل است. در این سالنامه بخش مهاجران پناهجویی که از مرزهای کشور متبوع خود خارج شده و در کشورهای دیگر درخواست پناهندگی می‌کنند مورد بررسی قرار گرفته می‌شود. بعلاوه برخی از کشورها آمارهای مرتبط با مهاجران نامتعارف را نیز ارائه می‌کنند که در این بخش به آنها اشاره شده است .

• داده‌های پناهجویان و پناهندگان در جهان با توجه به کشور مقصد آنها متفاوت بوده و برخی از کشورها تعاریف متفاوتی از وضعیت پناهجویان در مراحل مختلف ثبت درخواست تا بررسی و اعلام نتیجه درخواست آنها ارائه می‌نمایند. در مجموع مهاجرانی که درخواست پناهندگی خود را ثبت می‌نمایند به عنوان پناهجو (Asylum-Seeker) در نظر گرفته شده و پناهجویانی که با درخواست آنها موافقت شده است به عنوان پناهنده معرفی می‌شوند.

1. Tertiary education

• اغلب داده‌های مرتبط با پناهجویان و پناهندگان توسط سازمان‌های بین‌المللی همچون کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان[1](UNHCR) - پس از این کمیساریا- و سازمان جهانی مهاجرت (IOM) تهیه و معرفی می‌شود. اگرچه تهیه داده‌ها و روند ثبت پناهجویان با همکاری دولت‌های کشورهای مقصد پناهجویان انجام می‌شود و در برخی از کشورها این آمار توسط دولت‌ها ارائه می‌شوند.

• برای بررسی تعداد مهاجران پناهجویی ایران در دیگر کشورها از پایگاه داده Eurostat و همچنین OECDstats استفاده شده است. با توجه به خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، داده‌های این کشور از سال ۲۰۲۰ در پایگاه Eurostat ارائه نشده است. تلاش شده است تا داده‌های مرتبط با بریتانیا در سال ۲۰۲۰ از منابع دولتی و رسمی کشور بریتانیا استخراج گردد. در نتیجه در آمارهای مرتبط با Eurostat، در صورتی که داده‌های ارائه شده شامل بریتانیا باشد از عنوان EU28 و در صورتی که داده بریتانیا در آمارهای آن سال لحاظ نشده باشد از عنوان EU27 استفاده شده است. کشورهای EFTA نیز شامل چهار کشور ایسلند، لیختن اشتاین، نروژ و سوئیس است.

• در بخش اتباع خارجی در ایران داده‌های مربوط به سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ مهم‌ترین مبنای گردآوری داده‌ها بوده است. لازم به ذکر است که داده‌های سرشماری در ایران به روش خود اظهاری گردآوری شده است و از این نظر شامل تمام مهاجران ساکن در ایران اعم از پناهندگان، مهاجران متعارف (دارندگان پاسپورت با روادید معتبر ایران) و مهاجران نامتعارف (مهاجران فاقدمدرک یا مهاجران با روادید و یا کارت اقامت نامعتبر) است. البته در سرشماری‌ها شاهد کم شماری اتباع خارجی به خصوص گروه مهاجران فاقدمدرک هستیم. با توجه به عدم در دسترس بودن جمعیت پناهندگان ساکن در ایران به تفکیک استان‌های کشور، به داده‌های سرشماری استناد شده است؛ اگرچه در گزارش‌های کمیساریا داده‌های کلی از وضعیت پناهندگان در ایران و مهمانشهرها ارائه شده است. لازم به ذکر است که آمار پناهندگان در ایران که توسط کمیساریا ارائه می‌شود در آمارهای سرشماری لحاظ شده است، از این‌رو آمار اتباع خارجی که در سرشماری‌ها ارائه شده است، شامل پناهندگان نیز می‌باشد. از گزارش وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در زمینه اشتغال اتباع خارجی در ایران نیز به منظور تحلیل وضعیت شاخص‌های اجتماعی- اقتصادی اتباع خارجی در ایران استفاده شده است. در بخش مهاجران و پناهندگان افغانستانی بازگشتی از ایران به گزارش‌ها و داده‌های IOM استناد شده است که تقریبا از اوایل دهه ۲۰۱۰ این آمار تهیه و ارائه شده است.

• بخش دیگری از داده‌های بخش مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی مربوط به دو پیمایش مهاجران افغانستانی در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ در ایران است. بخشی از یافته‌های این دو پیمایش در سالنامه ارائه شده است. پیمایش سال ۱۳۹۶ در چارچوب پروژه مشترک گروه جغرافیای انسانی دانشگاه شهیدبهشتی با دانشگاه تورکو فنلاند انجام شده و پیمایش سال ۱۳۹۸ حاصل پروژه مشترک رصدخانه مهاجرت ایران با گروه جغرافیا دانشگاه تورکو فنلاند است.

انواع منابع آماری مورد استفاده در خصوص شمارش متخصصان بازگشتی در جهان و ایران

• مهاجرت‌های بازگشتی از موضوعاتی هستند که به تازگی در مهاجرت‌های بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته‌اند. بنابراین این حوزه از مهاجرت‌های بین‌المللی با کمبود آمارهای جامع و موثق در سطح جهانی و داخلی همراه است. با این وجود، در این گزارش تلاش شده است آمار متخصصان بازگشتی به کشور چین (به عنوان موفق‌ترین نمونه جهان) و ایران آورده شود.

• تمام آمار ارائه شده مرتبط با متخصصان بازگشتی در این گزارش نشان دهنده‌ی دانشجویان و فارغ‌التحصیلانی هستند که پس از یک دوره تحصیل و یا کار در خارج از کشور به وطن بازگشته‌اند.

• برای جمع‌آوری داده‌های مرتبط با دانشجویان و فارغ‌التحصیلان بازگشتی در چین، از منابع و گزارش‌های وزارت علوم این کشور استفاده شده است.

• برای جمع‌آوری داده‌های مرتبط با دانشجویان و فارغ‌التحصیلان بازگشتی در ایران، از پایگاه داده‌های معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان در خصوص مهاجران ایرانی که از طریق طرح همکاری با متخصصان و

1. United Nations High Commissioner for Refugees

دانشـمندان ایرانـی غیر مقیم به کشـور بازگشـته‌اند، اسـتفاده شـده اسـت.

• بخشـی از داده‌هـای مهاجرت‌های بازگشـتی مربـوط به دو پیمایـش مهاجران ایرانی در سـالهای ۱۳۹۳ و ۹۶-۱۳۹۵ اسـت. بخشـی از یافته‌هـای ایـن دو پیمایش در سـالنامه ارائه شـده اسـت. پیمایـش سـال ۱۳۹۳ توسـط دانشـجویان و محققان ایرانـی کـه در دانشـگاه‌های خـارج از ایـران مشـغول فعالیت بودنـد انجـام شـده اسـت و پیمایـش سـال ۹۶-۱۳۹۵ حاصل پـروژه مشـترک پژوهشـکده سیاسـت‌گذاری علـم، فنـاوری و صنعتـی دانشـگاه صنعتی شـریف و مرکز تحقیقـات اجتماعی اروپا دانشـگاه مانهایم اسـت.

• بخـش دیگـری از داده‌هـای بخش مهاجرت‌های بازگشـتی مربـوط بـه دو پیمایـش دانشـجویان و فارغ‌التحصیـلان ایرانـی داخل کشـور در سـالهای ۱۳۹۷ و ۱۳۹۹ اسـت. بخشـی از یافته‌هـای ایـن دو پیمایـش در سـالنامه ارائه شـده اسـت. هـر دو پیمایـش توسـط رصدخانـه مهاجـرت ایـران انجـام شـده‌اند.

نوع مرجع : داخلی/خارجی	مهمترین مراجع آماری داخلی و بین‌المللی مورد استناد در سالنامه ۱۴۰۰
داخلی	مرکز آمار ایران
	مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری ایران)
	موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری)
	مرکز آمار و اطلاعات راهبردی (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی)
	مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان (Iran Knowledge)
	معاونت بین‌الملل و امور دانشجویان غیرایرانی دانشگاه آزاد اسلامی
	دبیرخانه شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور (وزارت امور خارجه)
بین‌المللی	سازمان بین‌المللی مهاجرت (International Organization for Migration -IOM)
	بانک جهانی (World Bank)
	سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (Organization for Economic Cooperation and Development - OECD.Stat)
	انستیتوی آمار یونسکو (UIS)
	کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان (United Nations High Commissioner for Refugees - UNHCR Data Finder)
	بخش امور اقتصادی و اجتماعی ملل متحد (United Nations Department of Economics and Social Affairs - UN DESA)
	سازمان بین‌المللی کار (International Labor Organization)
	پایگاه آمار اروپا (Eurostat)
	بانک توسعه آسیایی (Asian Development Bank)

بین‌المللی	بنیاد ملی علوم آمریکا (National Science Foundation)
	موسسه بین‌المللی آموزش (Institute of International Education)
	وزارت کشور بریتانیا (Home Office-UK)
	کمیسیون تجارت و سرمایه گذاری استرالیا (The Australian Trade and Investment Commission)
	وزارت امنیت داخلی امریکا (Homeland Security Department)
	اداره سرشماری آمریکا (United States Census Bureau)
	وزارت علوم چین (China’s Ministry of Education)
	بخش مهاجرت، پناهندگی و شهروندی دولت کانادا (Immigration, Refugees and Citizenship Canada)
	پایگاه آمار آلمان (DESTATIS)
	اداره فدرال مهاجرت و پناهندگی آلمان (BAMF)
	اداره آمار استرالیا (Australian Bureau of Statistics)
	وزارت امور داخلی دولت استرالیا (Australian Government Department of Home Affairs)
	مرکز همکاری دانش جهانی برای مهاجرت و توسعه Global Knowledge Partnership on Migration and Development
	مرکز پایش و نظارت بر آوارگی‌های داخلی (Internal Displacement Monitoring Centre -IDMC)

سالنامه در یک نگاه

جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

جدول زیر رتبه و جایگاه کشور ایران را در جهان بر اساس شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی نمایش می‌دهد.

جدول ۱- جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

شاخص	رتبه ایران (در میان سایر کشورها)	منبع
رتبه مهاجرفرستی ایران (بر اساس جمعیت ایرانیان ساکن خارج از کشور در سال ۲۰۲۰)	۵۴ (از ۲۳۲)	(UNDESA, 2020)
رتبه مهاجرپذیری ایران (بر اساس جمعیت مهاجران ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)	۲۳ (از ۲۳۲)	(UNDESA, 2021)
رتبه دانشجوفرستی ایران (بر اساس جمعیت دانشجویان ایرانی ساکن خارج در سال ۲۰۱۸)	۱۹ (از ۲۴۱)	(UIS, 2021)
رتبه دانشجوپذیری ایران (بر اساس جمعیت دانشجویان خارجی ساکن ایران در سال ۲۰۱۸)	۳۱ (از ۲۴۱)	(UIS, 2021)
رتبه ایران در شاخص جریان بالقوه مهاجرت (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)	۸۷ (از ۱۵۲)	(GALLUP WORLD POLL, 2017-2015)
رتبه ایران در شاخص جریان بالقوه جذب استعدادها (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)	۷۸ (از ۱۵۲)	(GALLUP WORLD POLL, 2017-2015)
رتبه ایران در شاخص جریان بالقوه مهاجرت جوانان (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)	۷۷ (از ۱۵۲)	(GALLUP WORLD POLL, 2017-2015)
رتبه ایران در شاخص رقابت پذیری جهانی برای استعدادها (در سال ۲۰۲۰)	۱۰۲ (از ۱۳۲)	(GTCI, 2020)
رتبه پناهجوفرستی ایران (تعداد ایرانیان در وضعیت پناهجویی در جهان در سال ۲۰۲۰)	۱۴ (از ۱۹۵)	(UNHCR Data Finder, 2021)
رتبه پناهنده‌فرستی ایران (تعداد ایرانیان در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۰)	۲۲ (از ۱۹۴)	(UNHCR Data Finder, 2021)
رتبه پناهنده‌پذیری ایران (تعداد پناهندگان ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)	۱۰ (از ۱۶۹)	(UNHCR Data Finder, 2021)
رتبه ایران در شاخص جهانی قدرت پاسپورت (در سال ۲۰۲۰)	۱۸۴ (از ۱۹۹)	(Henleyglobal, 2021)

۱. تعداد دانشجویان خارجی در ایران بر اساس آمار دریافتی از مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی و دانشگاه آزاد اسلامی در سال ۱۴۰۰ استخراج شده و رتبه دانشجوپذیری ایران نیز از مقایسه این عدد با تعداد دانشجویان خارجی در کشورهای دیگر که در پایگاه داده یونسکو قابل مشاهده است، به دست آمده است.

جمعیت ایرانیان خارج از کشور

• بر اساس آخرین آمار موجود (۲۰۲۱ میلادی)، جمعیت مهاجران جهان در سال ۲۰۲۰ میلادی بالغ بر ۲۸۱ میلیون نفر است که ۳٫۶ درصد از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد.

• جمعیت مهاجران ایرانی در دنیا بر اساس آخرین آمار موجود قابل استناد در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۱٫۸ میلیون نفر است که ۲٫۲۳ درصد از جمعیت ایران را تشکیل می‌دهد. هر چند بر اساس منابع داخلی (دبیرخانه شورای عالی ایرانیان[1]) جمعیت مهاجران ایرانی خارج از کشور ۴٫۰۴ میلیون نفر برآورده شده است که این آمار بر اساس منابع بین‌المللی قابل راستی آزمایی نیست.

• جمعیت مهاجران ایرانی در دنیا در سال ۱۹۹۰ میلادی، بالغ بر ۸۲۰ هزار نفر بوده است، که این رقم در سال ۲۰۲۰ میلادی به ۱٫۸ میلیون نفر رسیده است. در واقع طی ۳۰ سال گذشته، جمعیت مهاجران ایرانی ۲٫۲ برابر شده است.

• در حالیکه سهم ایران از جمعیت جهان چیزی در حدود ۱٫۰۷ درصد است، سهم ایران از جمعیت مهاجران جهان از رقم ۰٫۵۴ درصد در سال ۱۹۹۰ میلادی به رقم ۰٫۷۰ درصد در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است که همچنان پایین تر از سهم جهانی جمعیت ایران است. لذا با در نظر گرفتن شاخص "سهم ایران از جمعیت جهان"، "سهم ایران از جمعیت مهاجران جهان" در طول ۳۰ سال گذشته همواره زیر یک درصد بوده است و هیچگاه به ۱ درصد نیز نرسیده است.

• جمعیت مهاجران در جهان بر اساس دو معیار کشور محل تولد[2]، شهروندی[3] آمارهای متفاوتی دارد. بر اساس آمار سازمان ملل، چهار کشور آلمان، سوئد، هلند و فرانسه در اتحادیه اروپا[4] هستند که در حال حاضر میزبان بیشترین تعداد مهاجر متولد ایران هستند. بر اساس این آمار در سال ۲۰۲۰، کشور آلمان با ۱۵۲ هزار و ۵۹۰ مهاجر متولد ایران در جایگاه نخست قرار دارد

جدول ۲- وضعیت مهاجران ایرانی در مقایسه با میانگین جهانی

جمعیت مهاجران ایرانی در مقایسه با میانگین جهانی	وضعیت بر اساس منابع بین‌المللی[5]						وضعیت براساس منابع داخلی[6]
	۱۹۹۰	۲۰۰۰	۲۰۱۰	۲۰۱۷	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۰
جمعیت مهاجران ایرانی در جهان (میلیون نفر)	۰٫۸۲	۱٫۱۵	۱٫۴۹	۱٫۸	۱٫۹	۱٫۸۷	۴٫۰۴
کل جمعیت ایران (میلیون نفر)	۵۶٫۴	۶۵٫۶	۷۳٫۸	۸۰٫۷	۸۲٫۹	۸۳٫۹۹	۸۳٫۹۹
سهم مهاجران ایرانی از کل جمعیت ایران (درصد)	۱٫۴۵	۱٫۷۵	۲٫۰۲	۲٫۲۳	۲٫۲۹	۲٫۲۳	۴٫۸۱
جمعیت کل مهاجران در جهان (میلیون نفر)	۱۵۲٫۵	۱۷۳٫۳	۲۲۰٫۸	۲۵۷٫۷	۲۷۱٫۶	۲۸۰٫۶	۲۸۰٫۶
جمعیت جهان (میلیون نفر)	۵۳۲۷٫۲	۶۱۴۱٫۵	۶۹۵۶٫۸	۷۵۴۶٫۹	۷۷۱۳٫۵	۷۷۹۴٫۸۰	-
نسبت مهاجران به جمعیت در جهان (درصد)	۲٫۸۶	۲٫۸۳	۳٫۷۴	۳٫۴۱	۳٫۵۲	۳٫۶۰	-
سهم جمعیت ایران از جهان (درصد)	۱٫۰۶	۱٫۰۷	۱٫۰۶	۱٫۰۷	۱٫۰۷	۱٫۰۷	-
سهم مهاجران ایرانی از کل مهاجران جهان (درصد)	۰٫۵۴	۰٫۶۶	۰٫۶۷	۰٫۷۰	۰٫۷۰	۰٫۷۰	۱٫۴۴

۱. دبیرخانه شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور

2. Country of birth

3. Citizenship

۴. انگلیس به دلیل خارج شدن از اتحادیه اروپا از این لیست حذف شده است.

۵. تجمیع داده‌های بانک جهانی و سازمان ملل متحد

۶. دبیرخانه شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور، ۱۳۹۹

و پس از آن کشورهای سوئد با ۷۹ هزار و ۳۶۳ نفر، هلند با ۳۴ هزار و ۸۰۹ نفر و فرانسه با ۲۶ هزار و ۶۹ نفر به ترتیب در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

• در سال ۲۰۲۰ بیشترین درخواست ویزای ثبت‌شده و همچنین تعداد ویزای شنگن صادر شده برای ایرانیان در اروپا، متعلق به کشورهای آلمان، فرانسه و ایتالیا بوده است. لذا کشور آلمان اولین مقصد ایرانی‌ها برای مهاجرت به اروپاست.

• انگستان دومین مقصد مهاجرت ایرانی‌ها در خارج از اتحادیه اروپا است و در حال حاضر حدود ۸۳ هزار و ۵۳۱ نفر ایرانی در این کشور زندگی می‌کنند.

• استرالیا همواره یکی از مقصدهای اصلی مهاجرت ایرانی‌ها در همه انواع مهاجرت از جمله مهاجرت کاری بوده و تعداد کل جمعیت ایرانی‌ها در استرالیا در این سال‌ها روندی صعودی داشته است.

• جدول شماره ۳ با تجمیع منابع آماری بین‌المللی و داخلی از تعداد مهاجران ایرانی بدست آمده است. به دلیل عدم قیاس‌پذیری داده‌های شورای عالی ایرانیان با داده‌های بین‌المللی این دو منبع داده جهت مقایسه به صورت جداگانه در کنار هم قرار گرفته‌اند.

• آمار بانک جهانی و سازمان ملل با یکدیگر تجمیع شده و درجایی که سازمان ملل برای کشورها داده‌ای نداشته است، از اطلاعات بانک جهانی استفاده شده است. بر اساس تجمیع داده‌های منابع بین‌المللی جمعیت مهاجران ایرانی در جهان یک میلیون و ۸۶۹ هزار نفر تخمین زده می‌شود.

جدول ۳- جمعیت ایرانیان مهاجر در جهان بر اساس منابع داخلی و بین‌المللی

جمعیت ایرانیان مهاجر در جهان (متولدین ایران)					
بر اساس آمار شورای عالی ایرانیان ۱۳۹۹			براساس منابع بین‌المللی (UNDESA 2020 , Word Bank 2017)		
۱,۵۰۰,۰۰۰	آمریکا	۱	۴۵۴,۰۰۰	امارت متحد عربی*	۱
۴۰۰,۰۰۰	کانادا	۲	۳۸۷,۲۴۶	آمریکا	۲
۴۰۰,۰۰۰	انگلستان	۳	۱۶۶,۲۹۴	کانادا	۳
۳۵۷,۰۰۰	امارات متحده عربی	۴	۱۵۲,۵۹۰	آلمان	۴
۳۱۹,۰۰۰	آلمان	۵	۸۴,۲۷۰	ترکیه	۵
۱۲۶,۶۴۰	ترکیه	۶	۸۳,۵۳۱	انگلستان	۶
۱۲۰,۰۰۰	استرالیا	۷	۷۹,۳۶۳	سوئد	۷
۱۱۶,۶۴۰	سوئد	۸	۷۴,۳۲۲	استرالیا	۸
۱۱۰,۹۲۰	عراق	۹	۵۰,۸۰۸	اسرائیل	۹
۹۰,۰۰۰	فرانسه	۱۰	۴۶,۴۱۹	کویت*	۱۰
۵۲,۰۰۰	هلند	۱۱	۳۴,۸۰۹	هلند	۱۱
۴۰,۰۰۰	اتریش	۱۲	۳۰,۰۰۰	قطر*	۱۲
۳۸۰,۰۰۰	کویت	۱۳	۲۶,۰۶۹	فرانسه	۱۳
۳۰,۰۰۰	مالزی	۱۴	۲۴,۰۹۲	اتریش	۱۴
۲۸,۷۰۰	دانمارک	۱۵	۱۸,۵۲۹	ایتالیا	۱۵
۲۰,۰۰۰	بلژیک	۱۶	۱۸,۳۷۹	نروژ	۱۶
۲۰,۰۰۰	تروز	۱۷	۱۷,۱۲۵	دانمارک	۱۷
۲۰,۰۰۰	قطر	۱۸	۱۴,۵۴۰	عراق	۱۸
۲۰,۰۰۰	سوئیس	۱۹	۱۳,۰۹۴	سوئیس	۱۹
۱۶,۵۰۰	گرجستان	۲۰	۱۱,۹۱۸	بلژیک	۲۰
۲۱۱,۷۲۸	سایر کشورها	-	۸۱,۸۲۳	سایر کشورها	-
۴,۰۳۷,۲۵۸	جمعیت ایرانیان در جهان		۱,۸۶۹,۲۲۱	جمعیت ایرانیان در جهان	

منبع: (World Bank, 2017) (UNDESA, 2020) (شورای عالی ایرانیان، ۱۳۹۹)

* داده‌های ستاره دار از منبع بانک جهانی استخراج شده‌اند.

■ نقشه پراکندگی مهاجران ایرانی در نقاط مختلف جهان

شکل ۱- نقشه پراکندگی مهاجران ایرانی در نقاط مختلف جهان

وضعیت مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در ایران و جهان:

وضعیت جهان

- نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۱۹ بر اساس تخمین سازمان بین‌المللی کار ۱۶۹ میلیون نفر تخمین زده شده است که ۴۱/۵ درصد آن را زنان و ۵۸/۵ درصد را مردان تشکیل داده‌اند.
- نرخ مشارکت مهاجران در بازار کار بالاتر از بومیان است و در سال ۲۰۱۹ میلادی ۶۹ درصد، در سال ۲۰۱۷ میلادی، ۷۰ درصد و در سال ۲۰۱۳ میلادی ۷۲/۵ درصد بوده است.
- ۶۶/۲ درصد از نیروی کار مهاجر بین‌المللی در بخش خدمات مشغول به فعالیت هستند، درحالیکه ۲۶/۷ درصد در صنعت و ۷/۱ درصد در بخش کشاورزی کار می‌کنند.
- سه منطقه اصلی شمال، جنوب و غرب اروپا، آمریکای شمالی، و کشورهای عربی مناطق اصلی پذیرنده نیروی کار مهاجر هستند که ۶۰/۶ درصد از نیروی کار مهاجر را در خود جای داده‌اند.
- ۶۷/۴ درصد از نیروی کار مهاجر در کشورهای با درآمد بالا مستقر هستند.
- تحت تاثیر همه‌گیری کرونا بازارهای جهانی به ویژه بازار نیروی کار مهاجر به شدت تحت تاثیر قرار گرفت.
- بر اساس تخمین سازمان بین‌المللی کار پس از شیوع کرونا، کل ساعات کاری کاهش یافته در اثر از بین رفتن شغل یا کاهش ساعات کاری در سال ۲۰۲۰ معادل ۲۵۵ میلیون شغل تمام وقت بوده است.
- در سال ۲۰۲۰ معادل ۴/۴ درصد از تولید ناخالص جهانی سال ۲۰۱۹ درآمد نیروی کار کاهش یافته است.
- بنا بر تخمین صندوق بین‌المللی پول رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی جهان ۲۰۲۰ منفی ۳/۳ درصد بوده است.
- به دلیل شیوع کرونا و جلوگیری از شیوع این ویروس، پذیرش مهاجران کاری در بسیاری از کشورهای پذیرنده آسیایی کاهش چشمگیری داشت. همچنین کاهش زیادی در خروج مهاجران کاری از مبدا کشورهای آسیایی مشهود بوده است.
- وجوه ارسالی مهاجران به کشورهای مبدا نیز در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی ۲/۴ درصد کاهش یافته است.
- سیاست‌های مهاجرت نیروی کار در دوران کرونا در بسیاری از کشورهای پذیرنده و فرستنده تحت تاثیر قرار گرفت؛ سیاست‌هایی چون بالا بردن نسبت نیروی کار بومی به مهاجر در کشورهای عربی، حمایت درآمدی از نیروی کار مهاجر در نیوزلند و تایلند، تمدید زمان اقامت نیروی کار مهاجر در روسیه و ژاپن را می‌توان به عنوان عکس‌العمل‌های سیاستی کشورهای مقصد نسبت به نیروی کار مهاجر نام برد. حمایت از خانواده نیروی کار مهاجر در کشور مبدا را نیز می‌توان از سیاست‌های کشورهای مبدا برای حمایت از نیروی کار خود در خارج از کشور مثال زد که کشور فیلیپین آن را اجرا نمود.
- بخشی از نیروی کار مهاجر که در فعالیت‌های کلیدی مشغول به کار بودند و در مواجهه با همه‌گیری در جبهه اول قرار داشتند، مانند نیروی کار دربخش مراقبت و نگه‌داری و بخش بهداشت و درمان، در کشورهای مقصد اهمیت زیادی یافتند.
- کشورهای مقصد برای حفظ و جذب این بخش از نیروی کار برنامه‌ها و سیاست‌های منعطفی برای تامین کادر بهداشت و درمان از نیروی کار مهاجر اتخاذ نمودند.

وضعیت ایران

- مهاجرت‌های اقتصادی و کاری مهمترین نوع و کانال مهاجرت ایرانیان است. پیمایش‌های رصد خانه مهاجرت ایران نشان می‌دهد بسیاری از مهاجرت‌هایی که از سایر کانال‌های تحصیلی یا پناهجویی نیز انجام می‌شود دلائل یا انگیزه‌های اقتصادی دارد.
- میل به مهاجرت در میان گروه‌های حرفه‌ای و فعالین استارتاپ‌ها بنا بر اطلاعات پیمایش‌های رصد خانه مهاجرت در سال‌های اخیر افزایش یافته و تحولات اقتصادی سال‌های اخیر از جمله مهمترین عوامل تشدیدکننده تمایل به مهاجرت بوده است.
- اطلاعات ویزاهای موقت یا دائم دریافتی ایرانیان در کشورهای اصلی مقصد ایرانیان مهاجر نشان می‌دهد که دریافت ویزاهای کاری در آمریکا، کانادا، اتحادیه اروپا و استرالیا توسط ایرانیان پس از ویزاهای تحصیلی خانوادگی و بشردوستانه قرار دارد. این عدم همخوانی بین دلایل و پیشران‌های مهاجرت و کانال‌های آن محدویت کانال‌های مهاجرتی را برای ایرانیان نشان می‌دهد.

وضعیت جابجایی‌های بین‌المللی دانشجویان در ایران و جهان:

وضعیت جهان

- در سال ۲۰۱۸ تعداد کل دانشجویان جهان در بخش آموزش عالی ۲۲۷ میلیون نفر بوده است که دانشجویان بین‌المللی تنها ۲/۴ درصد از این جمعیت را شامل می‌شوند.
- براساس آمار جهانی، تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان از رقم ۲ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ میلادی به ۵/۵ میلیون نفر در سال ۲۰۱۸ میلادی رسیده است.
- در طول بازه‌ی ده ساله‌ی ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۸، تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان حدود ۶۷ درصد افزایش یافته است. پیش‌بینی می‌شود که در صورت تداوم رشد سالیانه (۵/۱

درصد) جمعیت دانشجویان بین‌المللی، جمعیت آنها تا سال ۲۰۳۰ دو برابر شود و به رقم ۱۰/۲ میلیون نفر در جهان برسد (UNESCO Institute for Statistics, 2021).

- در طول دو سال گذشته، همه‌گیری ویروس کرونا به عنوان یک شوک جهانی، روند رشد روزافزون جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان را با کندی همراه کرد و موجب افت در ثبت نام‌های بین‌المللی و به تبع آن وارد شدن زیان مالی به دانشگاه‌هایی شد که وابستگی زیادی به دانشجویان بین‌المللی دارند.
- منطقه آمریکای شمالی و اروپای غربی به صورت تاریخی محبوب‌ترین مقصد دانشجویان بین‌المللی بوده است. در سال ۲۰۱۸ میلادی ۵۱ درصد از دانشجویان، کشورهای این منطقه را به عنوان مقصد تحصیلی خود انتخاب کرده‌اند.
- بررسی روندهای جابجایی بین‌المللی دانشجویان در طول ۱۵-۱۰ سال اخیر حاکی از آن است که کشورهای غربی دیگر همچون گذشته تنها مقصد محبوب دانشجویان بین‌المللی نیستند. عواملی همچون اوج‌گیری جنبش‌های ملی‌گرایانه، تشدید قوانین ضد مهاجرتی در کشورهای مقصد، اهمیت یافتن نزدیکی‌های فرهنگی و جغرافیایی، ضرورت مقرون به صرفه بودن تحصیل به ظهور مقاصد جدید تحصیلی در قاره آسیا بخصوص کشور چین کمک کرده است.
- کشورهای آمریکا، بریتانیا، کانادا، چین و استرالیا به ترتیب با بیشترین تعداد دانشجویان بین‌المللی، پنج کشور برتر میزبان دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۲۰ بوده‌اند.
- با توجه به اینکه مهم‌ترین کشورهای دانشجوفرست جهان یعنی چین و هند در آسیا قرار دارند، در نتیجه ۲۷ درصد از کل جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان (حدود ۱/۵ میلیون نفر) از کشورهای آسیائی و اقیانوسیه تأمین می‌شوند.
- چین، هند، آلمان، ویتنام و کره جنوبی نیز به ترتیب پنج کشور برتر دانشجوفرست در سال ۲۰۱۸ بوده‌اند.

وضعیت ایران (خروج دانشجویان ایرانی از کشور)

- تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور نیز به مرور و هم‌راستا با افزایش کل جمعیت دانشجویان کشور و نیز افزایش جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان، روند صعودی داشته و از تراز ۱۹ هزار دانشجو در سال ۲۰۰۳ میلادی به تراز ۵۶ هزار دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- نرخ رشد جمعیت دانشجویان بین‌المللی ایرانی در قیاس با نرخ رشد جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان کندتر بوده است. بدین ترتیب، سهم دانشجوفرستی ایران در کل بازار دانشجویان بین‌المللی جهان از سال ۲۰۱۲ روندی کاهشی به خود گرفته و از حدود ۱/۳ درصد به حدود یک درصد در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- سهم دانشجویان ایرانی خارج از کشور به نسبت کل جمعیت دانشجویان مشغول به تحصیل در داخل طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با تغییر چندانی همراه نبوده (علی رغم افزایش قابل توجه جمعیت کل دانشجویان کشور) و از حدود یک درصد در سال ۲۰۰۰ به حدود ۱/۵ درصد در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- جایگاه دانشجوفرستی ایران در بازه زمانی ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۲ از رتبه ۲۹ در جهان به رتبه ۱۱ ارتقاء یافته بود که بالاترین جهش رتبه‌ی دانشجوفرستی ایران در طول دو دهه گذشته بوده است.
- در بازه زمانی ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در تراز ۵۰ هزار دانشجو ثابت مانده و تغییرات اندکی داشته و به همین خاطر رتبه دانشجوفرستی ایران به رتبه ۱۹ ام تنزل یافته است.
- عواملی همچون افزایش نرخ دلار و به تبع آن افزایش هزینه‌های مهاجرت تحصیلی، محدودیت‌های ویزایی اعمال شده از سوی دولت آمریکا برای دانشجویان ایرانی و در نهایت شیوع ویروس کرونا موجب ثابت ماندن تراز جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در طول چند سال گذشته شده است. لازم به توجه است که عوامل فوق همچنین موجب افزایش تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ترکیه و کشورهایی چون آلمان، کانادا و ایتالیا که قوانین ویزایی ساده‌تری دارند، شده است.
- آمریکا، ترکیه، آلمان، ایتالیا و کانادا به ترتیب پنج مقصد اصلی دانشجویان ایرانی در دنیا هستند.
- در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱۱,۴۵۱ دانشجو یک درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در آمریکا را به خود اختصاص داده است.
- اکثریت دانشجویان ایرانی (تقریبا ۷۵ درصد) در آمریکا در مقاطع تحصیلات تکمیلی (ارشد و دکترا) مشغول به تحصیل هستند و بیش از نیمی از دانشجویان ایرانی در آمریکا در رشته‌های مهندسی مشغول به تحصیل هستند.

وضعیت کلی ماندگاری، خروج و بازگشت المپیادی‌ها و رتبه‌های برتر کنکور در ایران

تحلیل آمار دریافتی از اداره گذرنامه در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ تا مرداد ۱۳۹۹ نشان می‌دهد که ۵۶/۶ درصد از «دارندگان مدال در المپیادهای دانش‌آموزی»، ۶۹/۱ درصد از «مشمولان بنیاد» و ۷۸/۳ درصد از افراد «حائز رتبه‌های یک تا هزار» آزمون سراسری در داخل کشور هستند.

در میان گروه‌های مورد بررسی، به ترتیب المپیادی‌ها با ۳۷/۲ درصد، مشمولان بنیاد با ۲۵/۵ درصد و رتبه‌های یک تا هزار آزمون سراسری با ۱۵/۴ درصد بیشترین درصد افراد مقیم خارج را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۴- وضعیت ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور (۱۳۹۴ - ۱۳۸۰) و المپیادی‌ها (۱۳۹۱- ۱۳۸۰)

	المپیادی‌های دانش آموزی		رتبه های برتر در کنکور سراسری			
			مشمولان بنیاد (رتبه‌های ۱ تا۱۵۰ کنکور)		رتبه‌های یك تا هزار	
تعداد کل افراد مورد بررسی	۲,۷۶۵	۱۰۰٪	۵,۶۶۶	۱۰۰٪	۵۳,۹۲۶	۱۰۰٪
تعداد افراد مقیم داخل	۱,۵۶۴	۵۶/۶ ٪	۳,۹۱۳	۶۹/۱ ٪	۴۲,۲۴۳	۷۸/۳ ٪
تعداد افراد با سابقه خروج	۱,۰۸۰	۳۹/۱ ٪	۱,۵۳۶	۲۷/۱ ٪	۸,۹۸۴	۱۶/۷ ٪
تعداد افراد مقیم خارج	۱,۰۲۹	۳۷/۲ ٪	۱,۴۴۳	۲۵/۵ ٪	۸,۳۰۹	۱۵/۴ ٪
تعداد مهاجران بازگشته	۱۲۲	۴/۴ ٪	۲۰۸	۳/۷ ٪	۱,۴۱۷	۲/۶٪
تعداد افراد با وضعیت اقامت نامشخص	۱۷۲	۶/۲٪	۳۱۰	۵/۵ ٪	۳,۳۷۴	۶/۳٪

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

در این میان، ۴/۴ درصد از المپیادی‌ها، ۳/۷ درصد از مشمولان تحت پوشش بنیاد و ۲/۶ درصد از رتبه‌های برتر کنکور که پیشتر از کشور خارج شده بودند، به ایران بازگشته‌اند.

وضعیت ایران (ورود دانشجویان بین‌المللی به کشور)

- اگرچه جمعیت دانشجویان خارجی در ایران طی یک دهه‌ی گذشته با افزایش همراه بوده است اما جمعیت فعلی دانشجویان خارجی در ایران با اهداف برنامه ششم توسعه و جذب ۷۵ هزار دانشجوی خارجی فاصله زیادی دارد.
- تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ با افزایشی ۸ برابری همراه بوده است و از ۵,۴۸۵ دانشجو در سال ۱۳۹۹ به ۴۴,۳۵۰ دانشجو افزایش یافته است .
- نسبت دانشجویان خارجی به کل دانشجویان نیز در بازه‌ی زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ از ۰/۱۵ درصد به ۱/۳۹ درصد رسیده است.
- دانشجویان افغانستانی با ۴۶ درصد و دانشجویان عراقی با ۲۴ درصد بزرگترین گروه دانشجویان خارجی در ایران را تشکیل می‌دهند. دانشجویان این دو کشور در سال ۱۳۹۸ در مجموع ۶۹ درصد از دانشجویان خارجی در ایران را تشکیل داده‌اند. کشور لبنان با ۳ درصد و هر کدام از کشورهای سوریه و چین با ۲ درصد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.
- اکثریت دانشجویان خارجی در ایران در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد مشغول به تحصیل بوده‌اند. در سال ۱۳۹۸، ۵۵ درصد از دانشجویان در مقطع کارشناسی و ۳۱ درصد دانشجویان در مقطع کارشناسی ارشد مشغول به تحصیل بوده‌اند.
- دانشگاه‌های وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی (با ۴۳ درصد)، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (با ۳۱ درصد)، موسسات آموزش عالی غیر دولتی ـ غیر انتفاعی (با ۹ درصد) و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (با ۸ درصد) به ترتیب بیشترین دانشجویان خارجی را جذب نموده‌اند.

■ وضعیت ایران در بازار جابه‌جایی‌های بین‌المللی دانشجویان (شاخص خالص چرخش دانشجویان)

بر اساس آخرین آمار موجود قابل استناد و با قابلیت مقایسه‌پذیری جهانی، وضعیت دانشجویان ایرانی در جهان در قالب شاخص‌های مختلف در جدول پیش‌رو نمایش داده شده است.

نرخ بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی به داخل کشور از سال ۲۰۱۵ تا سال ۲۰۲۱ روند صعودی و قابل توجهی داشته است. بطوریکه بر اساس آمار اخذ شده از معاونت علمی- فناوری ریاست جمهوری، جمعیت متخصصان بازگشته به کشور از سال ۱۳۹۵ تا فروردین ۱۴۰۰ جمعا به ۱,۹۸۹ نفر (بصورت تجمعی) رسیده است که این میزان از جمعیت متخصصان بازگشتی به کشور در دوران اخیر (علی‌رغم تحولات اقتصادی چند سال گذشته) در نوع خود کم‌نظیر است.

افزایش جمعیت دانشجویان بین‌المللی در داخل کشور و همچنین نرخ بازگشت متخصصان ایرانی باعث ارتقاء شاخص خالص چرخش نخبگان ایرانی از تراز (۰/۳۹-) در سال ۲۰۱۰ به (۰/۲۴-) در سال ۲۰۱۸ شده است.

جدول ۵- وضعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور براساس شاخص‌های آماری مختلف

سال	تعداد دانشجویان ایرانی در خارج (هزار نفر)	بازگشت ایرانیان متخصص خارج از وطن[1]	میزان جذب دانشجویان بین‌المللی در ایران (هزار نفر)	خالص چرخش نخبگان در ایران[2]	تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان (هزار نفر)	رتبه دانشجوفرستی ایران در جهان
۲۰۰۳	۱۹٫۳	...	...	...	۲,۶۵۳	۲۹
۲۰۰۴	۲۰٫۹	...	...	...	۲,۶۹۶	۲۸
۲۰۰۵	۲۳٫۴	...	...	...	۲,۸۲۴	۲۶
۲۰۰۶	۲۵٫۱	...	...	...	۲,۹۱۰	۲۲
۲۰۰۷	۲۹٫۵	...	...	...	۳,۰۹۷	۲۰
۲۰۰۸	۳۳٫۲	...	...	...	۳,۳۲۳	۱۸
۲۰۰۹	۳۹٫۷	...	...	...	۳,۵۳۹	۱۵
۲۰۱۰	۴۴٫۵	...	۵٫۵	-۰٫۳۹	۳,۷۷۷	۱۳
۲۰۱۱	۵۰٫۴	...	۸٫۹	-۰٫۴	۳,۹۸۹	۱۲
۲۰۱۲	۵۴٫۶	...	۱۲٫۹	-۰/۴۱	۴,۰۶۰	۱۱
۲۰۱۳	۴۹٫۵	...	۱۶٫۶	-۰٫۳۲	۴,۲۳۱	۱۴
۲۰۱۴	۵۰٫۸	...	۲۲٫۶	-۰٫۲۸	۴,۴۹۵	۱۵
۲۰۱۵	۵۱٫۱	۱۱۳	۲۳٫۷	-۰٫۲۷	۴,۷۸۶	۱۶
۲۰۱۶	۵۲٫۸	۳۷۶	۲۵٫۷	۰٫۲۶	۵,۰۹۲	۱۷
۲۰۱۷	۵۳٫۲	۸۰۶	۲۶٫۹	-۰٫۲۵	۵,۳۰۹	۲۰
۲۰۱۸	۵۶٫۴	۱,۰۹۷	۳۰٫۹	-۰٫۲۴	۵,۵۷۱	۱۹
۲۰۱۹	...	۱,۵۶۰	...	...	...	...
۲۰۲۰	...	۱,۹۴۲	...	...	...	...
۲۰۲۱	...	۱,۹۸۸[3]		...	...	...

منبع: (UIS, 2021) (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰) (مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۴۰۰) (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

۱. به بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور اشاره دارد.

۲. این شاخص از تفاضل خروج دانشجویان ایرانی از مجموع جذب دانشجویان بین‌المللی و بازگشت ایرانیان متخصص خارج از وطن در یک جمعیت ۱۰۰ هزار نفری به دست می‌آید. لازم به ذکر است که این شاخص سطح کیفی دانشجویان ورودی، خروجی و متخصصان بازگشتی را نادیده می‌گیرد.

۳. داده‌های افراد بازگشتی در سال ۲۰۲۱ بر اساس آخرین داده‌های موجود معاونت علمی ریاست جمهوری تا فروردین سال ۱۴۰۰ است.

روند افزایشی جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد (میزبان)

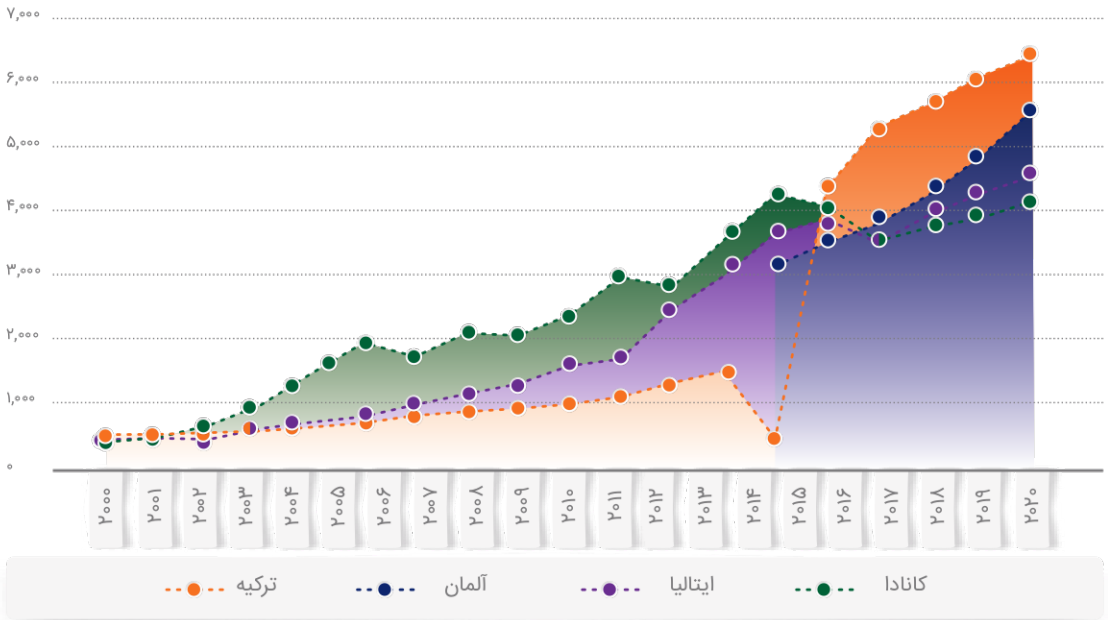

نمودار ۱- روند افزایشی دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

روند کاهشی جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد (میزبان)

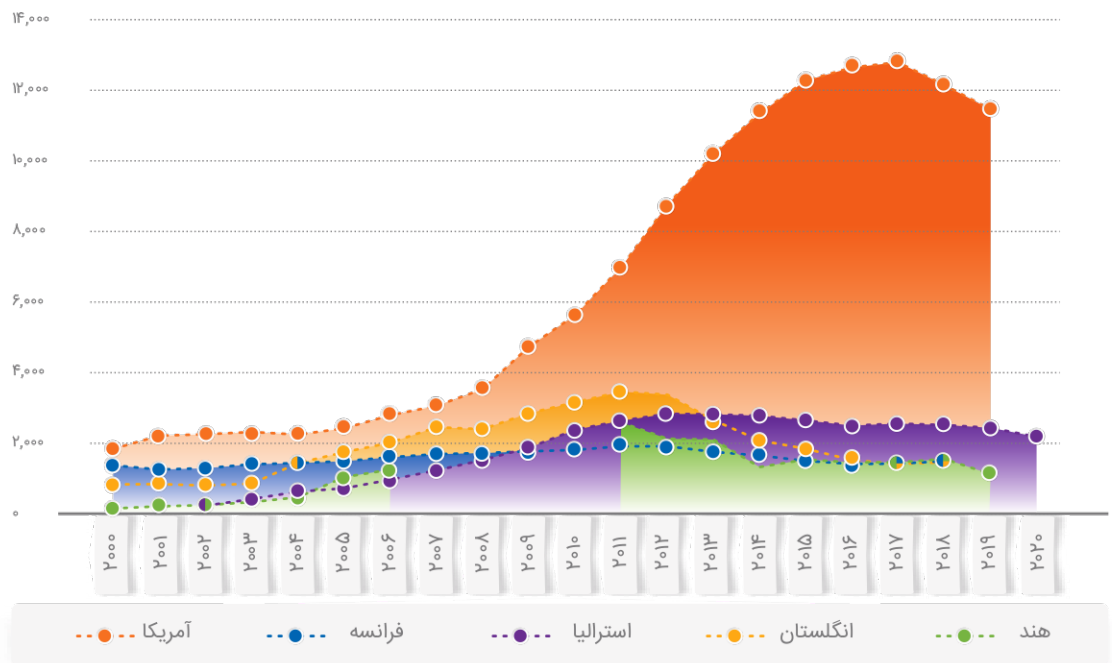

نمودار ۲- روند کاهشی دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب از سال ۲۰۲۰ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021) (Austrade, 2021) (open doors, 2021)

وضعیت جمعیت دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان

یکی از مباحثی که همواره در موضوع مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران مطرح بوده است، بحث کیفیت دانشجویان و متخصصان ایرانی خارج از کشور بوده که بر همین اساس نیز دیدگاه کمی در این زمینه توسط برخی از افراد مورد انتقاد قرار گرفته است. در همین راستا، یکی از شاخص‌های قابل دسترس جهت سنجش کیفیت دانشجویان خروجی بر اساس معدود داده‌های موجود در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی می‌تواند سهم پذیرش و حضور دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر جهان باشد. بر همین اساس، بررسی تعداد و سهم دانشجویان ایرانی در ۱۰ دانشگاه برتر آمریکا که از میان ۲۰ دانشگاه برتر جهان (بر اساس رتبه‌بندی QS 2020) انتخاب شده‌اند، می‌تواند تا حدی تبیین‌کننده‌ی وضع کیفی دانشجویان ایرانی خارج از کشور باشد. جدول زیر توزیع تعداد دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های برتر آمریکا که همگی جزء ۲۰ دانشگاه برتر جهان هستند را نمایش می‌دهد. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است، از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۵، تعداد دانشجویان ایرانی در ۱۰ دانشگاه برتر آمریکا با اندکی افزایش همراه بوده است و از ۲۰۱ نفر در سال ۲۰۱۳ به ۲۴۰ نفر در سال ۲۰۱۵ رسیده است. از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۸، تعداد دانشجویان ایرانی در ده دانشگاه برتر آمریکا نیز کاهش اندکی یافته و از رقم ۲۴۰ دانشجو به ۲۲۹ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

جدول ۶- تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان

دانشگاه	رتبه آمریکا	رتبه جهان	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
ماساچوست	۱	۱	۳۷	۳۸	۳۷	۳۸	۳۳	۳۳
استنفورد	۲	۲	۶۴	۶۳	۶۳	۵۸	۵۳	۵۳
هاروارد	۳	۳	۱۶	۲۱	۲۴	۲۳	۲۶	۲۸
کالیفرنیا	۴	۵	۷	۱۳	۱۵	۱۲	۱۱	۱۲
شیکاگو	۵	۱۰	۱۲	۱۶	۱۹	۱۷	۱۵	۱۷
پرینستون	۶	۱۳	۱۷	۱۹	۲۰	۲۴	۲۰	۲۱
کرنل	۷	۱۴	۲۰	۲۴	۲۷	۲۳	۲۲	۲۳
پنسیلوانیا	۸	۱۵	۲۳	۲۵	۲۸	۲۸	۲۷	۲۸
ییل	۹	۱۷	۵	۶	۷	۱۳	۱۴	۱۴
کلمبیا	۱۰	۱۸	۲۳	۲۶	۲۷	۲۹	۲۶	۲۷
مجموع			۲۰۱	۲۲۵	۲۴۰	۲۳۶	۲۲۱	۲۲۹

منبع: (College Factual, 2020)

نمودارهـای زیـر، جمعیـت دانشـجویان ایرانـی حاضـر در دانشـگاه‌های برتـر آمریکا در قیـاس با جمعیت دانشـجویان برخـی از کشـورهای منتخـب را نمایـش می‌دهنـد. چنانچـه معیـار "تعـداد دانشـجویان مشـغول بـه تحصیـل در ده دانشـگاه برتـر آمریـکا" را در نظـر داشـته باشـیم، ایـران در رتبه‌بنـدی کشـورهای دانشجوفرسـت بـه کشـور آمریـکا در جایـگاه دهـم قرار دارد و کشـورهای چین، هنـد و کره جنوبی در جایگاه اول تا سـوم قرار دارند. چنانچه "سـهم دانشـجویان مشـغول بـه تحصیـل در دانشـگاه‌های برتـر از کل جمعیـت دانشـجویان خروجـی" را در نظـر بگیریـم، کمتـر از نیم درصد دانشـجویان خروجـی از ایران در دانشـگاه‌های برتـر آمریکا و جهـان مشـغول بـه تحصیل هسـتند کـه از این حیـث هم در جایـگاه دهم در میان کشـورهای دانشجوفرسـت قـرار داریم. سـهم دانشـجویان ایرانـی حاضـر در دانشـگاه‌های برتر جهان از کل جمعیـت دانشـجویان خروجـی در بـازه‌ی ۲۰۱۴ تـا ۲۰۱۸ میـلادی تقریبـا ثابـت بـوده اسـت و از حـدود نیـم درصد در سـال ۲۰۱۴ بـه حدود ۰/۴۵ درصـد در سـال ۲۰۱۸ کاهش یافته اسـت. درحالی‌کـه بـرای مثال، این شـاخص در همیـن بازه‌ی زمانـی بـرای کشـور چین بـا حجـم قابـل توجه دانشـجویان خروجـی (بیـش از ۹۰۰ هـزار دانشـجو) با رشـد اندکـی همراه بوده و از ۱/۶ درصد در سـال ۲۰۱۴ به ۱/۶۶ درصد در سـال ۲۰۱۸ رسـیده اسـت. بر اسـاس این شاخص کشـورهای کره جنوبی، بریتانیا و اسـترالیا بیشـترین سـهم دانشـجو را در ده دانشگاه برتـر آمریـکا دارند.

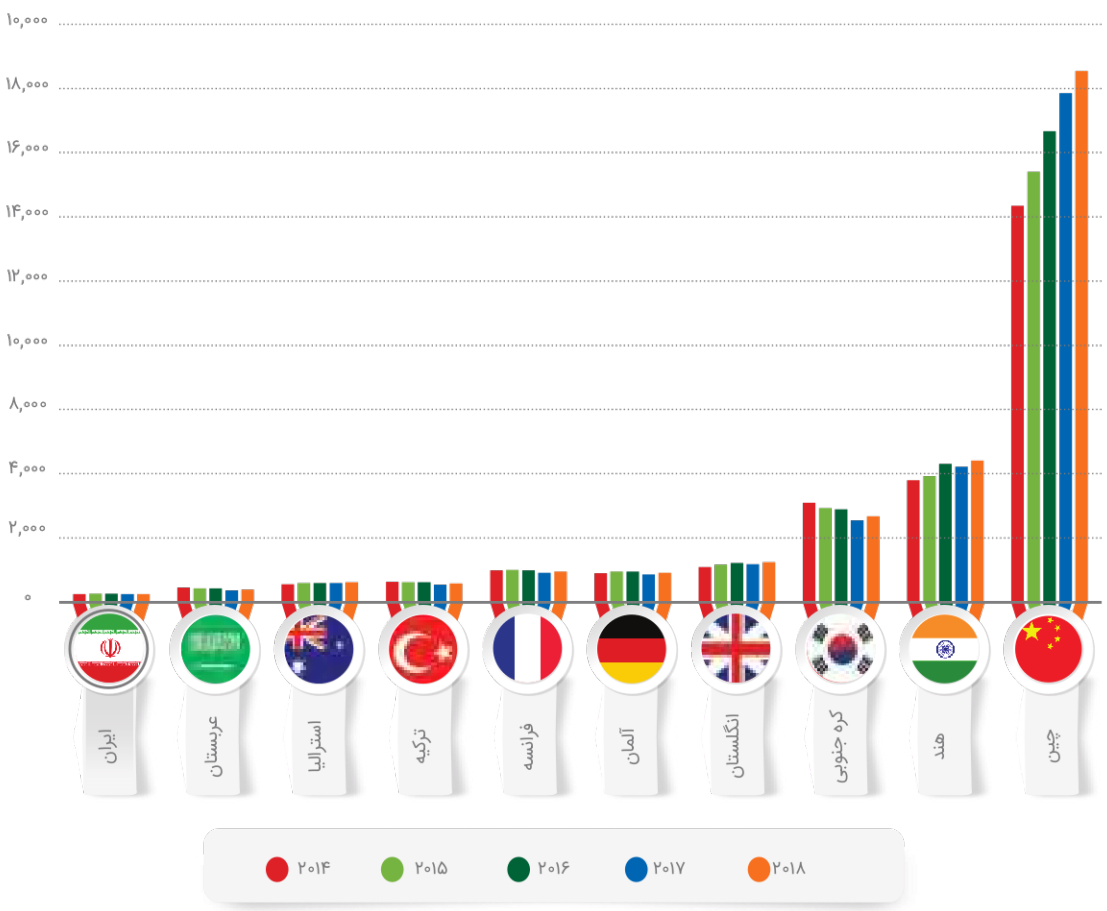

نمودار ۳-رتبه‌بندی کشورهای منتخب دانشجوفرست به آمریکا بر اساس تعداد دانشجویان آنها در ۱۰ دانشگاه برتر آمریکا

منبع: (College Factual, 2020)

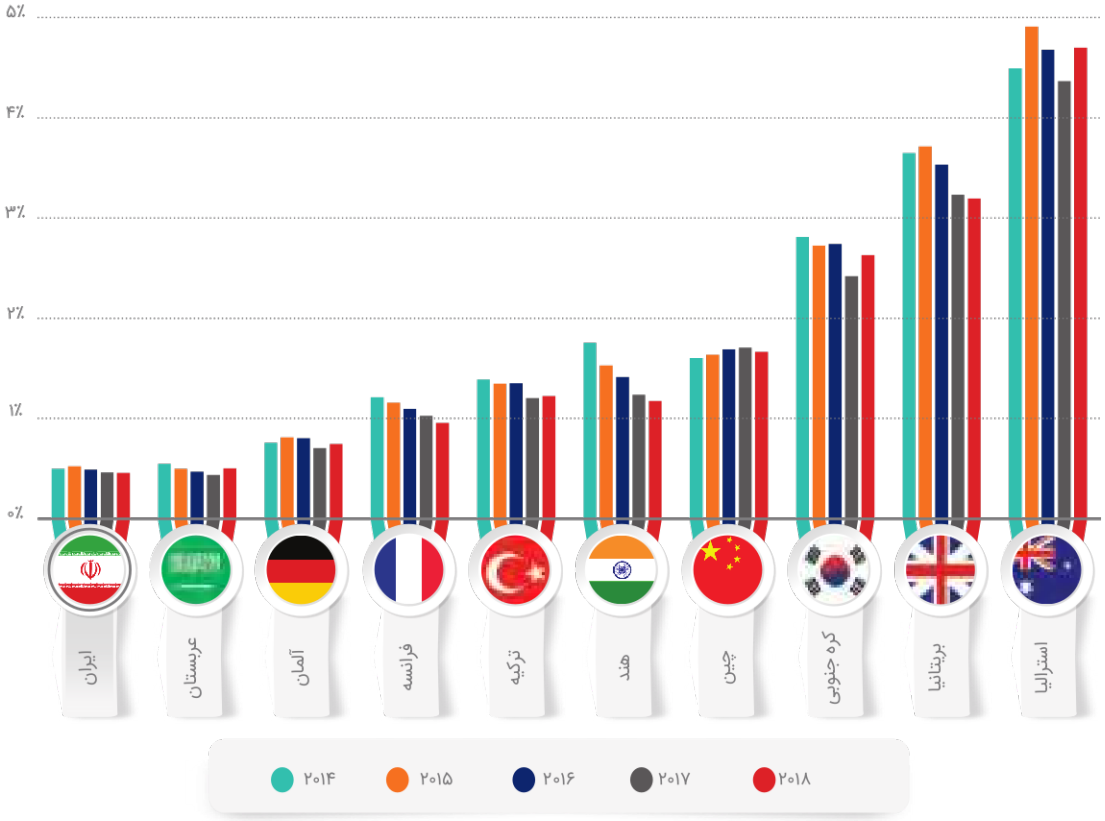

نمودار ۴-رتبه‌بندی کشورهای منتخب دانشجوفرست به آمریکا براساس سهم دانشجویان در ۱۰ دانشگاه برتر آمریکا از کل جمعیت دانشجویان خروجی آنها

منبع: (College Factual, 2020)

نقشه پراکندگی دانشجویان ایرانی در نقاط مختلف جهان

در شکل ۲، پراکندگی دانشجویان ایرانی در نقاط مختلف جهان (۱۰ مقصد اول) با بیشترین جمعیت به نمایش درآمده است. همان‌گونه که در شکل مشخص است، مناطق اصلی تراکم جمعیت دانشجویان ایرانی شامل آمریکای شمالی، اروپای غربی، آسیای جنوب شرقی و اقیانوسیه است. کشور آمریکا همواره مقصد اول دانشجویان ایرانی برای تحصیل در خارج از کشور بوده است. با روی کارآمدن دولت بایدن و رفع شدن محدودیت‌های ایجاد شده در دوره‌ی ترامپ پیش‌بینی می‌شود که این کشور در سال‌های آتی دانشجویان ایرانی بیشتری را به خود جذب نماید. بعد از آمریکا کشورهای آلمان، ترکیه و کانادا مقاصد محبوب دانشجویان ایرانی به شمار می‌روند. ایجاد محدودیت‌های ویزایی آمریکا برای دانشجویان ایرانی طی سال‌های اخیر، ساده‌تر بودن دریافت پذیرش در مقاصد بعدی نسبت به آمریکا و هزینه‌ی پایین‌تر تحصیل در کشورهایی چون ترکیه، آلمان، ایتالیا و کانادا به نسبت آمریکا از جمله دلایل گرایش دانشجویان ایرانی برای تحصیل در کشورهای دیگر بوده است.

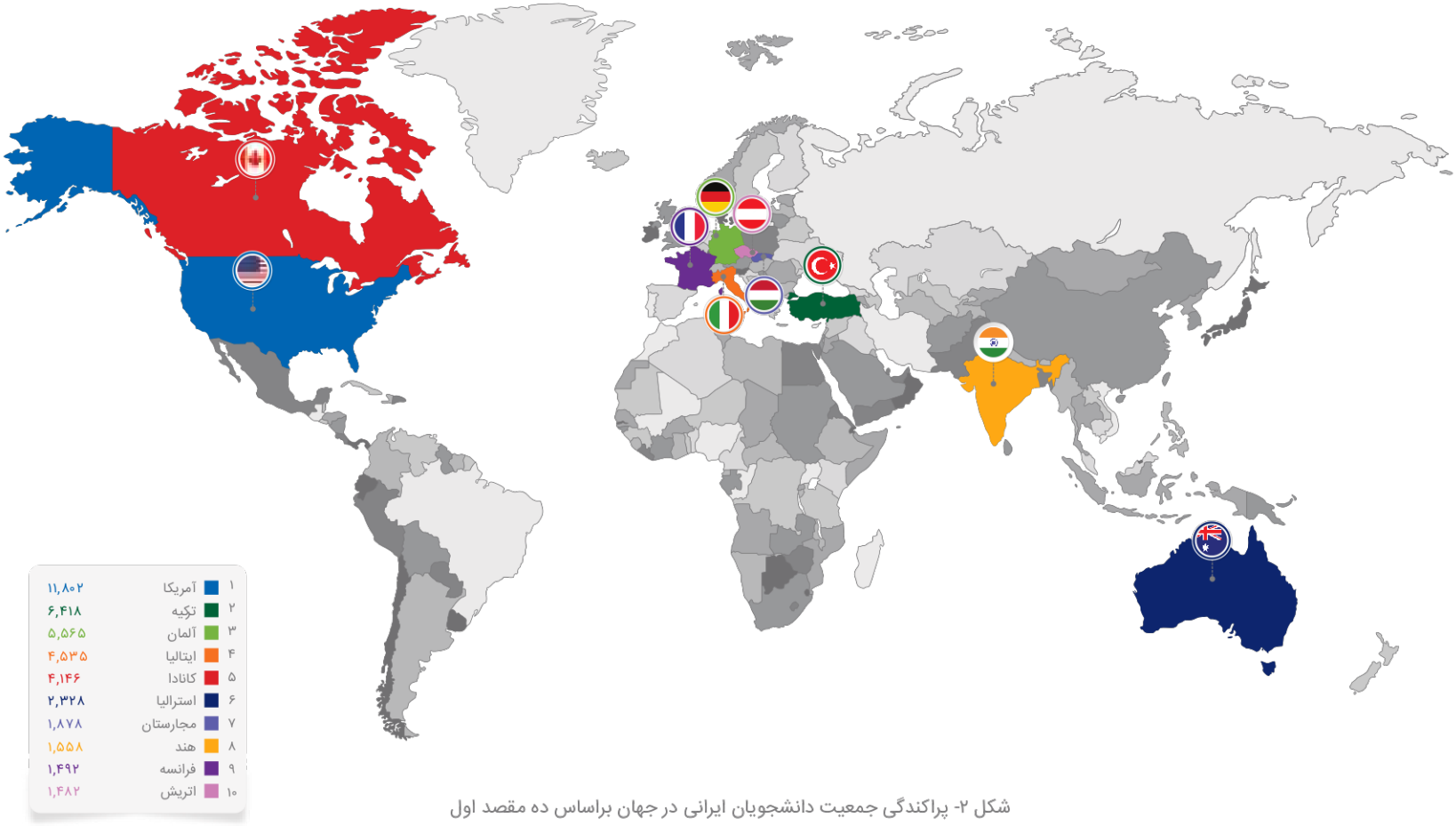

شکل ۲- پراکندگی جمعیت دانشجویان ایرانی در جهان براساس ده مقصد اول

منبع: (UIS, 2021) (open doors, 2021)

وضعیت مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در ایران و جهان:

وضعیت جهان

- مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در سال ۲۰۲۰ با تحولات زیادی روبرو شد. به دلیل محدودیت تردد و کنترل مرزها، بخش عمده آوارگان در درون مرزهای ملی خود گرفتار شدند. این موضوع باعث افزایش بی‌سابقه آوارگان داخلی در سال ۲۰۲۰ گردید.
- پناهجویان جدید ثبت شده در سال ۲۰۲۰ به نصف سال قبل از آن کاهش یافت. یک چهارم پناهجویان جدید ثبت شده در جهان از سه کشور ونزوئلا، افغانستان و سوریه بوده‌اند. تعداد پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰ نیز به نصف سال قبل از آن کاهش یافته است. به نظر می‌رسد با کاهش محدودیت‌های سفر به دیگر کشورها، در سال پیش رو شاهد افزایش تعداد پناهجویان جدید در جهان و ایران باشیم.
- بیشترین تعداد پناهندگان در جهان تا پایان سال ۲۰۲۰ از کشورهای سوریه (۶ میلیون و ۶۹۰ هزار نفر)، ونزوئلا (۴ میلیون و ۲۷ هزار نفر) و افغانستان (۲ میلیون و ۵۹۵ هزار نفر) بوده است. در پایان سال ۲۰۲۰ میلادی، ۱۳۴ هزار و ۷۶۷ نفر از اتباع ایرانی در وضعیت پناهندگی در جهان قرار داشتند که از این لحاظ ایران در رتبه‌ی ۲۲ قرار داشت (UNHCR Data Finder).
- کشورهای ترکیه (۳ میلیون و ۶۵۲ هزار نفر)، کلمبیا (یک میلیون و ۷۳۱ هزار نفر) و پاکستان (یک میلیون و ۴۳۹ هزار نفر) میزبان بیشترین تعداد پناهنده در جهان تا پایان سال ۲۰۲۰ بودند. کشور ایران با میزبانی از ۸۰۰ هزار پناهنده، در رتبه‌ی دهم در جهان قرار دارد (UNHCR Data Finder). به دلیل کاهش تعداد پناهندگان در ایران، رتبه کشور از جایگاه ششم در سال ۲۰۱۹ به جایگاه دهم تنزل یافته است. مهمترین علت کاهش تعداد پناهندگان در ایران در سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال قبل از آن، به روز شدن آمارها توسط دولت ایران است. در سال‌های اخیر تعدادی از پناهندگان، وضعیت خود را از پناهندگی به گذرنامه تغییر داده‌اند.
- بیشترین تعداد افراد در وضعیت پناهجویی در جهان تا پایان سال ۲۰۲۰ میلادی مربوط به اتباع کشورهای ونزوئلا (۸۵۱ هزار و ۱۱۹ نفر)، عراق (۲۴۰ هزار و ۶۹۵ نفر) و افغانستان (۲۳۸ هزار و ۷۹۱ نفر) بوده است. اتباع کشور ایران با ۷۷ هزار و ۲۱۷ نفر در وضعیت پناهجویی در جهان، در رتبه ۱۴ قرار دارند (UNHCR Data Finder)
- با توجه به تحولات امنیتی در کشور افغانستان و تصرف برخی از مناطق توسط طالبان در نیمه اول سال ۲۰۲۱، احتمال افزایش آوارگان داخلی در این کشور و یا خروج آوارگان به مقصد کشورهای همسایه (از جمله ایران) و یا کشورهای اروپایی وجود دارد.

وضعیت ایران

- در سال ۲۰۲۰ میلادی، تعداد ۱۵ هزار و ۳۳۳ درخواست پناهندگی جدید از سوی اتباع ایرانی در کشورهای مختلف جهان به ثبت رسیده است.
- در سال ۲۰۲۰ به ۸۶۱ نفر از پناهندگان ایرانی تابعیت کشورهای دیگر اعطاء شده است. ۳۹۴ نفر از پناهندگان ایرانی در سال ۲۰۲۰ در کشورهای ثالث اسکان مجدد یافتند.
- میزان ارائه پاسخ مثبت به پناهجویان ایرانی در کشورهای اروپایی در سال ۲۰۲۰ (مرحله اول بررسی درخواست‌ها) به پایین‌ترین حد خود در شش سال اخیر رسید. بخش عمده پناهجویانی که پاسخ منفی دریافت کرده‌اند یا به صورت غیرقانونی و مخفیانه در کشورهای مقصد زندگی می‌کنند و یا آنجا را به مقصد کشورهای دیگر ترک می‌کنند. از این رو، ضروری است تا مطالعات بیشتری در زمینه سرنوشت مهاجران نامتعارف ایرانی در دیگر کشورها انجام گیرد.
- تعداد پناهندگان در ایران در سال ۲۰۲۰ با کاهش حدود ۲۰۰ هزار نفری نسبت به سال ۲۰۱۹، به رقم ۸۰۰ هزار نفر کاهش یافته است. لازم به ذکر است که در طول پنج سال اخیر تعداد پناهندگان در ایران در پایگاه‌های داده کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان به روز رسانی نشده بود. با کاهش رقم پناهندگان در ایران، جایگاه کشور ایران در میزبانی از پناهندگان در جهان به رتبه‌ی دهم تنزل یافته است. میزبانی ایران از پناهندگان در جهان در چهار دهه اخیر مورد توجه و تحسین جامعه جهانی بوده است اما با سیاست تبدیل وضعیت برخی از پناهندگان (بطور مثال دانشجویان) به گذرنامه، تعداد پناهندگان در ایران کاهش یافته است.
- تخمین تعداد مهاجران فاقدمدرک در ایران همواره مورد بحث و اختلاف نظر بوده است. اگرچه تعداد این مهاجران حدود یک میلیون نفر تخمین زده می‌شود، اما کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان (دفتر تهران) در گزارش‌های اخیر خود تعداد آنها را بیش از دو میلیون نفر تخمین می‌زند. به منظور شناخت ویژگی‌های اجتماعی، جمعیتی و اقتصادی مهاجران فاقدمدرک، ضروری است تا مطالعات بیشتری در این خصوص انجام گیرد. چرا که این موضوع برای سیاستگذاری مهاجرت در ایران اهمیت بالایی دارد.

جدول ۷- وضعیت ایران در مهاجرت‌های اجباری- پناهجویی در جهان در پایان سال ۲۰۲۰

	جهان	ایران	جایگاه ایران
تعداد افراد در وضعیت پناهجویی	۴,۱۳۸,۸۸۹	۷۷,۲۱۷	۱۴
تعداد افراد در وضعیت پناهندگی	۲۰,۶۵۰,۳۰۴	۱۳۴,۷۶۷	۲۲
تعداد پناهندگان در ایران	-	۸۰۰,۰۰۰	۱۰

منبع: (UNHCR Data Finder)

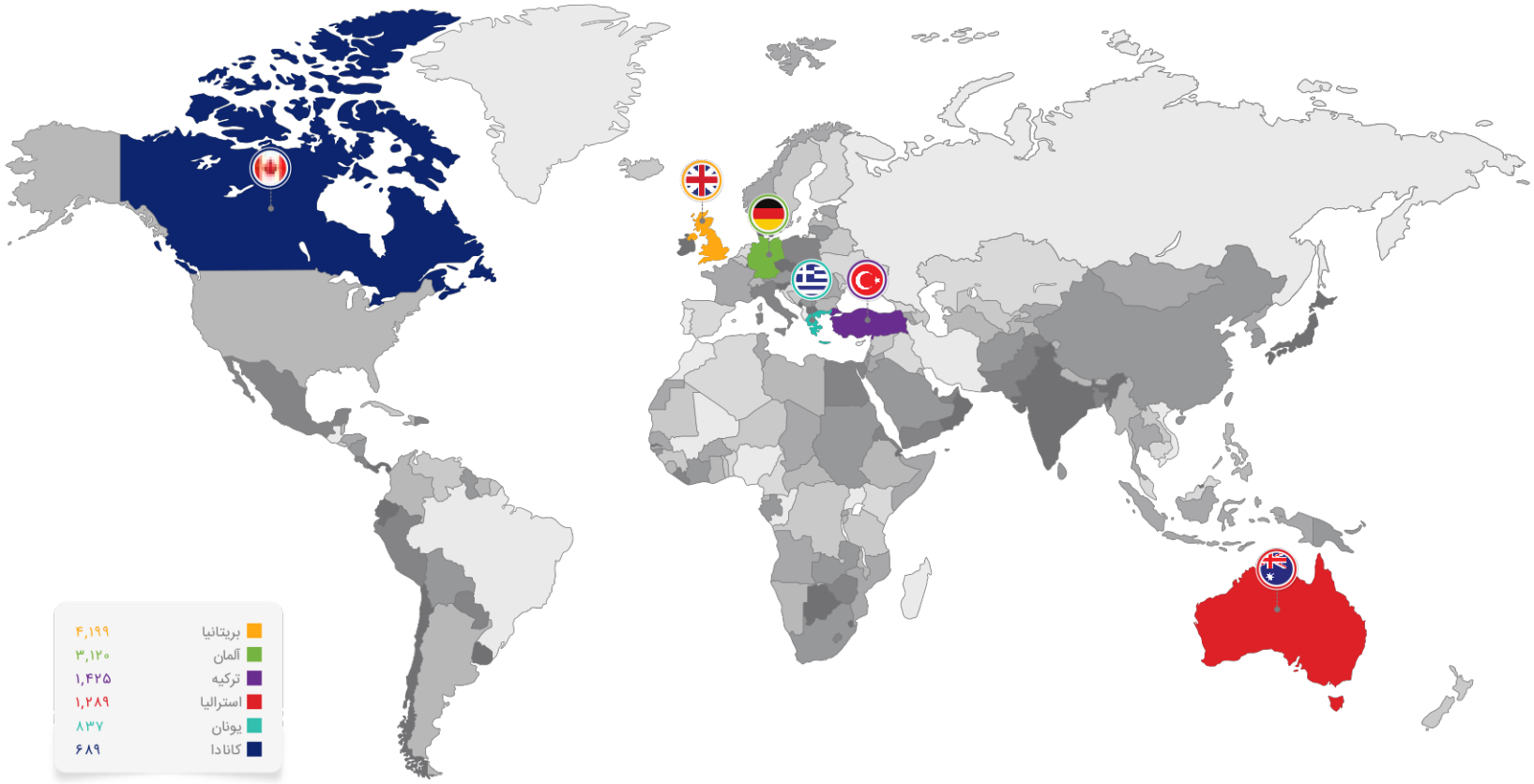

شکل ۳ - شش مقصد اول پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰

منبع: (UNHCR Data Finder)

* آمار نمودار به پناهجویان ایرانی که وضعیت ثبت درخواست آنها به عنوان جدید (N= New Applications) در پایگاه داده کمیساریا ارائه شده اشاره دارد.

وضعیت ایران در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی (مهاجرت معکوس)

• از آنجایی که تا پیش از سال ۱۳۹۴ وضعیت مهاجرت بازگشتی متخصصان و دانشمندان ایرانی به طور رسمی پایش نمی‌شد، بنابراین آمار دقیق و جامعی در این حوزه تا پیش از سال مذکور وجود ندارد. البته اظهار نظرهای متفاوتی پیرامون این موضوع همواره وجود داشته است.[۱]

• در دهه‌ی اخیر اهمیت موضوع بازگرداندن ایرانیان متخصص برای کشور پررنگ شد و طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم با هدف تسهیل بازگشت آنها توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری از سال ۱۳۹۴ به طور رسمی پیاده‌سازی و اجرا شد. اجرای این طرح، منجر به ایجاد پایگاه آماری منسجمی از متخصصان ایرانی بازگشتی شده است.

• طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم، موجب بازگشت برخی از ایرانیان متخصص و حفظ ارتباط با برخی دیگر از ایرانیان مقیم خارج از کشور شده است. تعداد متخصصان ایرانی بازگشتی از اولین شروع طرح تا سال ۱۳۹۵ با شیب زیاد و از سال ۱۳۹۵ تاکنون با شیب کمتری افزایش یافته است و به هزار و ۹۸۹ نفر تا پایان فروردین ۱۴۰۰ رسیده است. ۳۳۰ نفر از این افراد زن و باقی مرد هستند. علاوه بر این، این طرح موجب حفظ ارتباط کشور با ۸۶۴ نفر از ایرانیان متخصص و دانشمند غیر مقیم شده است.

• مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی ایرانیان بازگشتی کشورهای آمریکای شمالی و اروپای غربی هستند و تحصیلات اغلب آنان در حوزه فنی مهندسی، به ویژه رشته‌های برق، مکانیک، کامپیوتر و عمران است.

جدول ۸- فراوانی تجمعی متخصصان ایرانی بازگشتی (به تفکیک جنسیت، تسهیلات دریافتی و رتبه دانشگاهی)

سال	فراوانی تجمعی متخصصان ایرانی بازگشتی
۱۳۹۳	۲
۱۳۹۴	۹۸
۱۳۹۵	۶۱۲
۱۳۹۶	۱,۱۵۰
۱۳۹۷	۱,۴۲۲
۱۳۹۸	۱,۸۳۰
۱۳۹۹	۱,۹۴۲
۱۴۰۰	۱,۹۸۹

۳۳۰ زن / ۱,۵۶۹ مرد

تسهیلات ارائه شده:
- بیش از دو هزار کارگاه وسخنرانی
- ۱,۰۹۶ پسا دکترا
- ۴۴۵ استادیار جوان
- ۴۰۱ نظام وظیفه
- ۲۱۷ شرکت نوپا
- ۱۰۷ استاد مدعو و معین
- ۷۶ دوره فرصت مطالعاتی
- ۲۷ اشتغال در شرکت‌های دانش بنیان

بیش از ۸۰ درصد از ۳۰۰ دانشگاه برتر / بیش از ۶۰ درصد از رشته‌های فنی مهندسی / اغلب از کشورهای آمریکای شمالی و اروپا

منابع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)؛ (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

۱. برای مثال، رییس مرکز جذب هیئت علمی وزارت علوم اظهار داشته‌اند که از اردیبهشت سال ۱۳۸۳ تا پایان اردیبهشت سال ۱۴۰۰، در مجموع دو هزار و ۲۱۴ دانش‌آموخته خارج از کشور جذب هیئت علمی دانشگاه‌های داخلی شده‌اند.

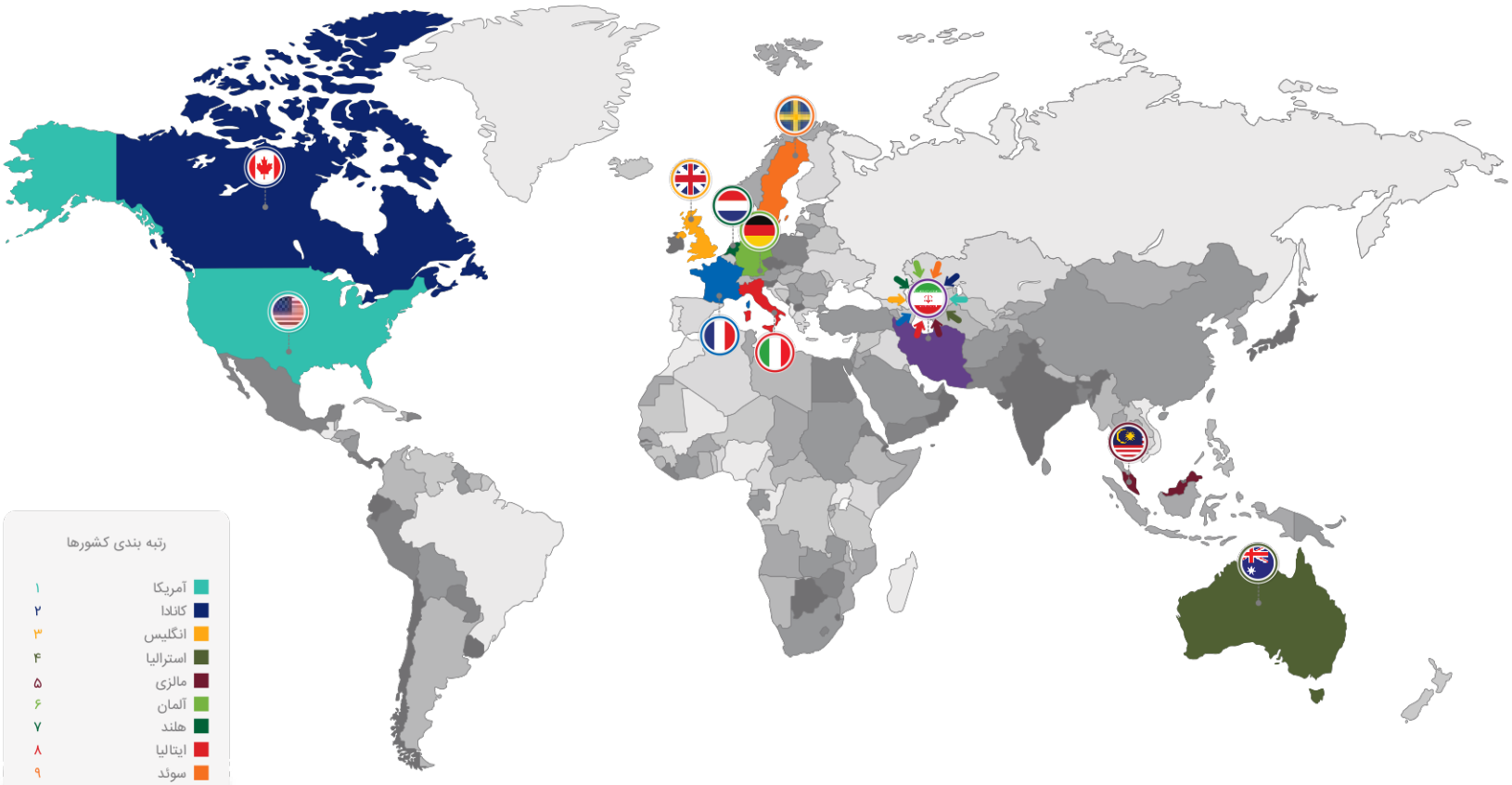

شکل ۴- ده کشور اول محل بازگشت متخصصان ایرانی به کشور (به ترتیب)

منبع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)

وضعیت ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها

شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۱۳ و به منظور مقایسه توانایی کشورها در رقابت بر سر استعدادها ایجاد شده است. رقابت‌پذیری برای استعدادها به مجموعه‌ی سیاست‌ها و روش‌هایی گفته می‌شود که یک کشور را قادر می‌سازد تا سرمایه انسانی که موجب بهره‌وری می‌شود را توسعه، جذب و تقویت نماید. این شاخص، اطلاعات و تحلیل‌های ارزشمندی را به منظور توسعه استراتژی‌های مربوط به جذب استعدادها، رفع چالش‌های مرتبط با آن و کسب مزیت رقابتی در بازار جهانی در اختیار تصمیم‌سازان و سیاستمداران قرار می‌دهد.

این گزارش به صورت سالیانه، توسط موسسه اروپایی مدیریت کسب وکار منتشر می‌شود. مدل شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد یک مدل ورودی-خروجی است که ترکیبی از ارزیابی آنچه که کشورها برای استعدادها انجام می‌دهند (ورودی‌ها) و آنچه که به عنوان نتیجه کار خود در ارتباط با استعدادها مشاهده می‌کنند (خروجی‌ها) را ارائه می‌کند. ورودی‌ها از چهار مولفه توانمندسازی، جذب، رشد و نگهداشت و خروجی‌ها از دو مولفه‌ی مهارت‌های فنی- حرفه‌ای و مهارت‌های دانش جهانی تشکیل شده است (GTCI, 2020).

بر اساس نتایج شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰ نمرات برتر این شاخص همچنان تحت سلطه کشورهای توسعه‌یافته و پردرآمد قرار دارند و بین تولید ناخالص داخلی سرانه و نمرات شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها همبستگی زیادی وجود دارد. کشورهای اروپایی همچنان بر رتبه بندی شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها تسلط دارند به طوری که ۱۷ کشور اروپایی در میان ۲۵ رتبه‌ی برتر هستند. در سال ۲۰۲۰ نیز همانند سال گذشته سوئیس در رتبه اول قرار دارد و پس از آن ایالات متحده و سنگاپور هستند. همچنین در میان کشورهای غیر اروپایی که در میان ۲۵ کشور برتر قرار دارند، استرالیا، کانادا، نیوزیلند، ژاپن، اسرائیل و امارات متحده عربی هستند. جدول زیر وضعیت ۱۰ کشور برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها را در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد:

جدول ۹- ده کشور برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	امتیاز کلی کشورها در شاخص رقابت پذیری
۱	سوئیس	۸۱/۲۶
۲	آمریکا	۷۹/۰۹
۳	سنگاپور	۷۸/۴۸
۴	سوئد	۷۵/۸۲
۵	دانمارک	۷۵/۱۸
۶	هلند	۷۴/۹۹
۷	فنلاند	۷۴/۴۷
۸	لوگزامبورگ	۷۳/۹۴
۹	نروژ	۷۲/۹۱
۱۰	استرالیا	۷۲/۵۳

منبع: (GTCI, 2020)

نتایـج ایـن شـاخص برای کشـور ایـران نشـان می‌دهد که در سـال ۲۰۲۰، ایران با کسـب نمـره ۳۲/۶۸ در رتبه ۱۰۲ (از بین ۱۳۲ کشـور جهـان) قـرار دارد. از سـال ۲۰۱۳ تعداد کشـورهای بیشـتری بـه رتبه‌بنـدی شـاخص جهانـی رقابت‌پذیـری برای اسـتعدادها اضافه شـده اسـت[1] و نمره‌ی کشـور ایران از سـال ۲۰۱۳ تـا ۲۰۲۰ بـا توجـه بـه اضافـه شـدن کشـورهای جدیـد بـه ایـن شـاخص بـا بهبـود همـراه بـوده اسـت. جـدول زیـر وضعیـت رتبه کشـور ایـران در شـاخص جهانـی رقابت‌پذیری بـرای اسـتعدادها و زیـر شـاخص‌های آن را از سـال ۲۰۱۳ تـا ۲۰۲۰ نشـان می‌دهـد:

جدول ۱۰- وضعیت کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها طی سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰

سال	نمره کلی	رتبه کلی	شاخص‌های ورودی				شاخص‌های خرجی	
			رتبه شاخص توانمندسازی	رتبه شاخص جذب	رتبه شاخص رشد	رتبه شاخص نگهداشت	رتبه زیر شاخص مهارت‌های فنی-حرفه‌ای	رتبه شاخص مهارت‌های دانش جهانی
۲۰۱۳	۹۸/۲۸	۱۰۱ (۱۰۳)	۱۰۱	۱۰۱	۹۶	۸۱	۹۴	۹۰
۲۰۱۴	۳۲/۰۹	۸۲ (۹۳)	۸۴	۹۱	۸۶	۵۵	۸۶	۷۱
۲۰۱۵-۱۶	۳۶/۳۴	۹۸ (۱۰۹)	۱۰۱	۱۰۸	۷۳	۷۶	۹۶	۸۶
۲۰۱۷	۳۳/۵۴	۱۰۳ (۱۱۸)	۱۰۷	۱۸	۹۳	۸۳	۸۷	۷۷
۲۰۱۸	۳۲/۵۷	۹۴ (۱۱۹)	۱۰۷	۱۱۸	۹۵	۷۹	۷۸	۵۵
۲۰۱۹	۳۱/۵۹	۹۷ (۱۲۵)	۱۰۷	۱۲۳	۹۴	۷۲	۷۸	۶۳
۲۰۲۰	۳۲/۶۸	۱۰۲ (۱۳۲)	۱۱۴	۱۳۱	۱۰۱	۸۲	۸۹	۶۵

منبع: (GTCI, 2013-2020)

بـه لحـاظ منطقـه‌ای نیـز کشـور ایـران بـا قـرار گرفتـن در منطقـه آسـیای مرکـزی و جنوبـی در رتبـه هفتـم در میـان ۱۰ کشـور برتـر ایـن منطقـه در سـال ۲۰۲۰ قـرار گرفتـه اسـت. کشـورهای قزاقسـتان بـا رتبـه ۵۴، هند بـا رتبه ۷۲، سـریلانکا بـا رتبـه ۸۳، تاجیکسـتان بـا رتبـه ۸۴، قرقیزسـتان بـا رتبه ۹۱ و بوتـان بـا رتبه ۹۲ کشـورهایی هسـتند کـه در رتبـه بالاتری از کشـور مـا قـرار گرفته‌انـد. همچنیـن کشـورهای پاکسـتان بـا رتبـه ۱۰۶، نپـال بـا رتبـه ۱۲۱ و بنـگلادش بـا رتبـه ۱۲۴، کشـورهایی هسـتند کـه در رتبه‌هـای پایین‌تـر نسـبت بـه کشـور مـا قـرار گرفته‌انـد. همچنیـن مقایسـه کشـور ایـران با برخـی از کشـورهای منطقـه «منا» نشـان می‌دهد که کشـور ایـران در وضعیت نامناسـب‌تری نسـبت به این کشـورها قرار دارد. نمـودار زیـر وضعیـت کلـی کشـور ایـران را در مقایسـه بـا برخـی از کشـورهای منطقـه منـا در شـاخص کلـی و زیـر شـاخص‌های مربـوط بـه آن نشـان می‌دهـد:

۱. از ۱۰۳ کشور در سال ۲۰۱۳ به ۱۳۲ کشور در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است. در سال ۲۰۱۴ نیز تعداد کشورها از ۱۰۳ به ۹۳ کاهش یافته است.

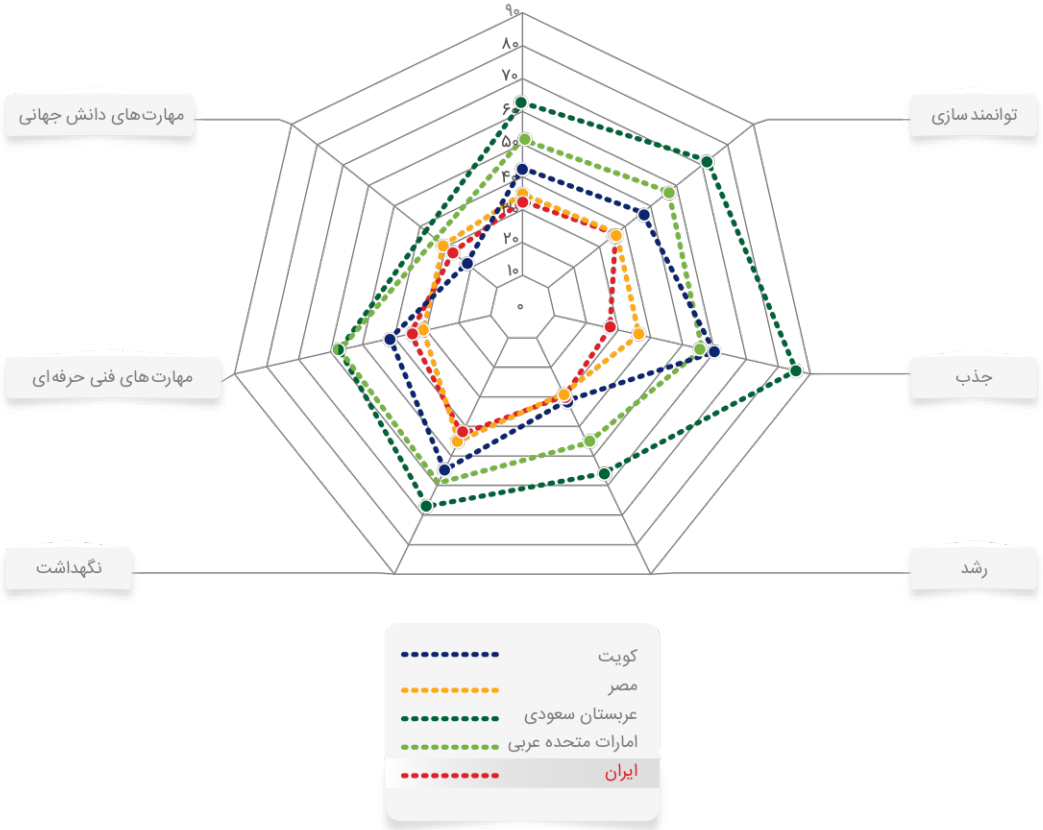

نمودار ۵- مقایسه کشور ایران با کشورهای منتخب منطقه منا در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰

منبع: (GTCI, 2020)

وضعیت ایران در شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت

- موسسه گالوپ از سال ۲۰۰۵ تاکنون، بطور منظم پیمایش‌هایی را برای سنجش پتانسیل مهاجرت و تغییر جمعیت بین ۱۶۰ کشور انجام داده است که در دوره‌های زمانی دو یا سه ساله نتایج آنها را منتشر کرده است. به روزترین پیمایش گالوپ که در پی یافتن پتانسیل رشد جمعیت بزرگسال در صورت برداشته شدن همه موانع مهاجرت می‌باشد در سال ۲۰۱۸، منتشر شده است که با «شاخص جریان بالقوه مهاجرت[1]» نشان داده می‌شود.
- اهمیت و کاربرد «شاخص جریان بالقوه مهاجرت» این است که شاخص مذکور ذهنیت اتباع هر کشور نسبت به مقوله مهاجرت را نشان می‌دهد. همچنین به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا در جهت مدیریت مهاجرت نیروی انسانی به صورت فعال و کارآمد برنامه‌ریزی کرده و یا شرایط لازم را برای بالفعل کردن ظرفیت جذب نیروی انسانی مورد نیاز از دیگر کشورها را فراهم آورند. اهمیت دیگر شاخص جریان بالقوه مهاجرت، در جهانی بودن این داده‌ها است. این داده‌ها برای بیش از ۱۵۰ کشور جهان جمع‌آوری شده است که هیچ شاخصی در حوزه مهاجرت تا این اندازه داده قابل مقایسه بین کشوری فراهم نکرده است.
- آخرین پیمایش موسسه گالوپ از طریق مصاحبه‌های رودررو یا تلفنی با حدود نیم میلیون نفر بزرگسال در ۱۵۰ کشور بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ انجام شده است. از داده‌های به دست آمده «شاخص جریان بالقوه مهاجرت» اندازه‌گیری شده است و در سایت گالوپ به نمایش در آمده است. ذیل این شاخص کلی، دو شاخص کاربردی و مفید نیز توسط گالوپ معرفی و اندازه‌گیری شده‌اند که یکی «شاخص جریان بالقوه جذب استعداد[2]» و دیگری «شاخص جریان بالقوه مهاجرت جوانان[3]»

1. Potential Net Migration Index
2. Potential Net Brain Gain Index
3. Potential Net Youth Migration Index

هستند. شاخص پتانسیل خالص جذب استعداد، در واقع پتانسیل مهاجرت افراد تحصیلکرده (دارای مدرک کارشناسی و بالاتر) را می‌سنجد و شاخص پتانسیل خالص مهاجرت جوانان، این شاخص را برای افراد بین ۱۵ تا ۲۹ سال، اندازه می‌گیرد.

• بر اساس آخرین پیمایش جهانی گالوپ، امتیاز ایران در شاخص «جریان بالقوه مهاجرت» برابر با (۱۶٪-)، در شاخص جذب استعدادها برابر با (۲۷٪-) و در شاخص مهاجرت جوانان (۱۹٪-) است. امتیازات ایران در همه این شاخص‌ها منفی است و این یعنی اگر محدودیت‌های جابجائی حذف شوند، جمعیت کلی ایران، جمعیت استعدادها و جمعیت جوانانی که از کشور خارج می‌شوند بیش از تعدادی است که به ایران وارد می‌شوند. یعنی در صورت حذف محدودیت‌ها، جمعیت کشور ۱۶ درصد، جمعیت استعدادها ۲۷ درصد و جمعیت جوانان ۱۹ درصد کاهش پیدا می‌کند (داده‌ها مربوط به سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ است). توجه به این نکته نیز ضروری است که بیش‌تر کشورها وضعیتی مشابه ایران دارند و در صورت حذف محدودیت‌ها با کاهش جمعیت کشور، جمعیت استعدادها و هم‌چنین جمعیت جوانان مواجه می‌شوند. همچنین بایستی توجه داشت که امتیاز کشورها در محدوده ایران به شدت به هم نزدیک هستند.

• ایران از میان ۱۵۰ کشور، ۸۷ امین کشور از نظر جذابیت برای مهاجرت افراد سایر کشورها به ایران و ماندن اتباع خود در داخل است. رتبه ایران برای برای جذب استعدادها از خارج و ماندن استعدادهای خود در داخل کشور ۷۸ (از میان ۱۰۹ کشور) و برای جذب جوانان از خارج و ماندن جوانان خود در داخل کشور، جایگاه ۷۷ ام را در میان ۱۵۰ کشور داراست.

جدول ۱۱- جایگاه و امتیاز ایران در رتبه‌بندی کشورها بر اساس شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت

شاخص جریان بالقوه مهاجرت			شاخص جذب استعدادها[1]			شاخص مهاجرت (جذب) جوانان		
رتبه	کشور	امتیاز	رتبه	کشور	امتیاز	رتبه	کشور	امتیاز
۱	نیوزلند	٪۲۳۱	۱	قبرس شمالی	٪۴۳۲	۱	ایسلند	٪۴۵۱
۲	سنگاپور	٪۲۲۵	۲	نیوزلند	٪۳۳۳	۲	سنگاپور	٪۴۱۰
۳	ایسلند	٪۲۰۸	۳	ایسلند	٪۲۹۶	۳	استرالیا	٪۳۷۸
۴	امارات متحده عربی	٪۲۰۴	۴	اسپانیا	٪۱۸۷	۴	سوئیس	٪۳۷۲
۵	سوئیس	٪۱۸۷	۵	سنگاپور	٪۱۸۵	۵	کویت	٪۳۴۹
۶	استرالیا	٪۱۷۹	۶	دانمارک	٪۱۶۹	۶	کانادا	٪۳۴۳
۷	کویت	٪۱۶۹	۷	استرالیا	٪۱۵۸	۷	امارات متحده عربی	٪۳۳۰
۸	بوتان	٪۱۶۲	۸	کانادا	٪۱۲۰	۸	قبرس شمالی	٪۲۵۵
۹	کانادا	٪۱۴۷	۹	سوئیس	٪۱۰۷	۹	لوکزامبورگ	٪۲۳۷
۱۰	لوکزامبورگ	٪۱۳۱	۱۰	فنلاند	٪۱۰۷	۱۰	نیوزلند	٪۲۲۲
۸۲	اکوادور	٪-۱۵	۷۳	ارمنستان	٪-۲۴	۷۲	سومالی	٪-۱۸
۸۳	کنیا	٪-۱۵	۷۴	بورکینافاسو	٪-۲۴	۷۳	گرجستان	٪-۱۸
۸۴	مالی	٪-۱۵	۷۵	لیبی	٪-۲۵	۷۴	اکوادور	٪-۱۸
۸۵	ویتنام	٪-۱۵	۷۶	جمهوری‌آفریقای‌مرکزی	٪-۲۶	۷۵	قزاقستان	٪-۱۹
۸۶	مجارستان	٪-۱۶	۷۷	شیلی	٪-۲۷	۷۶	لیبی	٪-۱۹
۸۷	ایران	٪-۱۶	۷۸	ایران	٪-۲۷	۷۷	ایران	٪-۱۹
۸۸	قزقیزستان	٪-۱۶	۷۹	فلسطین	٪-۲۷	۷۸	مالی	٪-۲۱
۸۹	لیبی	٪-۱۶	۸۰	کامرون	٪-۲۷	۷۹	موزامبیک	٪-۲۱
۹۰	موزامبیک	٪-۱۶	۸۱	صربستان	٪-۲۷	۸۰	چاد	٪-۲۱
۹۱	بولیوی	٪-۱۷	۸۲	اردن	٪-۲۹	۸۱	کنیا	٪-۲۱
۹۲	چاد	٪-۱۷	۸۳	مکزیک	٪-۲۹	۸۲	قرقیزستان	٪-۲۲
۱۴۱	سنگال	٪-۳۴	۱۰۰	الجزایر	٪-۴۰	۱۴۱	مولداوی	٪-۴۹
۱۴۲	گینه	٪-۳۶	۱۰۱	بوسنی و هرزگوین	٪-۴۲	۱۴۲	مقدونیه	٪-۵۲
۱۴۳	السالوادور	٪-۴۰	۱۰۲	عراق	٪-۴۳	۱۴۳	هندوراس	٪-۵۳
۱۴۴	کوزوو	٪-۴۲	۱۰۳	کوزوو	٪-۴۵	۱۴۴	جمهوری‌دموکراتیک‌کنگو	٪-۵۶
۱۴۵	سوریه	٪-۴۴	۱۰۴	غنا	٪-۵۰	۱۴۵	بوسنی و هرزگوین	٪-۵۷
۱۴۶	نیجریه	٪-۴۶	۱۰۵	آلبانی	٪-۵۱	۱۴۶	نیجریه	٪-۵۷
۱۴۷	جمهوری‌دموکراتیک‌کنگو	٪-۵۰	۱۰۶	جمهوری‌دموکراتیک‌کنگو	٪-۵۶	۱۴۷	السالوادور	٪-۶۱
۱۴۸	لیبریا	٪-۶۰	۱۰۷	گینه	٪-۶۰	۱۴۸	هائیتی	٪-۶۸
۱۴۹	هاییتی	٪-۶۳	۱۰۸	الساوادور	٪-۷۳	۱۴۹	لیبریا	٪-۷۰
۱۵۰	سیرالئون	٪-۷۰	۱۰۹	سیرالئون	٪-۴۰	۱۵۰	سیرالئون	٪-۷۸

منبع: (Gallup, 2018)

۱. داده‌های مربوط به تمایل به مهاجرت تحصیل‌کرده‌ها در سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ فقط برای ۱۰۹ کشور موجود است.

وضعیت ایران در شاخص قدرت گذرنامه

شاخص سنجش قدرت گذرنامه نشان می‌دهد که دارنده گذرنامه هر کشور به چه تعدادی از کشورهای جهان می‌تواند بدون نیاز به ویزا سفر کند.

- بر اساس این شاخص، قدرتمندترین گذرنامه‌های جهان در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱ متعلق به کشورهای ژاپن، سنگاپور، آلمان و کره جنوبی به طور مشترک است که نفوذ گذرنامه آنها به ترتیب ۱۹۳، ۱۹۲ و ۱۹۱ است.
- در این میان کشورهای ایالات متحده آمریکا و انگلستان با نفوذ گذرنامه ۱۸۷ در رتبه ۷ و همتراز با کشورهای بلژیک، نیوزیلند و سوئیس قرار دارند.
- در بین کشورهای منطقه نیز ایالات متحده عربی در رتبه (۱۵)، ترکیه در رتبه (۵۶)، قطر در رتبه (۵۹)،کویت (۶۰)، بحرین در رتبه (۶۸) و عمان در رتبه (۷۰)، عربستان سعودی در رتبه (۷۱)، آذربایجان در رتبه (۸۰) و ارمنستان در رتبه (۸۴) قرار دارند.
- بر اساس این شاخص، در میان ۱۱۶ کلاس گذرنامه، ایران در رتبه ۱۰۵ و همتراز با کشور سریلانکا قرار دارد که قادر است به ۴۲ کشور بدون نیاز به ویزا سفر کنند.
- بطور کلی می‌توان گفت که از مجموع ۱۹۹ کشور مورد بررسی در این شاخص، قدرت گذرنامه ۱۸۳ کشور جهان، بالاتر از قدرت گذرنامه ایران است؛ به‌عبارت دیگر شهروندان ۱۸۳ کشور جهان، به تعداد کشورهای بیشتری نسبت به ایران (بدون نیاز به ویزا) می‌توانند سفر کنند.

جدول ۱۲- شاخص قدرت گذرنامه کشورهای جهان

کشورها	نفوذ گذرنامه (تعداد کشورهایی که ویزا را برای دارنده این گذرنامه معاف کرده‌اند)	رتبه گذرنامه (رتبه در میان ۱۱۶ کلاس گذرنامه‌ای)	قدرت گذرنامه (تعداد گذرنامه‌های قوی‌تر از دارنده این پاسپورت/ در میان ۱۹۹ کشور)
ژاپن	۱۹۳	۱	۰
سنگاپور	۱۹۲	۲	۱
آلمان، کره جنوبی	۱۹۱	۳	۲
فنلاند، ایتالیا، لوکزامبورگ، اسپانیا	۱۹۰	۴	۴
اتریش، دانمارک	۱۸۹	۵	۸
فرانسه، ایرلند، هلند، پرتقال، سوئد	۱۸۸	۶	۱۰
بلژیک، نیوزلند، سوئیس، انگلیس، ایالات متحده آمریکا	۱۸۷	۷	۱۵
جمهوری چک، یونان، مالت، نروژ	۱۸۶	۸	۲۰
استرالیا، کانادا	۱۸۵	۹	۲۴
مجارستان، لیتوانی، لهستان، اسلواکی	۱۸۳	۱۰	۲۶
سایر کشورها	-	-	-
سریلانکا، ایران	۴۲	۱۰۵	۱۸۳

منبع: (Henleyglobal, 2021)

جمع‌بندی

سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۰، نمایانگر آخرین (به‌روزترین) آمار و اطلاعات حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران و جهان است. با این حال بدون اکتفای صرف به نگاه آماری و عددی به پدیده فراگیر مهاجرت که هم اکنون در ایران و جهان با سرعتی روزافزون در حال گسترش است، ضروری است که مجموعه نکات محتوایی که در ادامه به اختصار به آنها اشاره می‌شود، مدنظر خوانندگان این سالنامه قرار گیرد.

■ مهاجرت در جهان

- **مهاجرت‌های بین‌المللی همچنان بر مدار شتاب؛**

بر اساس آخرین آمار و نمایه‌های مهاجرتی، جمعیت مهاجران بین‌المللی (غالباً نسل اول) در سال ۲۰۲۰، به تراز ۲۸۱ میلیون مهاجر رسیده است که نسبت به سال گذشته (۲۰۱۹) افزایش ۹ میلیون نفری را نشان می‌دهد. لذا می‌توان گفت که حتی شیوع همه‌گیر ویروس کرونا و اعمال محدودیت‌های سخت و جدی برای جابجایی‌های بین‌المللی مانع افزایش مهاجرت در جهان نشده است. برای تبیین دلایل افزایش جمعیت مهاجران و تشدید «میل به مهاجرت» در جهان اینگونه می‌توان گفت که همچنان پیشران‌های مهاجرت‌های بین‌المللی مشتمل بر عوامل اقتصادی (بخصوص فقر و شکاف اقتصادی میان کشورهای جنوب و شمال)، رسیدن به رفاه فردی اجتماعی، جستجوی آینده بهتر و دستیابی به فرصت‌های بهتر در خارج از وطن و دیگر عوامل همچون بی‌ثباتی‌های سیاسی و گسترش خشونت و ناامنی در مناطق مختلف به ویژه خاورمیانه، همچنان پابرجا هستند.

- **افزایش جهانی نرخ «میل به مهاجرت»: محصول گسترش ارتباطات و توسعه نامتوازن؛**

یک عامل مهم اثرگذار بر افزایش جهانی نرخ «میل به مهاجرت»، توسعه نامتوازن میان کشورهای شمال (توسعه‌یافته) و کشورهای جنوب (کمتر توسعه‌یافته) است. این توسعه نامتوازن، باعث رونق اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بیشتر در کشورهای توسعه‌یافته و تشدید شکاف اقتصادی و دیجیتال آنها با کشورهای درحال توسعه می‌گردد. لذا این عدم توازن همراه با گسترش فناوری‌های ارتباطی بخصوص دسترسی به اینترنت و توسعه فضای مجازی، باعث شده تا اطلاعات مربوط به فرصت‌های شغلی و تحصیلی، امکانات اقتصادی و تسهیلات اجتماعی (رفاهی)، ظرفیت‌های اقامتی و تابعیتی کشورهای میزبان با سرعت و گستردگی بیشتر توسط مهاجران به کشورهای مبدأ ارسال شوند. دسترسی گسترده‌تر به این اطلاعات و آگاهی بیشتر از این فرصت‌های مهاجرتی، می‌تواند باعث تشدید موج‌های مهاجرتی شود که نمونه‌ای از آن در بحران پناهجویی سال ۲۰۱۵ کاملاً مشهود بود.

- **احتمال بروز موج‌های مهاجرتی در دوران پسا کرونا؛**

هر چند که شیوع پاندمی کرونا در جهان، وقفه جدی در مهاجرت و جابجایی‌های بین‌المللی به وجود آورده است و هنوز آمار دقیقی از اثرات کرونا بر این حوزه در دست نیست، با این حال اغلب پیش‌بینی‌ها حاکی از آنست که جهان در دوران پسا کرونا با موج‌های گسترده مهاجرتی رو به رو خواهد شد. چرا که همانند دوران پیشا کرونا، پیشران‌های اصلی مهاجرت اعم از فقر، گرسنگی و بیکاری، تبعیض، خشونت و ناامنی به همراه سایر عوامل، در دوران کرونا بشدت تقویت شده‌اند و لذا در دوران پسا کرونا، فنر فشرده شده مهاجرت‌های بین‌المللی آمادگی آزادشدن انفجاری را خواهد داشت. موج مهاجرتی پسا کرونا می‌تواند به مراتب عظیم‌تر و گسترده‌تر از موج مهاجرتی سال ۲۰۱۵ میلادی باشد که از کشورهای آفریقایی و آسیایی به سمت اروپا راه افتاد.

- **برنامه کشورهای توسعه‌یافته برای جذب کادر بهداشت و درمان دیگر کشورها؛**

با توجه به اهمیت روزافزون تامین و حفظ کادر بهداشت درمان در دوران کرونا و حتی پسا کرونا، این مساله تبدیل به یک موضوع حیاتی و اولویت اساسی برای بسیاری از کشورها شده است. در این میان کشورهای توسعه‌یافته که همواره برای حفظ شیب رشد توسعه اقتصادی خود، از فرمول واردات و جذب سرمایه‌های انسانی متخصص از دیگر کشورها به نحو احسن بهره برده‌اند، در تلاشند از این فرمول در تامین کادر بهداشت و درمان مورد نیاز خود مجدداً در دوران کرونا و حتی پساکرونا بهره بگیرند. لذا کشورهای توسعه یافته‌تر و مهاجرپذیر در تلاش جدی هستند تا با معرفی و پیاده‌سازی برنامه‌های جذاب و تسهیلاتی از جمله معرفی فرصت‌های شغلی با درآمدهای بالا و ارائه ویزای سریع و رایگان، کادر بهداشت و درمان

دیگـر کشـورها بخصوص کشـورهای در حال توسـعه از جمله ایـران را جـذب نمایند.

- **مناطق سبز و قرمز در دوران کرونا و پسا کرونا؛**

بـا تهیـه و توزیـع واکسـن هـای ضـد ویـروس کرونـا در کشـورهای مختلـف، ایـن احتمـال مـی‌رود کـه جهـان بـا وضعیتـی روبـرو شـود کـه مناطـق مختلـف جغرافیائـی براسـاس برنامه‌هـای موفـق مدیریت پاندمی و نیز دسترسـی شـهروندان کشـورها به واکسـن، به مناطق سـبز و قرمز از نظر کرونـا تقسـیم شـوند. ایـن وضعیت تا ریشـه‌کن شـدن کامل ویـروس و تبدیـل همـه بخش‌هـای جهـان بـه مناطق سـبز، می‌توانـد ادامـه دار باشـد و شـاهد اعمـال محدودیت‌هایـی از جملـه ضـرورت اخـذ ویـزای بهداشـتی و یـا گواهـی تزریق واکسـن برای امـکان جابجایی میـان این مناطق باشـیم. این تقسـیم‌بندی خـود می‌توانـد تبدیـل بـه یـک پیشـران بـرای تشـدید میل به مهاجـرت و جابجایی از مناطق قرمز به سـوی مناطـق سـبز گـردد. چرا کـه جریـان مهاجرتی در حـال حاضر بـا قـوت و شـدت از سـوی مناطـق بـا اقتصادهـای ضعیف و نحیـف به سـوی اقتصادهـای قـوی و مرفه در جریان اسـت. بـر اسـاس همین مکانیـزم، جریـان جابجایی از سـوی مناطق قرمـز بـه مناطـق سـبز را نیـز می‌تـوان تصـور کـرد. بـا درک ایـن پدیـده، کشـورها می‌بایسـت سـریع‌تر میـزان کارآمـدی برنامه‌هـای کنترل شـیوع ویروس و دسترسـی شـهروندان به واکسـن را مـورد ارزیابـی قـرار دهند.

- **رویکردهای متناقض مدیریت مهاجرت؛**

در حالیکه نیروهای کششـی و رانشـی اقتصـادی، اجتماعی و سیاسـی در مناطـق مختلـف جهـان باعـث شـکل‌گیری جریان‌هـای مهاجرتـی در دنیـا می‌شـوند کـه بـه نوعی سـایر نقـاط را هـم تحـت تاثیـر خـود قـرار می‌دهـد، بـا ایـن وجود مـا شـاهد سیاسـت‌ها و واکنش‌هـای متفـاوت و بعضـاً متناقـض در زمینـه مدیریـت مهاجـرت در جهـان هسـتیم. از یک سـو شـاهد این هسـتیم کـه کشـورهای مهاجرپذیر اصلی دنیـا بصـورت پیوسـته در حـال معرفـی و اجـرای برنامه‌هـای تسـهیل‌کننده جـذب سـرمایه‌های انسـانی ماهـر و متخصص از سـایر کشـورها هسـتند. در عین حال همین گروه از کشورها بـا امـواج ورود مهاجـران کـم مهـارت به‌خصـوص پناهجویان نیـز روبـرو هسـتند که عمدتـاً ایـن نـوع مهاجرت‌هـا بصورت غیـر قانونـی و غیـر منظم صـورت می‌پذیرد. راهکار کشـورهای مهاجرپذیـر بـرای مواجهه بـا ورود مهاجـران غیرقانونـی عمدتاً بصـورت قهـری و از طریـق کنتـرل شـدید مرزهـا و یـا اعمـال محدودیت‌هـای فیزیکـی از جملـه ایجـاد دیوارهـای حائـل مـرزی هسـتند. در واقـع کشـورهای مهاجرپذیـر صرفـاً در پی بهره‌بـرداری از عوایـد و مزیت‌هـای مهاجـرت بخصـوص در زمینـه جـذب نیروهای زبده دیگر کشـورها هسـتند. در مقابل، کشـورهای مهاجرفرسـت کـه عمومـاً بـا مشـکلات عدیـده اقتصـادی، اجتماعـی و سیاسـی روبرو هسـتند، قـادر به ایجاد انگیزه‌هـای کافـی بـرای نگهداشـت و عدم خروج سـرمایه‌های انسـانی خـود بـه سـوی کشـورهای مهاجرپذیر نیسـتند. این دسـته از کشـورها معمـولاً بـا فقـدان سیاسـت‌های کارآمـد مدیریـت و کنتـرل مهاجرت هم روبرو هسـتند و قادر نیسـتند بـا برنامه‌هـای جـذاب کشـورهای مهاجرپذیـر رقابـت نمایند. خـروج سـرمایه‌های انسـانی از کشـورهای مهاجرفرسـت باعـث وخامـت هـر چه بیشـتر اوضـاع اقتصـادی و اجتماعی و تشـدید شـکاف آنهـا بـا کشـورهای مهاجرپذیـر و تشـدید جریان‌هـای مهاجرتـی می‌گـردد. ایـن چرخـه مهاجرتـی در جهـان به صـورت روزافزونـی در حال تشـدید و تقویت اسـت و مهاجـران (کـم مهـارت و بـا مهـارت) در سـودای زندگی بهتر روانه دیگر کشـورها می‌شـوند. برخـی از کشـورهایی که داعیه حمایـت و پنـاه دادن بـه پناهجویـان را دارنـد و یـا در مسـیر ترانزیـت جریان‌هـای عمـده مهاجـران قـرار دارنـد (بـرای مثال کشـور ترکیـه)، از حضـور و عبور مهاجران به سـوی کشـورهای هـدف، بـه عنـوان اهرم فشـار و بعضـاً بعنوان وجـه المصالحه بـرای رسـیدن بـه مقاصـد سیاسـی و یـا گرفتـن امتیازهـای اقتصـادی در تعامـل بـا دیگـر کشـورها اسـتفاده می‌کنند.

- **فقـدان همـکاری بین‌المللی و اجماع سـازنده بـرای کنترل و مدیریـت مهاجرت؛**

همچنـان کـه جامعـه جهانـی در مواجهـه بـا معضـلات و چالش‌هـای اصلـی خـود اعـم از صلـح جهانـی و گرمایـش زمیـن نیازمنـد همراهـی و همـکاری تمام کشـورها در سـطح جهانـی اسـت، در حـوزه مهاجرت‌هـای بین‌المللـی نیـز کـه با سـرعت در حـال رشـد چشـمگیر اسـت، همچنـان از فقـدان یـک راه‌حـل کلان رنـج می‌بـرد و همچنـان نتوانسـته به یک اجمـاع جهـان شـمول و اثـر بخـش در ایـن حـوزه برسـد. کشـورهای مهاجرفرسـت و مهاجرپذیـر بـا تبعـات فقـدان ایـن راهـکار جهانـی دسـت و پنجـه نـرم می‌کننـد و دچـار خسـران‌های روزافـزون هسـتند. در سـال ۲۰۱۸ میـلادی بـا ابتـکار سـازمان ملـل، یـک میثاق‌نامـه جهانی بـرای مدیریت و سـازماندهی مهاجرت‌هـای بین‌المللـی بصـورت امـن و

منظم به تصویب کشورها رسید، اما متاسفانه با خارج شدن برخی از کشورها از جمله آمریکا و مجارستان که همراه با عدم مسئولیت‌پذیری و شانه خالی کردن آنها از این میثاق‌نامه بود، عملا اجرای آن به محاق رفت. لذا علی‌رغم گسترش روزافزون مهاجرت در جهان، ما شاهد یک عدم همکاری و اجماع سازنده برای کنترل و مدیریت مهاجرت و یا حداقل سهیم نمودن همه کشورها در بهره‌برداری از منافع و مزایای مهاجرت‌های بین‌المللی و همچنین کاهش مضرات آن هستیم.

■ مهاجرت در ایران

- **جعبه سیاه مهاجرت در ایران: ناشناخته و نیازمند توجه جدی عمومی و حاکمیتی؛**

از تبدیل شدن موضوع مهاجرت به مسئله‌ای عمومی و حساسیت‌برانگیز در کشور ایران سال‌های زیادی می‌گذرد. اما طی این سال‌ها به پدیده مهاجرت به عنوان پدیده‌ای پیچیده و چند بعدی کمتر به صورت علمی و جامع پرداخته شده و همچنان ابعاد مختلف آن ناشناخته است. این امر مانع از شکل گیری یک اجماع نظری و گفتمان سازنده نسبت به پدیده مهاجرت در میان سیاست‌گذاران، جامعه علمی و عموم جامعه شده است. به علت فقدان این شناخت و اجماع نظری، استفهام کلی از پدیده مهاجرت به خصوص در نگاه رسمی و حاکمیتی به شکل یک پدیده منفی و غیر مفید تصویر شده است که فرصت استفاده مطلوب از جنبه‌های مثبت این پدیده را از کشور سلب کرده است. به عبارت دیگر بازتولید چرخه ناآگاهی، بی‌برنامگی و بی‌اقدامی در حوزه مهاجرت، نه تنها باعث کاهش و یا رفع اثرات نامطلوب مهاجرت در کشور نمی‌شود، بلکه موجب از دست رفتن تمام منافعی است که این پدیده می‌تواند برای کشور به همراه داشته باشد. مهاجرت پدیده‌ای خاکستری است که می‌تواند اثرات مثبت و منفی زیادی را برای کشور مبدا، مقصد و خود فرد مهاجر به همراه داشته باشد. به عبارت دیگر این انتخاب‌ها و تصمیمات سیاست‌گذاران است که می‌تواند اثرات مهاجرت را در کشورهای مبدا و مقصد برجسته و یا کم رنگ نماید. در واقع در ایران نیز این نوع نگاه و رویکرد به مسئله مهاجرت است که می‌تواند تهدیدات بالقوه این پدیده را به فرصت‌های بالفعل برای رشد و تعالی فردی و ملی تبدیل کند.

- **فشرده‌تر شدن فنر «میل به مهاجرت» در ایران؛**

جامعه ایران در حال تجربه یکی از سخت‌ترین شرایط اقتصادی و اجتماعی در دوران معاصر است. هم‌زمانی شرایط سخت اقتصادی ناشی از تحریم‌ها، تکانه‌های شدید اقتصادی و تلاطم‌های شدید نرخ ارز و نرخ تورم و همراه با رکود شدید اقتصادی و افزایش نرخ بیکاری در اثر شیوع کرونا همراه با سایر مسائل و معضلات اقتصادی و اجتماعی باعث تقویت پیشران‌ها و نیروهای رانشی مهاجرتی و نیز تشدید میل به مهاجرت در کشور ایران شده است. هر چند ممکن است به دلایل مختلف این میل به مهاجرت در حال حاضر امکان بروز خود به شکل مهاجرت واقعی را پیدا نکرده باشد، اما زنگ خطر فشرده شدن فنر میل به مهاجرت در جامعه ایران به وضوح در اقشار مختلف قابل مشاهده است. در واقع هر چند که پیش از این، نگاه‌ها بیشتر معطوف به خروج استعدادها و تحصیلکرده‌ها، خروج نخبگان هنری و ورزشی از کشور بوده است، اما متاسفانه میل به خروج و مهاجرت در طبقه‌های مختلف اجتماعی و بخصوص دهک‌های پائین اقتصادی در حال شیوع است.

■ نقش «چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی» در ماندگاری و خروج ایرانیان از کشور

به طور کلی نتایج مطالعات و بررسی‌های رصد خانه مهاجرت ایران از طریق پیمایش‌های انجام شده نشان می‌دهد که «وضعیت کلی کشور» و «عوامل اقتصادی» از جمله مهمترین عوامل و انگیزه‌های گروه‌های مختلف اجتماعی برای مهاجرت از کشور می‌باشد. «عدم وجود فرصت‌های ایفای نقش»، «احساس غیر مفید بودن در کشور» و همچنین «نداشتن تصور امیدوارکننده نسبت به آینده»، ضمن تقویت انگیزه‌های مهاجرت، باعث می‌شود که افراد برای مهاجرت از کشور اقدام عملی نمایند. نتایج مطالعات نشانگر آن است که «میل به مهاجرت» در میان گروه‌های مختلف در دوران همه‌گیری ویروس کرونا شدت بیشتری یافته است و این موضوعی است که نیازمند بررسی و موشکافی بیشتر است. افزایش میل به مهاجرت در میان افراد می‌تواند زمینه برنامه‌ریزی و تصمیم قطعی آن‌ها برای مهاجرت از کشور را فراهم سازد. در میان گروه‌های مختلف اجتماعی علاوه بر افرادی که قصد مهاجرت از کشور را دارند، افرادی نیز مهاجرت خود را به تعویق انداخته و یا هنوز تصمیم قطعی نگرفته‌اند. نکته حائز توجه این است که «شرایط اقتصادی» همچنانکه به عنوان «پیشران مهاجرتی» شناخته می‌شود، در عین حال به عنوان «مانع مهاجرتی» هم عمل می‌کند. در واقع «بالا رفتن هزینه‌های مهاجرت» و همچنین «عدم توانایی مالی افراد برای اقدام به

مهاجرت» از جمله مهمترین موانع و یا عامل تعویق مهاجرت از کشور در میان افراد بخصوص دانشجویان و فارغ‌التحصیلان شناسایی شده است. بنابراین در صورت بهبود شرایط کلی کشور به خصوص «وضعیت اقتصادی»، ممکن است عامل اقتصادی اثرات متضادی بر مهاجرت در پی داشته باشد. از یک سو، افرادی که هنوز تصمیم قطعی نگرفته‌اند و یا مهاجرت خود را به تعویق انداخته‌اند، بواسطه بهبود وضعیت اقتصادی ممکن است از تصمیم مهاجرتی خود منصرف شوند. از دیگر سو، بواسطه کاهش هزینه‌های مهاجرتی، به جمع افرادی که برای مهاجرت از کشور اقدام عملی و برنامه‌ریزی کرده‌اند، اضافه شوند. در میان افرادی که تصمیم به ماندن در کشور گرفته‌اند، پیوندهای خانوادگی (بودن در کنار خانواده) و همچنین تلاش برای اصلاح و پیشرفت کشور از جمله مهم‌ترین انگیزه‌های افراد برای ماندگاری در کشور است. به طور کلی «چشم انداز و جاذبه سرزمینی» که می‌توان آن را به عنوان یک عامل ترکیبی برآمده از عوامل مختلفی همچون «فراهم بودن شرایط ایفای نقش در فرآیند توسعه و پیشرفت ایران»، «مفید و موثر بودن در ایران یا خارج»، «احساس تعلق ایرانیان نسبت به تابعیت خود» و «تصور نسبت به آینده کشور» در نظر گرفت، نقش بسیار زیادی بر شاخص‌های میل و تصمیم به مهاجرت در میان گروه‌های اجتماعی مختلف دارد. به طوری که بهبود یا تنزل چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی موجب تغییر وضعیت در میل و تصمیم به مهاجرت افراد در گروه‌های مختلف اجتماعی می‌شود.

- **باور اجتماعی به خروج یک طرفه استعدادها و عدم امکان بازگشت متخصصین؛**

نداشتن سیاست منسجم در مسیر مدیریت واقع‌بینانه و فرصت محور مهاجرت در کشور در کنار اعلام آمار بی‌پشتوانه و غیر مستند در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی در کشور باعث ایجاد یک تصویر ذهنی غیر منطبق با واقعیت در جامعه ایران شده است. این تصویر ذهنی در میان عموم مردم و حتی مسئولین کشور باعث القاء این تفکر شده است که نه تنها ایران کشوری است که بالاترین آمار مهاجرت در دنیا را داراست، بلکه تمام مهاجرت‌های صورت گرفته از این کشور به قصد عدم بازگشت است. متاسفانه این تصویر ذهنی روز به روز در حال تقویت است و باعث عدم پذیرش واقعیت‌ها و شکل‌گیری دوگانه «ماندن در برابر رفتن به قصد عدم بازگشت» شده است. این تصویر ذهنی از آن جهت خطرناک است که نه تنها اعتماد به نفس و امید اجتماعی را کاهش می‌دهد، بلکه مانع از پذیرش اجتماعی و باور به بازگشت مهاجران و متخصصان به داخل کشور می‌شود. جامعه‌ای که دائماً در تصور خروج از کشور باشد، آینده و چشم‌اندازی برای بازگشت و بازسازی امید اجتماعی و توسعه اقتصادی کشور نخواهد داشت. برای مثال، طبق یافته‌های رصدخانه مهاجرت ایران، بیش از ۲۰۰۰ متخصص و فارغ‌التحصیل از دانشگاه‌های برتر جهان در طول پنج سال گذشته به داخل کشور بازگشته‌اند و مشغول به فعالیت هستند. اما متاسفانه این خبر نه تنها از سوی بدنه اجتماعی به دیده تردید انگاشته می‌شود، بلکه این پیام از سوی جامعه به مهاجرانی که قصد عزیمت از کشور را داشته و یا قصد بازگشت به داخل را دارند، مخابره می‌شود که جامعه‌پذیرا و چشم انتظار بازگشت آنها نبوده و نیست. این عدم چشم انتظاری به بازگشت متخصصان خود به مراتب خطرناک‌تر از مهاجرت‌های خروجی جوانان و امیدهای کشور است.

- **راهبردهای فعال مهاجرتی همسایگان ایران؛**

در حال حاضر کشورهای مختلف در نقاط مختلف جهان و به ویژه کشورهای همسایه ایران با درک صحیح از دینامیسم مهاجرت‌های بین‌المللی در حال تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها در این حوزه هستند. بر همین اساس برخی از کشورهای حوزه خلیج فارس و ترکیه به سرعت در حال برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های منسجم برای جذب سرمایه‌گذاران، سرمایه‌های انسانی خلاق و نوآور، دانشجویان و تحصیلکردگان در راستای دستیابی به اهداف بلند پروازانه خود در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی و سیاسی در افق کوتاه مدت و بلند مدت هستند. برای مثال، برنامه ویزای طلایی کشور امارات متحده عربی که اخیراً از آن رونمایی شد را می‌توان در این چارچوب تحلیل و ارزیابی کرد. در واقع رویکرد این گروه از کشورها بهره‌گیری حداکثری از مزیت‌های نیروی انسانی سیال و متحرک در بازارهای منطقه‌ای است و این موضوع باعث شده است رقابت سنگینی در این حوزه شکل گیرد. کشورهایی از جمله ایران که رویکرد منفعلی در حوزه مهاجرت سرمایه‌های انسانی دارند، بزودی در این بازار رقابتی دچار خسران‌های غیر قابل جبرانی خواهند شد.

- **لزوم تغییر رویکرد به مسأله خروج دانشجویان و تحصیلکردگان ایرانی؛**

درک دینامیسم مهاجرت دانشجویان و تحصیلکردگان در ایران نیازمند یک تغییر پارادایم اساسی است. هر چند که غالب تحلیل‌ها و رویکرد به این موضوع تاکنون مبتنی بر پارادایم "خروج (مهاجرت) تحصیلکردگان و دانشجویان بوده و غالب سیاست‌ها و برنامه‌های اجرا شده نیز در این راستا طرح‌ریزی شده‌اند. این پارادایم مربوط به دهه‌های پیشین و به ویژه قرن ۲۰ بوده است و لذا با توجه به شرایط و تحولات حاضر جهان، این سیاست‌ها

و برنامه‌ها تاکنون اثربخشی لازم را نداشته یا کمتر بوده است. در حالیکه پارادایم جدید مهاجرتی در جهان، بیشتر ناظر به "چرخش و گردش استعدادها" است و بر این اساس سیاست‌های کشور در حوزه جابجایی‌های بین‌المللی استعدادها و تحصیلکردگان نیازمند توجه و بازنگری عاجل است تا بتواند متناسب با واقعیت‌های غیر قابل انکار این حوزه، بهره‌برداری لازم را داشته باشد.

- **کاهش رتبه «دانشجوفرستی» و بهبود شاخص «خالص چرخش بین‌المللی دانشجویان» برای ایران؛**

براساس آخرین آمارهای مستند و قابل‌دسترس، رتبه دانشجوفرستی ایران در جهان در طول چند سال به دلایل مختلف، روندی نزولی داشته است. از منظر پارادایم سنتی "خروج و مهاجرت استعدادها" این موضوع می‌تواند به عنوان پدیده‌ای مبارک در کشور تلقی گردد. اما با درک اهمیت و پذیرش رویکرد "چرخش استعدادها"، کاهش رتبه دانشجوفرستی کشور ایران در بازار جابجایی بین‌المللی دانشجویان می‌تواند جای نگرانی باشد. چرا که حضور فعال در این بازار به نوعی تضمین کننده جریان تبادلات علمی و فناوری ایران با دنیا است. با توجه به اهمیت حفظ این حضور و فعال نگه داشتن جریان تبادلات علمی و فناوری با دنیا بخصوص از طریق کانال مهاجرت بازگشتی فارغ‌التحصیلان، تنزل جایگاه و یا کاهش سهم ایران در این بازار، می‌بایست به شکل ویژه‌ای مورد توجه قرار گیرد. همزمان با ثبات تقریبی تراز تعداد دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در خارج از کشور، تعداد دانشجویان بین‌المللی ساکن در ایران با افزایش چشمگیری در طول چند سال گذشته روبرو شده است. افزایش تعداد دانشجویان بین‌المللی در ایران همراه با افزایش نرخ بازگشت فارغ‌التحصیلان ایرانی از خارج، باعث بهبود وضعیت ایران در شاخص «خالص چرخش بین‌المللی دانشجویان» در طول سال‌های اخیر شده است.

- **کسب آمادگی برای جذب و بکارگیری دانشجویان بین‌المللی؛**

در دو دهه اخیر تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان از ۲/۱ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ به حدود ۵/۶ میلیون نفر در سال ۲۰۱۸ رسیده و کشورهای مختلف در یک رقابت جدی، برنامه‌های بلندپروازانه‌ای برای جذب دانشجویان بین‌المللی تدارک دیده‌اند. در کشور ما نیز جمعیت دانشجویان خارجی از حدود ۵/۵ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ به حدود ۴۴/۳ هزار نفر در سال ۱۳۹۹ رسیده است که نشان از درک اهمیت جذب دانشجویان بین‌المللی و حضور فعال در این بازار رقابتی است. با این وجود، نوعی خلاء راهبرد کلان ملی به عنوان یک مانع جدی در مسیر جذب دانشجویان بین‌المللی و استفاده حداکثری از منافع این بازار مشاهده می‌شود. به دلیل فقدان آمادگی و مهیا بودن زیرساخت‌های زیست‌بوم بازار بین‌المللی آموزش در کشور، این حوزه به شکل کمی گسترش یافته و برنامه مدونی برای جذب و رسوب دانشجویان بین‌المللی و یا سرریز علمی و فناوری آنها در کشور مشاهده نمی‌شود. در همین راستا، لازم است که قوانین و رویه‌های این حوزه به روز رسانی، تسهیل، جذاب و رقابتی گردند. استفاده گسترده و کاربردی از زبان واسط بین‌المللی برای آموزش، تمرکز بر جذب دانشجویان از کشورهای منطقه، امکان اشتغال حین و پس از تحصیل برای دانشجویان بین‌المللی، تسهیل بکارگیری آنان از طریق برنامه‌هایی چون ویزای استارتاپی و استقرار در پارک‌های علم و فناوری، در دستور کار قرار گیرد.

- **تعمیق سیاستگذاری حوزه مهاجرت به کمک شواهد کمی و کیفی؛**

یکی از مسائل و چالش‌های حوزه مهاجرت در کشور، مساله آمار و داده‌های مهاجرتی است. متاسفانه از آنجایی که تاکنون نهاد و مرجع رسمی در کشور برای تهیه و انتشار آمار مهاجرت وجود نداشته است، غالباً اخبار و آمار این حوزه بصورت غیر دقیق منتشر شده‌اند. لذا معضل تهیه و انتشار آمارهای موثق و منظم مهاجرتی همچنان یکی از اولویت‌های این حوزه است. اما باید در نظر داشت که تقلیل مدیریت مهاجرت در کشور به تهیه و انتشار آمارهای کمی مهاجرت و تمرکز صرف بر افزایش یا کاهش کمی سطح مهاجرت از کشور و غافل شدن از کیفیت سرمایه‌های انسانی خروجی، خود یکی دیگر از آسیب‌های جدی این حوزه است. لذا پیروی از رویکرد کمی به چالش مهاجرت در کشور نه تنها کمک چندانی به رفع این چالش در کشور نمی‌کند، بلکه انحراف و غفلت از ضرورت سیاستگذاری هدفمند، توجه ویژه به نگهداشت نیروی انسانی با کیفیت و همچنین ارتقاء کیفیت و اثربخشی برنامه‌های اجرائی این حوزه در کشور است. در واقع در کنار مطالعات کمی، کشور نیازمند مطالعات کیفی عمیق بخصوص در زمینه شناخت ریشه و دلایل مهاجرت، رفتارشناسی گروه‌های مختلف مهاجرتی اعم از نخبگان، ورزشکاران، هنرمندان، پزشکان و پرستاران و دیگر دسته‌های مهاجرتی در کشور است. در همین راستا، انجام پیمایش‌های منظم سالیانه مهاجرتی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

- **«ظرفیت‌سازی داخلی» و «بازگشت» دو گزینه سیاستی در حوزه خروج استعدادها؛**

واقعیت این است که کشور ایران در حال حاضر با مازاد سرمایه‌های انسانی روبروست و مهمترین مساله چگونگی بهره‌گیری از این سرمایه‌های انسانی در راستای نیازها و اقتضائات

کشور است. سهم بکارگیری نیروهای تحصیلکرده در بخش‌های مختلف اقتصادی همچنان بسیار پایین است و این معضل به سادگی قابل رفع نیست. در چنین شرایطی سرریز سرمایه‌های انسانی به خارج از کشور اجتناب‌ناپذیر است. در این میان دو راهکار و گزینه سیاستی اصلی وجود دارد:

راهکار اول افزایش ظرفیت بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی در داخل کشور است که در این راستا «توسعه اقتصاد دانش بنیان» با هدف استفاده واقعی از استعدادها و ظرفیت‌های انسانی کشور بسیار کمک کننده است. در این راستا نقش و اقدامات بنیاد ملی نخبگان و معاونت علمی و فناوری بسیار مهم و چشمگیر است. اما متاسفانه این ماموریت با عدم همکاری و همراهی سایر بخش‌ها غیر ممکن است. چرا که اجرا و پیاده‌سازی برنامه‌های حمایتی از استعدادها توسط بنیاد و معاونت علمی تنها پاسخگوی بخشی از معضل مهاجرت سرمایه‌های انسانی در کشور هستند. سایر نهادها و بخش‌ها نیز در این مسیر باید نقش سازنده‌تری بخصوص در ایجاد امید اجتماعی و توسعه اقتصادی مبتنی بر دانش و سرآمدی ایفا نمایند.

راهکار دوم، هدف‌گیری «بازارهای بین‌المللی آموزشی و حرفه‌ای» است که کشورها از آن می‌توانند برای ارتقاء کیفیت سطح آموزش و مهارت سرمایه‌های انسانی خود بهره ببرند. در واقع این ظرفیتی است که برخی از کشورها برای افزایش قدرت نرم خود در خارج از کشور و همچنین بهبود سطح آموزش و مهارت نیروی انسانی خود به خصوص از طریق سیاست‌ها و برنامه‌های بازگشتی به بهترین نحو می‌توانند استفاده کنند. چین یکی از نمونه‌های موفق در این حوزه است. مطالعات کمی و کیفی در حوزه مهاجرت بازگشتی نشان می‌دهد، اغلب مهاجران بازگشتی دارای روحیه و انگیزه بالا همراه با سطح دانش و تجربه بین‌المللی و کاربردی هستند که می‌تواند در رفع چالش‌های داخلی بسیاری از کشورهای در حال توسعه مفید باشد.

- **مدیریت جذب و نگهداشت استعدادها ضروری ولی ناکافی؛**

در رویکرد کلان جامع‌نگر به مدیریت استعداد ملی توجه به بستر اصلی جذب و نگهداشت استعدادها به عنوان مهم‌ترین منبع توسعه و پیشرفت کشور باید مطالبه اصلی دستگاه‌های متولی رشد و پرورش نیروی انسانی و به تبع آن نهادهای حامی استعدادها در کشور باشد. بستر جذب و نگهداشت نیروی انسانی چیزی نیست جز محیط عمومی اقتصادی - اجتماعی کشور و سیاست‌های حاکم بر آن. تا زمانی که محیط عمومی کشور مناسب رشد و پرورش استعدادها نباشد، نه سیاست‌های نگهداشت سرمایه‌های انسانی اثر لازم را خواهند داشت و نه بازگشت متخصصان و جذب نخبگان موفقیت آمیز خواهد بود. لذا توجه جدی نظام حکمرانی کشور باید معطوف به ایجاد فضای عمومی بهره‌مندی از نیروی انسانی باشد و با وقوف به بستر اثرگذاری برنامه‌ها و سیاست‌های جذب و نگهداشت گروه‌های مختلف سرمایه انسانی آنها را طراحی و اجرا نماید.

- **غفلت از فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی مهاجرت؛**

یکی از مسائل رو به رشد در جامعه ایران، میل به مهاجرت اقتصادی به صورت موقتی و دائمی توسط اتباع ایرانی به خصوص بسوی کشورهای همسایه از جمله ترکیه، اقلیم کردستان عراق و کشورهای حوزه خلیج فارس است. مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در اقصی نقاط جهان بویژه در مناطق مرزی می‌تواند برای کشور فرستنده عواید مالی و ارزی به همراه داشته باشد. نکته حائز توجه این است که درآمد ارزی برخی از کشورهای مهاجرفرست از محل مهاجرت‌های اقتصادی و کاری چندین برابر درآمد ارزی نفتی کشور ایران است. با توجه به فشارها و تنگناهای اقتصادی که در حال حاضر کشور با آن مواجه است، میل به مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی بویژه جوانان در اثر مسائل اقتصادی به شکل نگران کننده‌ای رو به افزایش است. تبدیل تهدیدهای ناشی از بالا رفتن میل به مهاجرت در کشور به خصوص در میان جوانان و تبدیل آن به فرصتی برای افراد و اقتصاد ملی کشور، نیازمند سیاستی هوشمند و دستگاه متولی کارآمد در این حوزه است. با استفاده از این رویکرد سیاستی می‌توان از جاذبه ها و فرصت‌های اقتصادی کشورهای همسایه که باعث انگیزش مهاجران ایرانی می‌شود، در جهت تعامل بیشتر با آنها و ظرفیت سازی برای داخل کشور بهره برد. متاسفانه در حال حاضر، کشور ایران فاقد هرگونه سیاست راهبردی و یا برنامه اجرایی در این حوزه است.

- **ناشناختگی جامعه ایرانیان خارج از کشور؛**

فارغ از نگاه کمی و آماری به جامعه ایرانیان خارج از کشور که همچنان رقم دقیق این جمعیت محل مناقشه است، متاسفانه تاکنون مطالعات شناختی اندکی پیرامون مشخصات کیفی این جامعه صورت گرفته است. برای مثال، همچنان‌که کمترین اطلاعات از مشخصات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی نسل اول ایرانیان خارج از کشور در دست است، میزان شناخت ما از نسل دوم و سوم مهاجران ایرانی و به ویژه نوع نگاه آنها به کشور ایران نزدیک

به صفر است. در حالیکه مطالعات اندک موجود در این زمینه نشان می‌دهد که اکثر نسل اول مهاجران ایرانی متمایل به حفظ ارتباط و تعامل با داخل کشور هستند، اما تاکنون سیاست‌ها و برنامه‌های فعال‌سازی ظرفیت ایرانیان خارج از کشور منسجم و هدفمند نبوده است. لذا ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عظیم این جامعه چند میلیونی ناشناخته مانده است و از این جامعه برای توسعه سرزمینی ایران کمترین کمک گرفته شده است.

- **مهاجرت در آینه پنجره جمعیتی کشور؛**

مطالعات جمعیت شناختی نشان می‌دهد کشور ایران در حال عبور از فرصت پنجره جمعیتی خود و در سال‌های انتهایی آن است. متاسفانه در سال‌های اخیر با افزایش فشارهای اقتصادی و اجتماعی، ایران کمترین بهره را از این فرصت در راستای توسعه اقتصادی اجتماعی برده است. با توجه به واقعیت‌های اجتماعی و جمعیتی کشور، به نظر می‌رسد که رشد و توسعه کشور بدون بهره‌گیری از سیاست‌های پویای مهاجرتی در جذب استعدادهای ایرانی یا غیر ایرانی خارج از کشور امکان پذیر نخواهد بود. لذا پیش‌بینی مخاطرات جمعیتی و ایجاد زیرساخت‌های نهادی و قانونی لازم برای اعمال به موقع سیاست‌های مهاجرتی با توجه به فرصت‌ها و تهدیدهایی که از سوی کشورهای همسایه ایران متصور است، از ضرورت‌های این حوزه است.

- **بحران افغانستان و لزوم توجه به سناریوهای مهاجرت آوارگان به ایران**

با خروج ایالات متحده و کشورهای متحد آن از افغانستان، از اوایل سال ۱۴۰۰ شاهد افزایش درگیری بین نیروهای دولتی و طالبان و تسلط این گروه بر بخش های زیادی از افغانستان هستیم. بی شک این مسأله دارای پیامدهای مهاجرتی جدی برای افغانستان و منطقه است. در صورت تداوم ناآرامی‌ها، در کنار افزایش تعداد آوارگان داخلی، شاهد ورود آوارگان افغانستانی به کشورهای همسایه از جمله پاکستان و ایران خواهیم بود. البته برخی از آنها ایران را به عنوان کشور مقصد در نظر گرفته و برخی نیز از مسیر ایران به سمت ترکیه و دیگر کشورهای اروپایی حرکت خواهند کرد. این مسأله می‌تواند باعث افزایش پدیده قاچاق مهاجران از طریق خاک ایران شود. از سوی دیگر با ادامه درگیری‌ها در افغانستان، برنامه بازگشت داوطلبانه پناهندگان از دیگر کشورها از جمله ایران با مانع جدی مواجه خواهد شد. به علاوه به دلیل خشونت و درگیری، بخشی از نیروی کار افغانستانی، در یافتن شغل و تأمین معیشت خود با مشکل مواجه خواهند شد. این مسأله در کنار تأثیرات مخرب شیوع ویروس کرونا بر اقتصاد افغانستان، باعث حضور بیشتر مهاجران فاقدمدرک در ایران به منظور دسترسی به فرصت‌های شغلی و فرار از خشونت در افغانستان می‌گردد. لذا برنامه‌ریزی برای مدیریت ورود مهاجران افغانستانی به ایران و قانونی‌سازی حضور آنها در کنار توجه به ظرفیت جذب منابع مالی از سازمان‌های بین‌المللی برای میزبانی و ارائه خدمات به پناهندگان و آوارگان افغانستانی باید در دستور کار دولت جدید ایران قرار گیرد.

- **ضرورت به روز رسانی قوانین مهاجرتی و ایجاد سازمان ملی مهاجرت؛**

علی رغم اینکه کشور ایران برای دهه‌های متمادی پیش و پس از انقلاب، همواره با جریان‌های رفت و برگشتی مهاجرت‌های بین‌المللی در قالب خروج ایرانیان از کشور و ورود اتباع خارجی به داخل کشور مواجه بوده است، با این حال در طول این دوران، متاسفانه کشور فاقد یک سیاست منسجم و چارچوب‌های قانونی به‌روز شده در این زمینه بوده است. این موضوع نه تنها باعث بوجود آمدن چالش‌های اساسی در این حوزه شده است، بلکه منجر به از دست رفتن فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی متعدد حوزه مهاجرت شده است. از جمله موارد اضطراری، تدوین و به روز رسانی قوانین مرتبط با جنبه‌های مختلف مهاجرت‌های بین‌المللی در کشور از جمله اقامت و تابعیت دوگانه ایرانیان خارج از کشور و همچنین دسترسی شهروندان و اتباع خارجی ساکن ایرانی به تسهیلات مالی و خدمات اجتماعی در کشور است. از آنجایی که سیاستگذاری و مدیریت امور مختلف مربوط به مهاجران ایرانی خارج از کشور و نیز رسیدگی به مسائل و چالش‌های پیش روی مهاجران ساکن ایران نیازمند یک نهاد حرفه‌ای است، ایجاد "سازمان ملی مهاجرت" در برهه کنونی بسیار مهم و حیاتی است.

لازم به ذکر است که فهرستی از مهمترین گزینه‌های سیاستی پیش روی ایران و اقدامات مرتبط برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های مهاجران ایرانی و مهاجران ورودی به کشور در فصل پایانی این سالنامه پیشنهاد شده است.

بخش یک نگاهی به وضعیت جهان در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل اول

جابجایی بین‌المللی دانشجویان در جهان

۱

جابجایی بین‌المللی دانشجویان در جهان

در سال‌های اخیر، تحرک بین‌المللی دانشجویان به عنوان یکی از شاخص‌های تنوع دانشگاهی، بین‌المللی شدن و منبع اصلی برای افزایش درآمد موسسات آموزش عالی در مقاصد اصلی دیده شده است. در این میان روند تحرک دانشجویان بین‌المللی مورد توجه دانشگاه‌ها، رهبران کسب و کار و دولت‌ها قرار گرفته است، نه به این دلیل که بستر جریان و پیشرفت ایده‌ها، تبادل تجربه و دستیابی به منابع متمدت در آن سوی مرزها است، چرا که نه تنها منابع مالی به همراه دارد، بلکه تامین کننده منابع مالی است(Pietsa, 2019).

در سال ۲۰۱۸ بیش از ۶/۵ میلیون دانشجو در خارج از کشور خود در مقاطع تحصیلی مختلف مشغول به تحصیل بوده‌اند و تخمین زده می‌شود که این رقم تا سال ۲۰۲۰ به بیش از ۸ میلیون نفر برسد (UIS,2020). هرچند که همه‌گیری ویروس کرونا به عنوان یک شوک متعاقبی جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی را با کندی همراه کرد و موجب افت در ثبت نام‌های بین‌المللی و به تبع آن وارد شدن زیان مالی به دانشگاه‌هایی شد که وابستگی زیادی به دانشجویان بین‌المللی دارند، اما انتظار می‌رود که با عادی شدن اوضاع روند جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی به مدار صعودی خود بازگردد. البته این احتمال وجود دارد که در کنار آموزش حضوری جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی با اشکال جدید و مختلفی از جمله آموزش آنلاین و جابه‌جایی مجازی همه‌گیر شوند و این تغییر صرفا به دوره همه‌گیری ویروس کرونا محدود نماند (Mercer-EQ, 2020).

با شیوع ویروس کرونا آموزش عالی بین‌المللی نیز مانند سایر حوزه‌ها تحت تاثیر شدید قرار گرفت و موجب ایجاد تغییر و تحولاتی در نگرش‌های کلیدی به آموزش عالی بین‌المللی شد. در طول دوره همه‌گیری، دانشجویان بین‌المللی از جمله گروه‌هایی بودند که در معرض بیشترین تاثیر از روند ویروس کرونا بوده‌اند. تاثیر ویروس کرونا بر تحرک دانشجویان بین‌المللی و آموزش عالی جهانی را از منظرهای گوناگونی می‌توان مورد بررسی قرار داد. شاید مهم‌ترین اثرات همه‌گیری ویروس کرونا بر دانشجویان بین‌المللی را بتوان در اجبار دانشجویان برای بازگشت به کشور خودشان، تعطیلی برنامه‌های آموزشی، حرکت به سمت آموزش آنلاین و کاهش ثبت‌نام دانشجویان بین‌المللی و به تبع آن وارد شدن خسارات جبران ناپذیر به بخش آموزش بین‌الملل بسیاری از کشورها خلاصه کرد.

تاثیر همه‌گیری ویروس کرونا در آموزش عالی بین‌المللی، به ویژه بر تحرک دانش‌آموزان قابل توجه بوده است. به دلیل محدودیت‌های سفر و تعطیلی دانشگاه‌ها، بسیاری از دانشجویان برنامه تحصیل خود در خارج از کشور را تغییر داده یا لغو کردند و این امر موجب کاهش شدید در تعداد دانشجویان بین‌المللی در بسیاری از کشورهای دانشجوپذیر شد (Xiong, Mok, Kee, Wu, Cheung, 2020). به عنوان مثال در پاییز ۲۰۲۰ تعداد کل دانشجویان بین‌المللی کالج‌های ایالات متحده، از جمله دانشجویانی که از خارج از کشور به صورت آنلاین تحصیل می‌کنند، ۱۶ درصد کاهش یافت. همچنین در همین بازه زمانی، ثبت نام دانشجویان جدیدالورود تا ۴۳ درصد کاهش همراه بوده است (Dernen, 2020). کاهش ثبت نام دانشجویان بین‌المللی در سایر مقاصد اصلی دانشجویان بین‌المللی نیز به همین منوال بوده است. در استرالیا، کاهش سالانه دانشجویان بین‌المللی به دلیل شیوع ویروس کرونا متوقف شد. طبق گزارش شبکه مهاجرت اروپا، ثبت نام‌های جدید در آموزش عالی استرالیا در سال منتهی به ژوئن ۲۰۲۰ تا ۱۶ درصد کاهش همراه بوده است. این درحالی است که تعداد ثبت نام‌های جدید در دو سال گذشته به ترتیب با ۳ و ۹ درصد افزایش همراه بوده است. در کانادا، نیز همه‌گیری ویروس کرونا موجب شد پس از ۲۰ سال تعداد دانشجویان بین‌المللی این کشور با کاهش ۱۷ درصدی (در مقایسه با سال ۲۰۱۹) همراه شود (KEF, 2021). طبق پیمایش‌های انجام شده شاید تاثیر ویروس کرونا بر کاهش تمایل دانشجویان برای تحصیل در یک کشور خارجی، تنها محدود به دوره کرونا نباشد. طبق نظر سنجی انجام شده از دانشجویان چینی و هنگ‌کنگی، ۸۶ درصد از ۲/۴۹ نفر پاسخ دهنده تمایلی به تحصیل در خارج از کشور پس از همه‌گیری ویروس کرونا نداشته‌اند. این بدان معنی است که تعداد دانشجویان بین‌المللی پس از دوره کرونا نیز

1. European Migration Network

می‌تواند با کاهش همراه شود. این کاهش برای کشورهای اصلی دانشجوپذیر می‌تواند با شدت بیشتری ادامه داشته باشد، زیرا بسیاری از پاسخ دهندگان عنوان کرده‌اند آنها بیشتر ترجیح می دهند در مناطق آسیایی و کشورهایی مانند هنگ کنگ، ژاپن و تایوان تحصیل کنند تا ایالات متحده یا انگلستان (Yıldırım and et al, 2021).

با اعمال محدودیت‌های کرونایی در اکثر کشورهای دنیا، موسسات آموزشی مجبور به پایان دادن به آموزش حضوری شده و آموزش آنلاین و از راه دور را در دستور کار خود قرار داده‌اند. این رویکرد باعث ایجاد تردیدهایی در رابطه با زندگی دانشجویان شد. بعضی از کشورها مانند ایالات متحده و استرالیا رویکردی سخت‌گیرانه در رابطه با دانشجویان در نظر گرفتند و برخی دیگر مانند کانادا رویکردی منعطف تر. به عنوان مثال دولت ترامپ در دوران کرونا محدودیت‌هایی برای صدور ویزا به‌ویژه برای فارغ‌التحصیلان و محققان چینی اعمال کرد و همه اینها در پایین آمدن شمار دانشجویان بین‌المللی به‌ویژه دانشجویان چینی بی‌تاثیر نبوده است. همه این محدودیت‌ها، دانشگاه‌ها و سیستم آموزش عالی بسیاری از کشورهای اصلی دانشجوپذیر را با چالش روبرو کرده است. در استرالیا نیز سیاستی مشابه با آمریکا پیاده سازی شده است. مرزهای استرالیا از ماه مارس ۲۰۲۰ بسته شده است و پیش‌بینی می‌شود که این کشور مرزهای خود را تا سال ۲۰۲۲ بازگشایی نکند. این تصمیم‌ها کمک زیادی در مهار کووید۱۹ کرده اما هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی زیادی را ایجاد کرده است و باعث ایجاد مشکلات زیادی برای دانشجویان بین‌المللی شده تا جایی که اکثر آن‌ها مجبور به ترک استرالیا شدند. طبق اعلام بانک خزانه داری استرالیا، بازار دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۹ حدود ۴۰ میلیارد دلار برای اقتصاد استرالیا ارزش آفرینی کرده است. حدود ۱۷ میلیارد دلار آن مربوط به شهریه دانشجویان بین‌المللی و ۲۳ میلیارد دلار آن مربوط به هزینه زندگی دانشجویان در استرالیا بوده است. این مبلغ معادل ۱۰۹ میلیون دلار در روز است. از زمان بسته شدن مرزهای استرالیا، بیش از صد هزار دانشجو از ورود به موسسات آموزشی این کشور باز مانده‌اند. اگر چه بسیاری از این دانشجویان تحصیلات خود را به صورت آنلاین ادامه داده‌اند، اما کل ثبت‌نام‌ها نیز کاهش یافته است. طبق برآورد انجام شده بسته بودن مرزها و بیرون ماندن (ممانعت از ورود) دانشجویان بین‌المللی به کشور استرالیا، خسارت روزانه ۵ میلیون دلاری را برای این کشور به بار آورده است.

محدودیت‌های تحرک و جابه‌جایی ناشی از ویروس کرونا نیز چالش‌هایی را در رابطه با آموزش و اشتغال دانشجویان بین‌المللی ایجاد کرده است. در حالی که دانشجویان بین‌المللی می‌توانند پس از تحصیل در یک کشور شغل داشته باشند اما آموزش آنلاین در حال حاضر فرصت یافتن شغل در حین و پس از تحصیل را از دانشجویان بین‌المللی سلب کرده است. تاثیر این محدودیت بر دانشجویان کشورهای کمتر توسعه‌یافته‌تر با توجه به نیاز بیشتر آن‌ها به اشتغال در حین و پس از تحصیل بیشتر بوده است (EMN/OECD, 2020). بدون شک تهدیدات همه‌گیری ویروس کرونا بر آینده‌ی مالی مؤسسات آموزش عالی و اقتصاد کشورها به صورت کلی اثرگذار گذاشته است. بنابراین طبیعی است که سیاست‌گذاران و متولیان بخش آموزش عالی و آموزش بین‌الملل در بسیاری از کشورها به فکر حفظ دانشجویان بین‌المللی خود و در نظر گرفتن راهکارهایی برای جلوگیری از کاهش درآمد دانشگاه‌های خود و تحریک تقاضای آموزش بین‌المللی باشند.

محرک‌های مختلفی در سمت عرضه و تقاضا انگیزه آموزش بین‌المللی را ایجاد می‌کنند. در سمت تقاضا محرک‌هایی از جمله افزایش توانگری خانوار، تقاضا برای آموزش با کیفیت به زبان انگلیسی، دسترسی به دانشگاه‌های برتر خارجی و دستیابی به فرصت‌های شغلی بهتر پس از اخذ مدرک معتبر جهانی انگیزه آموزش بین‌المللی را ایجاد می‌نمایند. در سمت عرضه نیز محرک‌هایی از جمله محدودیت‌های مالی دانشگاه‌ها، اخذ شهریه‌های بالاتر از دانشجویان بین‌المللی، سازوکارهای ویزایی مساعد و سهولت مهاجرت، آموزش بین‌المللی را توجیه پذیر می‌کنند(Assomull & Laad, 2020).

روندهای فعلی حاکی از آن است که غرب همانند گذشته تنها مقصد اصلی دانشجویان بین‌المللی نیست و دانشجویان اکنون کشورهای مختلفی از جمله کشورهای شرق را به عنوان مقصد تحصیلی خود انتخاب می‌کنند (Cheng, 2021). اگرچه بسیاری از دانشجویان همچنان به دنبال فرصت های آموزشی در کشورهای انگلیسی زبان مانند ایالات متحده، انگلستان، استرالیا و کانادا هستند اما طی ۱۰ الی ۱۵ سال گذشته، بسیاری از دانشجویان آسیایی که خود درصد بالایی از جمعیت دانشجویان بین‌المللی را تشکیل می‌دهند، با توجه به نزدیکی‌های فرهنگی و جغرافیایی، مقرون به صرفه بودن و شباهت‌های مختلف در بین سیستم های آموزشی در داخل منطقه آسیا جابه‌جا می‌شوند (Lee, 2017). از سوی دیگر چین، ژاپن، مالزی و سنگاپور در حال جذب تعداد بیشتری دانشجوی بین‌المللی از سراسر جهان هستند (Cheng, 2021). به عنوان مثال ابتکار سیاست خارجی "یک کمربند، یک جاده" چین ظهور اتحادیه دانشگاه‌های جاده ابریشم، کنسرسیومی متشکل از ۱۳۲ دانشگاه از ۳۲ کشور را تسهیل کرده است (Bis-ta, 2019). همچنین کشورهایی همچون هند نیز برنامه‌های بلندپروازانه‌ای را برای جذب هرچه بیشتر دانشجویان

بین‌المللی در نظام آموزش عالی خود در نظر گرفته‌اند (Skin-ner, 2018). در واقع افزایش رونق اقتصادی و رقابت بر سر آموزش عالی در آسیای شرقی زمین بازی مساعدتری را برای تحرک و جابه‌جایی دانشجویان ایجاد کرده است. علاوه بر تقویت تحرک به داخل و خارج از منطقه، دولت‌ها و نهادها همچنین تمرکز خود را به گردش سرمایه‌های فکری در منطقه معطوف کرده‌اند. به عبارت دیگر افزایش تعداد دانشگاه‌های در کلاس جهانی و برنامه‌های رقابتی، افزایش توافقات مبادله منطقه‌ای و چند جانبه، شکل‌گیری شبکه‌های دانشگاهی و همکاری‌هایی که ماهیتی متقابل دارند و همچنین استفاده روزافزون از زبان انگلیسی به عنوان یک زبان رایج دانشگاهی از جمله عواملی هستند که بر انتخاب دانشجویان برای تحصیل در منطقه و جذب دانشجویان از سراسر جهان اثرگذار بوده است (Institute of International Education, 2018). در کنار این عوامل اوج‌گیری جنبش‌های ملی‌گرایانه همچون برگزیت در انگلستان و محدودیت‌های ایجاد شده برای دانشجویان کشورهای عمدتا مسلمان از سوی دونالد ترامپ رییس جمهور سابق ایالات متحده، بر روند جابه‌جایی و ثبت‌نام دانشجویان بین‌المللی اثر گذار بوده است (Bista, 2019).

■ وضعیت آماری جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان

در سال ۲۰۱۸ تعداد کل دانشجویان جهان در بخش آموزش عالی ۲۲۷ میلیون نفر بوده است که دانشجویان بین‌المللی تنها ۲/۴ درصد از این جمعیت را شامل می‌شوند.

- تعداد دانشجویان بین‌المللی طی بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با افزایشی ۲/۵ برابری همراه بوده است.
- در سال ۲۰۱۸ بیش از ۵/۵ میلیون دانشجو در خارج از کشور خود در مقاطع تحصیلی مختلف مشغول به تحصیل بوده‌اند.

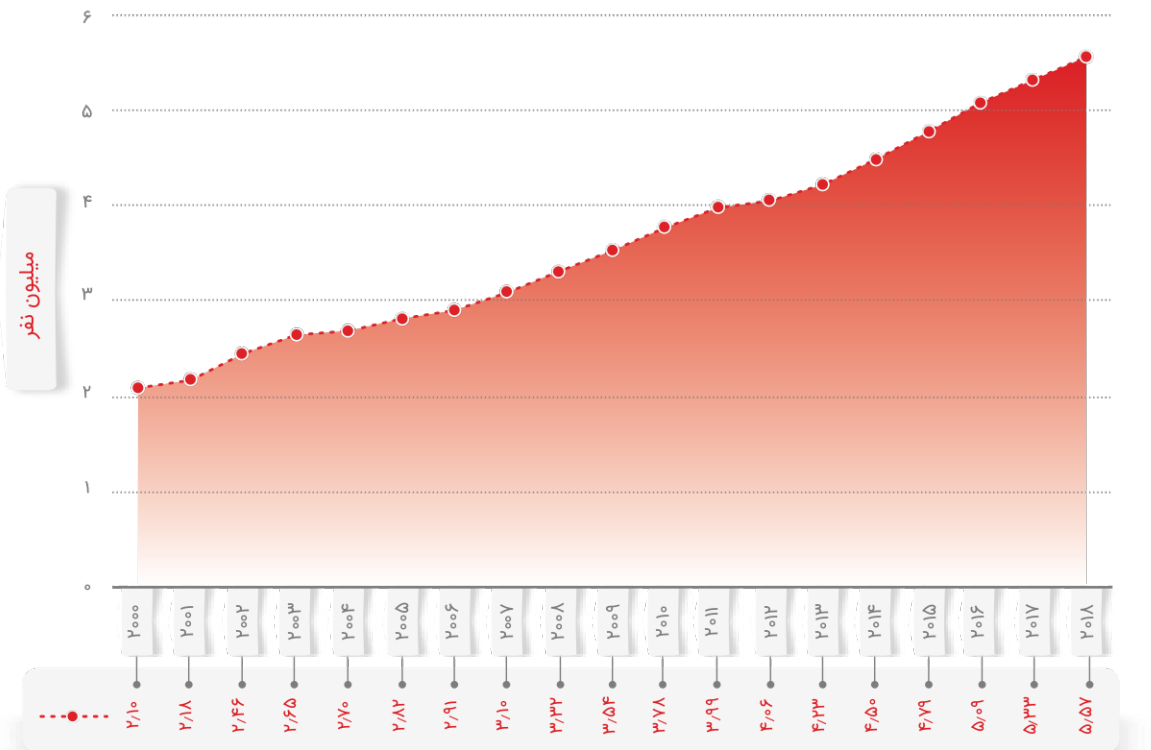

نمودار ۶- تعداد دانشجویان بین‌المللی طی بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

مناطق اصلی دانشجوپذیر و دانشجوفرست

- **مناطق اصلی دانشجوپذیر**

بـا توجه به اینکه مهمترین کشـورهای میزبان دانشـجویان بین‌المللـی (از جملـه ایـالات متحـده آمریـکا، بریتانیـا، کانادا و...) در آمریـکای شـمالی و اروپـای غربـی قرار دارنـد، بنابراین منطقـه آمریـکای شـمالی و اروپـای غربـی به صـورت تاریخی محبوب‌تریـن مقصـد دانشـجویان بین‌المللی می‌باشـند.

- در سال ۲۰۱۸ میلادی ۵۱ درصد از دانشجویان کشورهای این منطقه را به عنوان مقصد تحصیلی خود انتخاب کرده‌اند.
- آسیای شرقی و اقیانوسیه مقصد پر طرفدار بعدی دانشجویان بین‌المللی است. در سال ۲۰۱۸ حدود ۲۱ درصد دانشجویان کشورهای این منطقه را به عنوان مقصد اصلی خود انتخاب نموده‌اند.
- روندهای فعلی حاکی از آن است که طی ۱۰ الی ۱۵ سال گذشته، غرب تنها مقصد اصلی دانشجویان بین‌المللی نیست و عواملی همچون اوج گیری جنبش‌های ملی‌گرایانه، تشدید قوانین ضد مهاجرتی در کشورهای مقصد، نزدیکی‌های فرهنگی و جغرافیایی، مقرون به صرفه بودن تحصیل در منطقه آسیا، به ظهور شرق به عنوان یک مقصد محبوب کمک کرده است (Cheng, 2021, Bista, 2019, Lee, 2017)).

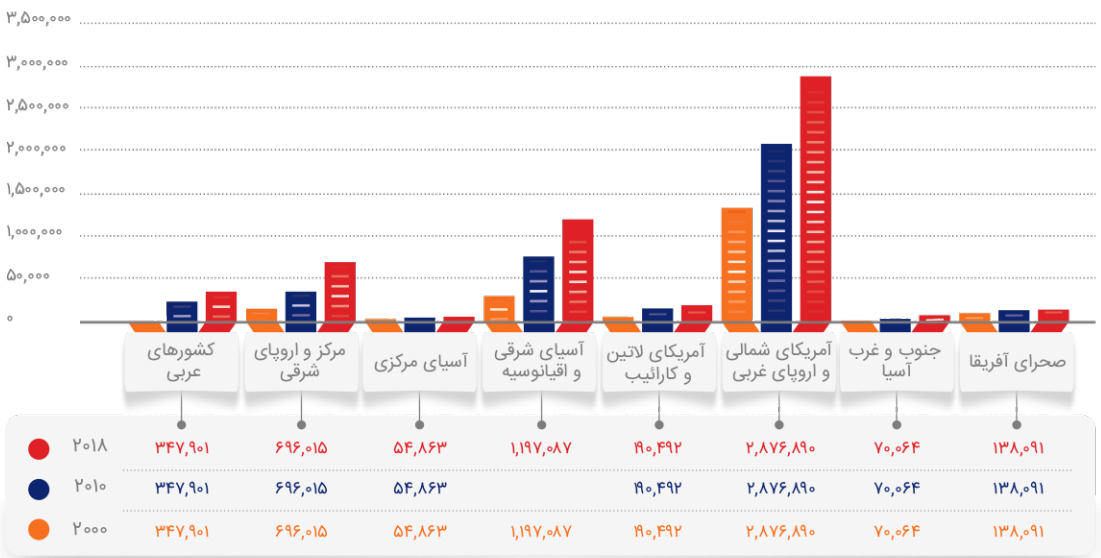

نمودار ۷- مقایسه مناطق اصلی دانشجوپذیر طی سال‌های ۲۰۰۰، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

- **مناطق اصلی دانشجوفرست**

- با توجه به اینکه مهم ترین کشورهای دانشجوفرست جهان یعنی چین و هند در شرق آسیا قرار دارند، در نتیجه ۲۷ درصد از کل جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان (حدود ۱/۵ میلیون نفر) از کشورهای شرق آسیا و اقیانوسیه تأمین می‌شوند.
- اگرچه میزان دانشجوفرستی در همه مناطق با افزایش همراه بود است اما این افزایش نسبت به سال ۲۰۱۰ در میان منطقه آسیای مرکزی (حدود ۱۰۰ درصد رشد) و کشورهای عربی (۸۵ درصد رشد) بیشتر بوده است.
- حرکت به سمت اقتصاد دانش بنیان و در نظر گرفتن اهداف توسعه‌ای بلند مدت در کشورهای در حال توسعه و برجسته شدن نقش دانشجویان بین‌المللی در دستیابی به این اهداف، می‌تواند توجیه کننده رشد بیشتر دانشجوفرستی در میان منطقه آسیای مرکزی و کشورهای عربی باشد.

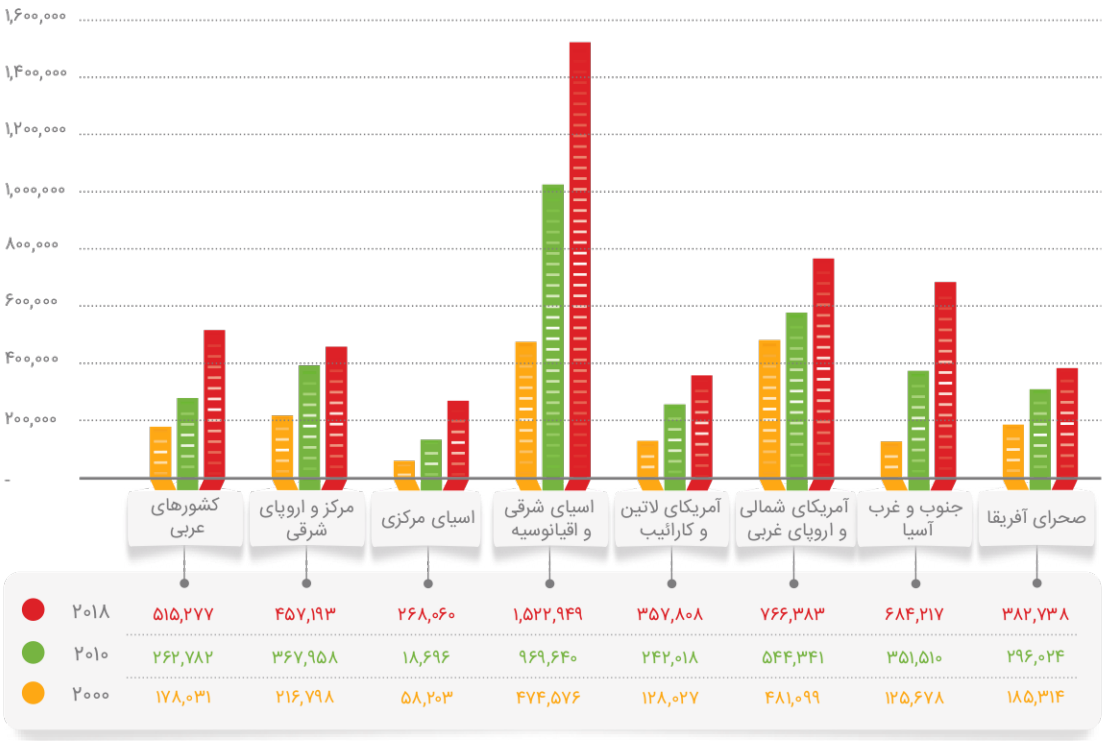

نمودار ۸- مقایسه مناطق اصلی دانشجوفرست طی سال‌های ۲۰۰۰، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

کشورهای اصلی دانشجوپذیر و دانشجوفرست

• کشورهای اصلی دانشجوپذیر

جدول ۱۳- مقایسه ۲۰ کشور اصلی دانشجوپذیر در سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸

	تعداد دانشجویان بین‌المللی		رتبه دانشجوپذیری	
نام کشور	سال ۲۰۱۷	سال ۲۰۱۸	سال ۲۰۱۷	سال ۲۰۱۸
آمریکا	۹۸۴,۸۹۸	۹۸۷,۳۱۴	۱	۱
بریتانیا	۴۳۵,۷۳۴	۴۵۲,۰۷۹	۲	۲
استرالیا	۳۸۱,۲۰۲	۴۴۴,۵۱۴	۳	۳
آلمان	۲۵۸,۸۷۳	۳۱۱,۷۳۸	۴	۴
فرانسه	۲۵۸,۳۸۰	۲۲۹,۶۲۳	۵	۵
روسیه	۲۵۰,۶۵۸	۲۶۲,۴۱۶	۶	۶
کانادا	۲۰۹,۹۷۹	۲۲۴,۵۴۸	۷	۷
ژاپن	۱۶۴,۳۳۸	۱۸۲,۷۴۸	۸	۸
چین	۱۵۷,۱۰۸	۱۷۸,۲۷۱	۹	۹
ترکیه	۱۰۸,۰۷۶	۱۲۵,۱۳۸	۱۰	۱۰
مالزی	۱۰۰,۷۶۵	-	۱۱	۱۱
ایتالیا	۹۷,۵۶۳	۱۰۶,۶۱۱	۱۲	۱۲
هلند	۹۶,۲۸۹	۱۰۴,۰۱۵	۱۳	۱۳
آرژانتین	۸۸,۸۷۳	-	۱۴	۱۴
عربستان	۷۸,۳۴۴	۷۳,۹۷۷	۱۵	۱۵
اتریش	۷۳,۹۶۴	۷۵,۲۵۹	۱۶	۱۶
کره جنوبی	۷۰,۷۹۶	۸۴,۷۴۹	۱۷	۱۷
اسپانیا	۶۴,۹۲۷	۷۰,۹۱۲	۱۸	۱۸
لهستان	۶۳,۹۲۵	۵۴,۳۵۴	۱۹	۱۹
سوئیس	۵۳,۳۶۸	۵۴,۲۷۹	۲۰	۲۰
سایر کشورها	-	-	۲۱-۳۳	۲۱-۳۰
ایران*	۲۶,۹۱۳	۳۰,۹۵۱	۳۴	۳۱

منبع: (UIS, 2021)

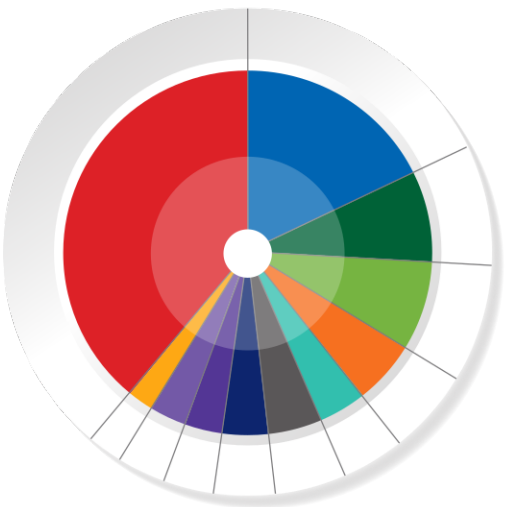

نمودار ۹- سهم کشورهای اصلی دانشجوپذیر از بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

* داده‌ی کشور ایران از تجمیع داده‌های مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی و داده‌های دریافتی از دانشگاه آزاد اسلامی در سال ۱۴۰۰ به دست آمده است.

• کشورهای اصلی دانشجوفرست

جدول ۱۴- مقایسه ۲۰ کشور اصلی دانشجوفرست در سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸

نام کشور	تعداد دانشجویان بین‌المللی		رتبه دانشجوپذیری	
	سال ۲۰۱۷	سال ۲۰۱۸	سال ۲۰۱۷	سال ۲۰۱۸
چین	۹۲۸,۳۶۵	۹۹۳,۳۶۷	۱	۱
هند	۳۴۱,۴۴۲	۳۷۵,۰۵۵	۲	۲
آلمان	۱۲۲,۹۶۱	۱۲۲,۵۳۸	۳	۳
کره جنوبی	۱۰۵,۵۰۰	۱۰۱,۷۷۴	۴	۵
ویتنام	۹۴,۶۲۱	۱۰۸,۵۲۷	۵	۴
فرانسه	۸۹,۴۱۲	۹۹,۴۸۸	۶	۶
آمریکا	۸۶,۵۹۶	۸۴,۳۴۹	۷	۷
نیجریه	۸۵,۹۲۵	۷۶,۳۳۸	۸	۱۱
قزاقستان	۸۴,۸۵۲	۸۳,۵۰۳	۹	۸
عربستان	۸۴,۲۴۶	۷۷,۴۰۶	۱۰	۱۰
اکراین	۷۷,۸۷۸	۷۲,۰۶۳	۱۱	۱۳
ایتالیا	۷۴,۷۶۱	۷۵,۹۵۴	۱۲	۱۲
نپال	۶۴,۲۸۸	۸۱,۹۱۷	۱۳	۹
مالزی	۶۳,۲۷۶	۶۱,۹۰۴	۱۴	۱۶
برزیل	۵۸,۸۷۶	۶۷,۱۸۳	۱۵	۲۱
بنگلادش	۵۷,۹۱۶	۵۰,۰۰۴	۱۶	۱۴
روسیه	۵۶,۷۹۸	۵۷,۶۳۲	۱۷	۱۸
پاکستان	۵۴,۷۴۲	۵۸,۸۲۱	۱۸	۱۷
سوریه	۵۳,۴۶۹	۶۴,۳۷۹	۱۹	۱۵
ایران*	۵۳,۲۲۰	۵۶,۳۷۶	۲۰	۱۹

منبع:(UIS, 2021)

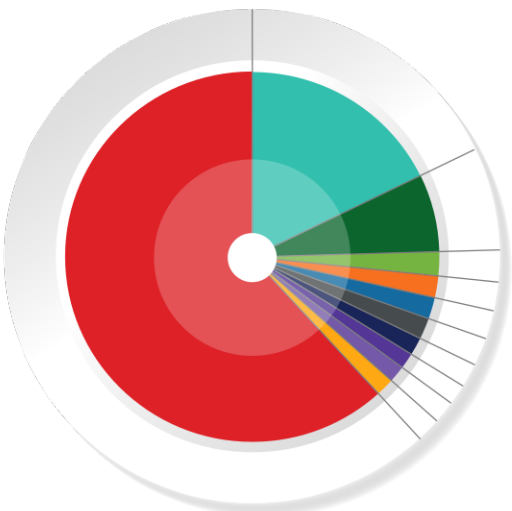

نمودار ۱۰- سهم کشورهای اصلی دانشجوفرست از بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

- **مقایسه مهمترین کشورهای دانشجوپذیر و دانشجوفرست**

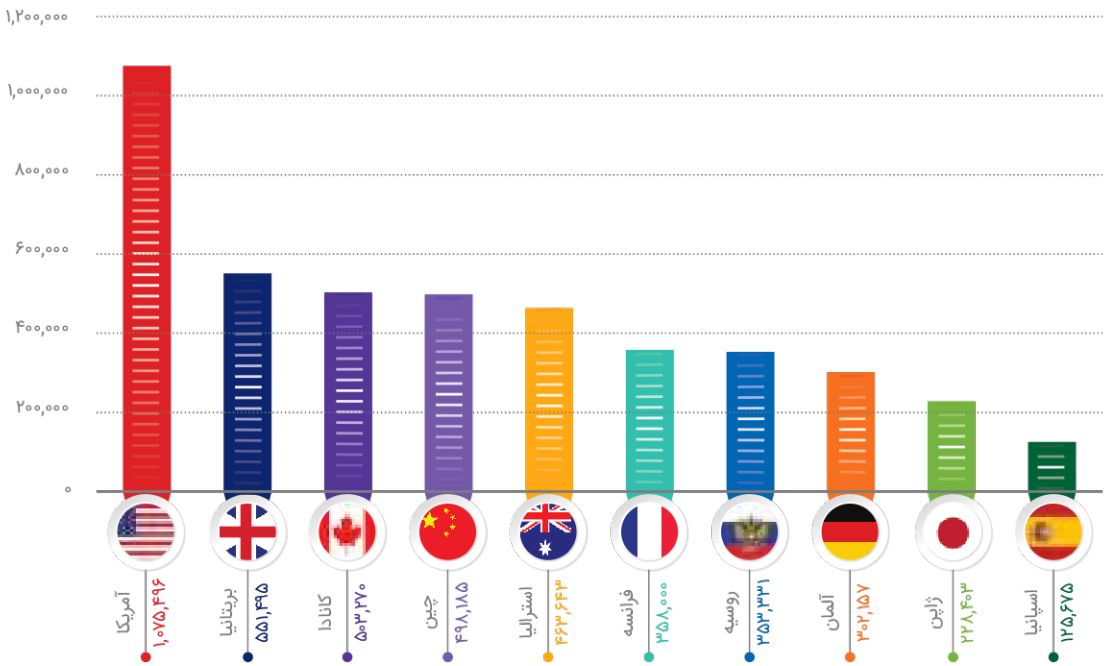

نمودار ۱۱- ده کشور اصلی دانشجوپذیر در سال ۲۰۲۰

منبع:(open doors, 2021)

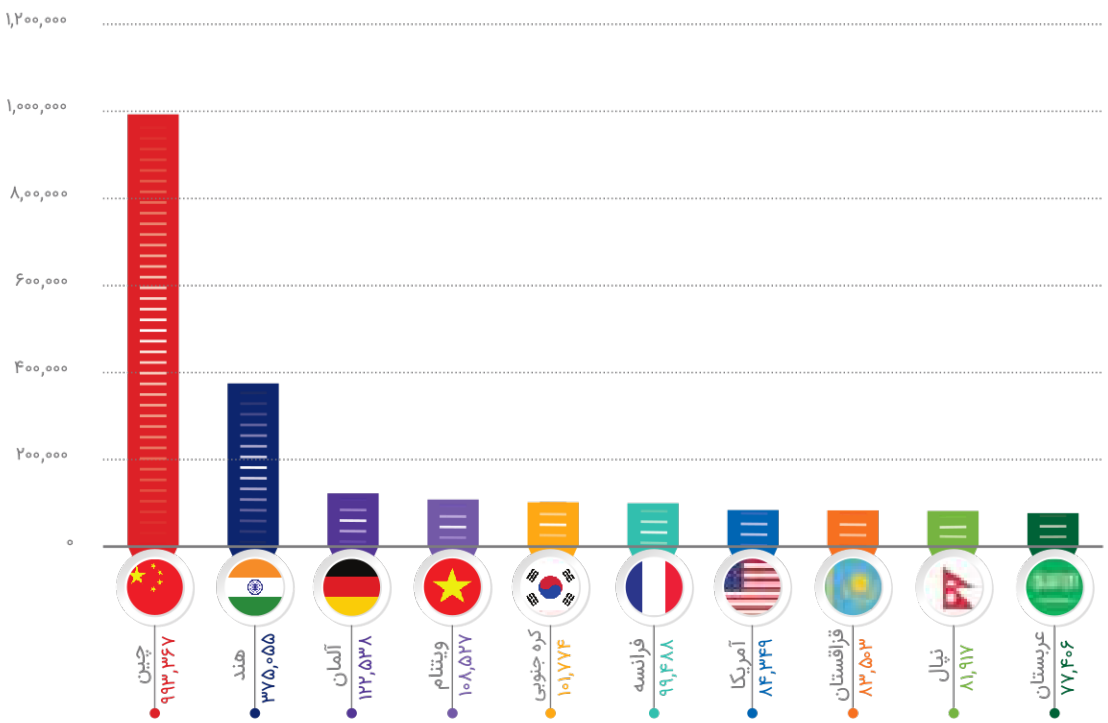

نمودار ۱۲- ده کشور اصلی دانشجوفرست در سال ۲۰۱۸

منبع:(UIS, 2021)

بخش یک نگاهی به وضعیت جهان در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل دوم

مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در جهان

۲

مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در جهان

الـف) جمعیت مهاجـران و نیـروی کار مهاجر در جهـا ن

بنا بر آخرین تخمین بخش امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد جمعیت مهاجران در جهان در سال ۲۰۲۰ در حدود ۲۸۱ میلیون نفر برآورد شده است. جمعیت مهاجران با ۳ درصد رشد از ۲۷۲ میلیون در سال ۲۰۱۹ به ۲۸۰/۶ میلیون در سال ۲۰۲۰ رسیده است. در سال ۲۰۲۰ مهاجران در گروه سنی ۲۰-۶۴ سال، حدود ۷۳ درصد جمعیت کل مهاجران را تشکیل می‌دهند. این درحالی است در کل جمعیت جهان تنها ۵۷ درصد از جمعیت در این رده سنی هستند. مقایسه ترکیب جنسی جمعیت مهاجران با جمعیت کل جهان نشان می‌دهد که تفاوت محسوسی در ترکیب جنسی مهاجران با ترکیب جنسی جمعیت جهان وجود ندارد.

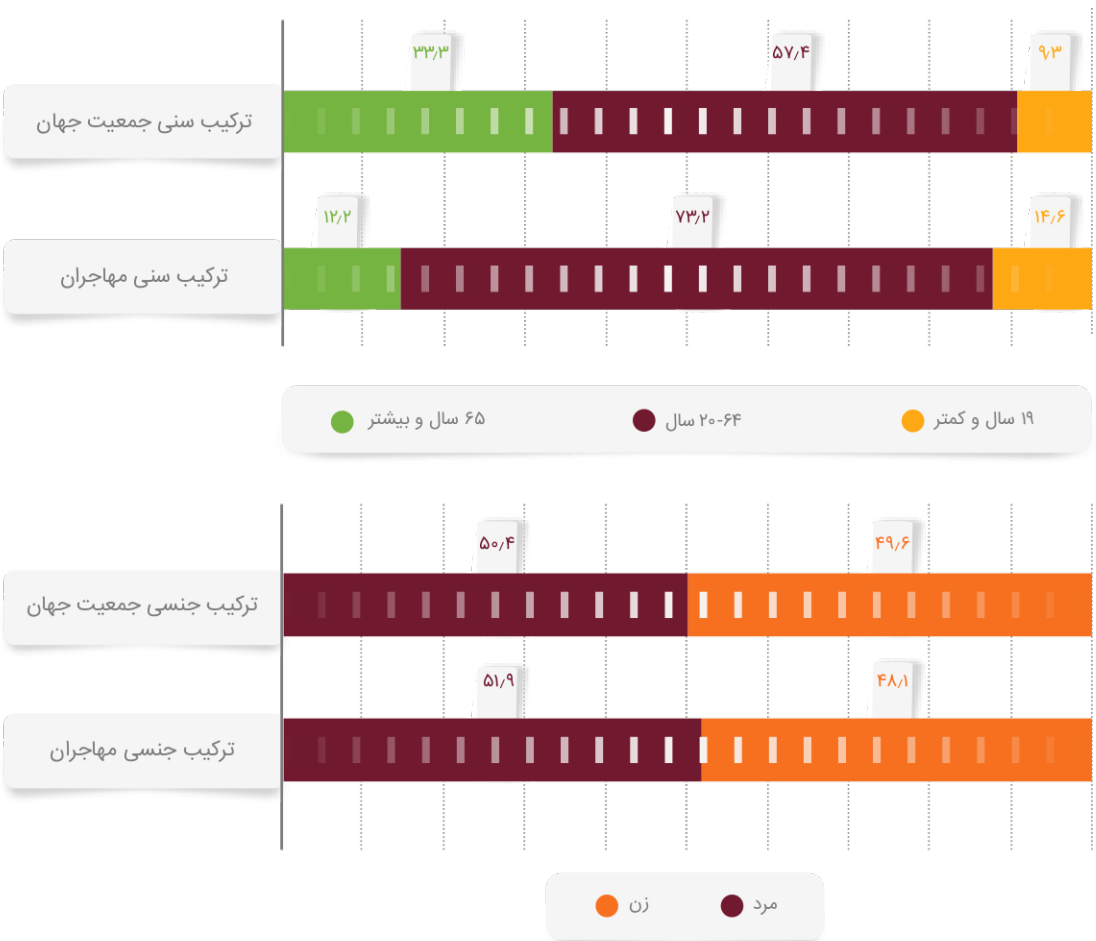

نمودار ۱۳- مقایسه ترکیب سنی و جنسی جمعیت مهاجران با کل جمعیت جهان در سال ۲۰۲۰

منبع: (UNDESA, 2020)

بر اساس گزارش سازمان بین‌المللی کار، در سال ۲۰۱۷ جمعیت نیروی کار مهاجر ۱۶۴ میلیون نفر بوده است (Popova & Özel, 2018) و در سال ۲۰۱۹ میلادی به ۱۶۹ میلیون نفر رسیده است.

از کل جمعیت ۲۸۰/۶ میلیون نفری مهاجران در سال ۲۰۲۰ میلادی، جمعیت ۱۵ سال به بالا ۲۵۱ میلیون نفر است. سازمان جهانی کار جمعیت در سن کار را ۱۵ سال به بالا تعریف می‌کند.

بر این اساس نسبت جمعیت در سن کار به کل جمعیت مهاجران در سال ۲۰۲۰ میلادی ۸۹ درصد بوده است.

با توجه به تخمین سازمان جهانی کار از تعداد نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۱۹ میلادی که معادل ۱۶۹ میلیون نفر بوده است،شرایط رکود و قرنطینه دوران کرونا در سال ۲۰۲۰ احتمالا افزایش چندانی در نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۲۰ وجود نداشته و تعداد نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۲۰ همان ۱۶۹ تا ۱۷۰ میلیون نفر برآورده شده است.

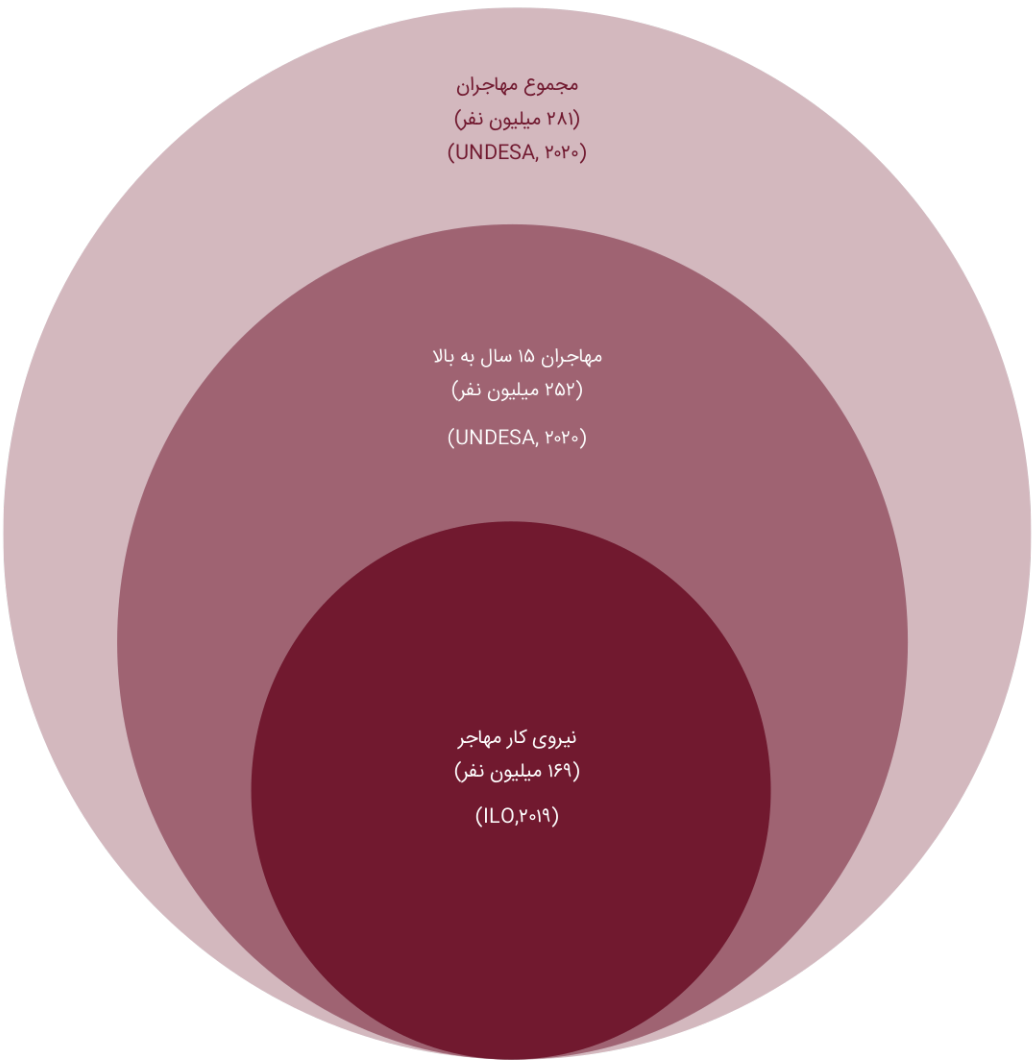

شکل ۵- تخمین جهانی از سهم مهاجران بین‌المللی و نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۲۰

منبع: (UNDESA, 2020) (ILO, 2021a)

طبق تخمین سازمان جهانی کار از نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۱۹ میلادی ۴۱٫۵ درصد نیروی کار مهاجر را زنان و ۵۸٫۵ درصد آن را مردان تشکیل می‌دهند. سهم کمتر زنان در نیروی کار مهاجر را می‌توان با سهم کمتر آنان از کل مهاجران و همچنین نرخ مشارکت پایین‌تر آنان در بازار کار در مقایسه با مردان تفسیر نمود. زنان در مقایسه با مردان با موانع بیشتر اقتصادی و غیر اقتصادی به عنوان نیروی کار مهاجر مواجه هستند. مهاجرت به دلیل همراهی با خانواده، تبعیض جنسیتی در بازار کار، کمبود شبکه‌های اجتماعی دلایلی است که می‌تواند کاهش نسبت زنان در نیروی کار مهاجر را تفسیر نماید.

نمودار ۱۴ - توزیع جهانی نیروی کار مهاجر بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹

منبع: (ILO, 2021a)

نرخ مشارکت در بازار کار در میان مهاجران نسبت به بومیان در طول زمان بالاتر بوده است. ولی همواره در دو گروه بومی و مهاجر رو به کاهش بوده است. در سال ۲۰۱۳ نرخ مشارکت مهاجران ۷۲٫۷ درصد از مهاجران در سن کار، در سال ۲۰۱۷ میلادی ۷۰ درصد و در سال ۲۰۱۹ میلادی ۶۹ درصد بوده است.

مشارکت در بازار کار در میان مهاجران هم در میان مردان و هم در میان زنان بالاتر از بومیان است. در حالی که نرخ مشارکت نیروی کار مرد مهاجر از بومیان بالاتر از ۳ درصد است، نرخ مشارکت نیروی کار زن مهاجر از زنان بومی بالاتر از ۱۳ درصد است. دلایل کاهش نرخ مشارکت در میان بومیان و مهاجران می‌تواند با عواملی چون پیری جمعیت در کشورهای با درآمد بالا، تغییرات تکنولوژیک و سیاست‌های مهاجرت و نیروی کار تفسیر شود. برای نیروی کار مهاجر عواملی چون تبعیض در بازار کار، موانع اشتغال، مشکلات زبانی و چالش‌های شناسایی مهارت‌ها و توانمندی‌ها در کشور مقصد نیز بدان افزوده می‌شود.

بخش اصلی نیروی کار مهاجر در جهان را بزرگسالان بین ۲۵ تا ۶۴ سال تشکیل می‌دهند. نسبت جوانان ۱۵-۲۴ سال ۱۰ درصد و نیروی کار ۶۵ سال به بالا ۳٫۶ درصد است. نکته قابل توجه اینکه این نسبت جمعیتی در کل جمعیت مهاجران کمی متفاوت است؛ جمعیت مهاجران ۱۵-۲۴ سال ۱۲٫۹ درصد، ۲۵-۶۴ سال ۷۴٫۷ درصد و ۶۵ سال به بالا نیز ۱۲٫۴ درصد می‌باشد. نسبت جوانان در نیروی کار مهاجر در طول زمان افزایش یافته و از ۸٫۳ درصد در سال ۲۰۱۷ به ۱۰ درصد در سال ۲۰۱۹ رسیده است.

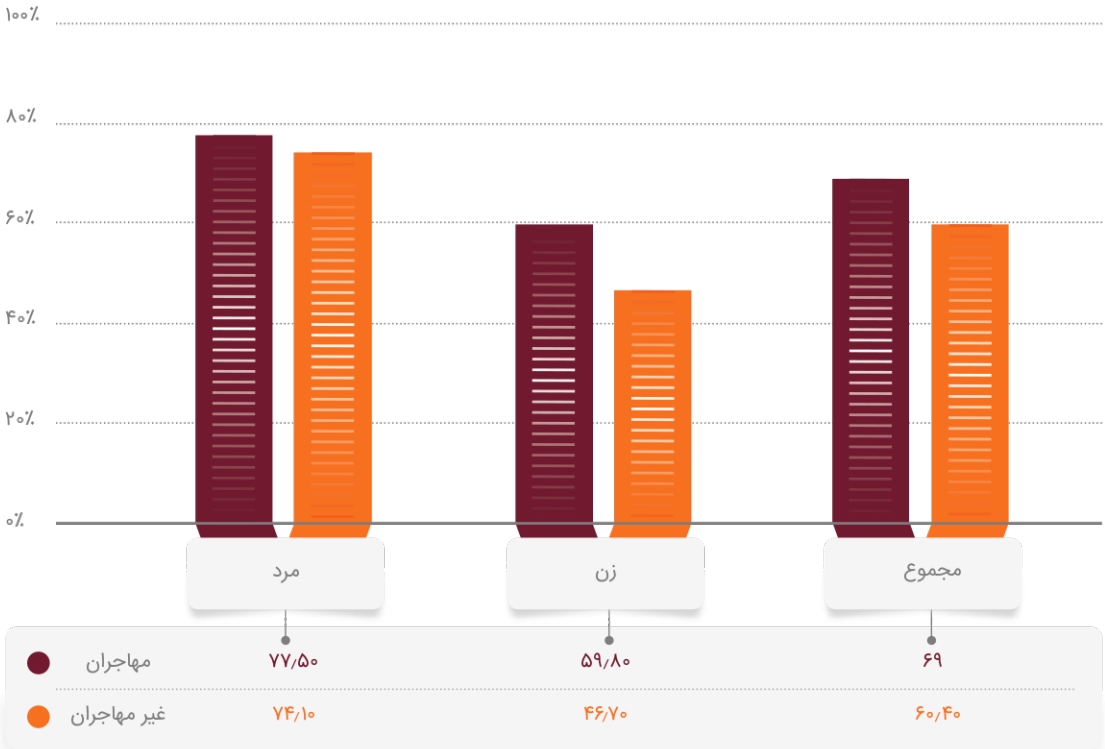

نمودار ۱۵- نرخ مشارکت جهانی نیروی کار مهاجر و غیر مهاجر بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹

منبع: (ILO, 2021a)

نمودار ۱۶- ترکیب سنی نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹

منبع: (ILO, 2021a)

به طور کلی ۶۶٫۲ درصد از نیروی کار مهاجر در بخش خدمات ۲۶٫۷ درصد در بخش صنعت و ۷٫۱ درصد در بخش کشاورزی مشغول به فعالیت هستند.

تفاوت میان زنان و مردان در فعالیت در بخش‌های مختلف اقتصادی زیاد است. زنان مهاجر ۷۹٫۹ درصد در بخش خدمات و ۱۴٫۲ درصد در بخش صنعت و ۵٫۹ درصد در بخش کشاورزی فعالیت می‌کنند، در حالیکه ۵۶٫۴ درصد مردان در بخش خدمات و ۳۵٫۶ درصد آنها در بخش صنعت و ۷٫۹ درصد در بخش کشاورزی فعال هستند. نسبت بیشتر زنان در بخش خدمات می‌تواند با رشد بالای تقاضا در بخش مراقبت و نگهداری شامل خدمات سلامت و خدمات خانگی تفسیر شود.

در مقایسه با سال ۲۰۱۳ تغییر محسوسی در فعالیت زنان و مردان در بخش‌های مختلف اقتصادی مشاهده می‌شود. فعالیت در بخش کشاورزی در میان زنان مهاجر از ۱۱٫۱ درصد به ۵٫۹ کاهش یافته و از ۷۳٫۷ درصد در بخش خدمات به ۷۹٫۹ درصد افزایش یافته است. در میان مردان فعالیت در بخش کشاورزی از ۱۱٫۲ درصد به ۷٫۹ درصد و در بخش خدمات نیز از ۶۹٫۱ درصد به ۵۶٫۴ درصد کاهش یافته است.

نمودار ۱۷- توزیع نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس دسته‌بندی فعالیت های اقتصادی در سال ۲۰۱۹

منبع: (ILO, 2021a)

بیش از دو سوم نیروی کار مهاجر بین‌المللی در کشورهای با درآمد بالا متمرکز شده است.

با توجه به تخمین ۱۶۹ میلیون نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۱۹ میلادی ۱۱۳٫۹ میلیون معادل ۶۷٫۴ درصد در کشورهای با درآمد بالا ۳۳ میلیون معادل ۱۹٫۵ درصد در کشورهای با درآمد بالاتر از متوسط و بقیه در کشورهای با درآمد پایین‌تر از متوسط و درآمد پایین زندگی و کار می‌کنند.

مهاجران در کشورهای با درآمد بالا بخش مهمی از نیروی کار را تشکیل می‌دهند. نیروی کار مرد مهاجر ۱۸٫۷ درصد از نیروی کار مرد و نیروی کار زن مهاجر ۱۷٫۶ درصد از نیروی کار زن را در این کشورها تشکیل داده است. در کشورهای با درآمد پایین یا پایین‌تر از متوسط نیروی کار مهاجر کمتر از ۲٫۵ درصد از نیروی کار را تشکیل می‌دهد.

- سه منطقه اصلی شمال، جنوب و غرب اروپا، آمریکای شمالی و کشورهای عربی، مناطق اصلی پذیرنده نیروی کار مهاجر هستند. ۲۳٫۹ درصد از کل نیروی کار مهاجر در شمال، جنوب و غرب اروپا ۲۲٫۸ درصد در آمریکای شمالی و ۱۲٫۶ درصد در کشورهای عربی مشغول به فعالیت هستند. در مجموع این سه منطقه ۶۰٫۶ درصد از نیروی کار مهاجر در ۲۰۱۹ را در خود جای داده‌اند.
- ۱۶۹ میلیون نیروی کار مهاجر از نظر توزیع در مناطق اصلی در آسیای مرکزی و اروپا ۳۷٫۷ درصد، آمریکا ۳۵٫۶ درصد، کشورهای عربی ۱۴٫۳ درصد، آسیا و اقیانوس آرام ۱۴٫۲ درصد و آفریقا ۸٫۱ درصد توزیع شده است.

نمودار ۱۸- مقصد نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس سطح درآمدی کشورها در سال ۲۰۱۹

منبع: (ILO, 2021a)

• از نظر مبدا نیروی کار مهاجر، آسیا و اقیانوس آرام در رتبه اول قرار دارند که مبدا یک سوم از نیروی کار مهاجر جهان را تشکیل می‌دهند و پس از آن اروپا و آسیای مرکزی، آمریکا، آفریقا و کشورهای عربی قرار دارند.

• نیروی کار مهاجر در شمال، جنوب و غرب اروپا ۱۸/۴ درصد و در آمریکای شمالی ۲۰ درصد از کل نیروی کار را تشکیل می‌دهد. این درحالیست که در کشورهای عربی این سهم به ۴۱/۴ درصد از نیروی کار می‌رسد.

• نسبت جمعیتی نیروی کار در میان سه منطقه اصلی در سال ۲۰۱۹ نسبت به ۲۰۱۳ تغییری نداشته است.

تحت تاثیر همه‌گیری کرونا بازارهای جهانی به ویژه بازار کار در سال ۲۰۲۰ رکود عمیقی را تجربه نمود و از آنجا که بازار کار مهاجران معمولاً بیش از افراد بومی تحت تاثیر قرار می‌گیرد، این بخش از نیروی کار به شدت از وضعیت بازار کار متاثر شده است.

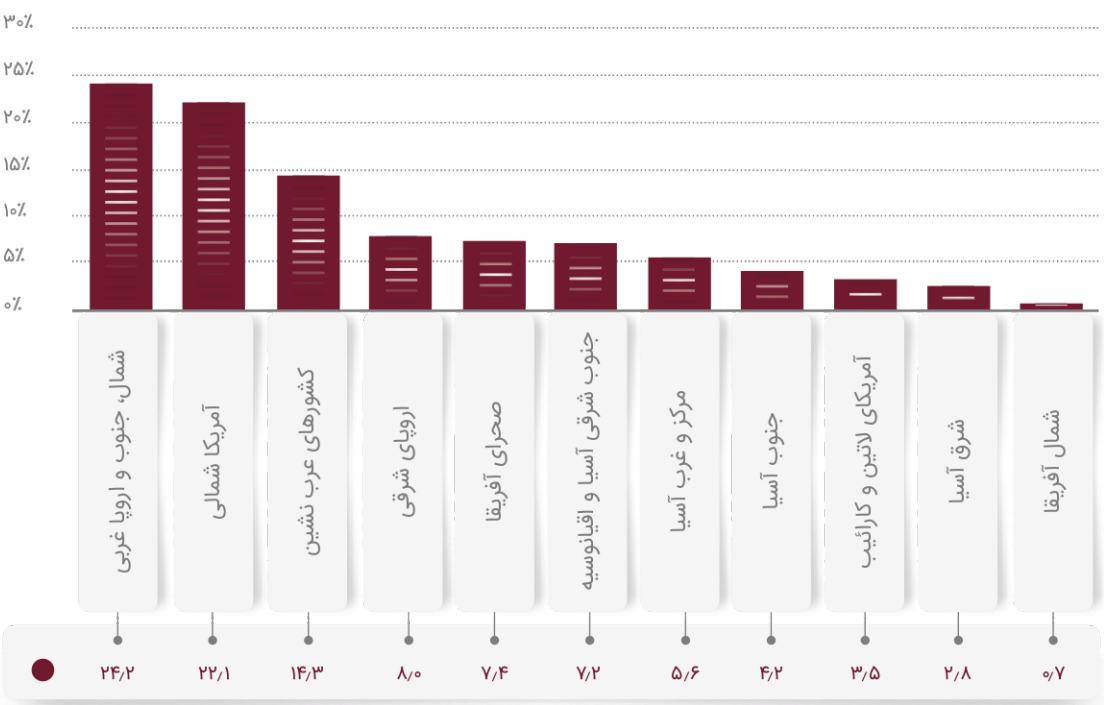

نمودار ۱۹- توزیع نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس مناطق جغرافیایی در سال ۲۰۱۹

منبع: (ILO, 2021a)

تاثیرات همه‌گیری کرونا بر نیروی کار جهانی

تاثیر کرونا به ویژه در کشورهایی که محدودیت‌هایی در مشاغل و بازار کار ایجاد نموده‌اند، بیشتر بوده است. سازمان جهانی کار، کل ساعات کاری کاهش یافته در سال ۲۰۲۰ در اثر از بین رفتن شغل یا کاهش ساعت کاری را معادل ۲۵۵ میلیون شغل تمام وقت تخمین زده است. این کاهش بر خروجی‌های بازار کار و درآمد نیروی کار نیز تاثیر به سزایی داشته است و معادل ۴/۴ درصد کل تولید ناخالص جهان در سال ۲۰۱۹ از درآمد نیروی کار کاسته شده که البته بخشی از آن با حمایت‌های دولت‌ها جبران شده است. پیش‌بینی می‌شود این کاهش در سال ۲۰۲۱ نیز با شیب کمتری ادامه داشته باشد (ILO,2021).

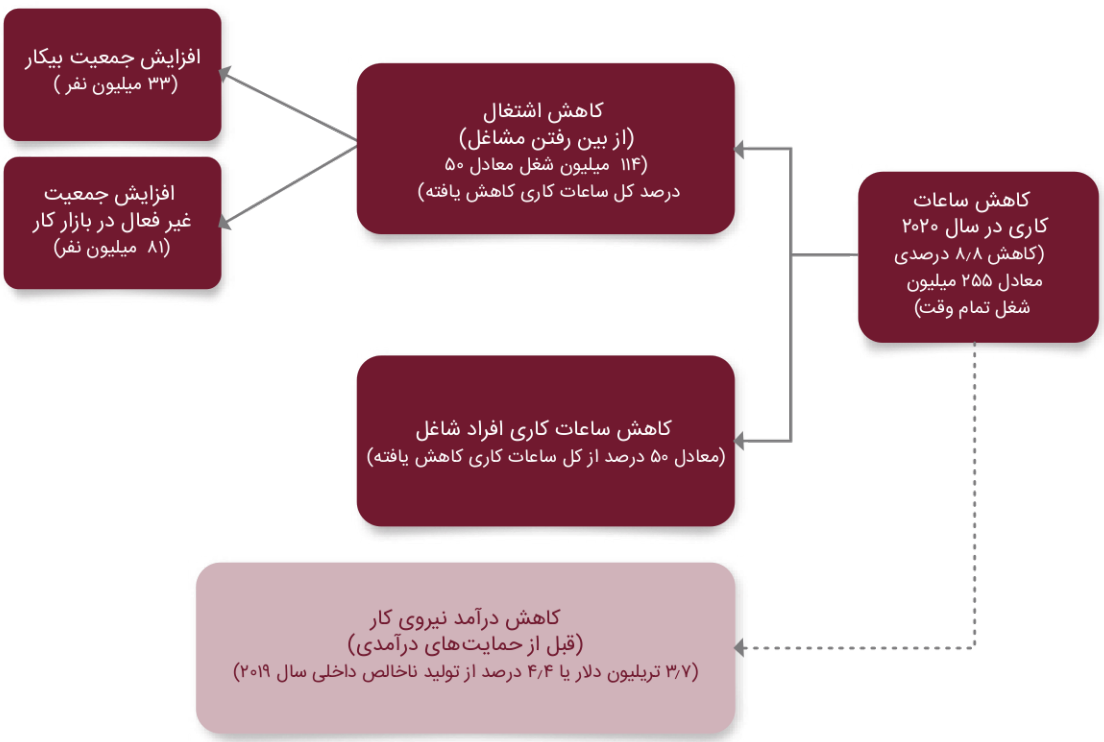

	روند فصلی ۲۰۲۰				پیش‌بینی ۲۰۲۱		
	Q1	Q2	Q3	Q4	سناریومیانه	خوشبینانه	بدبینانه
درصد	۵/۲	۱۸/۲	۷/۲	۴/۵	۳	۷/۳	۴/۶
معادله تمام وقت میلیون نفر (FTE)	۱۵۰	۵۲۵	۲۰۵	۱۳۰	۹۰	۳۶	۱۳۰

شکل ۶- کاهش ساعات کاری در دوران کرونا (روند فصلی سال ۲۰۲۰ و پیش‌بینی سال ۲۰۲۱)

منبع: (ILO, 2021b)

جایگاه ایران در جابجایی بین‌المللی دانشجویان

بطور کلی در مورد روند جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور باید گفت که تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با افزایشی ۳/۲ برابری همراه بوده است و از ۱۷ هزار و ۴۷۷ نفر در سال ۲۰۰۰ به ۵۶ هزار و ۳۷۶ نفر در سال ۲۰۱۸ رسیده است. اما نکته کلیدی و حائز توجه این است که قسمت عمده این افزایش و جهش آن مربوط به بازه سال های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۱ میلادی (سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۱) است که جمعیت دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در خارج از تراز ۲۰ هزار وارد تراز ۵۰ هزار شده است و لذا در طول این دوره ۸ ساله تقریباً ۲/۵ برابر شده است. رتبه دانشجوفرستی ایران در این مدت از رتبه ۲۸ ام در جهان به رتبه ۱۲ ام افزایش یافته است که بالاترین جهش رتبه دانشجوفرستی ایران در طول دو دهه گذشته بوده است. نکته حائز توجه این است که در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸ جمعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور در تراز ۵۰ هزار دانشجو ثابت مانده و رتبه دانشجوفرستی ایران از رتبه ۱۲ به رتبه ۱۹ ام تنزل یافته است. به طور کلی سه دلیل عمده را برای ثابت ماندن روند تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در طول چند سال گذشته می توان برشمرد:

۱. افزایش نرخ دلار و به تبع آن افزایش هزینه‌های مهاجرت تحصیلی خصوصا برای دانشجویانی که با هزینه‌های شخصی مهاجرت می‌کنند؛

۲. محدودیت‌های ویزایی اعمال شده از سوی دولت آمریکا برای دانشجویان ایرانی، با توجه به اینکه آمریکا مقصد اول دانشجویان ایرانی برای تحصیل می‌باشد؛

۳. و در نهایت شیوع ویروس کرونا[1] که باعث کندی و یا توقف کامل روندهای مهاجرت تحصیلی در جهان و ایران شده است.

علاوه بر ثابت ماندن روند تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور طی سال‌های اخیر، می‌توان روند تازه‌ای را در کشورهای مقصد دانشجویان ایرانی برای تحصیل در خارج از کشور مشاهده نمود. منطقه آمریکای شمالی و اروپای غربی همواره مقصد محبوب دانشجویان ایرانی برای تحصیل در خارج از کشور بوده است اما طی سال‌های اخیر به دلیل سیاست‌های سختگیرانه ویزایی در آمریکا و همچنین افزایش نرخ دلار و به تبع افزایش هزینه‌های مهاجرت دانشجویی شاهد افزایش شمار دانشجویان ایرانی در کشورهایی همچون آلمان، کانادا، ایتالیا که قوانین ساده‌تری برای پذیرش دانشجویان دارند و همچنین کشورهای همسایه همچون ترکیه و ارمنستان که هزینه تحصیل در آن‌ها پایین‌تر است، بوده‌ایم.

در خصوص دانشجویان خارجی در ایران باید گفت که علی‌رغم روند افزایشی دانشجویان خارجی در کشور، رویکرد کشور تاکنون بیش‌تر منفعلانه بوده و اکثر دانشجویان خارجی که در ایران تحصیل می‌کنند از نسل دوم و سوم افغانستانی‌هایی هستند که در ایران متولد و بزرگ شده‌اند و تحصیلات دانشگاهی خود را در ایران به اتمام رسانده‌اند، یعنی عملا دانشگاه‌های کشور در جذب این دانشجویان دخالتی نداشته‌اند. این امر با توجه به این که ایران در حال حاضر با معضل خالی ماندن صندلی‌های دانشگاه‌ها و تهدید از بین رفتن مشاغل ایجاد شده در آموزش عالی روبه‌رو است، یکی از راه‌حل‌های مناسب اقتصادی و استفاده از زیرساخت‌های آموزش عالی کشور خواهد بود.

- تعداد دانشجویان ایرانی خارج از کشور نسبت به سال ۲۰۱۷ با افزایشی تقریبا ۶ درصدی همراه بوده است و از ۵۳ هزار و ۲۲۰ نفر به ۵۶ هزار و ۳۷۶ نفر رسیده است.
- تعداد دانشجویان خارجی در ایران از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۸ با افزایش ۵/۵ برابری همراه بوده است و از ۵ هزار و ۴۸۵ نفر به ۳۰ هزار و ۹۵۱ نفر رسیده است. در سال ۱۳۹۹ نیز تعداد دانشجویان خارجی به ۴۴ هزار و ۳۵۰ نفر افزایش یافته است.

۱. اگرچه داده‌های موجود تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور را تا سال ۲۰۱۸ نشان می‌دهد اما شواهد موجود نشان می‌دهد که ویروس کرونا تاثیر زیادی بر تعداد دانشجویان بین‌المللی در سال‌های آتی خواهد گذاشت.

جدول ۱۷- وضعیت کلی ایران در مهاجرت‌های دانشجویی و تحصیلی

وضعیت کلی ایران در مهاجرت هاي دانشجویی و تحصیلی

تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در سال ۲۰۱۸	تعداد	۵۶,۳۷۶
	رتبه ایران	۱۹
تعداد دانشجویان خارجی در ایران در سال ۲۰۱۸	تعداد	۳۰,۹۵۱
	رتبه ایران	۳۱
تعداد ایرانیان بازگشتی در طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم تا فروردین ۱۴۰۰	تعداد	۱۹۸۹

منبع: (معاونت علمی ریاست جمهوری، ۱۳۹۹) (UIS, 2021)

الف) دانشجویان ایرانی در خارج از کشور

- تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با افزایشی ۳/۲ برابری همراه بوده است. در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸ تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در تراز ۵۰ هزار دانشجو ثابت مانده است.
- در سال ۲۰۱۸ تقریبا ۱/۶ درصد از کل دانشجویان در خارج از کشور مشغول به تحصیل بوده‌اند.

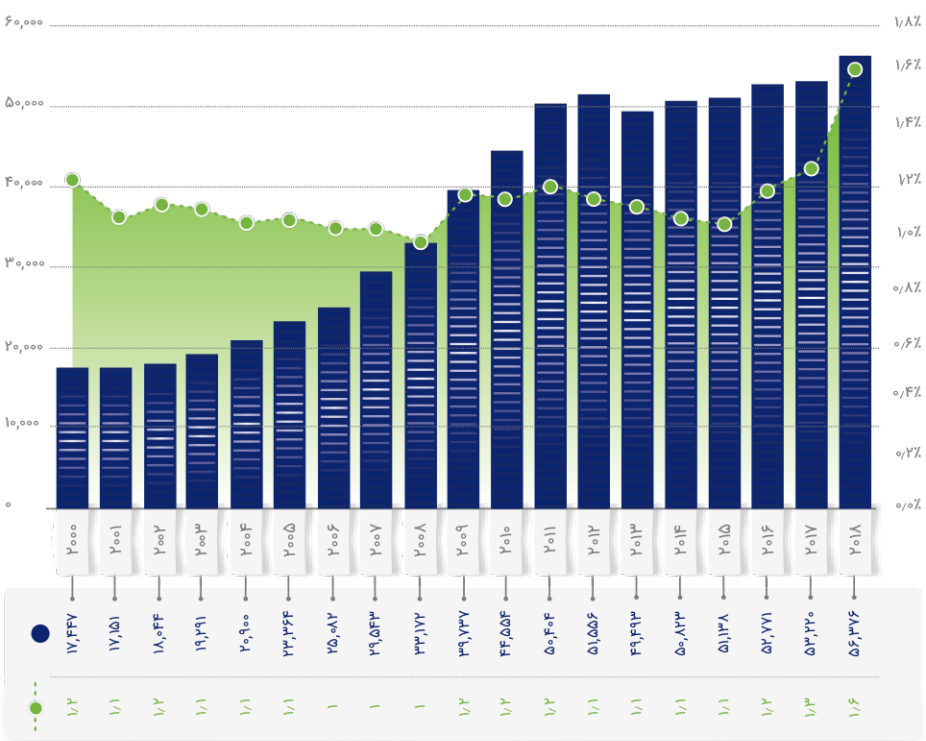

نمودار ۴۴- جمعیت (تجمعی) دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در سال ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع:(UIS, 2021)

■ رتبه دانشجوفرستی ایران

- طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸ رتبه دانشجوفرستی ایران همواره در بین رتبه ۱۲ تا ۲۰ قرار داشته است.

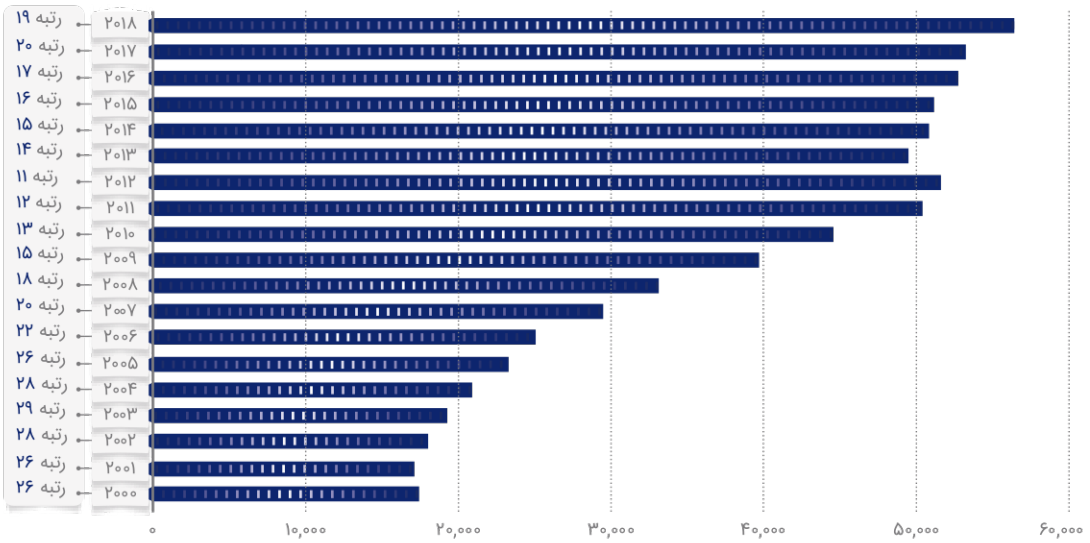

نمودار ۴۵- رتبه دانشجوفرستی ایران در بازه زمانی ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع:(UIS, 2021)

مقاصد اصلی دانشجویان ایرانی

- آمریکا، ترکیه، آلمان، ایتالیا و کانادا به عنوان پنج مقصد اصلی دانشجویان ایرانی در دنیا هستند.

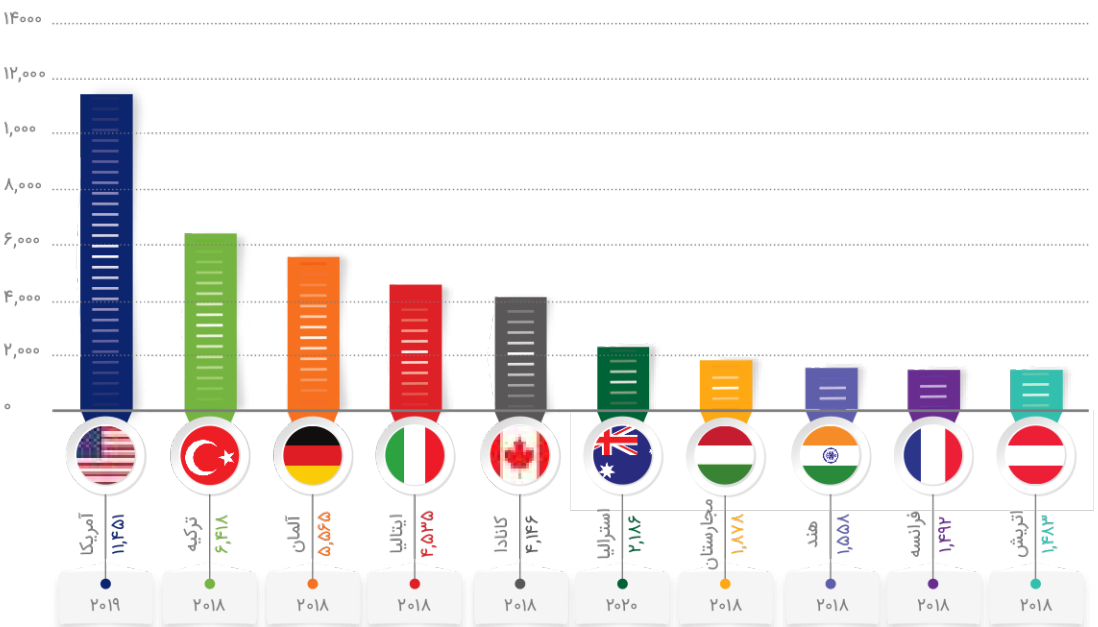

نمودار ۴۶- ده مقصد برتر دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸

منبع:(UIS, 2021)

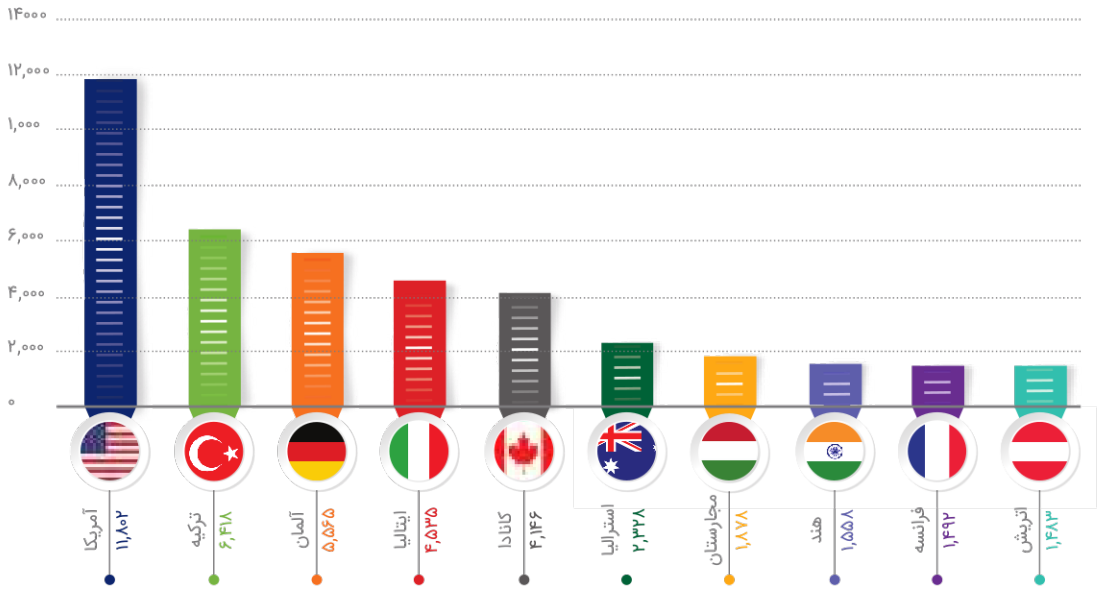

نمودار ۴۷- ده مقصد برتر دانشجویان ایرانی بر اساس آخرین آمار موجود

منبع: (Austrade-MIP, 2020)(open doors, 2021) (UIS, 2021)

جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب

دانشجویان ایرانی در آمریکا

- تعداد دانشجویان بین‌المللی در کشور آمریکا در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰: یک میلیون و ۷۵ هزار و ۴۹۶ نفر

- کشورهای چین، هند، کره جنوبی، عربستان و کانادا به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور آمریکا را در اختیار دارند.

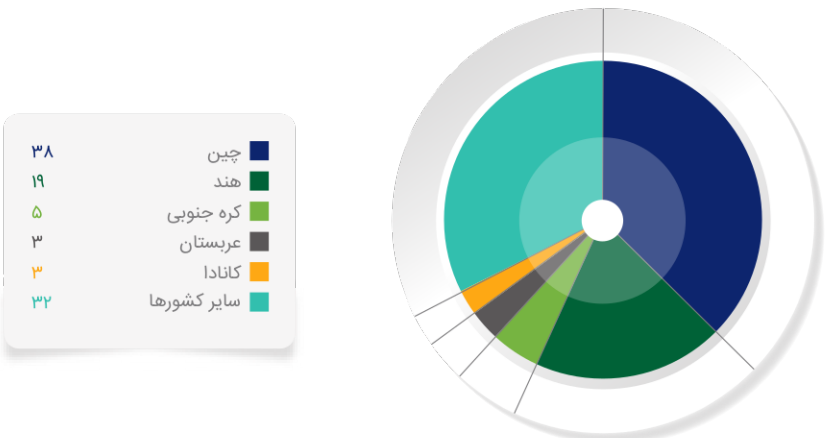

نمودار ۴۸- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور آمریکا در سال ۲۰۲۰-۲۰۱۹ (درصد)

منبع: (open doors, 2021)

- در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱۱ هزار و ۴۵۱ دانشجو نیز یک درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در آمریکا را به خود اختصاص داده است.
- در اواسط قرن بیستم، ایران با داشتن ۶۰۰ دانشجو در آمریکا، در میان ده کشور دانشجوفرست به آمریکا قرار داشته است.
- در زمان وقوع انقلاب، ایران با ۵۱ هزار دانشجو، در صدر کشورهای دانشجوفرست به آمریکا قرار داشت.
- از دهه ۱۹۹۰ به بعد، ایران از فهرست ده کشور اصلی دانشجوفرست به آمریکا خارج شده است.
- در سال ۲۰۱۹ تعداد دانشجویان ایرانی در آمریکا نسبت به سال ۲۰۱۸ با کاهشی تقریبا ۶ درصدی همراه بوده و از ۱۲ هزار و ۱۴۲ نفر در سال ۲۰۱۸ به ۱۱ هزار و ۴۵۱ نفر در سال ۲۰۱۹ رسیده است.
- رتبه ایران به لحاظ دانشجوفرستی در کشور آمریکا از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ همواره در بازه‌ای بین ۱۱ تا ۲۰ قرار داشته است.

جدول ۱۸- مقایسه تعداد دانشجویان ایرانی در کشور آمریکا طی سال‌های ۲۰۲۰- ۱۹۵۰

۱۹۴۹-۵۰			۱۹۷۹-۸۰			۲۰۱۹-۲۰		
کشور	تعداد	سهم (درصد)	کشور	تعداد	سهم (درصد)	کشور	تعداد	سهم (درصد)
کانادا	۴,۴۰۰	۱۶/۵	ایران	۵۱,۰۰۰	۱۶/۵	چین	۳۷۳,۰۰۰	۳۴/۶
تایوان	۳,۶۰۰	۱۳/۸	تایوان	۱۸,۰۰۰	۱۳/۸	هند	۱۹۳,۰۰۰	۱۸
هند	۱,۴۰۰	۵/۱	نیجریه	۱۶,۰۰۰	۵/۱	کره جنوبی	۵۰,۰۰۰	۴/۶
بریتانیا	۸۰۰	۳/۱	کانادا	۱۵,۰۰۰	۳/۱	عربستان	۳۱,۰۰۰	۲/۹
مکزیک	۸۰۰	۳/۱	ژاپن	۱۲,۰۰۰	۳/۱	کانادا	۲۶,۰۰۰	۲/۴
کوبا	۷۰۰	۲/۸	هنگ کنگ	۱۰,۰۰۰	۲/۸	ویتنام	۲۴,۰۰۰	۲/۲
فیلیپین	۷۰۰	۲/۷	ونزوئلا	۱۰,۰۰۰	۲/۷	تایوان	۲۴,۰۰۰	۲/۲
آلمان	۷۰۰	۲/۵	عربستان	۱۰,۰۰۰	۲/۵	ژاپن	۱۸,۰۰۰	۱/۶
کلمبیا	۶۰۰	۲/۲	هند	۹,۰۰۰	۲/۲	برزیل	۱۷,۰۰۰	۱/۶
ایران	۶۰۰	۲/۲	تایلند	۷,۰۰۰	۲/۲	مکزیک	۱۴,۰۰۰	۱/۳
سایر کشورها	۱۲,۱۰۰	۴۶	سایر کشورها	۱۲۹,۰۰۰	۴۶	سایر کشورها	۳۰۷,۰۰۰	۲۸/۵
مجموع	۲۶,۴۰۰	۱۰۰	مجموع	۲۸۶,۰۰۰	۱۰۰	مجموع	۱,۰۷۵,۰۰۰	۱۰۰

منبع: (Migration Policy Institute,2021)

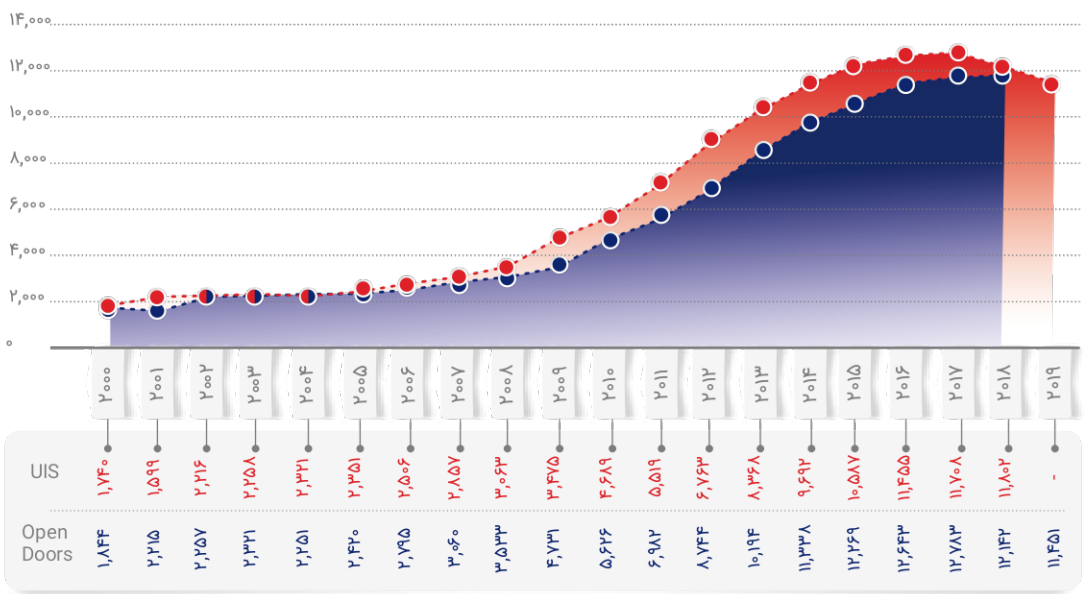

نمودار ۴۹- جمعیت دانشجویان ایرانی در آمریکا در بازه زمانی ۲۰۱۹ - ۲۰۰۰

منبع: (open doors, 2021) (UIS, 2021)

نمودار ۵۰- رتبه دانشجوفرستی ایران به کشور آمریکا در بازه زمانی ۲۰۱۹ - ۲۰۱۱

(open doors, 2021)

در سال ۲۰۲۰-۲۰۱۹ ایران حائز رتبه ۱۳ در میان کشورهای دانشجوفرست به آمریکا بوده است.

- اکثریت دانشجویان ایرانی (تقریبا ۷۵ درصد) در آمریکا در مقاطع تحصیلات تکمیلی (ارشد و دکترا) مشغول به تحصیل هستند.
- بیش از نیمی از دانشجویان ایرانی در آمریکا در رشته‌های مهندسی مشغول به تحصیل هستند.
- طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ کشور ایران حائز رتبه ۵ در میان ۱۰ کشور برتر دریافت‌کننده ویزای تحصیلی موقت در مقطع تحصیلی دکترا بوده است.
- در سال ۲۰۱۹ ایران بر اساس تعداد دانشجویان بین‌المللی در آمریکا در مقطع دکتری در رتبه چهارم (بر اساس تعداد دانشجو) قرار دارد.

نمودار ۵۱- دانشجویان ایرانی در آمریکا بر اساس مقطع تحصیلی (درصد)

(open doors, 2021)

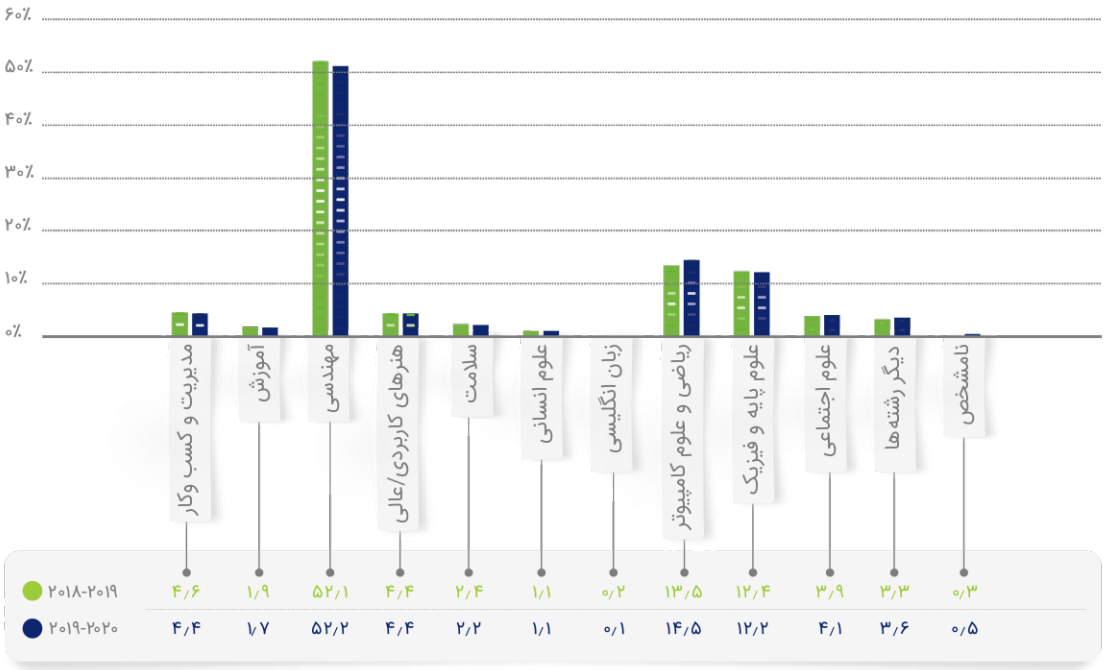

نمودار ۵۲- پروفایل تحصیلی دانشجویان ایرانی در رشته‌های مختلف در دانشگاه‌های آمریکا (درصد)

منبع: (open doors, 2021)

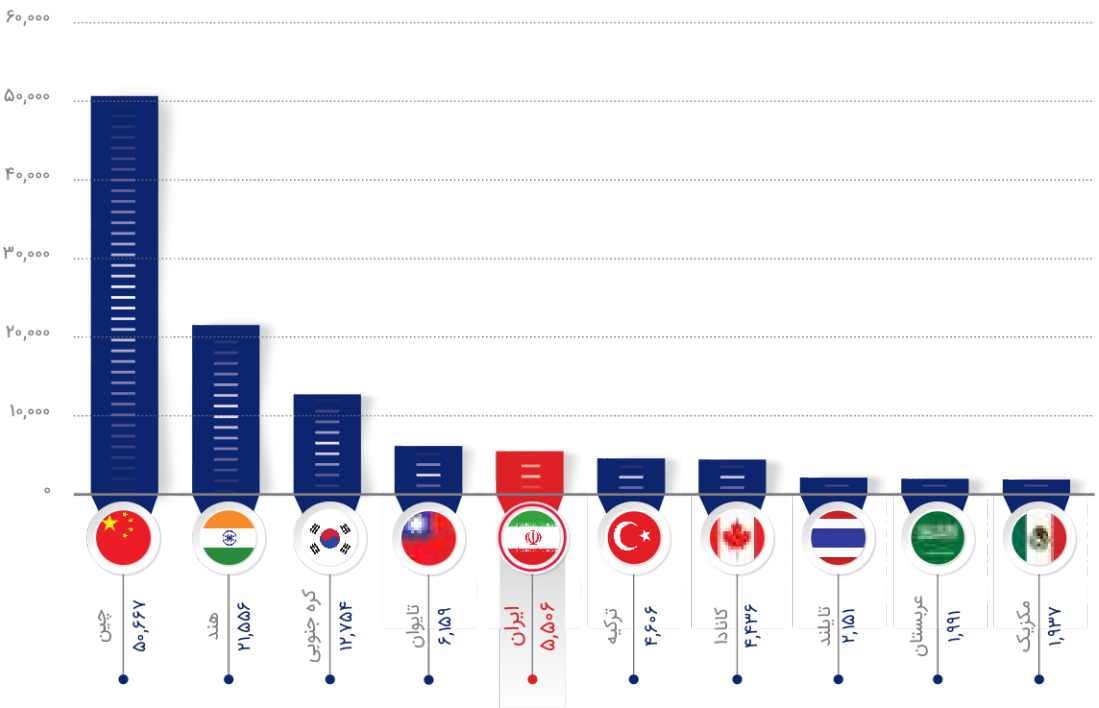

نمودار ۵۳-ده کشور برتر دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکترا طی سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۱۰

منبع: (NSF,2020)

جدول ۱۹- بیست کشور برتر دارندگان ویزای موقت در مقطع دکترا در سال ۲۰۱۹

رتبه	کشور	دریافت کنندگان ویزای موقت تحصیلی در مقطع دکترا در سال ۲۰۱۹
۱	چین	۶,۳۰۵
۲	هند	۲,۰۵۰
۳	کره جنوبی	۱,۱۶۴
۴	ایران	۹۵۹
۵	عربستان سعودی	۵۵۳
۶	تایوان	۴۹۱
۷	کانادا	۴۴۲
۸	ترکیه	۴۰۵
۹	بنگلادش	۲۹۱
۱۰	برزیل	۲۵۲
۱۱	نپال	۲۳۹
۱۲	کلمبیا	۲۰۳
۱۳	عراق	۲۰۳
۱۴	مکزیک	۱۸۸
۱۵	ایتالیا	۱۷۰
۱۶	ویتنام	۱۶۸
۱۷	مصر	۱۶۳
۱۸	تایلند	۱۵۹
۱۹	آلمان	۱۵۲
۲۰	سریلانکا	۱۵۰

منبع: (NSF,2020)

دانشجویان ایرانی در ترکیه

- تعـداد دانشـجویان بین‌المللـی در ترکیـه در سـال ۲۰۱۸: ۱۲۵ هـزار و ۱۳۸ نفـر
- کشورهای سوریه، آذربایجان، ترکمنستان، ایران و افغانستان به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور ترکیه را در اختیار دارند. این پنج کشور ۵۰ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در ترکیه را به خود اختصاص داده‌اند.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۶٫۴۱۸ دانشجو ۵ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در ترکیه را به خود اختصاص داده است.
- پایین تر بودن هزینه تحصیل در کشور ترکیه نسبت به سایر کشورها یکی از دلایل اصلی افزایش جمعیت دانشجویان ایرانی در کشور ترکیه می‌باشد.
- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور ترکیه با افزایشی ۵ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۶٫۰۹۹ دانشجو به ۶٫۴۱۸ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجوفرستی به کشور ترکیه در رتبه ۴ قرار داشته است.

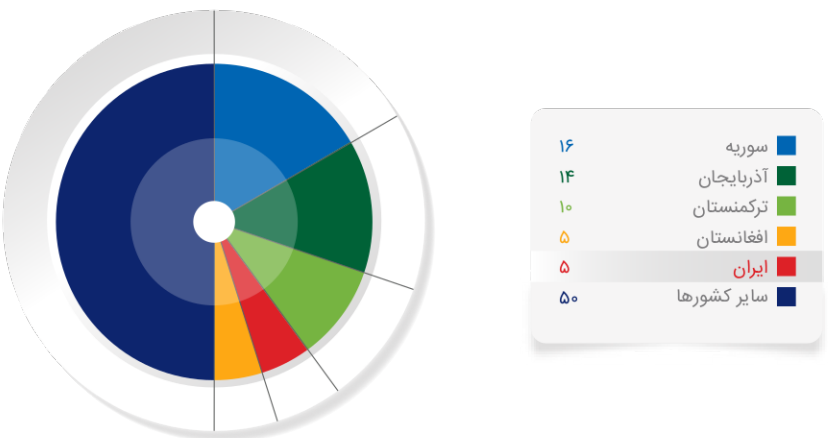

نمودار ۵۴- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور ترکیه در سال ۲۰۱۸ (درصد)

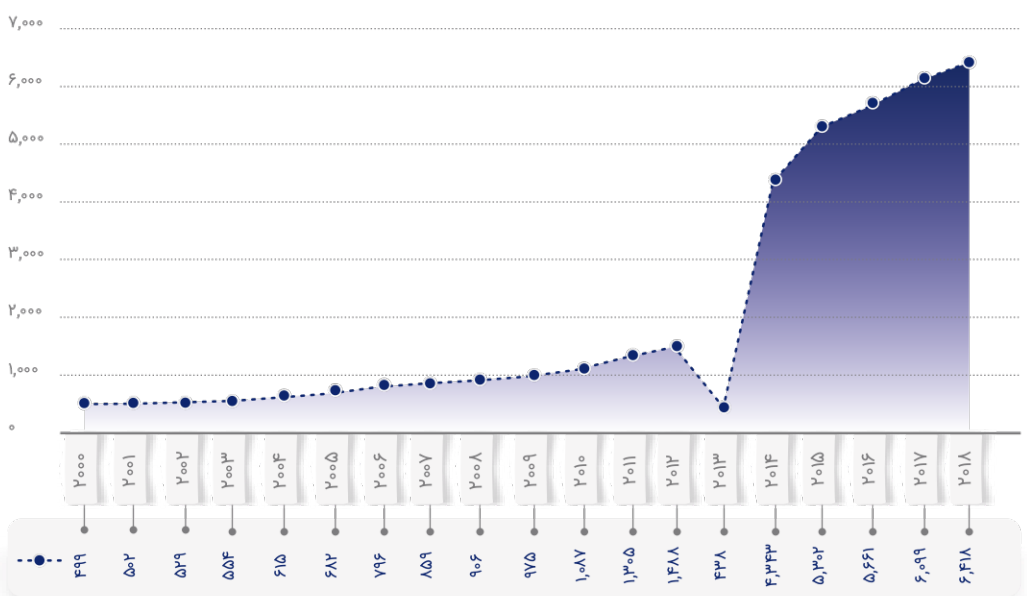

نمودار ۵۵- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ترکیه طی سال‌های ۲۰۱۸ -۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

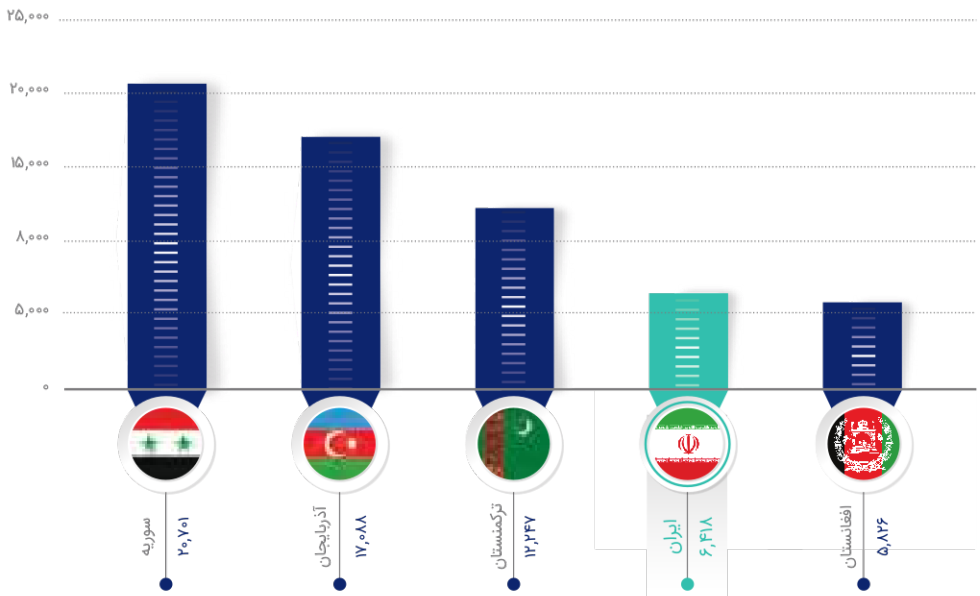

نمودار ۵۶- پنج کشور برتر دانشجوفرست به ترکیه در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در آلمان

- تعداد دانشجویان بین‌المللی در آلمان در سال ۲۰۱۸: ۳۱۱ هزار و ۷۳۸ نفر
- کشورهای چین، هند، استرالیا، روسیه و فرانسه به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور آلمان را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۵,۵۶۵ دانشجو ۱/۷ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در آلمان را به خود اختصاص داده است.

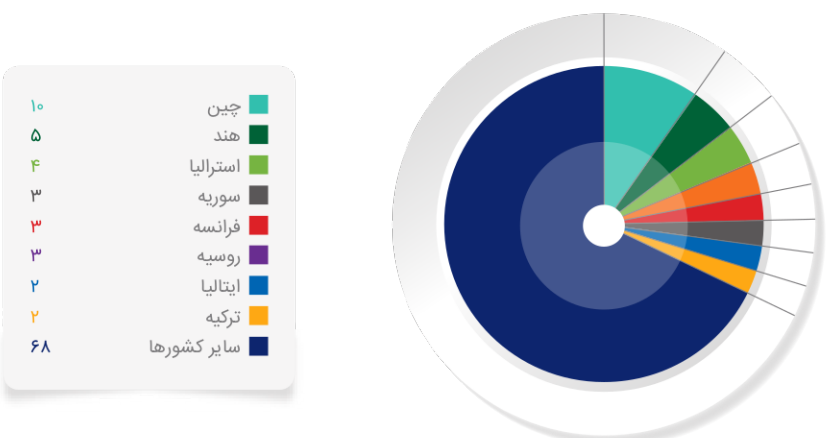

نمودار ۵۷- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور آلمان در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور آلمان با افزایشی ۱۴ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۴,۸۴۶ دانشجو به ۵,۵۶۵ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- کشورهای چین، هند، استرالیا، روسیه و فرانسه به ترتیب ۵ کشور اصلی دانشجوفرست به کشور آلمان هستند. ایران با ۵,۵۶۵ دانشجو حائز رتبه ۱۵ در میان کشورهای دانشجوفرست به کشور آلمان می‌باشد.

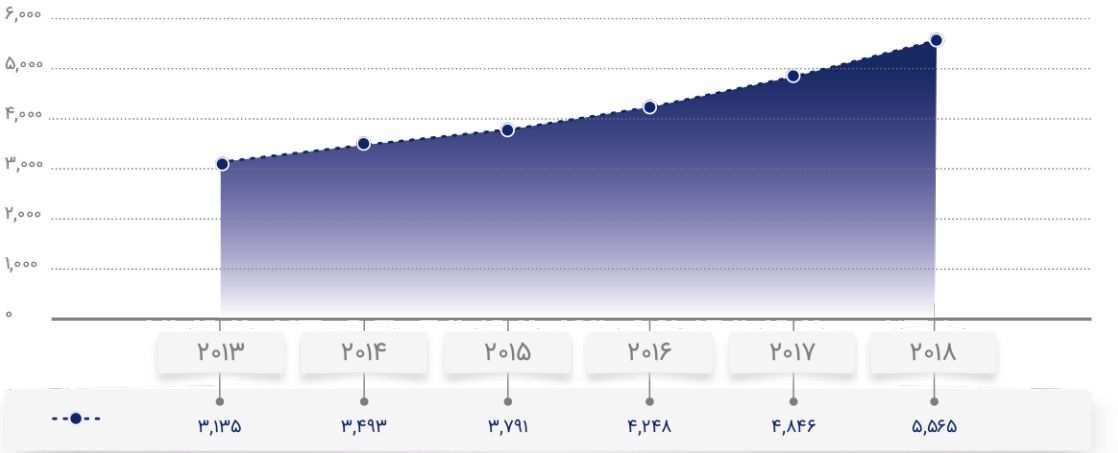

نمودار ۵۸- تعداد دانشجویان ایرانی در آلمان از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

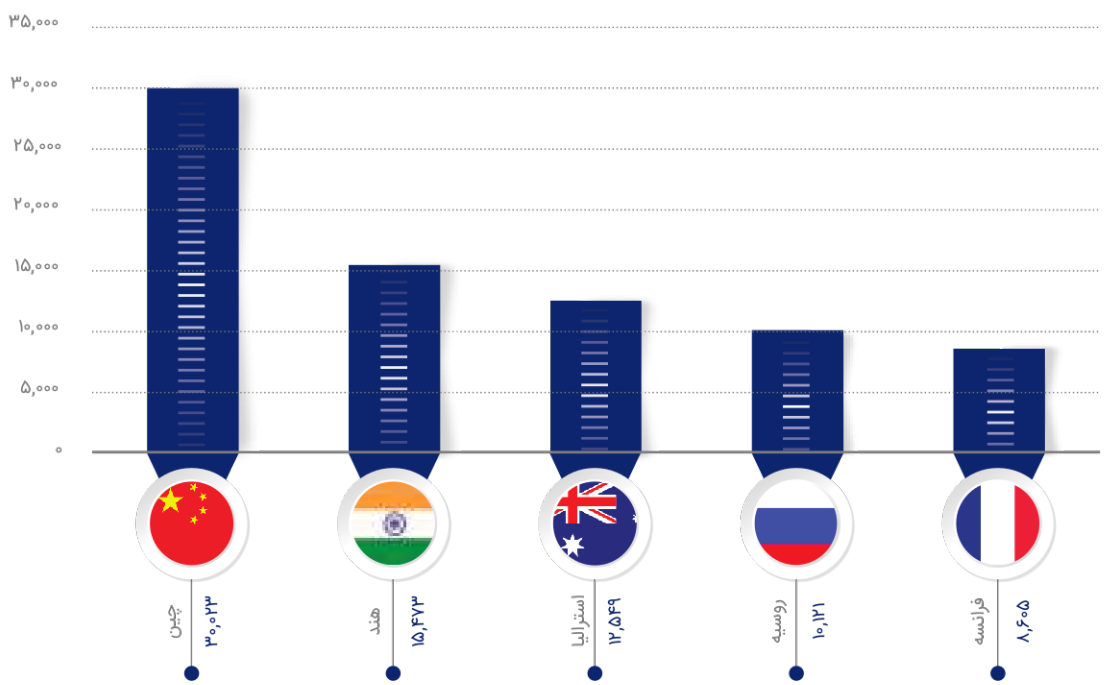

نمودار ۵۹- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور آلمان در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در ایتالیا

- تعـداد دانشـجویان بین‌المللـی در ایتالیـا در سـال ۲۰۱۸: ۱۰۶ هـزار و ۶۱۱ نفـر
- کشورهای چین، آلبانی، رومانی، ایران و هند به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور ایتالیا را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۴,۵۳۵ دانشجو ۴ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در ایتالیا را به خود اختصاص داده است.

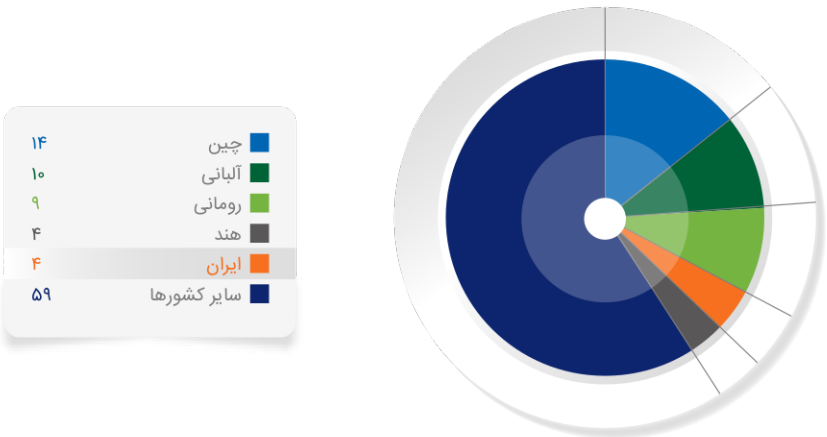

نمودار ۶۰- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور ایتالیا در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور ایتالیا با افزایشی ۶ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۴,۲۶۵ دانشجو به ۴,۵۳۵ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجوفرستی به کشور ایتالیا در رتبه ۴ قرار داشته است.

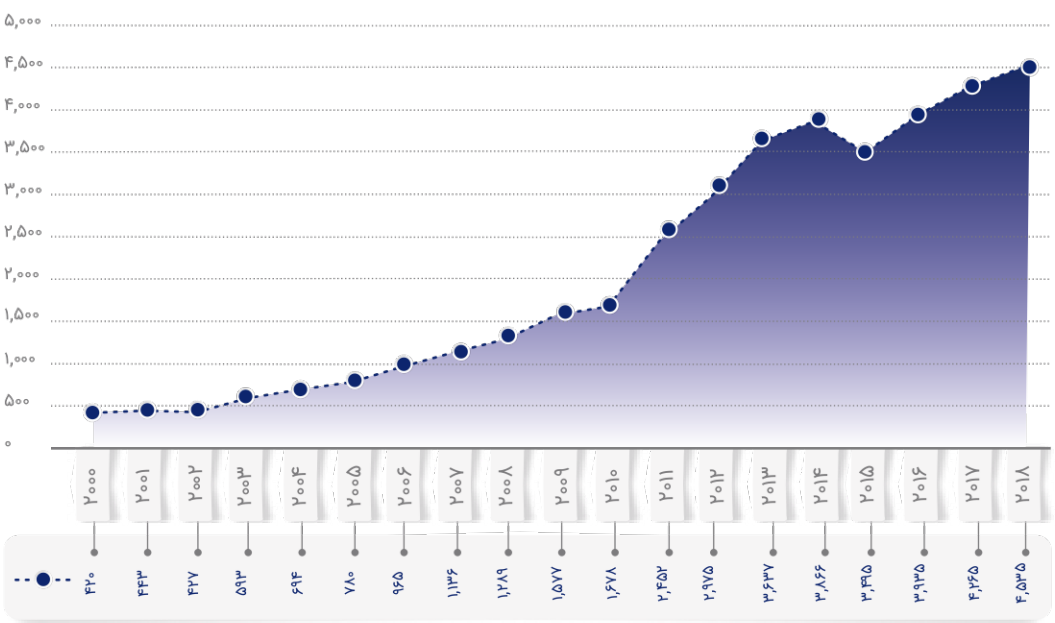

نمودار ۶۱- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ایتالیا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

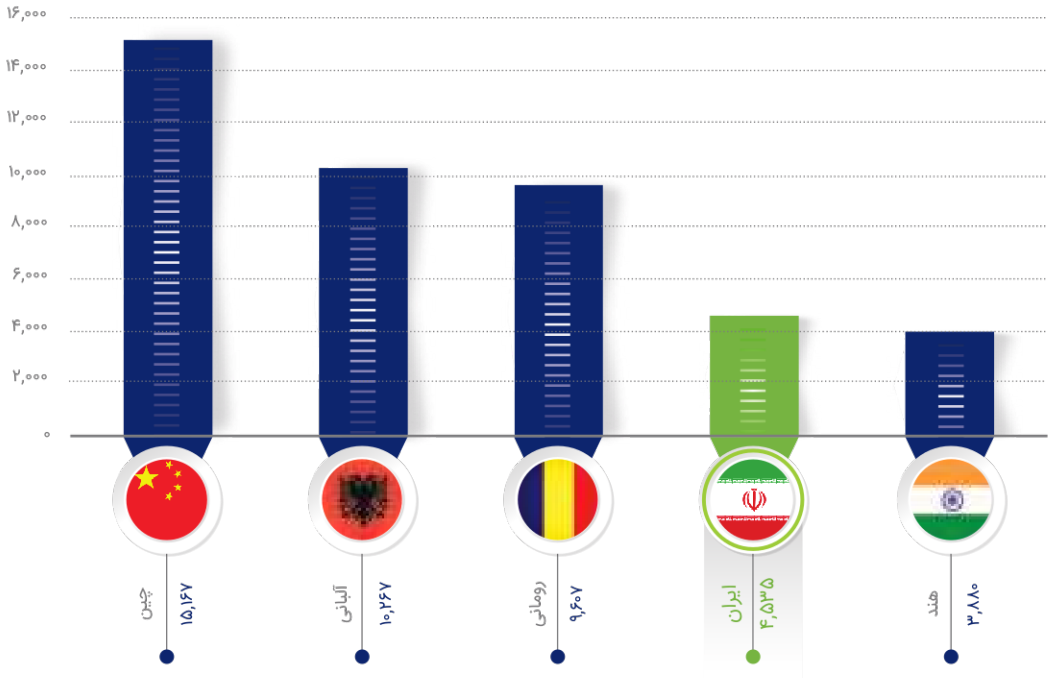

نمودار ۶۲- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور ایتالیا در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در کانادا

- تعداد دانشجویان بین‌المللی در کانادا در سال ۲۰۱۸: ۲۲۴ هزار و ۵۴۸ نفر
- کشورهای چین، هند، فرانسه، آمریکا و نیجریه به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور کانادا را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۴,۵۳۵ دانشجو ۲ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در کانادا را به خود اختصاص داده است.

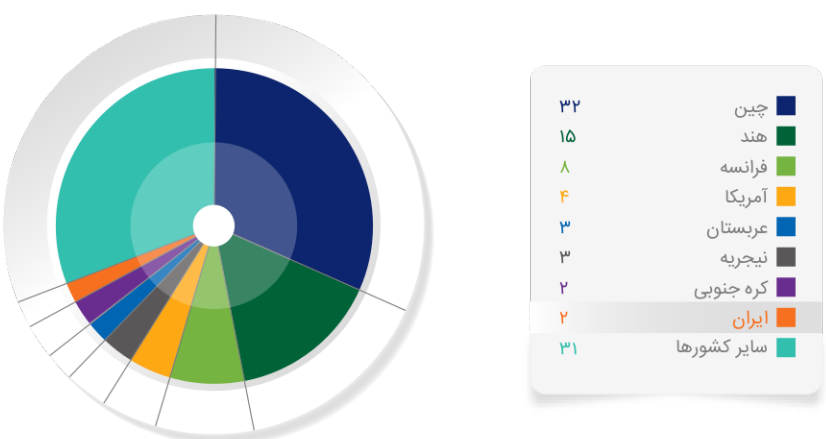

نمودار ۶۳- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور کانادا در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

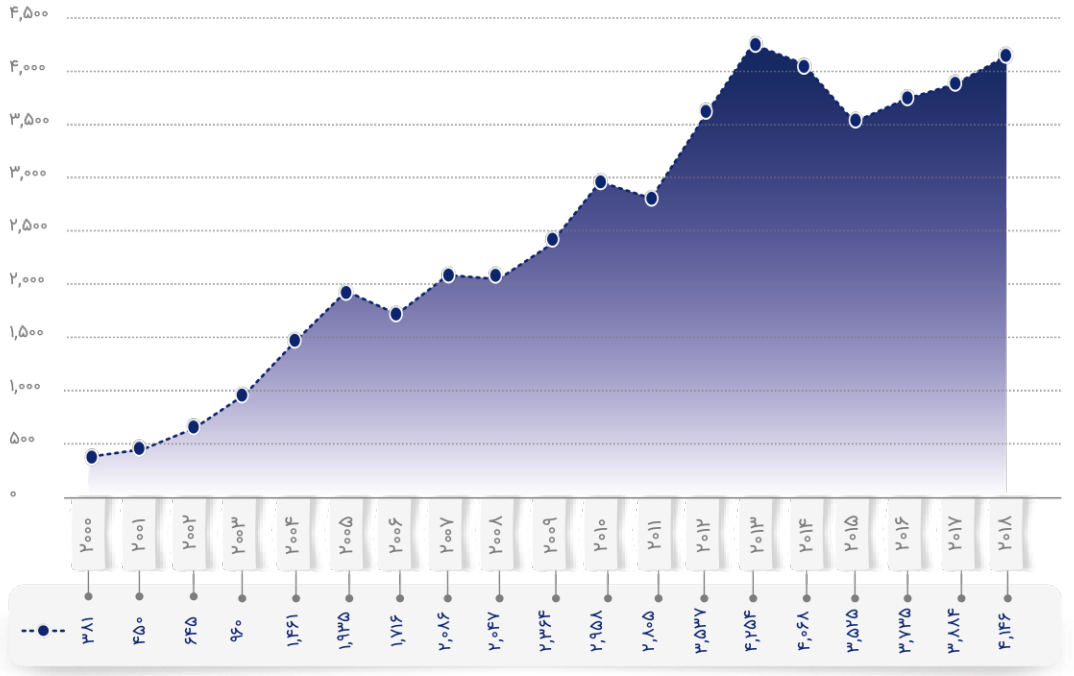

نمودار ۶۴- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور کانادا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور کانادا با افزایشی تقریبا ۷ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۳,۸۸۴ دانشجو به ۴,۱۴۶ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجوفرستی به کشور کانادا در رتبه ۸ قرار داشته است.

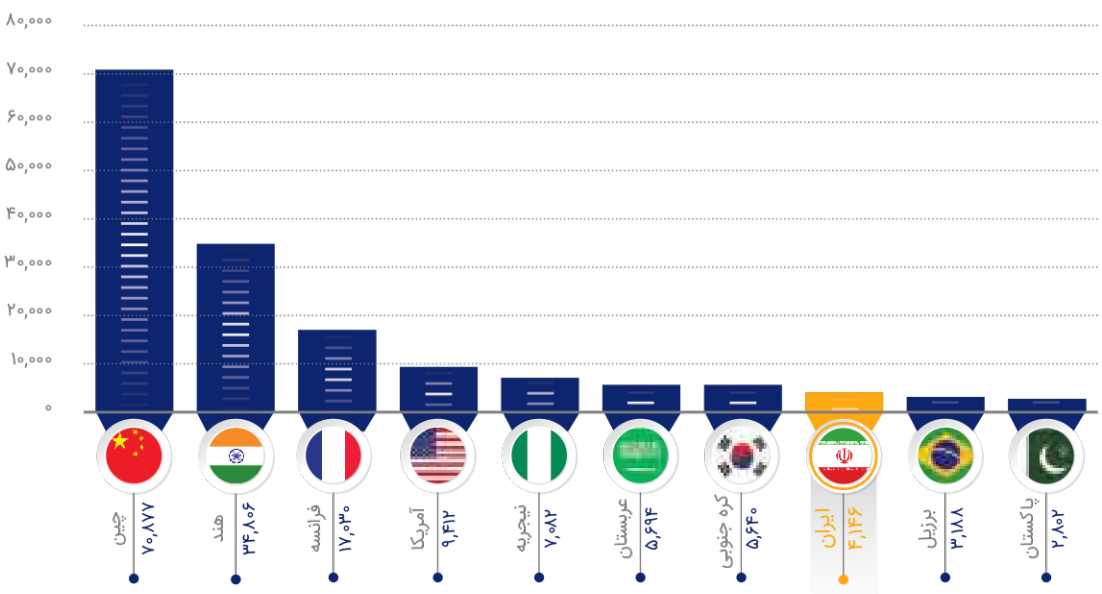

نمودار ۶۵- ده کشور برتر دانشجوفرست به کشور کانادا در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در استرالیا

- تعداد دانشجویان بین‌المللی در استرالیا در سال ۲۰۱۸: ۴۴۴ هزار و ۵۱۴ نفر
- کشورهای چین، هند، نپال، ویتنام و مالزی به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور استرالیا را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۲,۳۲۸ دانشجو نیم درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در استرالیا را به خود اختصاص داده است.
- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور استرالیا با افزایشی ۸ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۲,۱۵۳ دانشجو به ۲,۳۲۸ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشورهای چین، هند، نپال، ویتنام و مالزی به ترتیب ۵ کشور اصلی دانشجوفرست به کشور استرالیا هستند. ایران با ۲,۳۲۸ دانشجو حائز رتبه ۲۳ در میان کشورهای دانشجوفرست به کشور استرالیا می‌باشد.

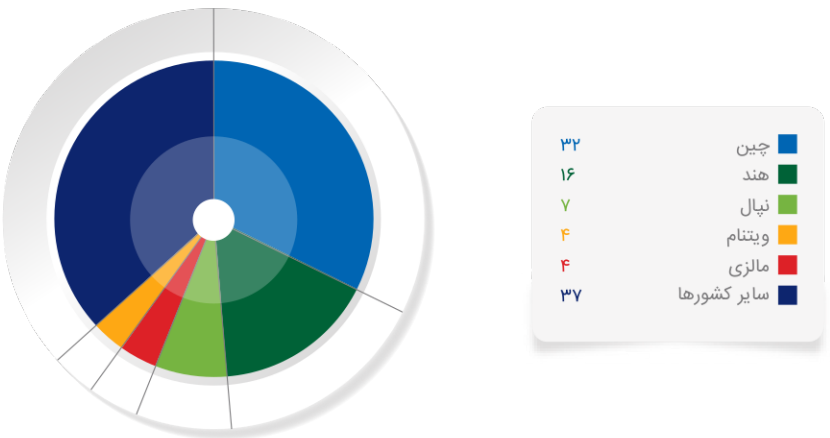

نمودار ۶۶- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور استرالیا در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

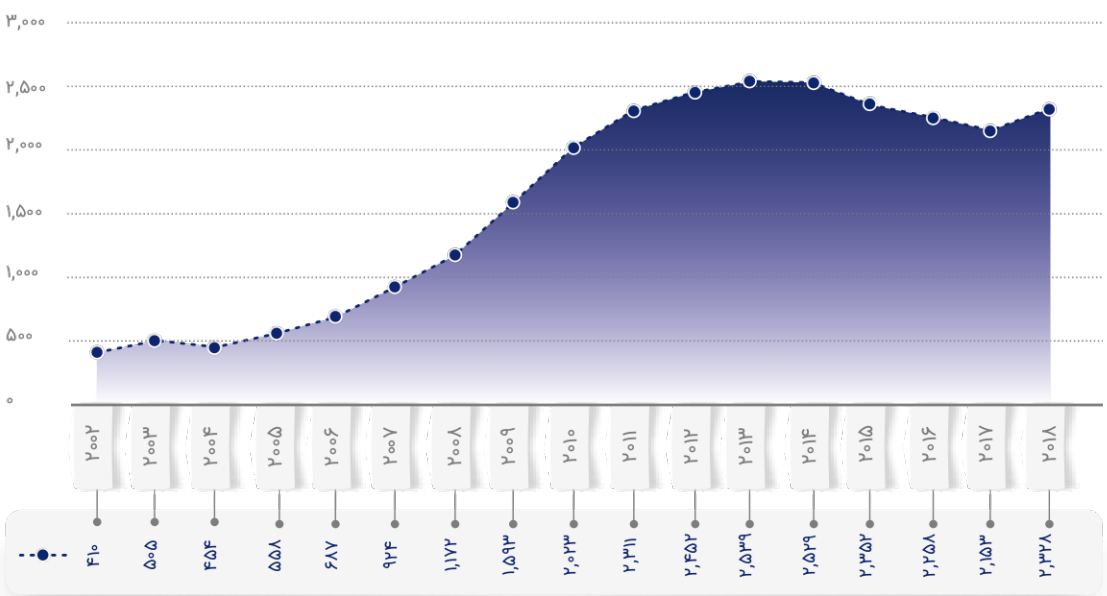

نمودار ۶۷- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور استرالیا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۲

منبع: (UIS, 2021)

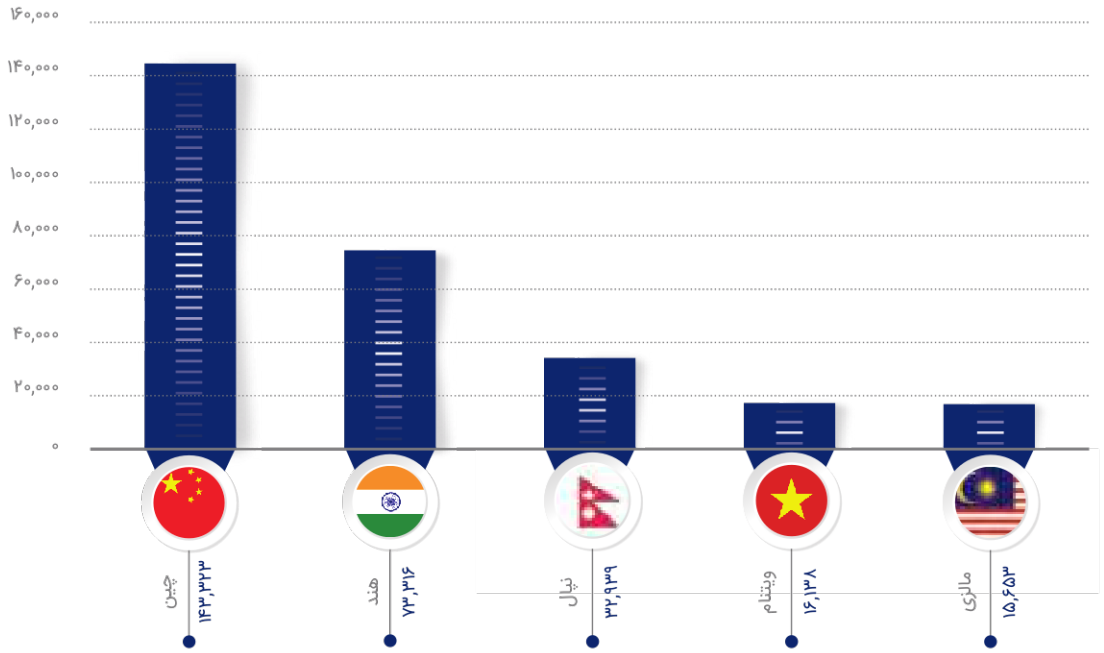

نمودار ۶۸- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور استرالیا در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در مجارستان

- تعداد دانشجویان بین‌المللی در مجارستان در سال ۲۰۱۸: ۳۲ هزار و ۳۳۲ نفر
- کشورهای آلمان، رومانی، چین، صربستان و ایران به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور مجارستان را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۱,۸۷۸ دانشجو ۶ درصد درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در مجارستان را به خود اختصاص داده است.

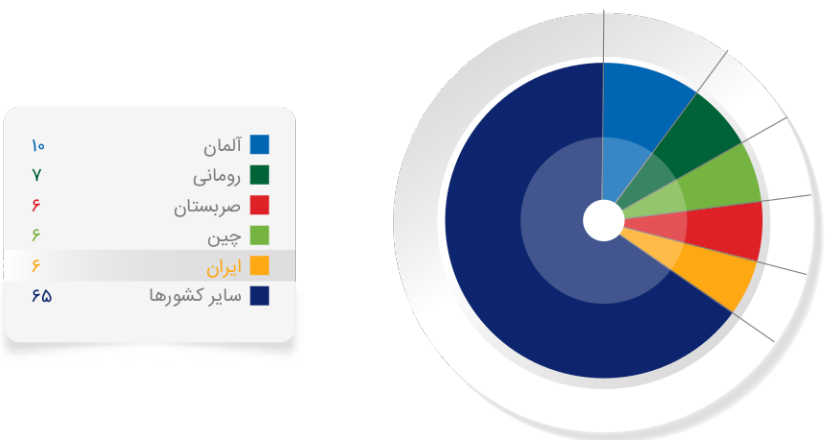

نمودار ۶۹- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور مجارستان در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور مجارستان با افزایشی ۸ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۲,۱۵۳ دانشجو به ۲,۳۲۸ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجوفرستی به کشور مجارستان در رتبه ۵ قرار داشته است.

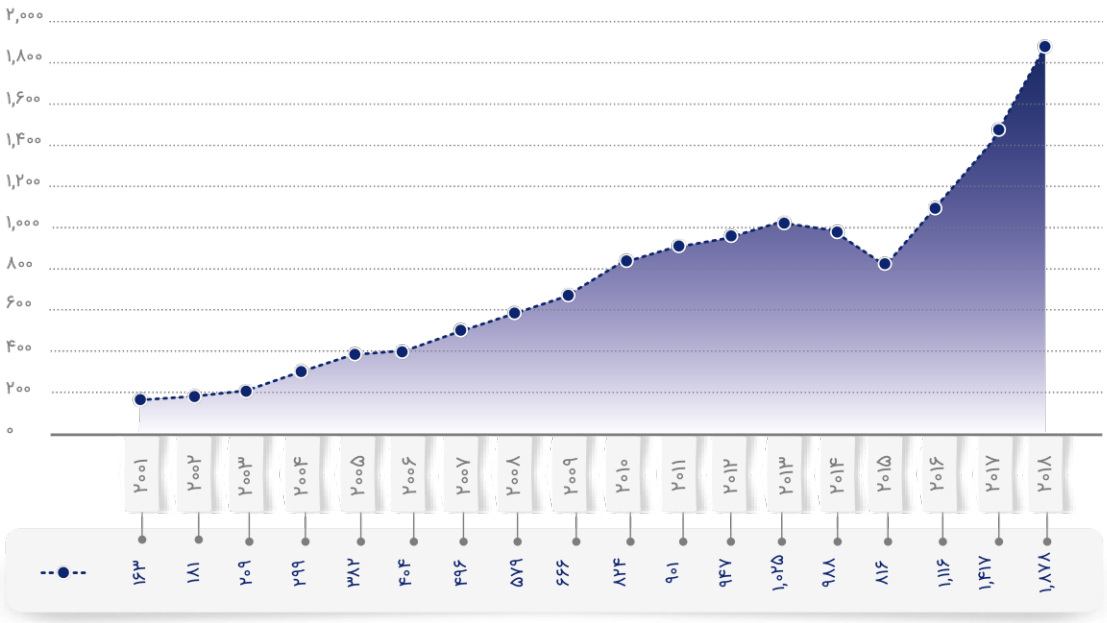

نمودار ۷۰- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور مجارستان طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۱

منبع: (UIS, 2021)

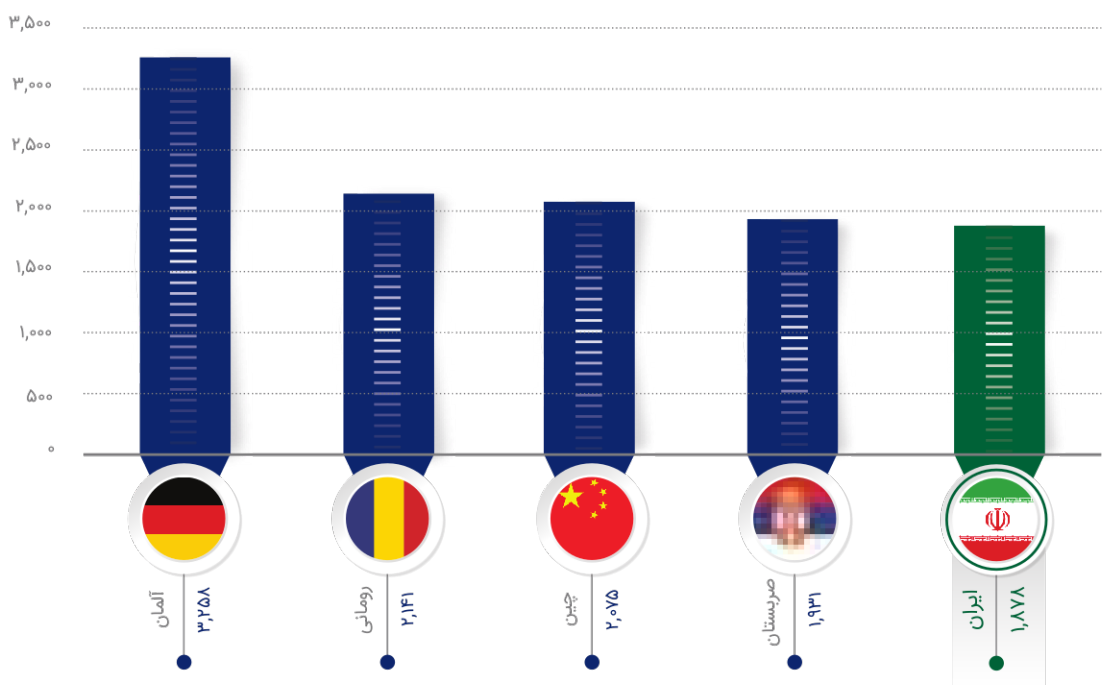

نمودار ۷۱- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور مجارستان در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در هند

- تعـداد دانشـجویان بین‌المللـی در هنـد در سـال ۲۰۱۹: ۴۷ هـزار و ۴۲۴ نفـر
- کشورهای نپال، افغانستان، بنگلادش، بوتان و نیجریه به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور هند را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱,۱۲۷ دانشجو ۲ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در هند را به خود اختصاص داده است.

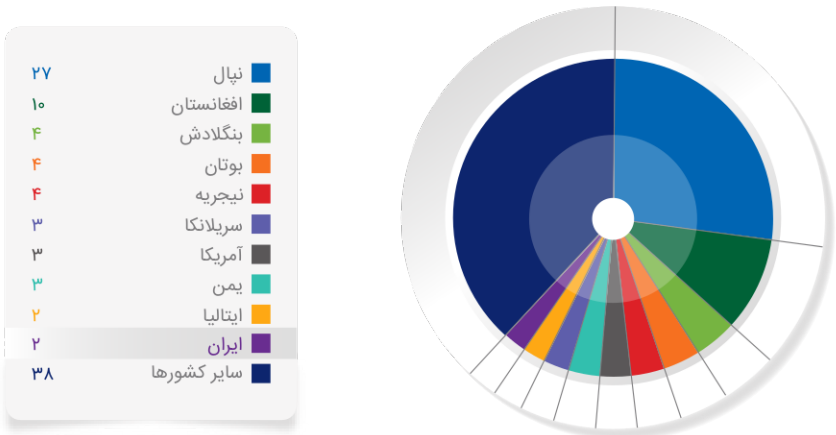

نمودار ۷۲- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور هند در سال ۲۰۱۹ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۹ در کشور هند با کاهشی تقریبا ۳ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۸ همراه بوده و از ۱,۵۵۸ دانشجو به ۱,۱۲۷ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجوفرستی به کشور هند در رتبه ۹ قرار داشته است.

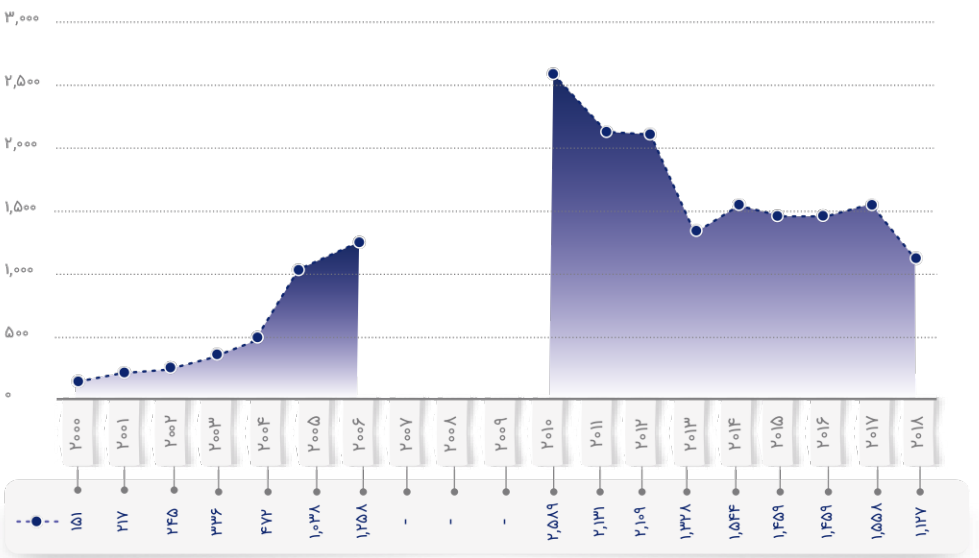

نمودار ۷۳- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور هند طی سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

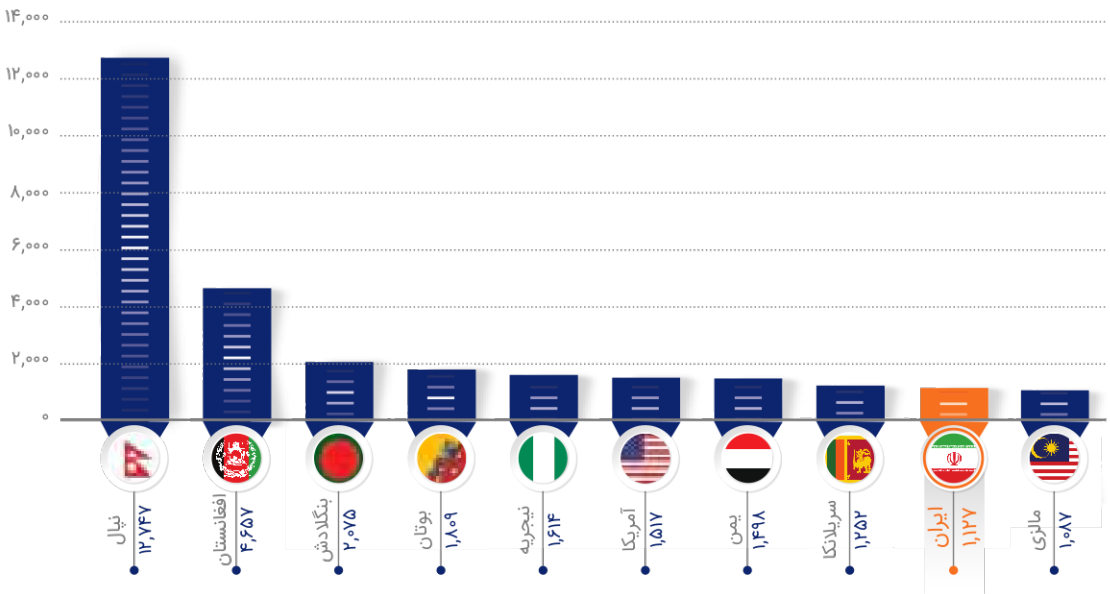

نمودار ۷۴- ده کشور برتر دانشجوفرست به کشور هند در سال ۲۰۱۹

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در فرانسه

- تعـداد دانشـجویان بین‌المللـی در فرانسـه در سـال ۲۰۱۸: ۲۲۹ هـزار و ۶۲۳ نفـر
- کشورهای مراکش، الجزایر، چین، تونس و سنگال به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور فرانسه را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱,۴۹۲ دانشجو ۰/۰۶ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در فرانسه را به خود اختصاص داده است
- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور فرانسه با افزایشی تقریبا ۵ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۱,۴۲۴ دانشجو به ۱,۴۹۲ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشورهای مراکش، الجزایر، چین، تونس و سنگال به ترتیب ۵ کشور اصلی دانشجوفرست به کشور فرانسه هستند. ایران با ۱,۴۹۲ دانشجو حائز رتبه ۳۴ در میان کشورهای دانشجوفرست به کشور فرانسه می‌باشد

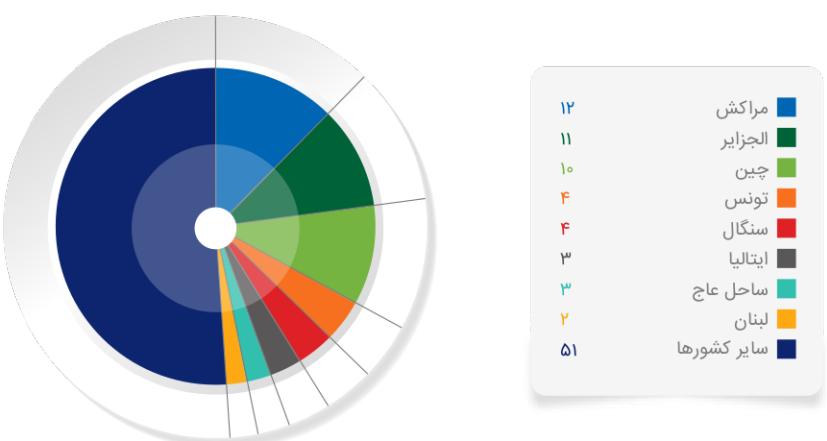

نمودار ۷۵- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور فرانسه در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

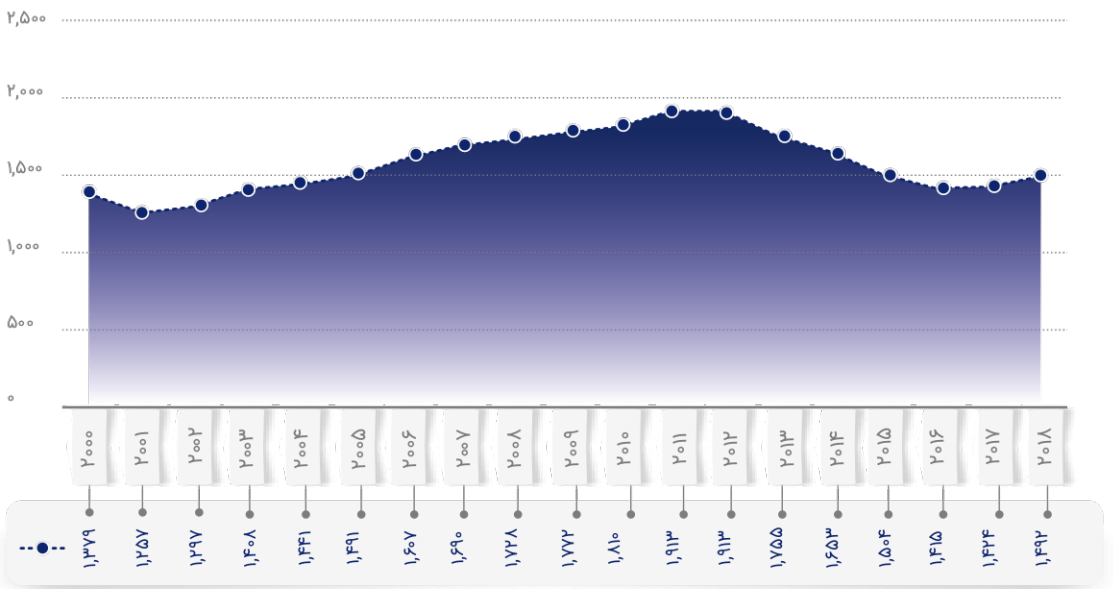

نمودار ۷۶- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور فرانسه طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

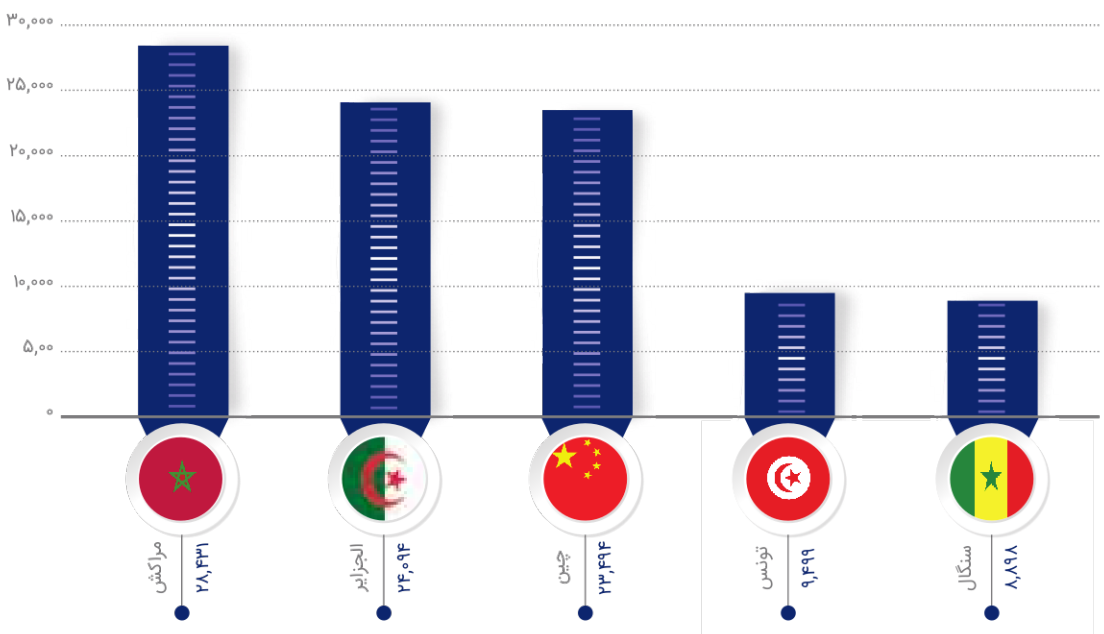

نمودار ۷۷- پنج کشور برتر دانشجوفرست به کشور فرانسه در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در اتریش

تعداد دانشجویان بین‌المللی در کشور اتریش در سال ۲۰۱۸: ۷۵ هزار و ۲۵۹ نفر

- کشورهای ایتالیا، بوسنی و هرزگوین، صربستان، مجارستان و ترکیه به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور اتریش را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱,۴۸۳ دانشجو ۲ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در اتریش را به خود اختصاص داده است
- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور اتریش با افزایش ناچیز یک درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۱,۴۶۵ دانشجو به ۱,۴۸۳ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ ایران با ۱,۴۸۳ دانشجو حائز رتبه ۸ در میان کشورهای دانشجوفرست به کشور اتریش می‌باشد.

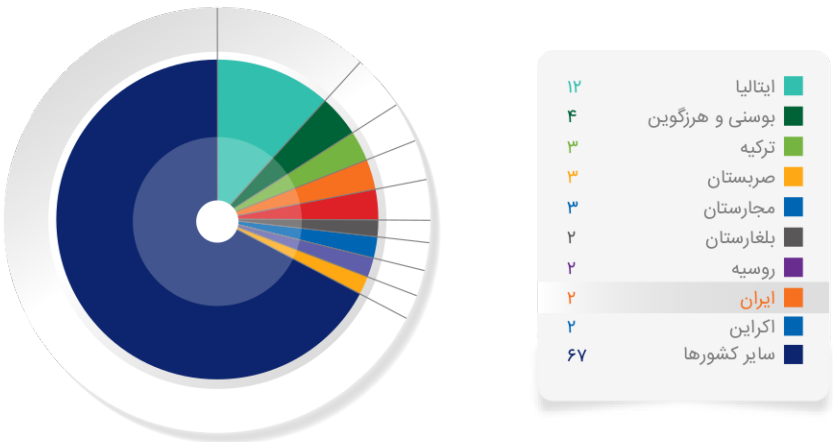

نمودار ۷۸- سهم دانشجوفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور اتریش در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

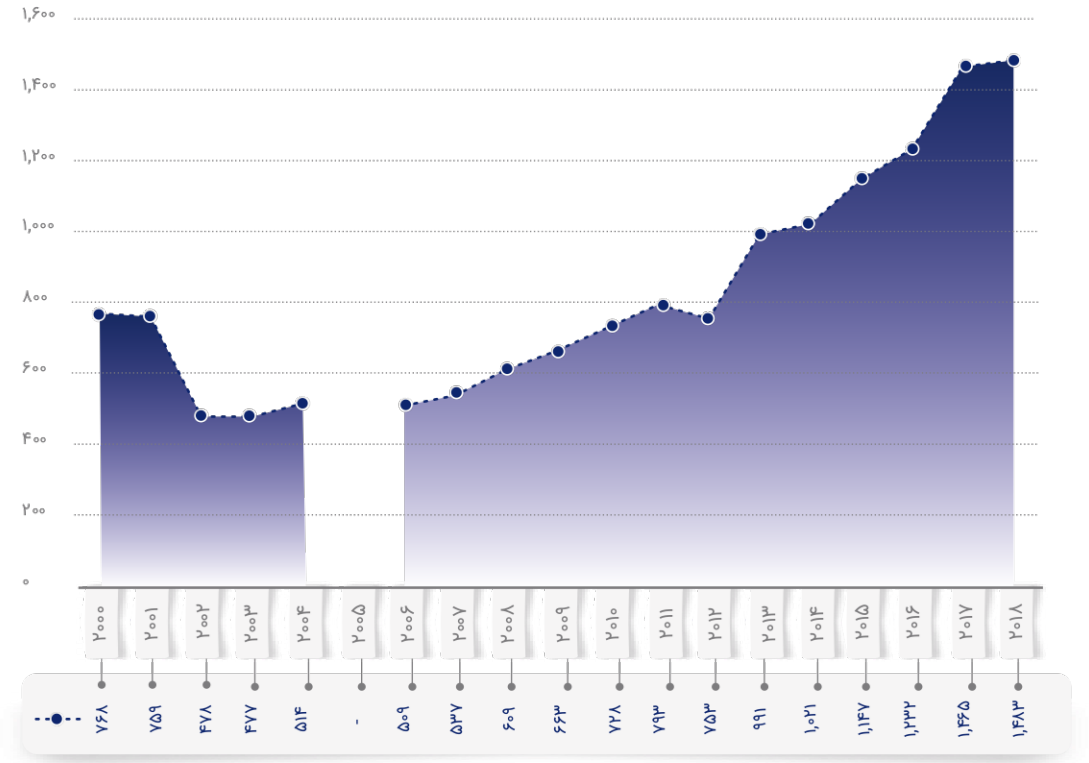

نمودار ۷۹- -تعداد دانشجویان ایرانی در کشور اتریش طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

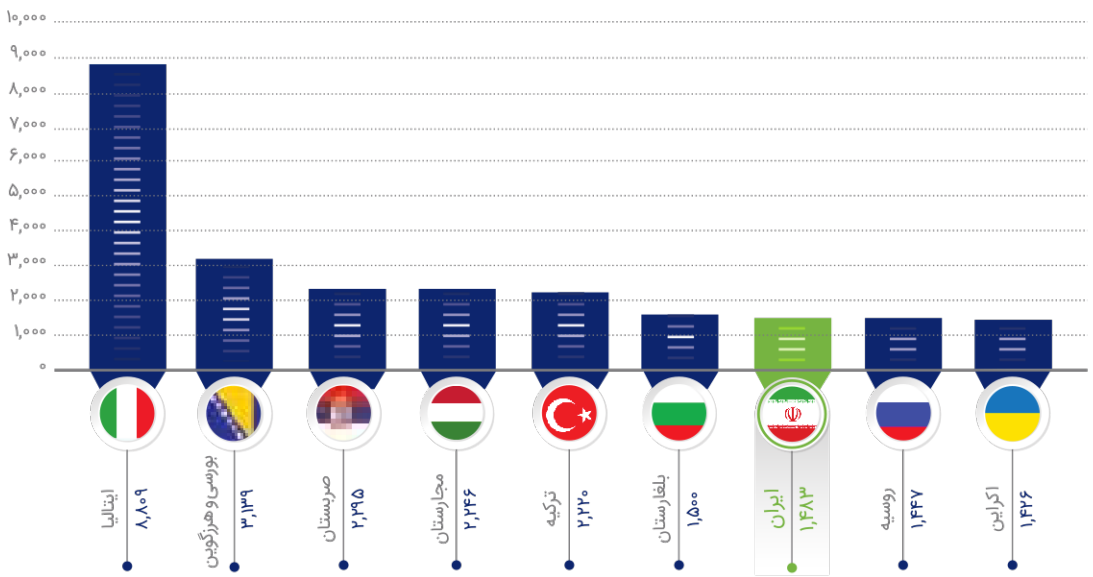

نمودار ۸۰- ده کشور برتر دانشجوفرست به کشور اتریش در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

ب) دانشجویان خارجی در ایران

اگرچه جمعیت دانشجویان خارجی در ایران طی یک دهه گذشته با افزایش همراه بوده است اما جمعیت فعلی دانشجویان خارجی در ایران با اهداف برنامه ششم توسعه و جذب ۷۵ هزار دانشجوی خارجی فاصله زیادی دارد.

- تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ با افزایشی ۸ برابری همراه بوده است و از ۵,۴۸۵ دانشجو در سال ۱۳۹۰ به ۴۴,۳۵۰ دانشجو افزایش یافته است.[۱]
- نسبت دانشجویان خارجی به کل دانشجویان نیز در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ از ۰/۱۵ درصد به ۱/۳۹ درصد رسیده است.
- دانشجویان افغانستانی با ۴۶ درصد و دانشجویان عراقی با ۲۴ درصد بزرگترین گروه دانشجویان خارجی در ایران را تشکیل می‌دهند. دانشجویان این دو کشور در سال ۱۳۹۸ در مجموع ۶۹ درصد از دانشجویان خارجی در ایران را تشکیل داده‌اند. کشور لبنان با ۳ درصد و هر کدام از کشورهای سوریه و چین با ۲ رصد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

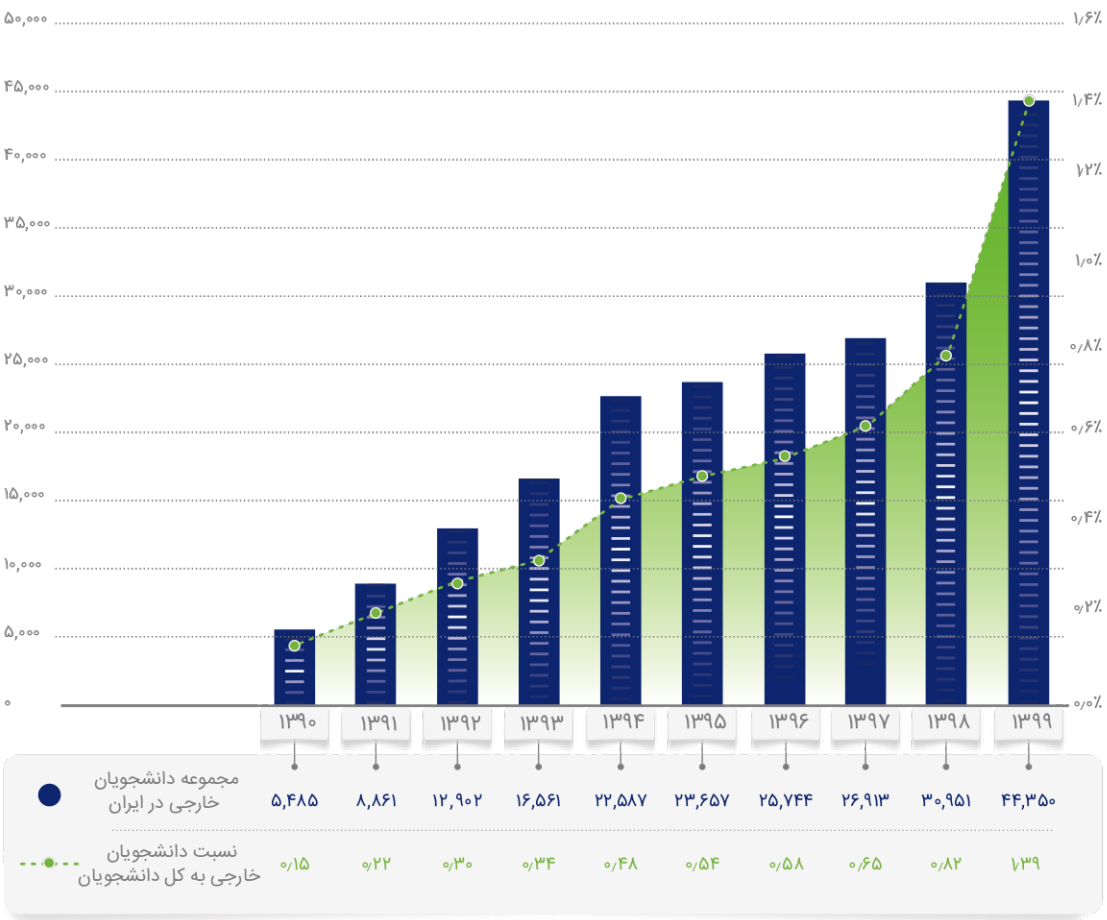

نمودار ۸۱- تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۸ - ۱۳۹۰

منبع: (UIS, 2021) (مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۴۰۰) (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

۱. لازم به ذکر است که تعداد دانشجوهای خارجی در سال ۱۳۹۹ با فرض ثابت ماندن تعداد دانشجویان خارجی سایر دانشگاه‌ها (۱۷,۶۷۵ دانشجو) به غیر از دانشگاه آزاد رسم شده است. در نیم سال اول تحصیلی سال ۱۳۹۹ تعداد دانشجویان خارجی دانشگاه آزاد به ۲۶,۶۷۵ نفر رسیده است.

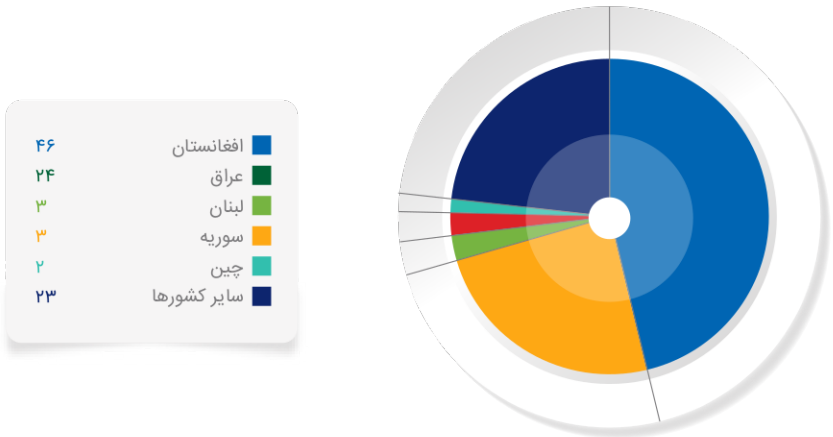

نمودار ۸۲- تعداد دانشجویان خارجی در ایران بر اساس تابعیت در سال ۱۳۹۸ (درصد)

منبع: (مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۴۰۰) (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

• اکثریت دانشجویان خارجی در ایران در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد مشغول به تحصیل بوده‌اند. در سال ۱۳۹۸، ۵۵ درصد از دانشجویان در مقطع کارشناسی و ۳۱ درصد دانشجویان در مقطع کارشناسی ارشد مشغول به تحصیل بوده‌اند.

• دانشگاه‌های وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی (با ۴۳ درصد)، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (با ۳۱ درصد)، موسسات آموزش عالی غیر دولتی- غیر انتفاعی (با ۹ درصد) و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (با ۸ رصد) به ترتیب بیشترین دانشجویان خارجی را به خود جذب نموده‌اند.

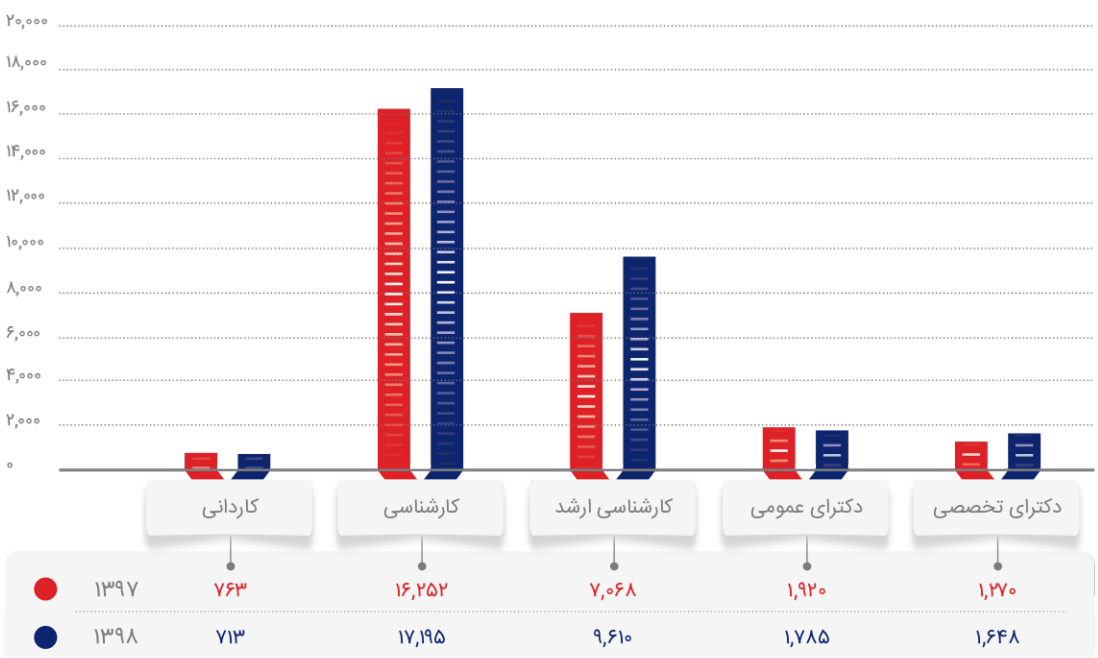

نمودار ۸۳- مقایسه جمعیت دانشجویان خارجی در ایران بر اساس مقطع تحصیلی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸

منبع: (مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۴۰۰) (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

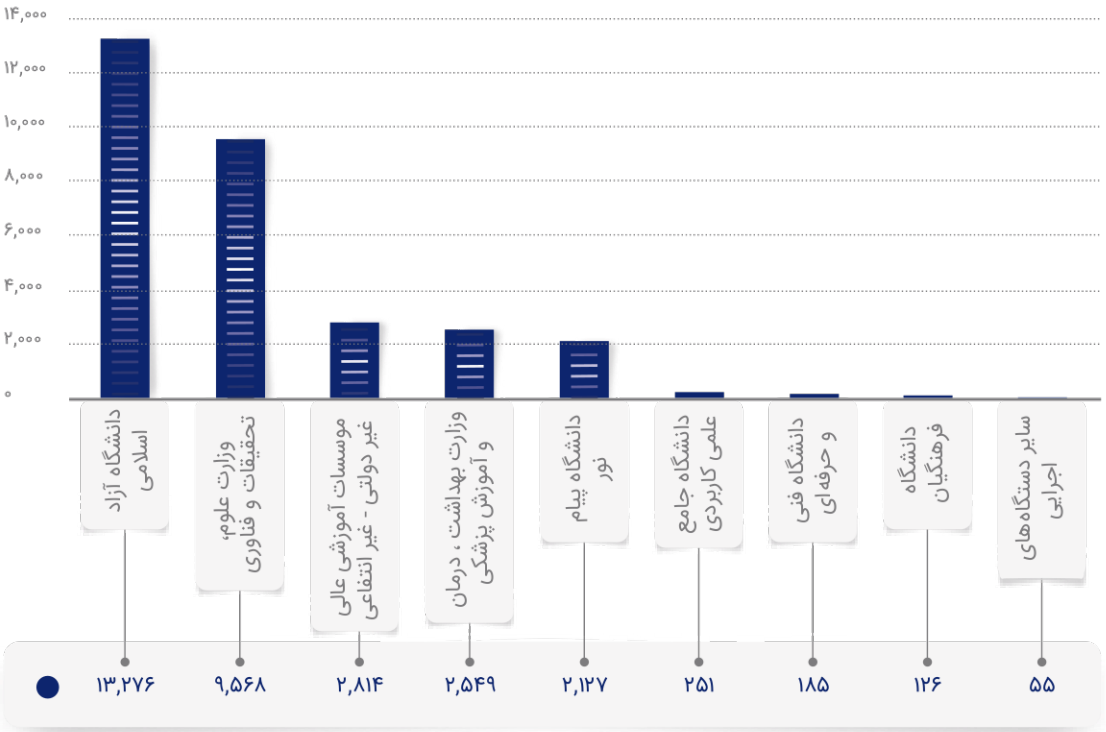

نمودار ۸۴- جمعیت دانشجویان خارجی در ایران براساس نوع وابستگی به دانشگاه در سال ۱۳۹۸

منبع: (مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۴۰۰) (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

جمع‌بندی

در این فصل وضعیت ایران در بازار جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان از هر دو منظر جریان ورودی و خروجی دانشجویان بین‌المللی بررسی گردید. تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با افزایشی ۳/۲ برابری و تعداد دانشجویان خارجی در ایران نیز طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ با افزایشی ۸ برابری همراه بوده است. همزمان با افزایش دانشجویان خروجی از کشور و همچنین دانشجویان ورودی به کشور رتبه دانشجوفرستی و دانشجوپذیری کشور بهبود یافته است؛ بطوریکه در سال ۲۰۱۸ کشور ایران حائز رتبه ۱۹ ام در میان کشورهای دانشجوفرست و رتبه ۳۱ ام در میان کشورهای دانشجوپذیر بوده است.

اگرچه کشورهای منطقه آمریکا شمالی و اروپای غربی همچون آمریکا همواره اصلی ترین مقاصد دانشجویان ایرانی برای تحصیل بوده‌اند اما طی سال‌های گذشته و به دلیل ایجاد محدودیت‌های سختگیرانه ویزایی خصوصا از سوی کشور آمریکا و افزایش هزینه‌های مهاجرت برای دانشجویان ایرانی شاهد افزایش دانشجویان ایرانی در کشورهایی همچون ترکیه، آلمان، کانادا و ایتالیا بوده‌ایم. همچنین مهمترین کشورهای دانشجوفرست به ایران، کشورهای همسایه ایران بوده‌اند. در سال ۱۳۹۸، کشور افغانستان با ۴۶ درصد و کشور عراق با ۲۴ درصد بیشترین جمعیت دانشجویان خارجی در کشور را به خود اختصاص داده و کشورهای لبنان، سوریه و چین در رتبه‌های بعدی قرار داشته‌اند. اگرچه تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی دهه گذشته افزایش یافته اما این میزان با هدف تعیین شده در برنامه ششم توسعه که جذب ۷۵ هزار دانشجوی خارجی در ایران تا سال ۱۴۰۰ می‌باشد، فاصله زیادی دارد.

اگرچه میل به تحصیل در دانشگاه‌های برتر دنیا یکی از انگیزه‌های اصلی دانشجویان ایرانی برای تحصیل در خارج از کشور می‌باشد، اما انگیزه‌های اقتصادی و دستیابی به زندگی بهتر در خارج از کشور و مهاجرت از طریق کانال تحصیلی یکی از اصلی‌ترین عواملی است که می‌تواند توضیح دهنده روند رو به رشد تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور باشد. نتایج پیمایش سنجش میل و تصمیم به مهاجرت در میان دانشجویان و فارغ التحصیلان سال ۱۳۹۲ به بعد که در اسفند ۱۳۹۹ انجام گرفته و ۲،۰۶۵ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان کشور در آن شرکت نموده‌اند، نشان می‌دهد که وضعیت کلی کشور و عامل اقتصادی مهمترین انگیزه و دلیل دانشجویان و فارغ‌التحصیلان برای مهاجرت از کشور می‌باشد. عدم وجود فرصت‌های ایفای نقش و احساس غیر مفید بودن در کشور، ضمن تقویت انگیزه‌های مهاجرت باعث می‌شود که بسیاری از دانشجویان در حین و بعد از فارغ‌التحصیلی برای مهاجرت اقدام نمایند.

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل ششم

جایگاه مهاجران ایرانی در مقاصد اصلی مهاجرت (کاری و اقتصادی)

۶

وضعیت مهاجران ایرانی در کشورهای میزبان (مهاجرت‌های کاری و اقتصادی ایرانیان)

مهاجران خارج از کشور، بخشی از سرمایه انسانی هستند که در خارج از مرزهای جغرافیایی کشورها ساکن بوده و بسیاری از منابع سرمایه‌ای، دانشی و عاطفی آنها با داخل پیوند خورده است. با توجه به نقش مهاجران خارج از کشور در رشد و توسعه کشورها، آنها همواره مورد توجه کشورهای مهاجرفرست بوده‌اند. متاسفانه اطلاعات جمعیتی مرتبط با ایرانیان خارج از کشور توسط نهادهای مسئول داخلی، از روش قابل اتکایی جمع آوری نمی‌شود، لذا در این بخش تنها با تکیه بر منابع اطلاعاتی بین‌المللی و آمار ثبتی مهاجرتی کشورهای پذیرنده‌ی مهاجران، وضعیت جمعیتی ایرانیان در مهمترین کشورهای مقصد آنها مورد اشاره قرار گرفته است. اطلاعات مرتبط با تابعیت، اقامت بلند مدت و کوتاه مدت و انواع ویزاهای دریافتی اغلب از پایگاه داده‌های مهاجرتی کشورها استخراج شده است.

■ ایرانیان در آمریکای شمالی

ایرانیان در آمریکا

اداره سرشماری آمریکا[1] در تخمین‌های جمعیتی خود در پیمایش جامعه آمریکا[2] جمعیت آمریکا را بر اساس اصالت و محل تولد ارائه می‌دهد. آمار ایرانیان در این کشور بر اساس اصالت ایرانی و محل تولد ایران از این منبع استخراج شده است. وزارت امنیت داخلی آمریکا نیز آمار مربوط به ویزاهای مهاجرتی و غیرمهاجرتی (موقت) صادر شده در آمریکا را بر اساس کشور محل تولد (مبدا) مهاجران یا تابعیت آنها منتشر می‌کند. در استخراج تعداد ویزاهای موقت و دائم دریافتی ایرانیان در این کشور از این منبع استفاده شده است.

- جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس محل تولد (ایران) طبق آمار سازمان ملل در سال ۲۰۲۰: ۳۸۷ هزار و ۲۴۶ نفر؛
- جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس محل تولد (ایران) در سال ۲۰۱۹ بر اساس آمار اداره سرشماری آمریکا: ۳۸۵ هزار و ۴۷۳ نفر؛
- جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس اصالت ایرانی در سال ۲۰۱۹ بر اساس آمار اداره سرشماری آمریکا: ۴۶۸ هزار و ۷۹۸ نفر؛
- گروه سنی ۱۸ تا ۳۴ سال در میان ایرانیان (متولدین ایران) در سال های اخیر رو به کاهش بوده و گروه سنی بالای ۶۵ سال رو به افزایش بوده است.
- وضعیت تحصیلی جمعیت ۲۵ ساله و بیشتر ایرانیان در آمریکا در سال ۲۰۱۹ نشان می‌دهد که بیشترین جمعیت تحصیلکرده‌ی ایرانیان در آمریکا را در درجه اول افراد با تحصیلات تکمیلی و بعد افراد با مدرک کارشناسی تشکیل می‌دهند.
- در سال‌های اخیر درصد ایرانیان ۲۵ سال به بالا با مدرک تحصیلی پایین‌تر از دیپلم در این کشور رو به کاهش بوده است.

1. Census Burea
2. American community survey

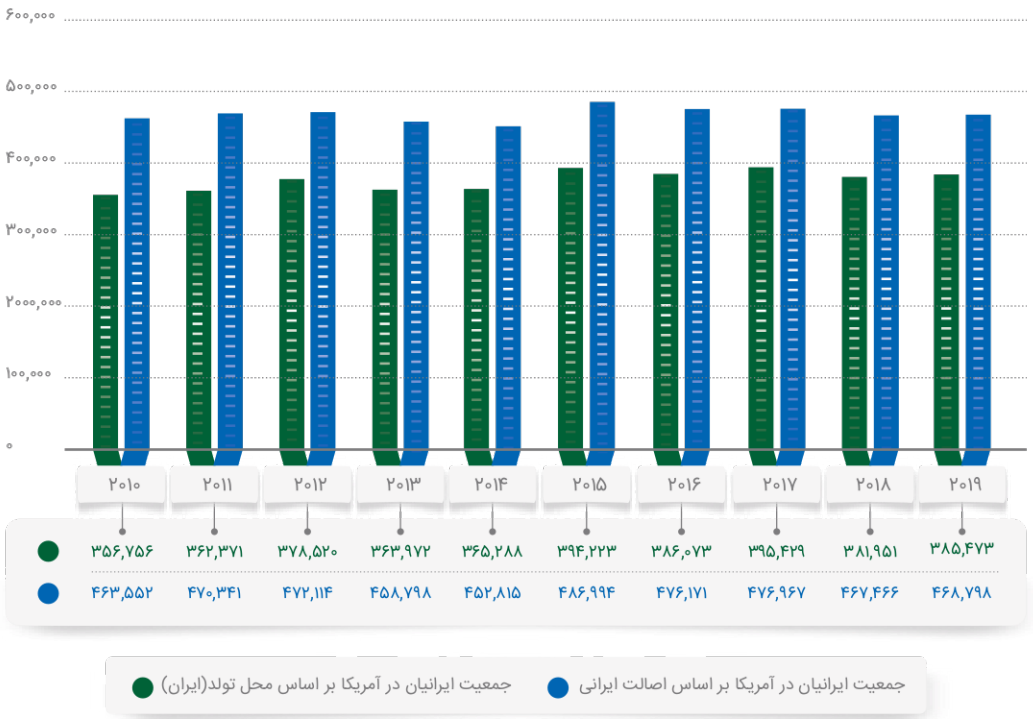

نمودار ۸۵- مقایسه جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس محل تولد و اصالت ایرانی (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (Census Burea, 2020)

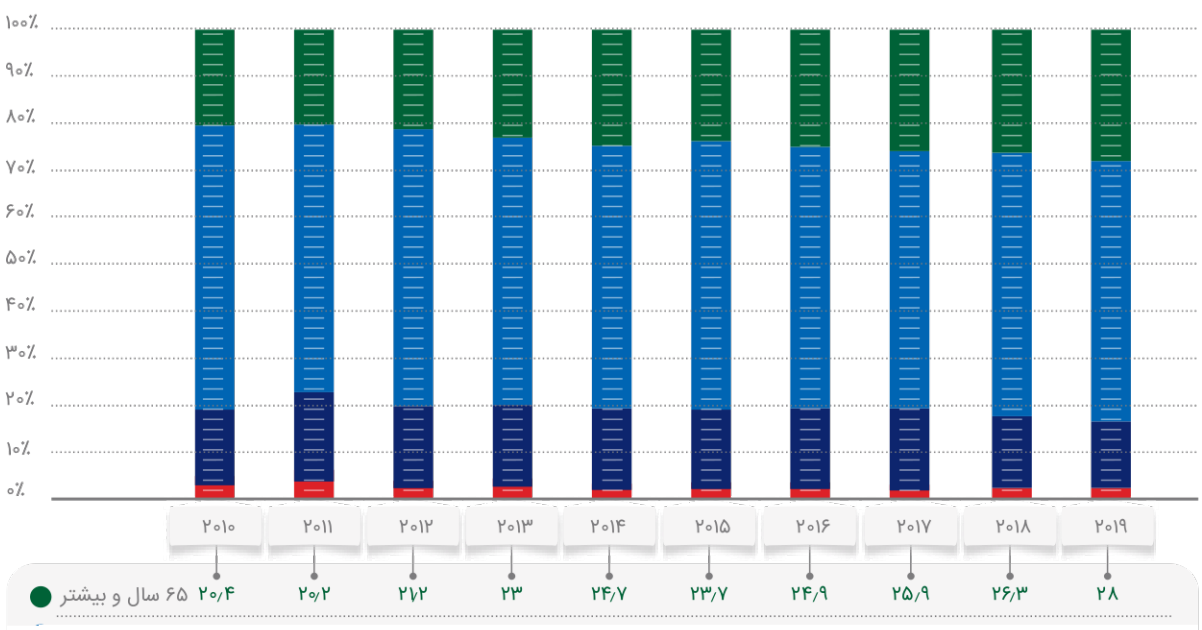

نمودار ۸۶- تعداد ایرانیان در گروه‌های عمده سنی در آمریکا (۲۰۱۹-۲۰۱۰)

منبع: (Census Burea, 2020)

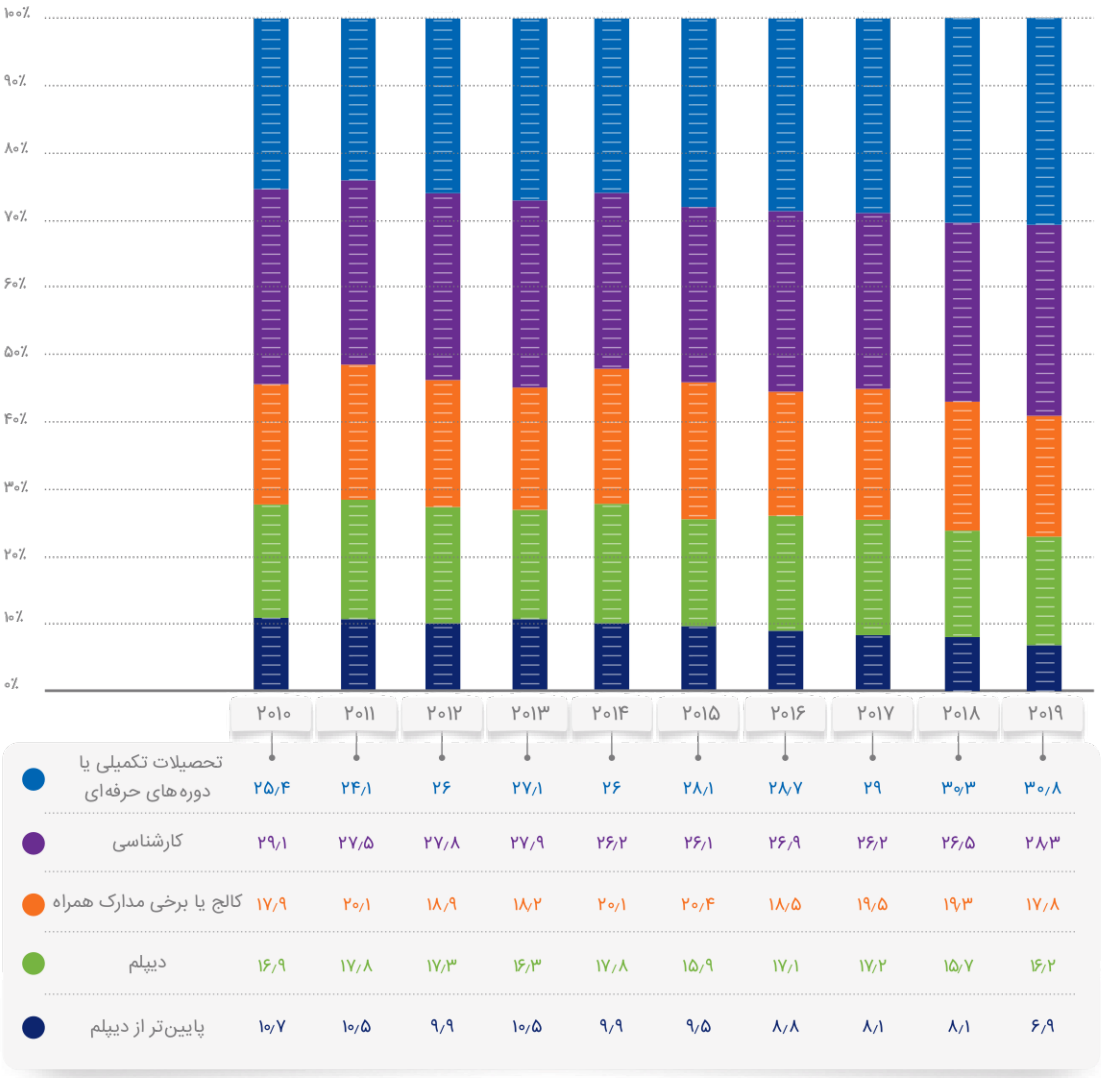

نمودار ۸۷- وضعیت تحصیلی جمعیت ۲۵ ساله و بیشتر ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۹-۲۰۱۰)

منبع: (Census Burea, 2020)

■ اخذ تابعیت و اقامت

- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده تابعیت آمریکایی در سال ۲۰۱۹ میلادی ۱۱هزار و ۳۱۰ نفر بوده است که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۳۴ درصد افزایش داشته است.
- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده اقامت دایم قانونی آمریکا در سال‌های اخیر نزولی بوده و با ۳۴ درصد کاهش نسبت به سال قبل در سال ۲۰۱۹ میلادی به ۶ هزار و ۶۴۰ نفر رسیده است؛
- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزاهای موقت کاری و تحصیلی نیز از سال ۲۰۱۵ رو به کاهش بوده و در سال ۲۰۱۹، به ۴ هزار و ۵۷۵ نفر کاهش یافته است.
- بیشترین تعداد ایرانیان (محل تولد ایران) دریافت‌کننده اقامت قانونی دائم آمریکا به تفکیک نوع پذیرش در سال ۲۰۱۹ مربوط به اقامت بر اساس استخدام (۲ هزار و ۵۱۲ نفر) و اقامت بر اساس پناهجویی و پناهندگی (۲ هزار و ۹۶ نفر) است.

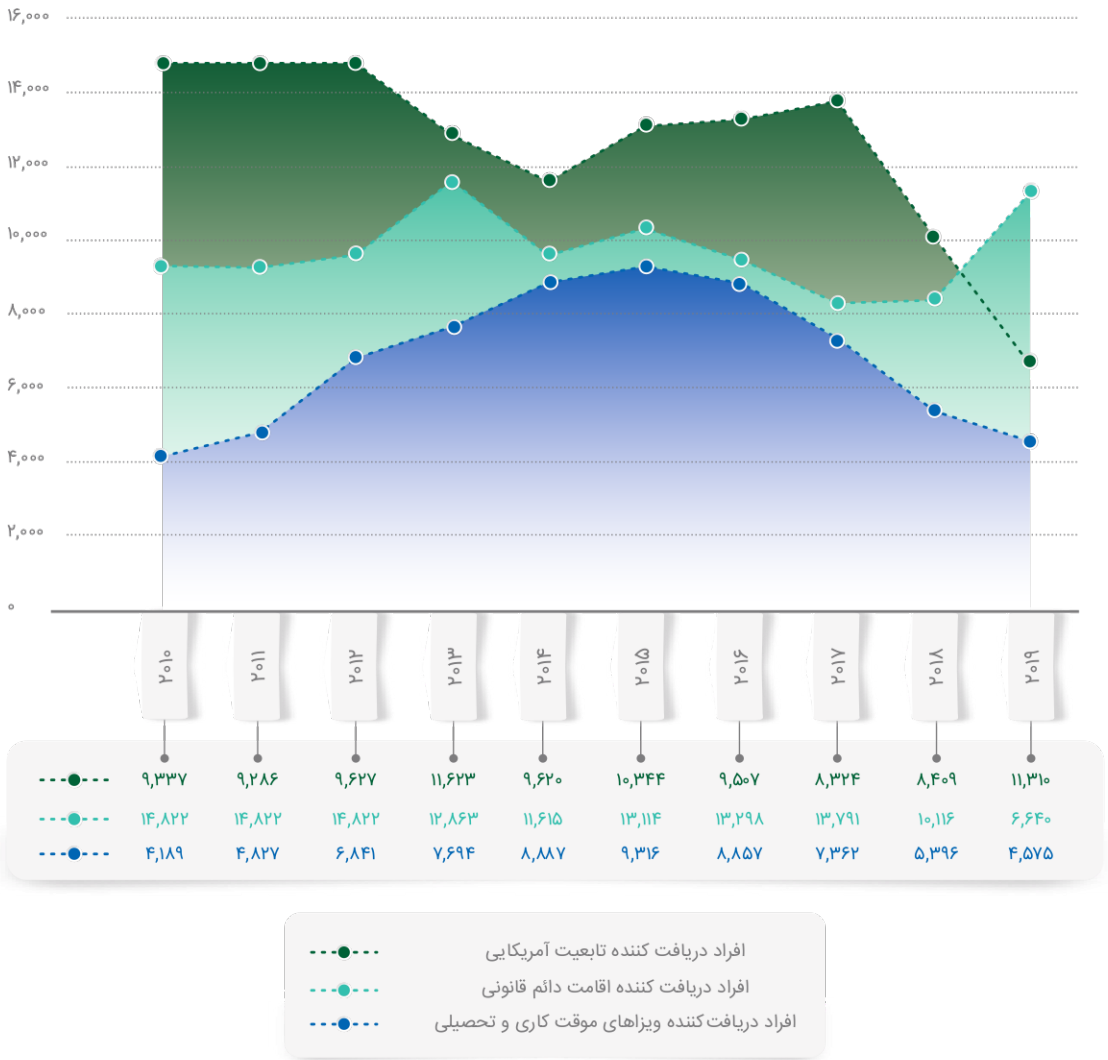

نمودار ۸۸- روند سالانه اخذ تابعیت و اقامت دایم و موقت ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۹-۲۰۱۰)

منبع: (Departmant of Homland Security, 2020)

- درحالی که اعطای اقامت قانونی به ایرانیان بر اساس استخدام در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸ تغییر چندانی نداشته است، اعطای اقامت دائم قانونی با سایر دلایل کاهش محسوسی داشته است.
- بیشترین تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزای موقت غیرتوریستی آمریکا در ده سال اخیر مربوط به گروه دانشجویی بوده است.
- از سال ۲۰۱۶، اعطای ویزای موقت تحصیلی (دانشجویان و تبادل) رو به کاهش بوده است. در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۵ اعطای این نوع ویزا به ایرانیان ۴۰ درصد کاهش داشته است.

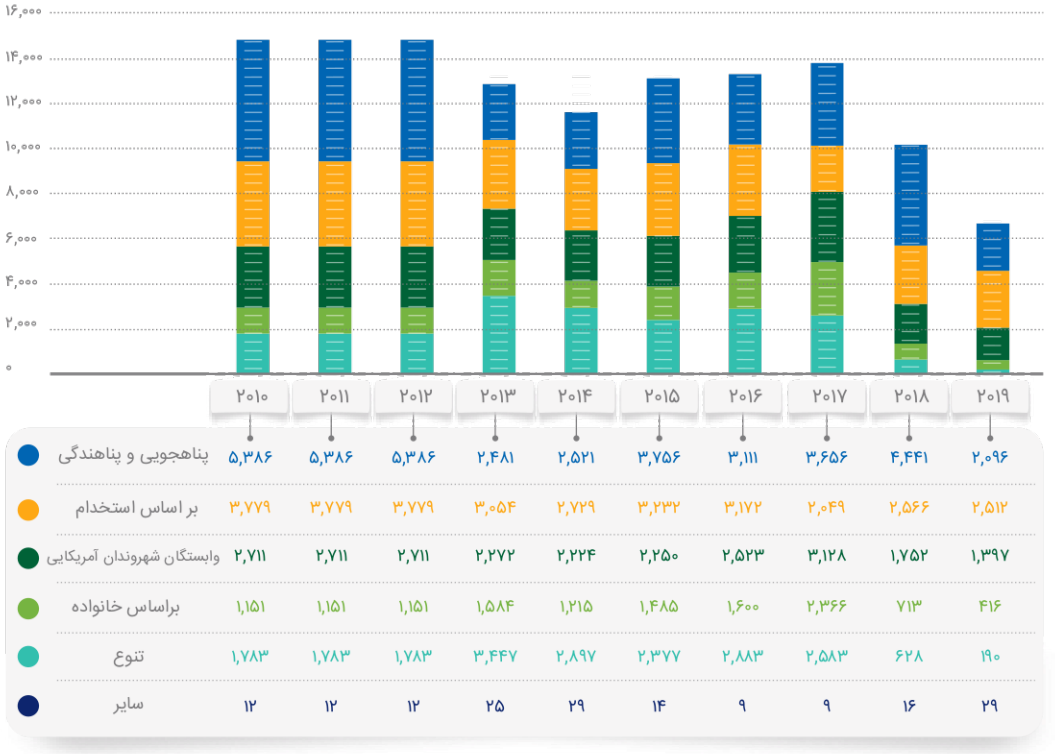

	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹
پناهجویی و پناهندگی	۵,۳۸۶	۵,۳۸۶	۵,۳۸۶	۲,۴۸۱	۲,۵۲۱	۳,۷۵۶	۳,۱۱۱	۳,۶۵۶	۴,۴۴۱	۲,۰۹۶
بر اساس استخدام	۳,۷۷۹	۳,۷۷۹	۳,۷۷۹	۳,۰۵۴	۲,۷۲۹	۳,۲۳۲	۳,۱۷۲	۲,۰۴۹	۲,۵۶۶	۲,۵۱۲
وابستگان شهروندان آمریکایی	۲,۷۱۱	۲,۷۱۱	۲,۷۱۱	۲,۲۷۲	۲,۲۲۴	۲,۲۵۰	۲,۵۲۳	۳,۱۲۸	۱,۷۵۲	۱,۳۹۷
براساس خانواده	۱,۱۵۱	۱,۱۵۱	۱,۱۵۱	۱,۵۸۴	۱,۲۱۵	۱,۴۸۵	۱,۶۰۰	۲,۳۶۶	۷۱۳	۴۱۶
تنوع	۱,۷۸۳	۱,۷۸۳	۱,۷۸۳	۳,۴۴۷	۲,۸۹۷	۲,۳۷۷	۲,۸۸۳	۲,۵۸۳	۶۲۸	۱۹۰
سایر	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵	۲۹	۱۴	۹	۹	۱۶	۲۹

نمودار ۸۹- تعداد ایرانیان (محل تولد ایران) دریافت‌کننده اقامت قانونی دائم آمریکا به تفکیک نوع پذیرش (۲۰۱۹-۲۰۱۰)

منبع: (Departmant of Homland Security, 2020)

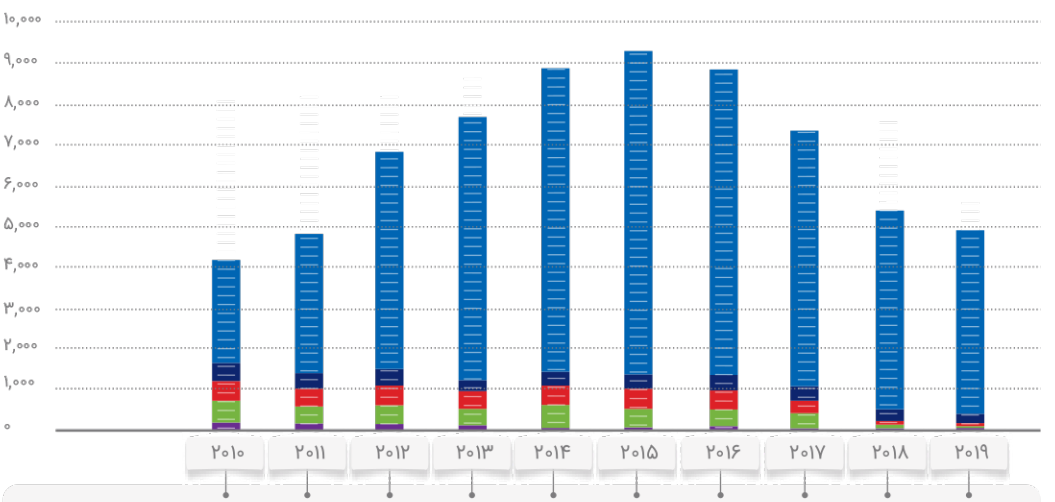

	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹
دانشجویان و تبادل	۲,۵۲۹	۳,۴۱۹	۵,۳۲۶	۶,۴۵۸	۷,۴۴۳	۷,۹۳۷	۷,۴۹۲	۶,۲۷۳	۴,۸۷۰	۴,۵۰۶
دیپلمات و سایر نمایندگان کشورها	۴۴۵	۳۸۲	۴۱۵	۲۶۸	۳۴۰	۳۵۱	۳۸۳	۳۶۰	۲۹۱	۲۲۹
نیروی کارموقت و خانواده‌هایشان	۴۸۵	۴۳۶	۴۷۸	۴۳۴	۴۷۹	۴۹۹	۴۶۵	۳۰۵	۹۴	۶۹
سایر ویزاها	۵۳۱	۴۱۵	۴۶۱	۴۰۶	۵۶۳	۴۵۰	۴۰۹	۳۶۹	۸۴	۴۵
نامعین	۱۹۹	۱۷۵	۱۶۱	۱۲۸	۶۲	۷۹	۱۰۸	۵۵	۵۷	۶۵

نمودار ۹۰- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزای موقت غیرتوریستی آمریکا (۲۰۱۹-۲۰۱۰)

منبع: (Departmant of Homland Security, 2020)

■ ایرانیان در بازار کار آمریکا

گروه عمده شغلی ۶۰ درصد ایرانیان ساکن در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ مربوط به مشاغل مدیریتی، کسب و کار، علوم و هنر است و اشتغال در بخش تولید، حمل و نقل و جابجایی کالا در رتبه بعدی قرار می‌گیرد.

بخش‌های عمده فعالیت ایرانیان ساکن در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ به خدمات آموزشی، مراقبت‌های بهداشتی و خدمات اجتماعی تعلق دارد و متخصصین، دانشمندان، مدیران و مدیران اجرایی و مدیران خدمات پسماند نیز رده دوم فعالیت ایرانیان را تشکیل می‌دهند.

- بیشترین نوع اشتغال ایرانیان در آمریکا، در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ مربوط به مشاغل حقوق‌بگیر است.

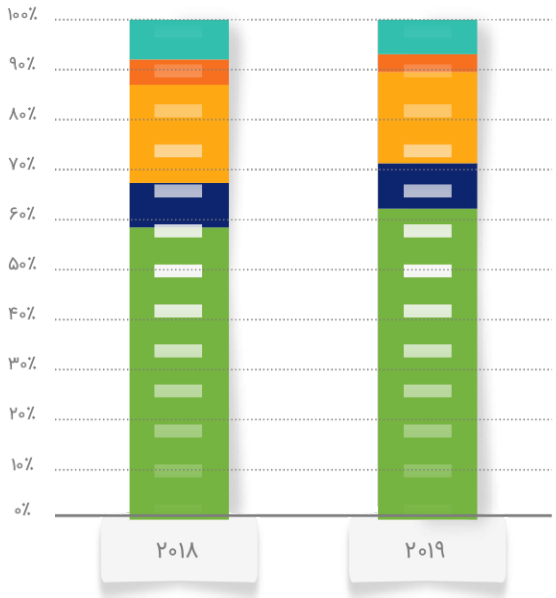

نمودار ۹۱- گروه‌های عمده شغلی ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹

منبع: (Census Burea, 2020)

نمودار ۹۲- بخش‌های عمده فعالیت ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹

منبع: (Census Burea, 2020)

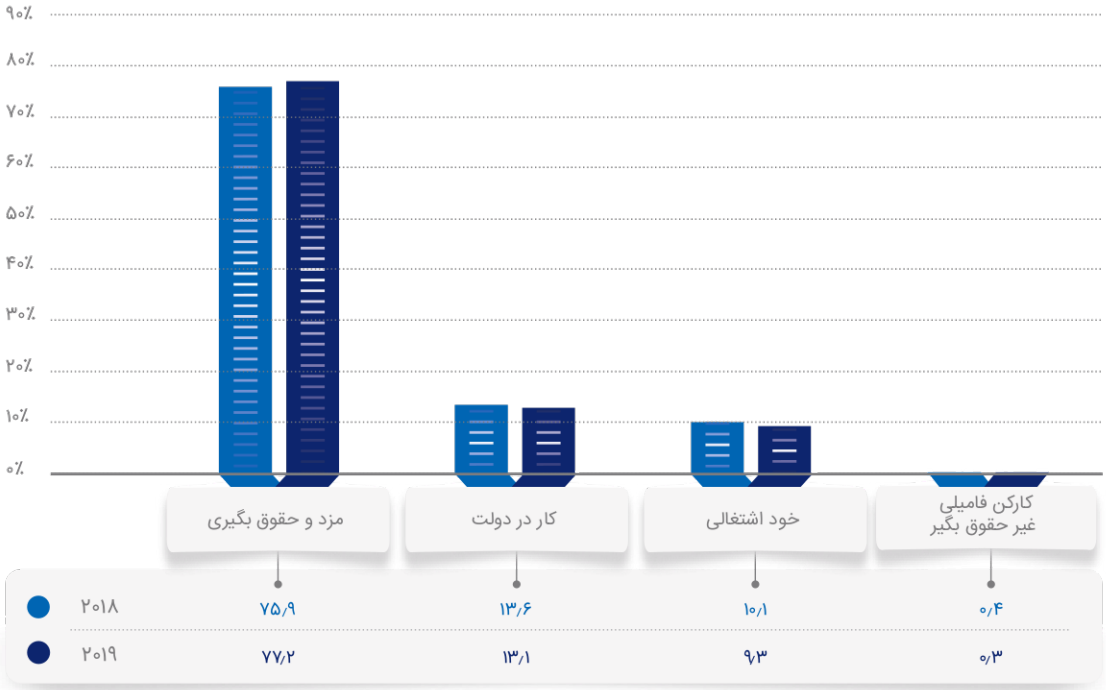

نمودار ۹۳- نوع اشتغال ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹

منبع: (Census Burea, 2020)

■ ایرانیان و اقامت بیش ازحد[1] در آمریکا

اقامت بیش از حد (بیش ماندگی) بدین معناست که فردی بیش از دورهٔ مجازِ تعیین‌شده و قانونی خود در کشور میزبان بماند. اداره گمرک و حفاظت مرزی ایالات متحده آمریکا برای شناسایی و طبقه‌بندیِ غیرمهاجران، به عنوان اقامت‌های بیش‌ازحد، از سیستم اطلاعات ورود و خروج (آدیس[2]) استفاده می‌کند.

وزارت امنیت داخلی آمریکا هر ساله گزارشی را با عنوان «**گزارش ورود/خروج اقامت‌های بیش‌ازحد**» منتشر می‌کند. هدف از این گزارش، شناسایی نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد در سال مربوطه بر اساس ملیت افراد در تمام گروه‌های مهاجرتی پذیرش‌یافته است.

در دوره‌ی ریاست‌جمهوری دونالد ترامپ، سختگیری‌هایی در بخش ویزای مهاجرتی و دانشجویی برای سایر ملل پیش آمد. یکی از مشهورترین این سختگیری‌ها فرمان اجرایی ترامپ در سال ۲۰۱۷ با عنوان «**حفاظت از ملت در برابر ورود تروریست‌های خارجی به آمریکا**» بود که به «**ممنوعیت علیه مسلمانان**» نیز معروف است.

نرخ ایرانیانی که اقامت بیش‌ازحد در این کشور داشته‌اند، در سه دسته گروه مهاجرتی در آمریکا ثبت شده است:

- ایرانیانی که با هدف سیاحتی یا تجاری به آمریکا رفته‌اند؛
- ایرانیانی که با هدف تحصیلی به آمریکا رفته‌اند؛
- ایرانیانی که با سایر اهداف (مانند کارگران و کارآموزان موقتی، دیدار با خانواده و فرزندان) به آمریکا رفته‌اند.

شواهد و آمارها حاکی از آن است که نرخ اقامتِ بیش‌ازحد ایرانیان با توجه به هدفشان از مهاجرت به آمریکا (تحصیلی، سیاحتی و تجارتی، سایر اهداف) متفاوت است:

نرخ اقامت بیش‌ازحدِ ایرانیانی که با هدف سیاحت یا تجارت به آمریکا سفر کرده‌اند، پس از سال ۲۰۱۸ شدیداً افزایش پیدا می‌کند و از حدود ۳/۴۲ درصد، در سال ۲۰۱۸، به بیش از ۲۰ درصد در سال ۲۰۱۹ رسیده است. فرضیاتی از قبیل خروج آمریکا از توافق برجام، جهش نرخ ارز و افت چشم‌انداز مطلوب در ایران می‌تواند دلایل «بیش ماندگی» ایرانیان در این کشور و عدم بازگشت به ایران باشد.

1. Over-stay
2. Adis

جدول ۲۰- تعداد ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف سیاحتی یا تجاری

سال	تعداد خروجی‌های مورد انتظار (نفر)	مهاجرانِ دیر خارج‌شده (نفر)	مهاجران مشکوک به بازنگشته (نفر)	مجموع اقامت‌های بیش‌ازحد (نفر)	مجموع نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد	نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد مشکوک در داخل کشور
۲۰۱۶	۲۳,۷۴۹	۱۲۱	۵۸۸	۷۰۹	۲٫۹۹٪	۲٫۴۸٪
۲۰۱۷	۱۷,۵۰۶	۹۴	۵۴۰	۶۳۴	۳٫۶۲٪	۳٫۰۸٪
۲۰۱۸	۹,۱۴۹	۷۹	۲۳۴	۳۱۳	۳٫۴۲٪	۲٫۵۶٪
۲۰۱۹	۱,۳۹۱	۶۱	۲۴۰	۳۰۱	۲۱٫۶۴٪	۱۷٫۲۵٪

منبع: (partmant of Homland Security, 2021)

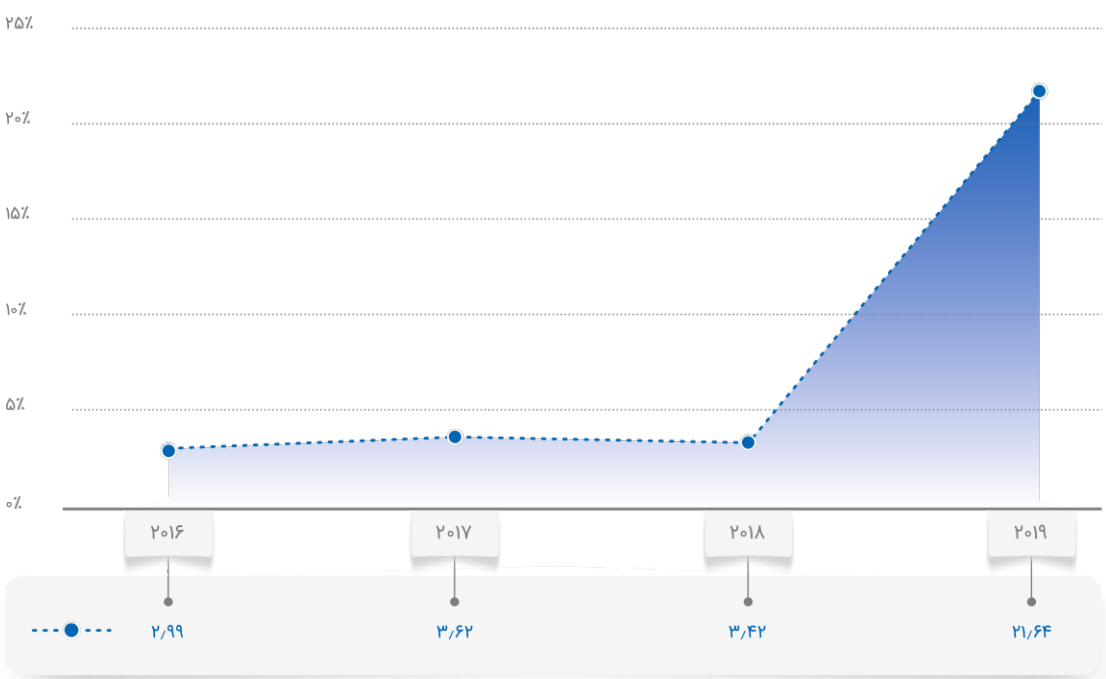

نمودار ۹۴- نرخ اقامت بیش‌ازحد (بیش ماندگی) ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف سیاحت و تجارت (۲۰۱۹ -۲۰۱۶)

منبع: (Departmant of Homland Security, 2021)

جدول ۲۱- ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف تحصیلی

سال	تعداد خروجی‌های مورد انتظار (نفر)	مهاجران دیر خارج‌شده (نفر)	مهاجران مشکوک به بازنگشته (نفر)	مجموع اقامت‌های بیش‌ازحد (نفر)	مجموع نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد	نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد مشکوک در داخل کشور
۲۰۱۶	۳,۵۶۷	۸۱	۲۳۸	۳۱۹	۸٫۹۴٪	۶٫۶۷٪
۲۰۱۷	۴,۴۱۸	۷۰	۲۸۰	۳۵۰	۷٫۹۲٪	۶٫۳۴٪
۲۰۱۸	۴,۱۷۸	۷۸	۲۱۲	۲۹۰	۶٫۹۴٪	۵٫۰۷٪
۲۰۱۹	۴,۰۱۱	۳۹	۱۳۵	۱۷۴	۴٫۳۴٪	۳٫۳۷٪

منبع: (Departmant of Homland Security, 2021)

نمودار ۹۵- نرخ اقامت بیش‌ازحد ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف تحصیل (۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹)

منبع: (Departmant of Homland Security, 2021)

- نرخ اقامت بیش از حد دانشجویانی که با هدف تحصیلی به آمریکا مهاجرت کرده‌اند، در سال‌های ذکر شده روند کاهشی داشته است؛ به دلایلی از قبیل سختگیری‌های مهاجرتی ترامپ، اعمال مجدد تحریم‌ها و مشکلات پیش‌آمده برای افتتاح حساب و در کنار آن افزایش نرخ ارز در ایران و همچنین تبدیل شدن کانادا به مقصد اول دانشجویان ایرانی برای ادامه تحصیل و زندگی.
- نرخ اقامت بیش از حد ایرانیانی که با سایر اهداف به آمریکا رفته‌اند کاهش چشمگیری داشته است و از ۱۶ درصد در سال ۲۰۱۶ به کمتر از ۶ درصد در سال ۲۰۱۹ رسیده است.

جدول ۲۲- تعداد ایرانیان وارد شده به آمریکا با سایر اهداف مهاجرتی

سال	تعداد خروجی‌های مورد انتظار (نفر)	مهاجرانِ دیر خارج‌شده (نفر)	مهاجران مشکوک به بازنگشته (نفر)	مجموع اقامت‌های بیش‌ازحد (نفر)	مجموع نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد	نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد مشکوک در داخل کشور
۲۰۱۶	۶۳۲	۲۱	۸۲	۱۰۳	۱۶٫۳٪	۱۲٫۹۸٪
۲۰۱۷	۱٫۲۷۴	۱۶	۸۷	۱۰۳	۸٫۰۸٪	۶٫۸۳٪
۲۰۱۸	۱٫۱۰۲	۹	۵۸	۶۷	۶٫۰۸٪	۵٫۲۶٪
۲۰۱۹	۸۷۹	۶	۳۹	۴۵	۵٫۱۲٪	۴٫۴۴٪

منبع: (Departmant of Homland Security, 2021)

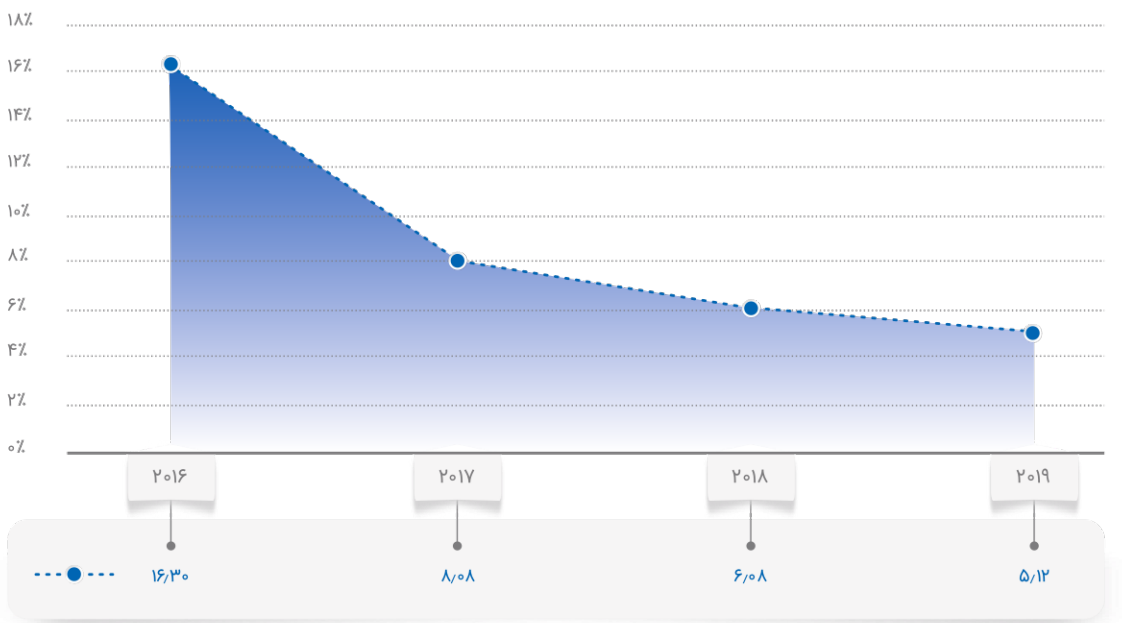

نمودار ۹۶- نرخ اقامت بیش‌ازحد ایرانیان وارد شده به آمریکا با سایر اهداف مهاجرتی (۲۰۱۹-۲۰۱۶)

منبع: (Departmant of Homland Security, 2021)

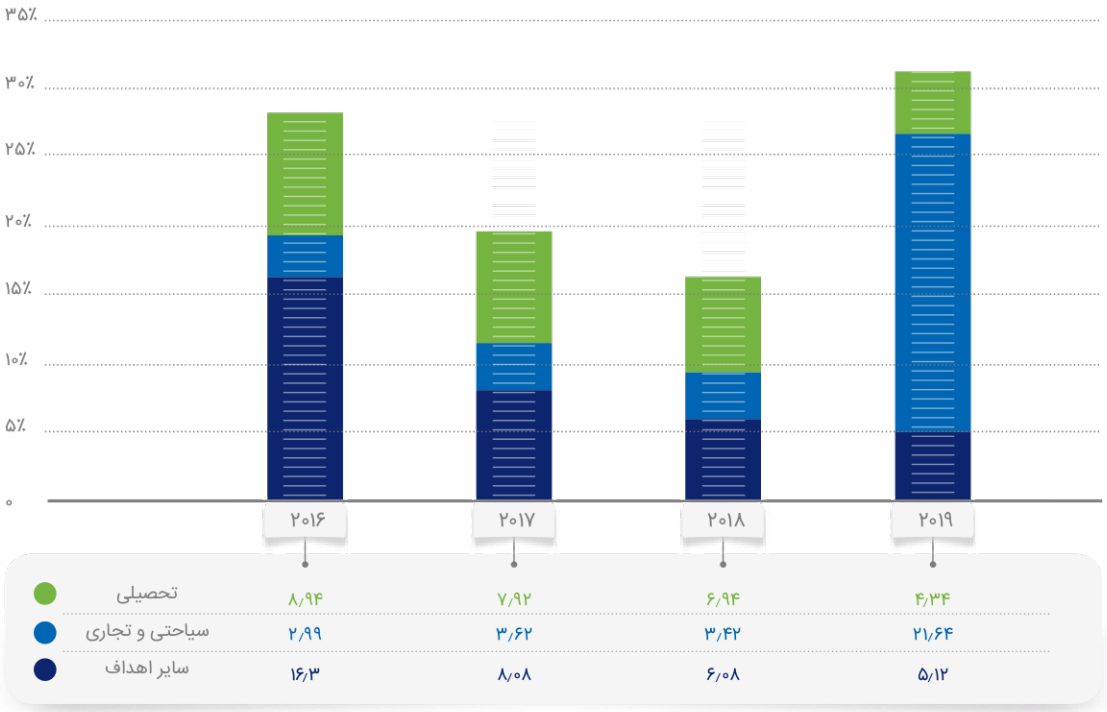

نمودار ۹۷- مقایسه نرخ اقامت بیش‌ازحد ایرانیان وارد شده با اهداف گوناگون مهاجرتی به آمریکا (۲۰۱۹-۲۰۱۶) - (درصد)

منبع: (Departmant of Homland Security, 2021)

ایرانیان در کانادا

تعداد ایرانیان در کانادا از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰ همواره صعودی بوده ولی نرخ رشد آن، رو به کاهش بوده است. این جمعیت در سال ۲۰۲۰ به ۱۶۶ هزار و ۲۹۴ نفر رسیده که نسبت به سال ۲۰۱۹ حدود ۲ هزار نفر افزایش داشته است.

جمعیت ایرانیان در این کشور بین سال‌های ۲۰۰۵ تا۲۰۱۰ در حدود ۲۶ درصد و بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸ حدود ۲۷ درصد رشد داشته است، ولی این رشد جمعیت در ۵ ساله‌ی منتهی به سال ۲۰۲۰ تنها ۸ درصد بوده است. جمعیت ایرانیان در کانادا در سال ۲۰۲۰ به تفکیک زن و مرد عبارت است از: ۸۳ هزار و ۹۲۳ نفر مرد و ۸۲ هزار و ۳۷۱ نفر زن؛

تعداد ویزای موقت صادرشده برای ایرانیان در کانادا تا ماه مارس، در سال ۲۰۲۱ برابر با ۵ هزار و ۸۶۰ ویزای موقت بوده است. بعلاوه تعداد ویزای دائم صادر شده برای ایرانیان در کانادا تا ماه مارس در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۲ هزار و ۱۳۰ ویزای دائم بوده است. لازم به ذکر است که تعداد کل ویزاهای دائم و موقت صادر شده در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی ۳۱ درصد کاهش داشته است.

- بیشترین تعداد ویزاهای موقت اعطا شده به ایرانیان در کانادا در سال‌های اخیر به ویزاهای تحصیلی تعلق داشته است.
- اعطای ویزای موقت کاری و تحصیلی به ایرانیان در سال ۲۰۲۰ نسبت به ۲۰۱۹ در همه گروه‌ها -به جز برنامه جابه‌جایی بین‌المللی که تقریبا ثابت بوده - کاهش داشته است.
- اجازه‌ی تحصیل ۲۷ درصد، اجازه‌ی کار بشردوستانه ۶۲ درصد و برنامه‌ی نیروی کار موقت خارجی ۵ درصد کاهش داشته است.

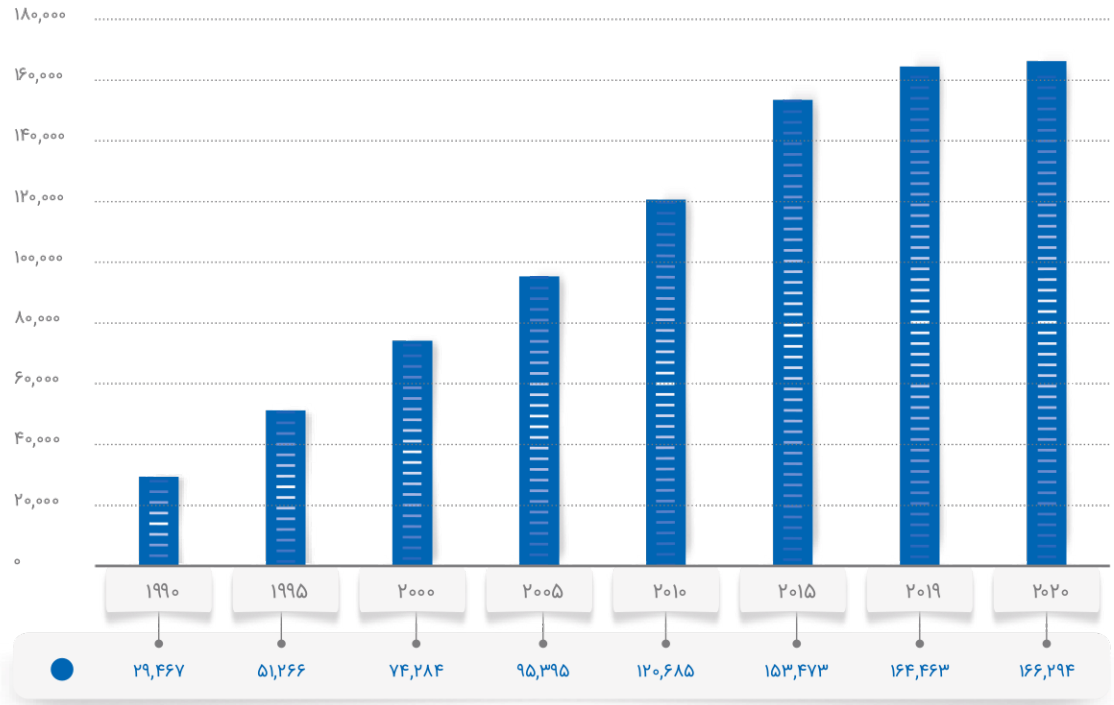

نمودار ۹۸- جمعیت ایرانیان در کانادا بر اساس محل تولد ایران (۲۰۲۰-۱۹۹۰)

منبع: (UNDESA, 2020)

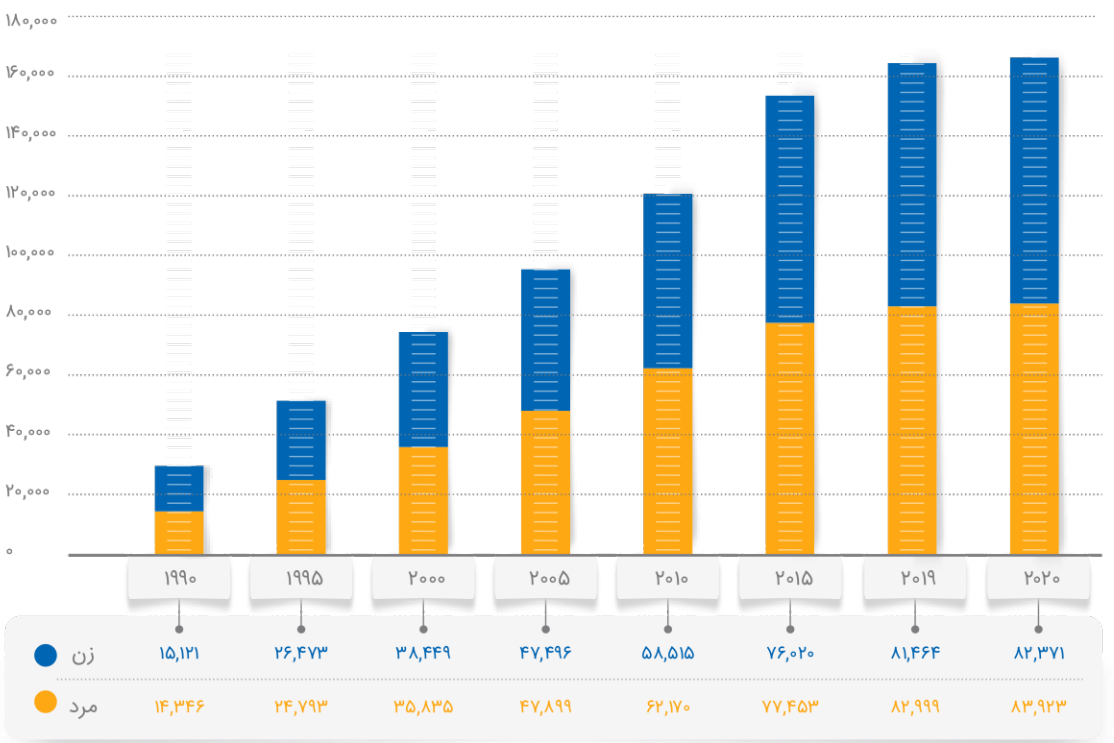

نمودار ۹۹- جمعیت ایرانیان در کانادا به تفکیک زن و مرد (۲۰۲۰-۱۹۹۰)

منبع: (UNDESA, 2020)

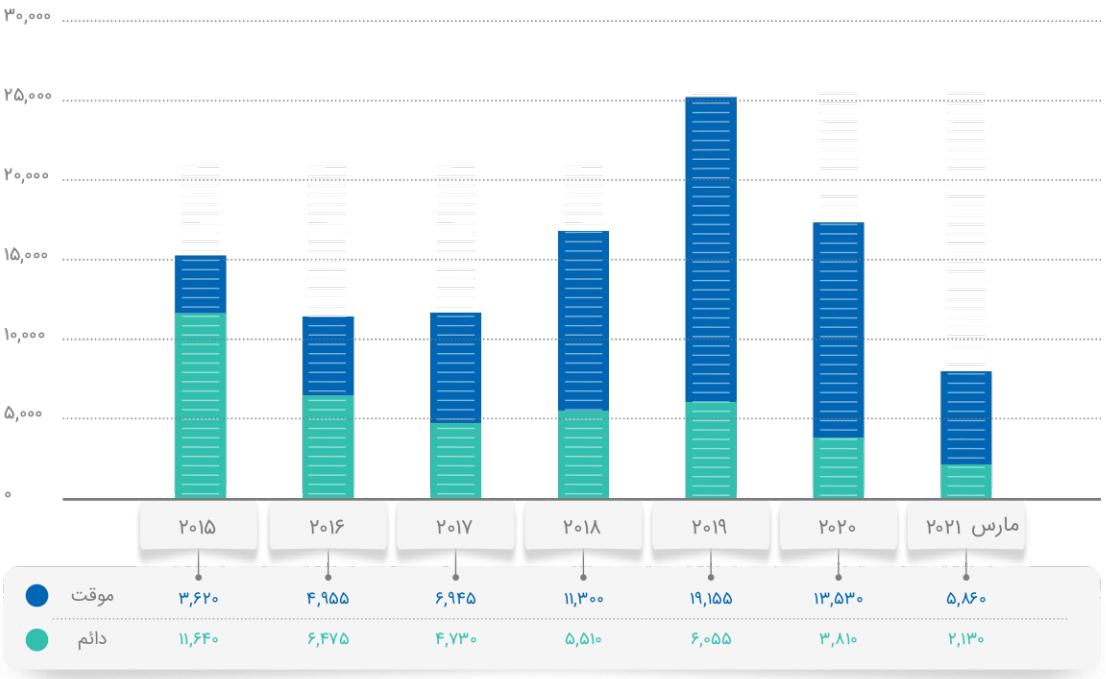

نمودار ۱۰۰- مجموع اجازه اقامت صادر شده برای ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵- مارس ۲۰۲۱)

منبع: (IRCC, 2021)

نمودار ۱۰۱- تعداد ویزاهای موقت اعطا شده به ایرانی‌ها در کانادا (۲۰۱۵- مارس ۲۰۲۱)

منبع: (IRCC, 2021)

ایرانیان در اروپا

ایرانیان در اتحادیه اروپا[1]

جمعیت مهاجران در جهان بر اساس دو معیار کشور محل تولد[2] و شهروندی[3] آمارهای متفاوتی دارد. بر اساس آمار سازمان ملل، چهار کشور اول اتحادیه اروپا[4] که در حال حاضر بیشترین تعداد مهاجر متولد ایران را در خود جای داده عبارتند از: آلمان، سوئد، هلند و فرانسه. بر اساس این آمار در سال ۲۰۲۰ آلمان با ۱۵۲ هزار و ۵۹۰ مهاجر متولد ایران در جایگاه نخست قرار دارد، پس از آن سوئد با ۷۹ هزار و ۳۶۳ نفر، هلند با ۳۴ هزار و ۸۰۹ نفر و فرانسه با ۲۶ هزار و ۶۹ نفر به ترتیب در جایگاه‌های بعدی‌اند.

بر اساس آمار اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹، تعداد مهاجران با شهروندی ایران در آلمان ۹۹ هزار و ۶۰۶ نفر، در سوئد ۱۵ هزار و ۲۱۰ نفر و در هلند ۷ هزار و ۸۲۴ نفر است. گفتنی است داده‌های دو کشور انگستان و فرانسه در این آمار موجود نیست. کمتر بودن جمعیت ایرانی‌ها بر اساس شهروندی می‌تواند به علت دریافت شهروندی کشور میزبان و عدم اعلام شهروندی کشور مبدا باشد.

بیشترین تعداد مهاجران با تابعیت ایرانی در سال ۲۰۱۹ در سه کشور اول اتحادیه اروپا به تفکیک جنسیت با ۵۷ هزار و ۴۹۰ نفر مرد و ۴۲ هزار و ۱۱۶ نفر زن به کشور آلمان تعلق دارد.

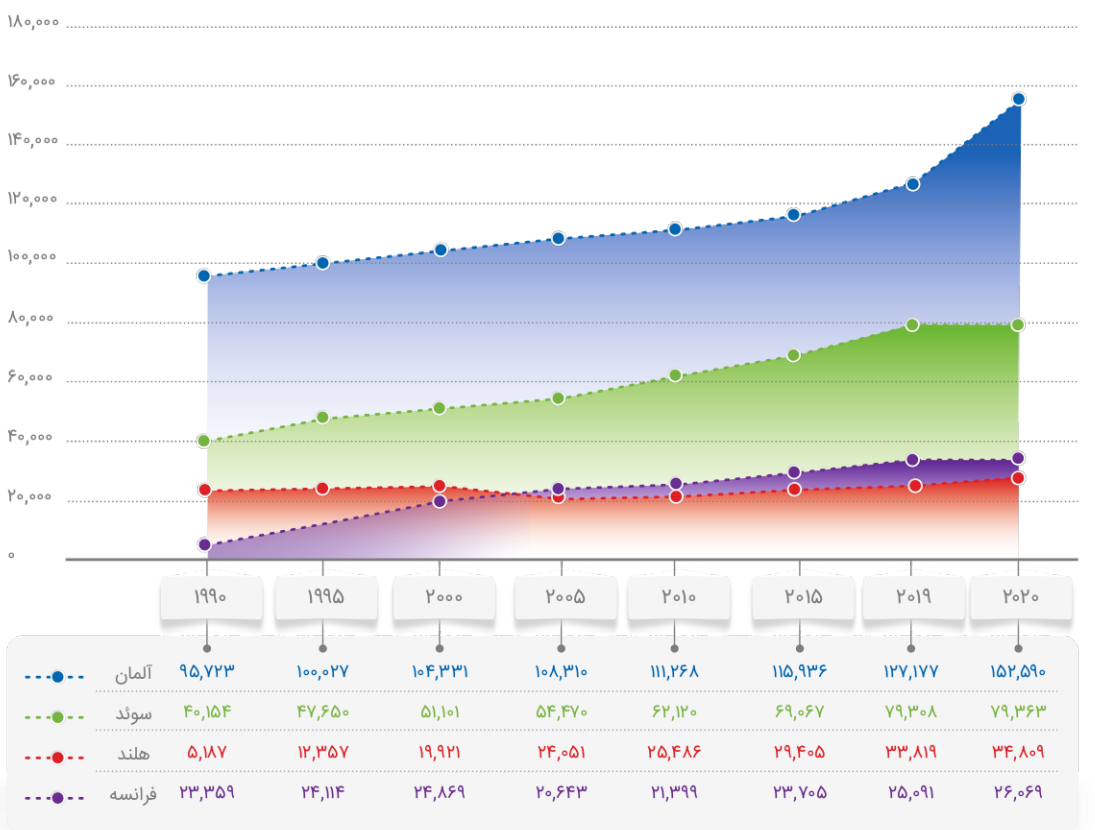

	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۹	۲۰۲۰
آلمان	۹۵,۷۲۳	۱۰۰,۰۲۷	۱۰۴,۳۳۱	۱۰۸,۳۱۰	۱۱۱,۲۶۸	۱۱۵,۹۳۶	۱۲۷,۱۷۷	۱۵۲,۵۹۰
سوئد	۴۰,۱۵۴	۴۷,۶۵۰	۵۱,۱۰۱	۵۴,۴۷۰	۶۲,۱۲۰	۶۹,۰۶۷	۷۹,۳۰۸	۷۹,۳۶۳
هلند	۵,۱۸۷	۱۲,۳۵۷	۱۹,۹۲۱	۲۴,۰۵۱	۲۵,۴۸۶	۲۹,۴۰۵	۳۳,۸۱۹	۳۴,۸۰۹
فرانسه	۲۳,۳۵۹	۲۴,۱۱۴	۲۴,۸۶۹	۲۰,۶۴۳	۲۱,۳۹۹	۲۳,۷۰۵	۲۵,۰۹۱	۲۶,۰۶۹

نمودار ۱۰۲- جمعیت مهاجران متولد ایران در چهار کشور اول در اروپا (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰)

منبع: (UNDESA, 2020)

۱. به دلیل خارج شدن انگلیس از اتحادیه اروپا، تعداد ۲۷ کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

2. Country of birth
3. Citizenship

۴. انگلیس به دلیل خارج شدن از اتحادیه اروپا از این لیست حذف شده است.

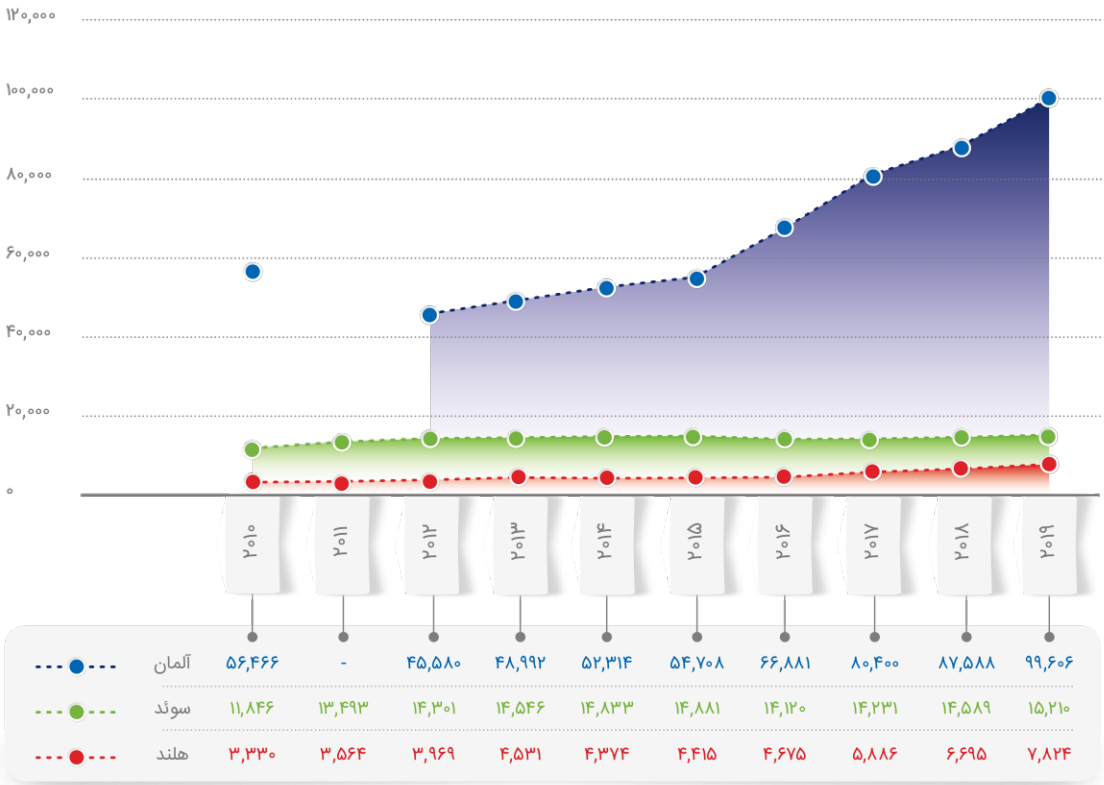

نمودار ۱۰۳- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در سه کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

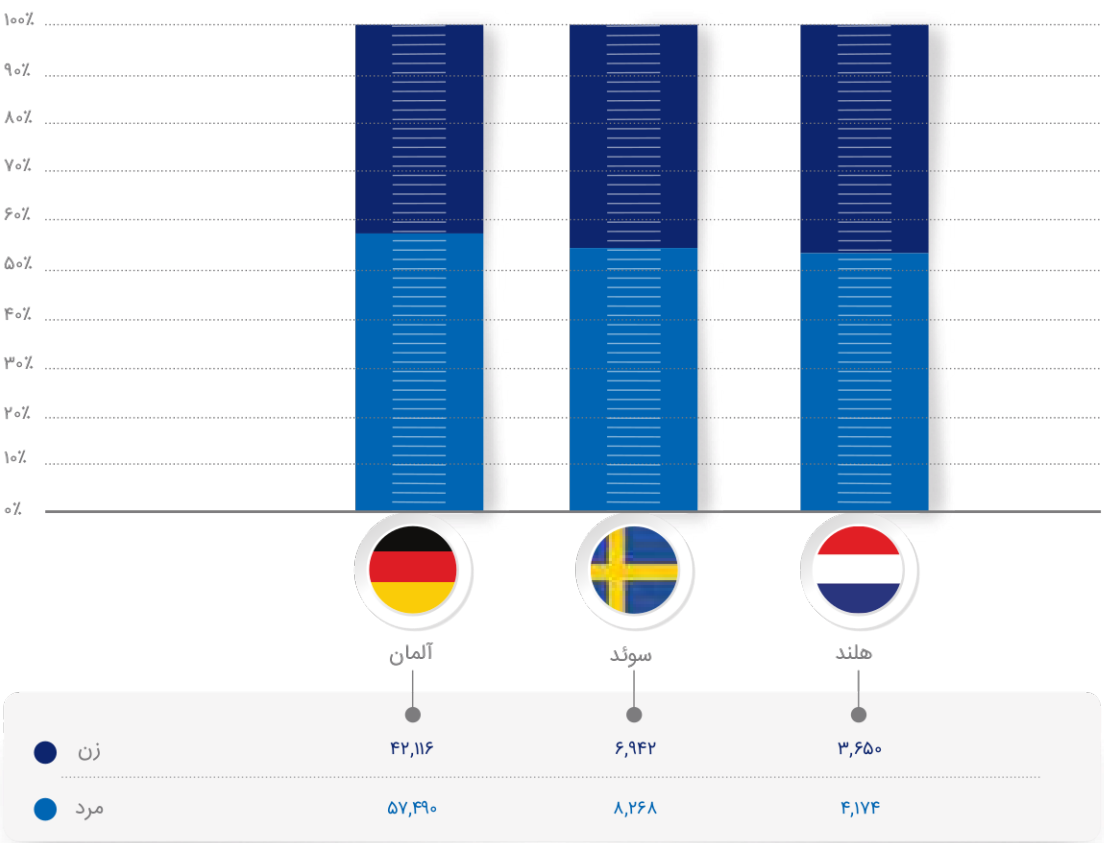

نمودار ۱۰۴- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در سال ۲۰۱۹ در سه کشور اول اتحادیه اروپا به تفکیک جنسیت

منبع: (EUROSTAT, 2020)

بـر اسـاس آمـار اتحادیـه اروپـا، پنـج کشـور با بیشـترین تعـداد مهاجـر دارای شـهروندی ایرانـی، آلمان، سـوئد، ایتالیا، فرانسـه و هلند هسـتند. در سـال ۲۰۱۹ آلمان با ۷۶ هزار و ۵۴۷ نفـر اولیـن میزبـان ایرانی‌هـا بـوده و پـس از آن بـا فاصله‌ی زیـادی، سـوئد بـا ۱۴ هـزار و ۹۹۸ نفر، ایتالیا بـا ۱۳ هزار و ۳۸۳ نفـر ، فرانسـه بـا ۱۱ هـزار و ۴۶۳ نفـر و هلنـد با ۹ هـزار و ۹۳۴ نفـر ایرانـی مقاصـد بعدی ایرانی‌هاسـت.

در سـال ۲۰۱۹، کل ایرانی‌هـای دارای اجـازه اقامـت معتبر در اتحادیـه اروپـا ۱۶۳ هـزار و ۵۵۳ نفـر بوده‌انـد؛ آمـاری کـه در سـال ۲۰۰۸ معـادل ۹۶ هـزار و ۲۴۹نفـر بوده اسـت.

بیشـترین تعداد مهاجـران ایرانی دارای اجـازه اقامت معتبر در سـال ۲۰۱۹ در چهـار کشـور اول اتحادیـه اروپـا بـر اسـاس دلیـل اقامـت به مهاجـران پناهندگـی و حمایتـی مضاعف در کشـور آلمان تعلـق دارد.

بیشـترین تعـداد مهاجران ایرانـی با اقامت معتبـر در چهار کشـور اول اتحادیـه اروپا در سـال ۲۰۱۹ بر اسـاس طـول اجازه اقامـت بـه مهاجرانـی که دوازده ماه و بیشـتر در کشـور آلمان حضـور داشـته‌اند، تعلق دارد.

- تعداد مهاجران ایرانی دارای اقامت بلندمدت در کل اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹ برابر ۴۸ هزار و ۶۶۲ نفر بوده است.

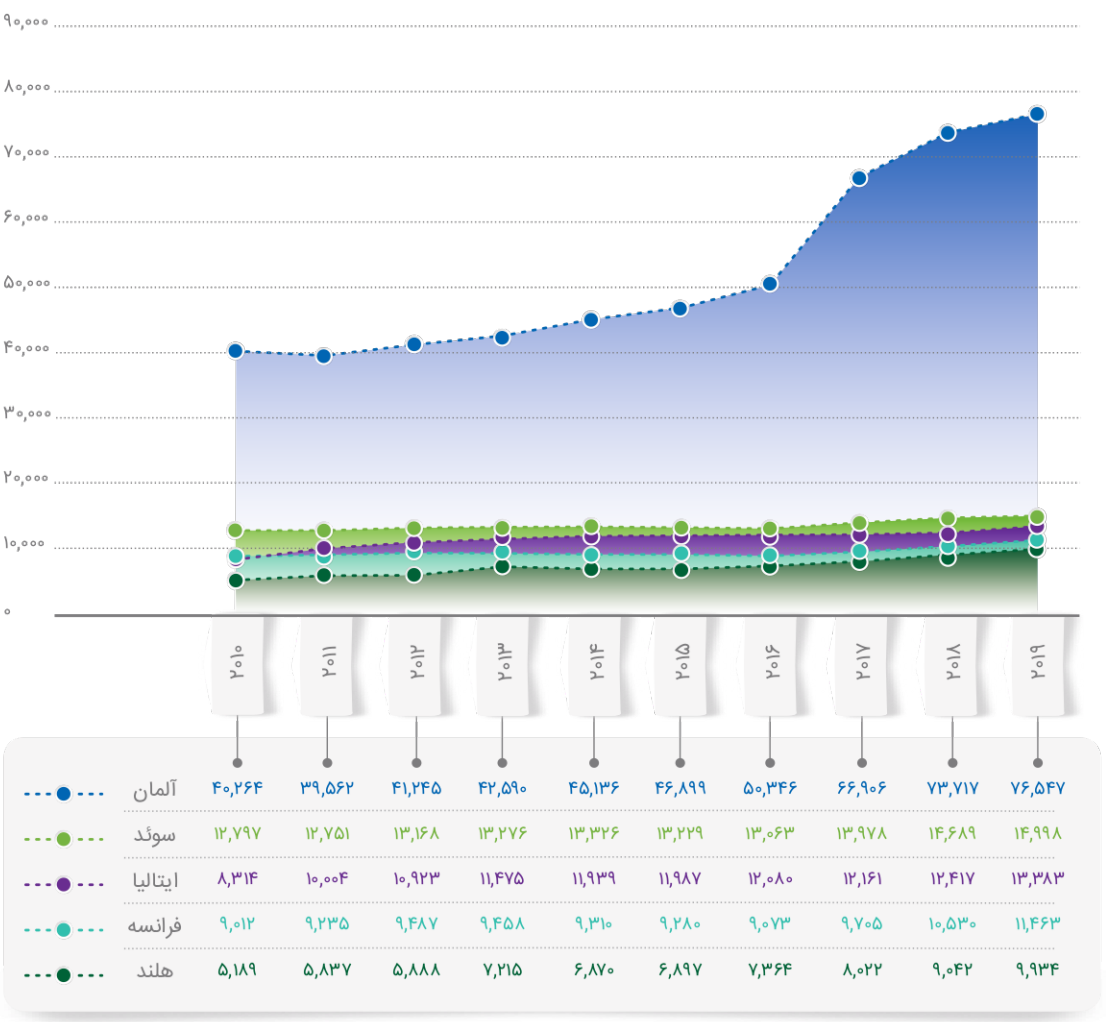

	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹
آلمان	۴۰,۲۶۴	۳۹,۵۶۲	۴۱,۲۴۵	۴۲,۵۹۰	۴۵,۱۳۶	۴۶,۸۹۹	۵۰,۳۴۶	۶۶,۹۰۶	۷۳,۷۱۷	۷۶,۵۴۷
سوئد	۱۲,۷۹۷	۱۲,۷۵۱	۱۳,۱۶۸	۱۳,۲۷۶	۱۳,۳۲۶	۱۳,۲۲۹	۱۳,۰۶۳	۱۳,۹۷۸	۱۴,۶۸۹	۱۴,۹۹۸
ایتالیا	۸,۳۱۴	۱۰,۰۰۴	۱۰,۹۲۳	۱۱,۴۷۵	۱۱,۹۳۹	۱۱,۹۸۷	۱۲,۰۸۰	۱۲,۱۶۱	۱۲,۴۱۷	۱۳,۳۸۳
فرانسه	۹,۰۱۲	۹,۲۳۵	۹,۴۸۷	۹,۴۵۸	۹,۳۱۰	۹,۲۸۰	۹,۰۷۳	۹,۷۰۵	۱۰,۵۳۰	۱۱,۴۶۳
هلند	۵,۱۸۹	۵,۸۳۷	۵,۸۸۸	۷,۲۱۵	۶,۸۷۰	۶,۸۹۷	۷,۳۶۴	۸,۰۲۲	۹,۰۴۲	۹,۹۳۴

نمودار ۱۰۵- تعداد مهاجران با تابعیت ایرانی و دارای اجازه اقامت معتبر در پنج کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

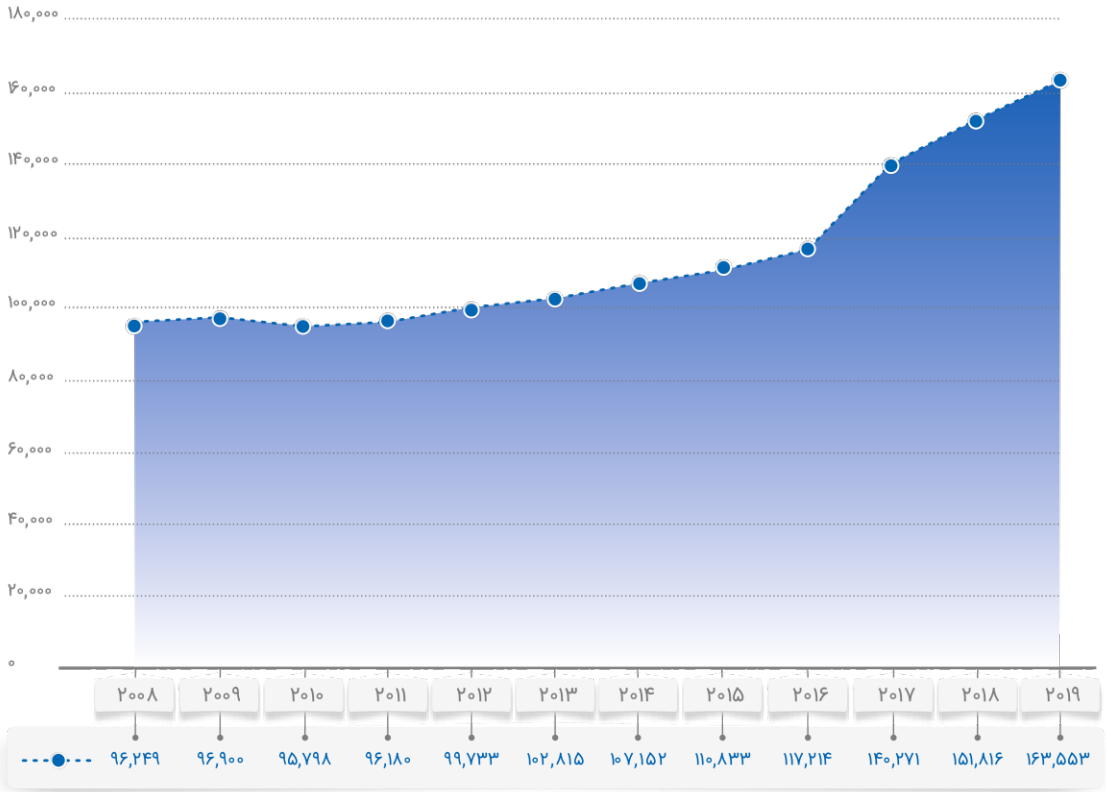

نمودار ۱۰۶- تعداد مهاجران ایرانی دارای اجازه اقامت معتبر در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

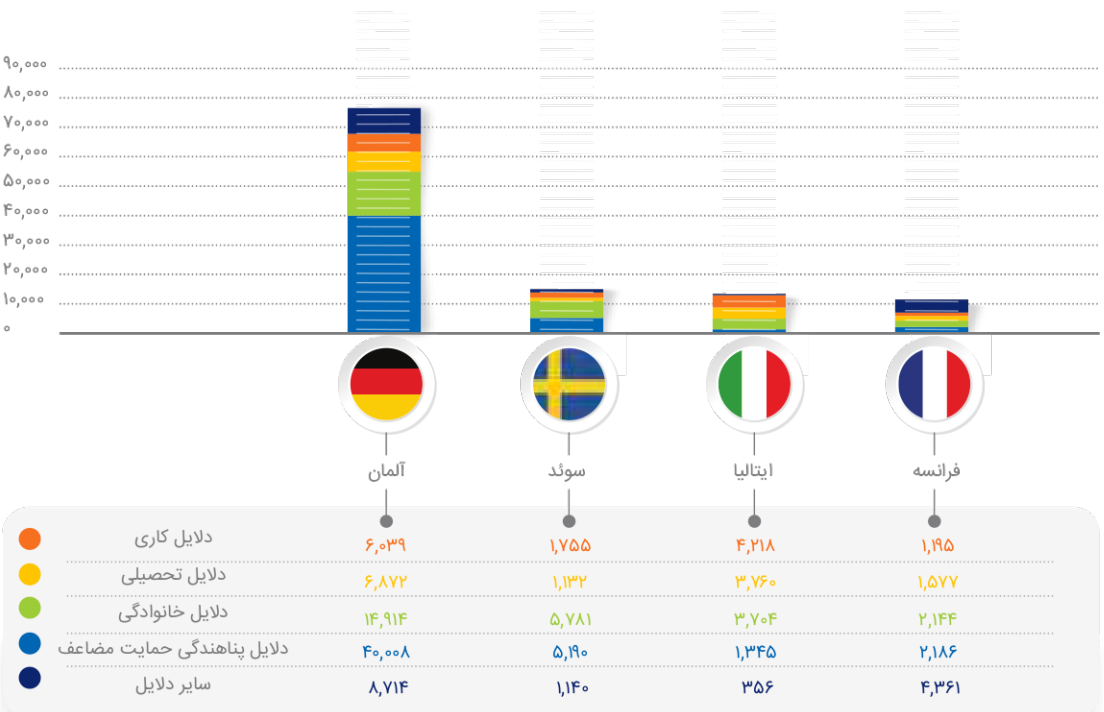

نمودار ۱۰۷- مهاجران ایرانی دارای اجازه اقامت معتبر در سال ۲۰۱۹ در چهار کشور اول اتحادیه اروپا بر اساس دلیل اقامت

منبع: (EUROSTAT, 2020)

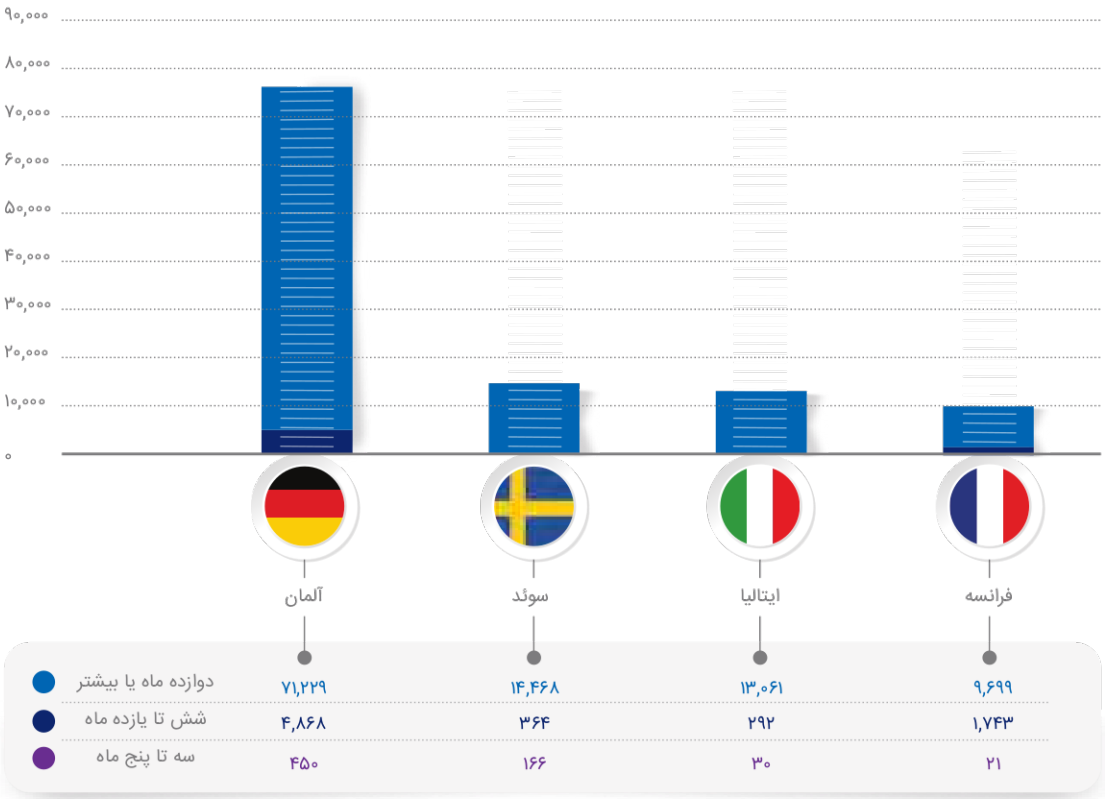

نمودار ۱۰۸- تعداد مهاجران ایرانی با اقامت معتبر در چهار کشور اول اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹ بر اساس طول اجازه اقامت

منبع: (EUROSTAT, 2020)

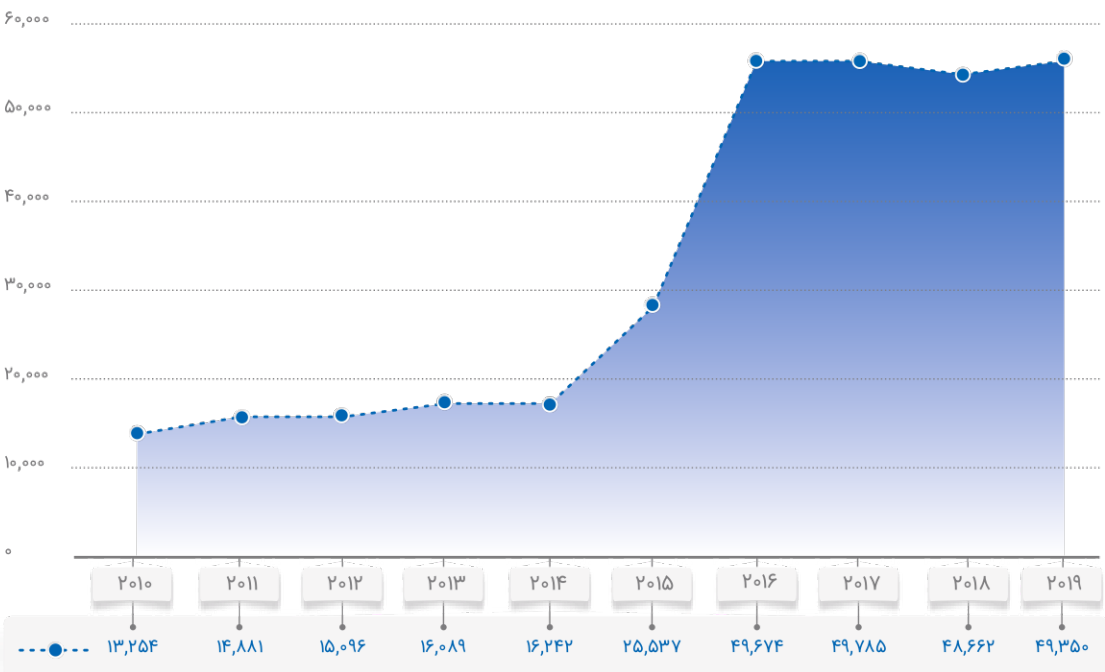

نمودار ۱۰۹- تعداد مهاجران ایرانی دارای اقامت بلندمدت در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

- بیشترین ایرانیان با اقامت بلندمدت در کشورهای آلمان، سوئد، فرانسه و ایتالیا هستند. بطوریکه در سال ۲۰۱۹ ، حدود ۲۰ هزار و ۱۹۹ نفر در آلمان اقامت بلندمدت داشته‌اند.
- تعداد ایرانی‌های دارای اجازه‌ی اقامت کاری[1] در اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۱ معادل ۸ هزار و ۴۹ نفر بوده که در سال ۲۰۱۹ به ۱۹ هزار و ۲۵۸ نفر رسیده است.
- چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها در اروپا آلمان، ایتالیا، سوئد و هلند هستند. در سال ۲۰۱۹ آلمان با ۶ هزار و ۳۹ ایرانی دارای اجازه اقامت کاری اولین میزبان ایرانی‌ها و پس از آن، ایتالیا با ۴ هزار و ۲۱۸ نفر ، هلند با ۱ هزار و ۸۱۱ نفر و سوئد با ۱ هزار و ۷۵۵ نفر میزبان‌های بعدی ایرانی‌ها برای مهاجرت کاری بوده‌اند.
- بیشترین نوع اجازه اقامت ایرانیان در اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹ از نوع اجازه اقامت یکساله و بیشتر است.
- ایرانیان در میان کشورهای اتحادیه اوپا در آلمان بیشترین اجازه اقامت را دارند.

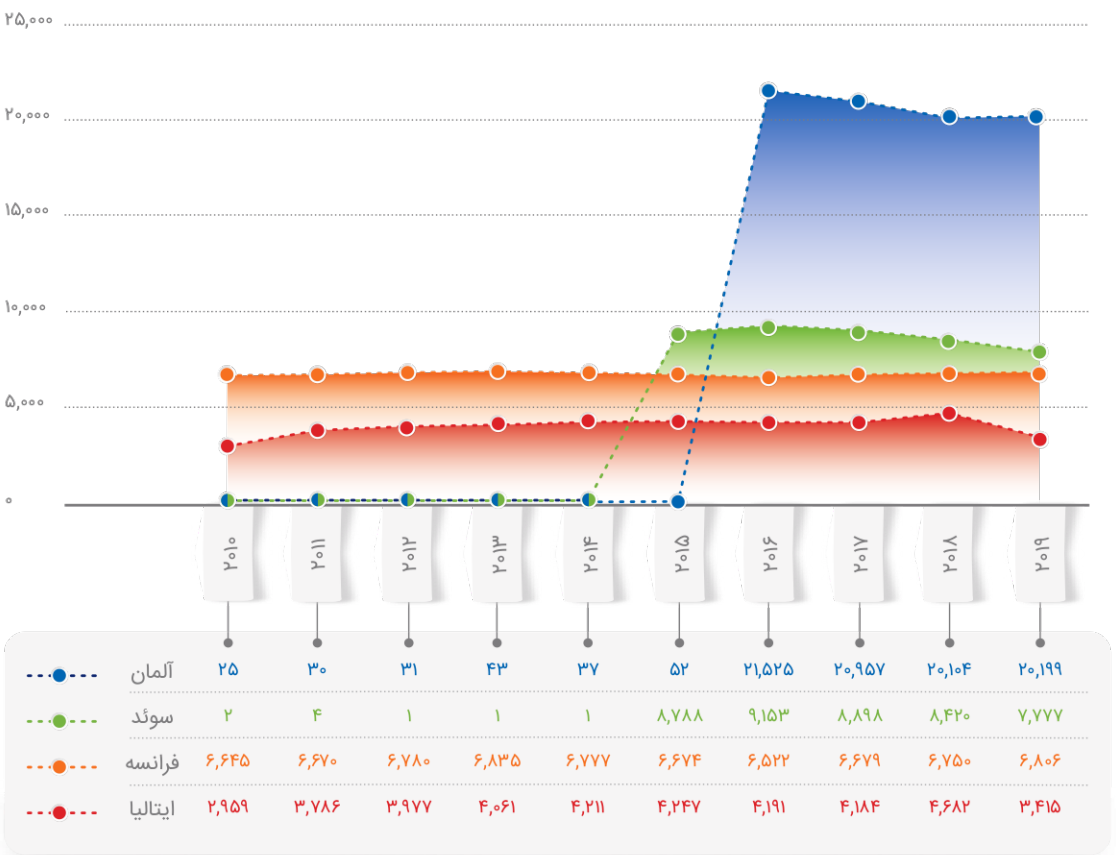

	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹
آلمان	۲۵	۳۰	۳۱	۴۳	۳۷	۵۲	۲۱,۵۲۵	۲۰,۹۵۷	۲۰,۱۰۴	۲۰,۱۹۹
سوئد	۲	۴	۱	۱	۱	۸,۷۸۸	۹,۱۵۳	۸,۸۹۸	۸,۴۲۰	۷,۷۷۷
فرانسه	۶,۶۴۵	۶,۶۷۰	۶,۷۸۰	۶,۸۳۵	۶,۷۷۷	۶,۶۷۴	۶,۵۲۲	۶,۶۷۹	۶,۷۵۰	۶,۸۰۶
ایتالیا	۲,۹۵۹	۳,۷۸۶	۳,۹۷۷	۴,۰۶۱	۴,۲۱۱	۴,۲۴۷	۴,۱۹۱	۴,۱۸۴	۴,۶۸۲	۳,۴۱۵

نمودار ۱۱۰- مهاجران ایرانی دارای اقامت بلند مدت در چهار کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

2. Residence permit with employment resion

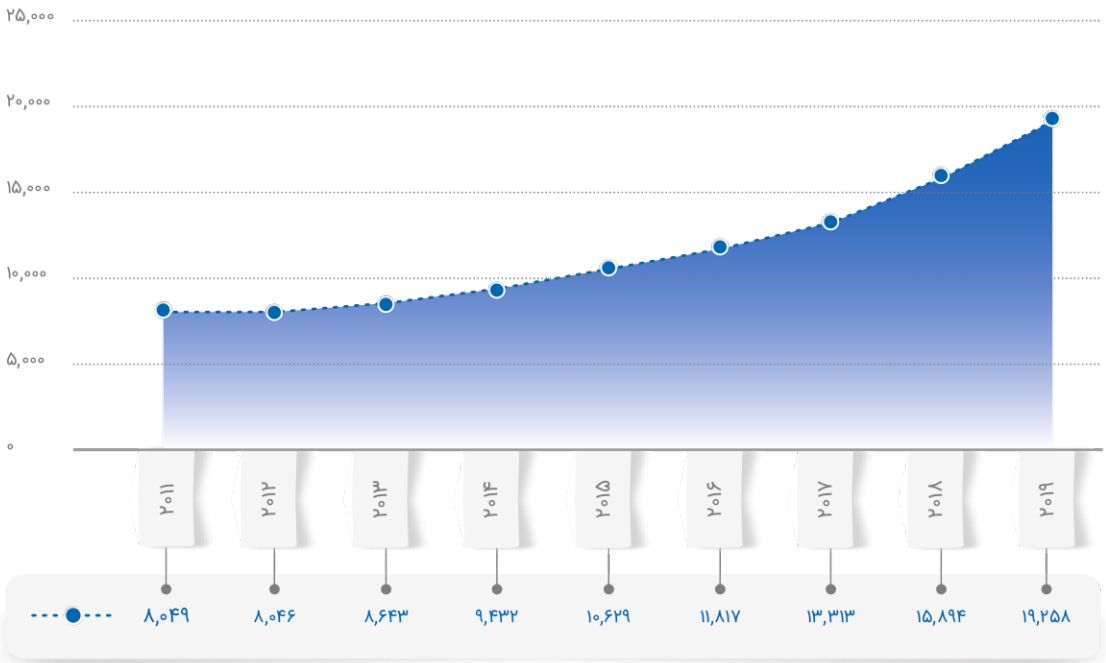

نمودار ۱۱۱- مهاجران ایرانی دارای اقامت کاری در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

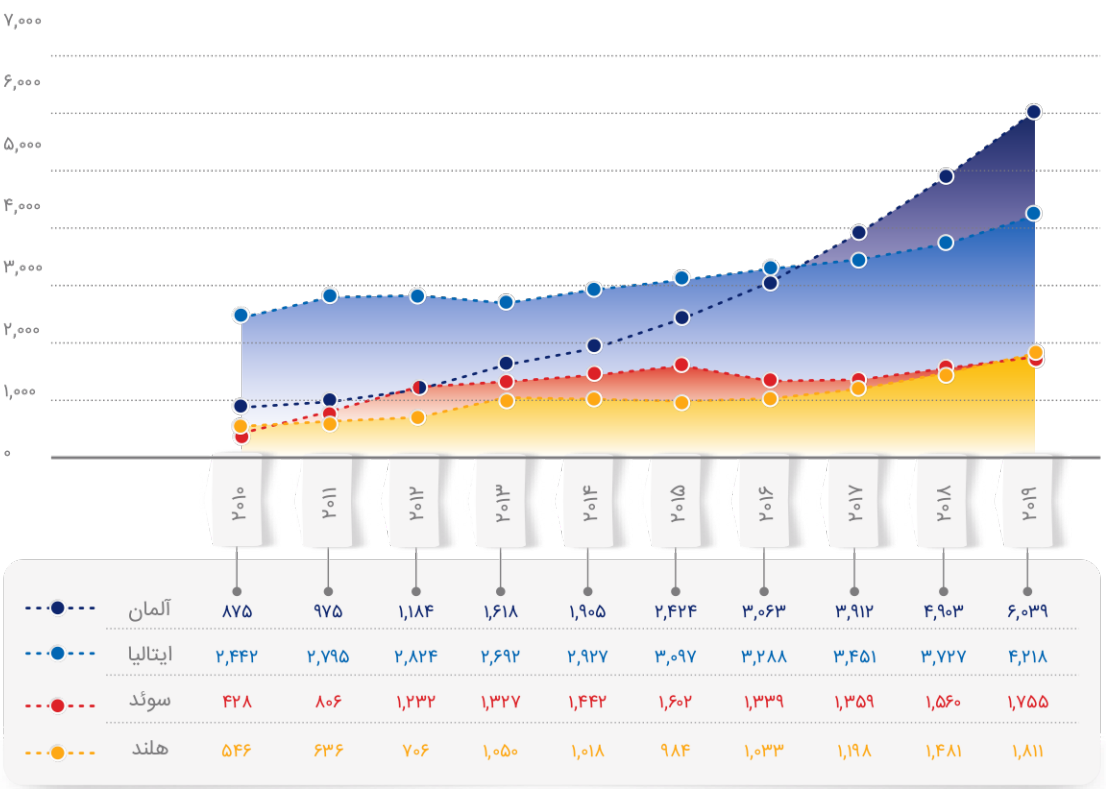

نمودار ۱۱۲- مهاجران ایرانی با اقامت کاری در چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها در اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

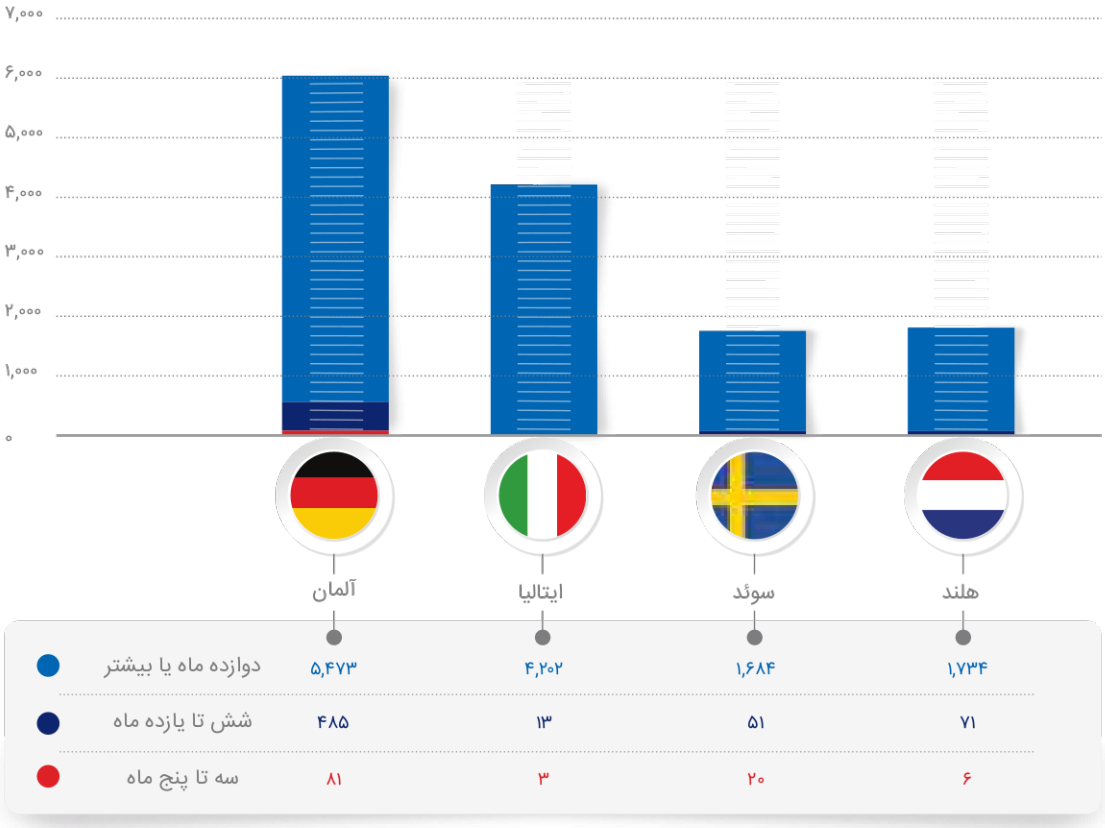

نمودار ۱۱۳- مهاجران ایرانی با اقامت کاری در چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها براساس طول اجازه اقامت در سال ۲۰۱۹

منبع: (EUROSTAT, 2020)

■ ویزای شنگن

منطقه شنگن شامل ۲۶ کشور اروپایی است که مرزهای داخلی خود را برای جابجایی آزاد و بدون محدودیت با قوانین و سیستم قضایی مشترک برای کنترل مرزهای خارجی مدیریت می‌کنند. منطقه‌ی شنگن، بیشتر کشورهای اتحادیه اروپا، به جز ایرلند، رومانی، بلغارستان، کرواسی و قبرس را شامل می‌شود. همچنین کشورهایی مانند نروژ، ایسلند، سوئیس و لیختن اشتاین نیز اگرچه اعضای اتحادیه اروپا نیستند، بخشی از منطقه شنگن هستند .

- در سال ۲۰۲۰، بیشترین درخواست ویزای شنگن ثبت‌شده و همچنین تعداد ویزای شنگن صادر شده برای ایرانیان، متعلق به کشورهای آلمان، فرانسه و ایتالیا بوده است.
- تعداد درخواست‌های ثبت شده ایرانیان و ویزاهای صادر شده برای آنان در عمده کشورهای منطقه شنگن در سال ۲۰۲۰ نسبت به ۲۰۱۹، حدود ۸۰ درصد کاهش یافته است.

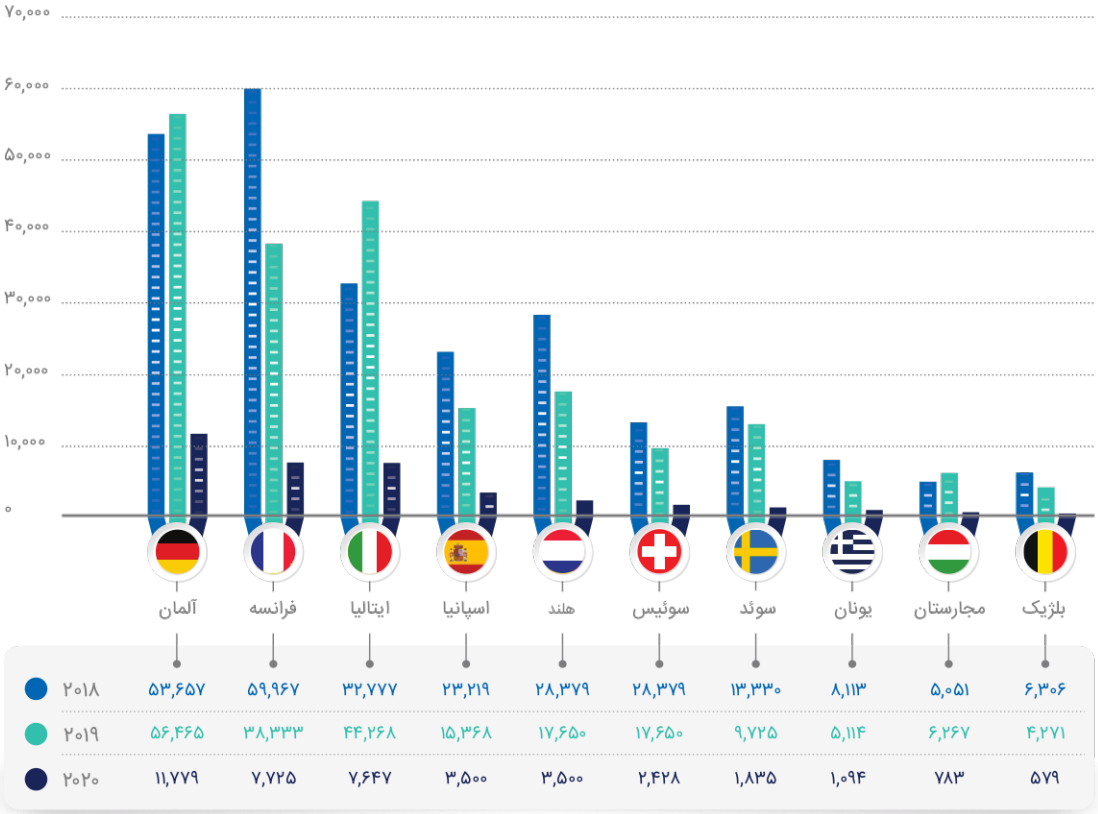

نمودار ۱۱۴- تعداد درخواست ثبت شده برای ویزای شنگن از سوی ایرانیان در ده کشور اول (۲۰۲۰ -۲۰۱۸)

منبع:(Schengen Visa Info, 2020)

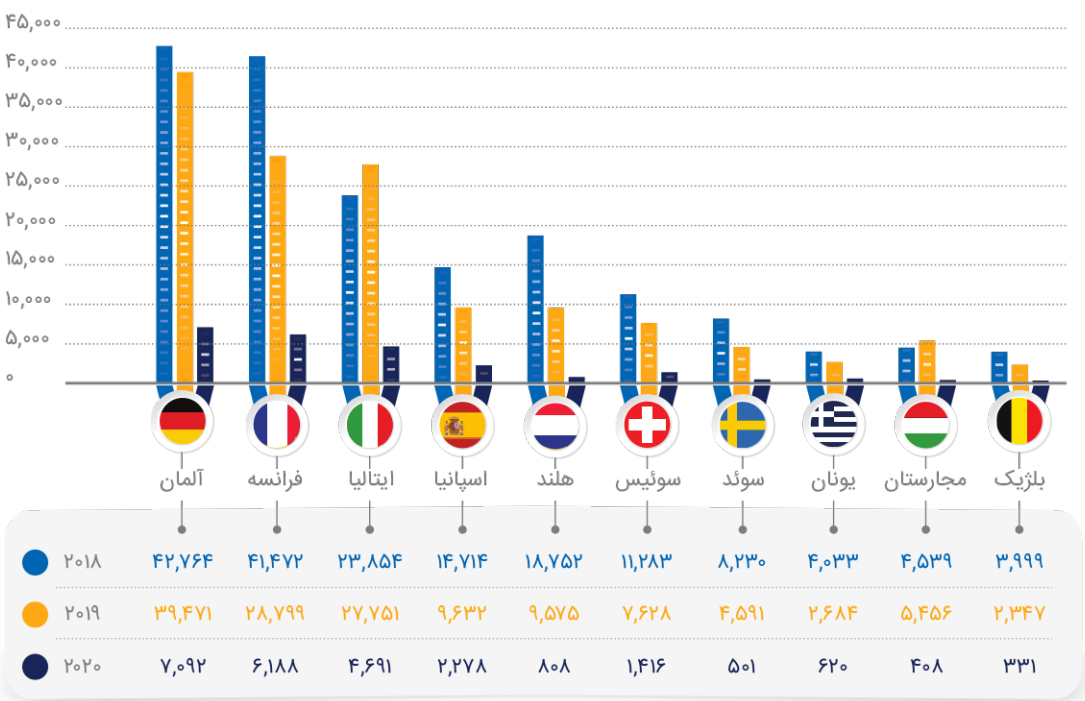

نمودار ۱۱۵- تعداد ویزای شنگن صادر شده برای ایرانیان در ده کشور اول (۲۰۲۰ - ۲۰۱۸)

منبع: (Schengen Visa Info, 2020)

■ ایرانیان در انگلستان

انگستان دومین مقصد مهاجرتی ایرانی‌ها در اروپا است و در حال حاضر حدود ۸۳ هزار و ۵۳۱ ایرانی در این کشور زندگی می‌کنند. طبق تخمین سازمان ملل متحد، جمعیت ایرانیان در انگلستان در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی، حدود ۷ درصد کاهش داشته است.

- تعداد درخواست شهروندی انگلستان توسط ایرانی‌ها در سال ۲۰۲۰ میلادی یک هزار و ۹۹۳ درخواست بوده است که نسبت به سال ۲۰۱۹ در حدود ۳۹ درصد کاهش داشته است.
- تعداد شهروندی اعطا شده به ایرانی‌ها در انگلستان در سال ۲۰۲۰ میلادی، یک هزار و ۷۵۲ بوده است که نسبت به سال ۲۰۱۹، حدود ۱۴ درصد کاهش داشته است.
- تعداد ویزای صادر شده برای ایرانی‌ها در انگلستان در سال ۲۰۲۰ میلادی۴ هزار و ۲۴ ویزا بوده است. آماری که در سال ۲۰۱۱ معادل ۲۷ هزار و ۱۴۹ ویزا بوده ولی در ۲۰۱۲ و در پی حمله به سفارت انگلستان در تهران در ماه نوامبر این سال، با کاهشی ۵۸ درصدی به ۱۱ هزار و ۳۷۷ ویزا رسیده است. تعداد صدور ویزا از آن پس تغییر چندانی نکرده و بیشترین تعداد پس از آن مربوط به سال ۲۰۱۷ با ۱۳ هزار و ۸۱۶ ویزا است.
- این میزان در سال ۲۰۲۰ با کاهش ۶۹ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۹ به ۴ هزار و ۲۴ ویزا رسیده است. این آمار شامل ویزاهای کاری، تحصیلی، خانوادگی، توریستی، مسافران ترانزیتی و سایر ویزاها نیز می‌شود.
- در سال‌های اخیر در بین انواع ویزای تحصیلی، خانوادگی، کاری (درخواست‌کننده اصلی و همراهان) و دیگر ویزاها، ویزاهای تحصیلی و خانوادگی بیشترین متقاضی را به خود اختصاص داده است.
- ویزاهای صادره برای ایرانیان که به تدریج از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹ رو به افزایش بوده است در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی، ۲۳ درصد کاهش داشته است.
- صدور ویزاهای مسافرتی و ترانزیتی ۳۴ درصد، کاری ۴۹ درصد، خانوادگی ۱۹ درصد و تحصیلی ۷ درصد نسبت به ۲۰۱۹ کاهش داشته است.

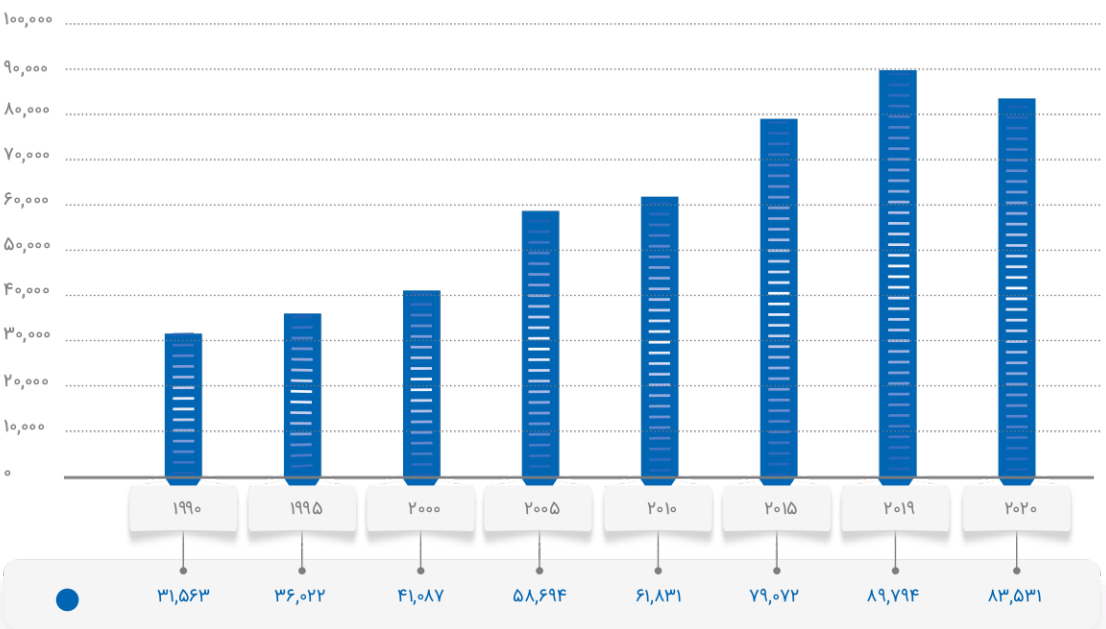

نمودار ۱۱۶- جمعیت مهاجران ایرانی در انگلستان (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰)

منبع: (UNDESA, 2020)

نمودار ۱۱۷- تعداد درخواست و صدور سالانه‌ی شهروندی انگلستان برای ایرانی‌ها (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)

منبع: (Home Office, 2021a)

نمودار ۱۱۸- تعداد صدور سالانه ویزا برای ایرانی‌ها در انگلستان (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)

منبع: (Home Office, 2021b)

- صدور ویزای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان، در سال ۲۰۲۰ میلادی ۴۵۹ ویزای کاری بوده است که نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی، حدود ۵۰ درصد کاهش داشته است.
- این درحالی است که در سه ساله منتهی به سال ۲۰۱۹ میلادی، صدور ویزای کاری برای ایرانیان در انگلستان صعودی بوده است.

ذکر این نکته ضروری است که در نمودار ۱۲۰ اعداد با در نظر گرفتن خانواده‌ها و همراهان فردی است که برای کار درخواست ویزا کرده است که در نمودار ۱۲۱ این تعداد به تفکیک درخواست‌کننده اصلی و همراهان او آمده است.

ویزاهای کاری انگلستان را می‌توان به چهار دسته کلی تقسیم کرد: ۱. ویزاهای کاری کوتاه مدت؛ ۲. ویزاهای کاری بلند مدت؛ ۳. ویزاهای سرمایه‌گذاری، کارآفرینی، کسب‌وکار و استعدادها و ۴. ویزاهای کاری دیگر. در حال حاضر ویزای بلند مدت نیروی کار (ماهر)[1] بیشترین صدور ویزای کاری ایرانی‌ها در انگلستان را تشکیل می‌دهد. ویزاهای کوتاه مدت نیروی کار خلاق یا ورزشی[2] و نیروی کار خانگی[3] نیز از دیگر ویزاهای پرتعداد ایرانی‌هاست.

در نمودار ۱۲۲ روند صدور این ویزاها و نیز دو ویزای سرمایه‌گذاری[4] و کارآفرینی[5] و نسبت آن‌ها به یکدیگر نشان داده شده است. گفتنی است دو ویزای سرمایه‌گذاری و کارآفرینی از سال ۲۰۱۹ منقضی شده‌اند و جای خود را به دو ویزای بلندمدت نوآور[6] و استارتاپ ویزا[7] داده‌اند (GOV.UK, 2020). آمار نمودار ۱۲۲ مربوط به درخواست‌کنندگان اصلی ویزا بدون در نظر گرفتن خانواده‌های آن‌هاست.

ویزای اقامت اعطا شده به ایرانی‌ها در انگلستان بر حسب ملیت در سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۹ به غیر از سال ۲۰۱۰ (سال ۸۸-۸۹ شمسی) که جهش بالایی داشته بین ۲ تا ۴ هزار بوده است، در سال‌های اخیر تا ۲۰۱۹ افزایشی بوده ولی در ۲۰۱۹ کاهش یافته است.

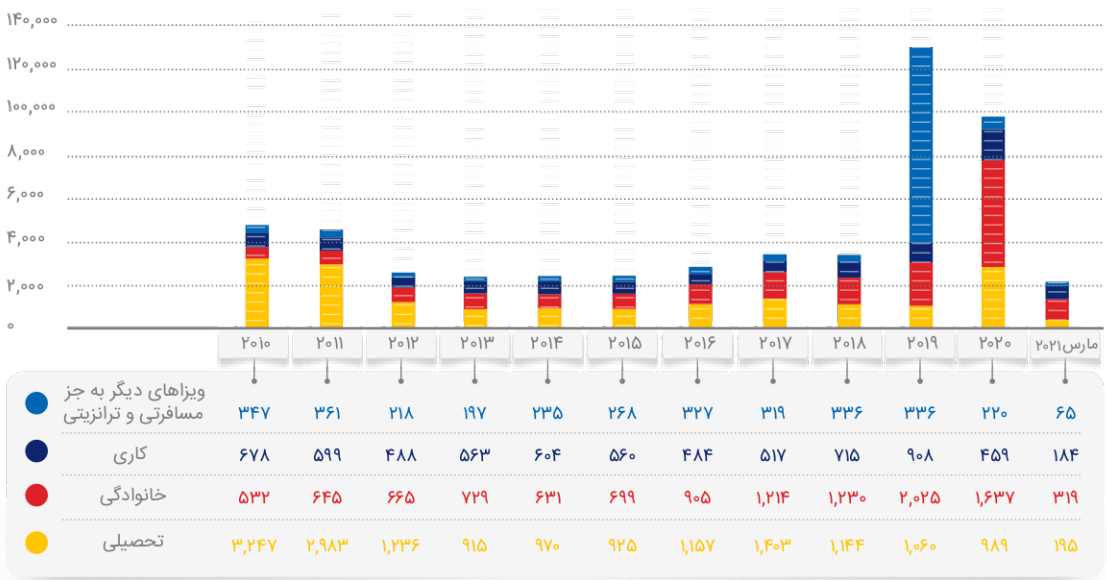

	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	مارس۲۰۲۱
ویزاهای دیگر به جز مسافرتی و ترانزیتی	۳۴۷	۳۶۱	۲۱۸	۱۹۷	۲۳۵	۲۶۸	۳۲۷	۳۱۹	۳۳۶	۳۳۶	۲۲۰	۶۵
کاری	۶۷۸	۵۹۹	۴۸۸	۵۶۳	۶۰۴	۵۶۰	۴۸۴	۵۱۷	۷۱۵	۹۰۸	۴۵۹	۱۸۴
خانوادگی	۵۳۲	۶۴۵	۶۶۵	۷۲۹	۶۳۱	۶۹۹	۹۰۵	۱,۲۱۴	۱,۲۳۰	۲,۰۲۵	۱,۶۳۷	۳۱۹
تحصیلی	۳,۲۴۷	۲,۹۸۳	۱,۲۳۶	۹۱۵	۹۷۰	۹۲۵	۱,۱۵۷	۱,۴۰۳	۱,۱۴۴	۱,۰۶۰	۹۸۹	۱۹۵

نمودار ۱۱۹- وضعیت ایرانی‌ها در انگلستان براساس انواع ویزا (۲۰۱۰ - مارس۲۰۲۱)

منبع: (Home Office, 2021b)

1. General work visa (Tier 2)
2. Creative and Sporting visa (Tier 5)
3. Domestic Workers in a Private Household visa
4. Investor visa (Tier 1)
5. Entrepreneur visa (Tier 1)
6. Innovator visa
7. Start-up visa

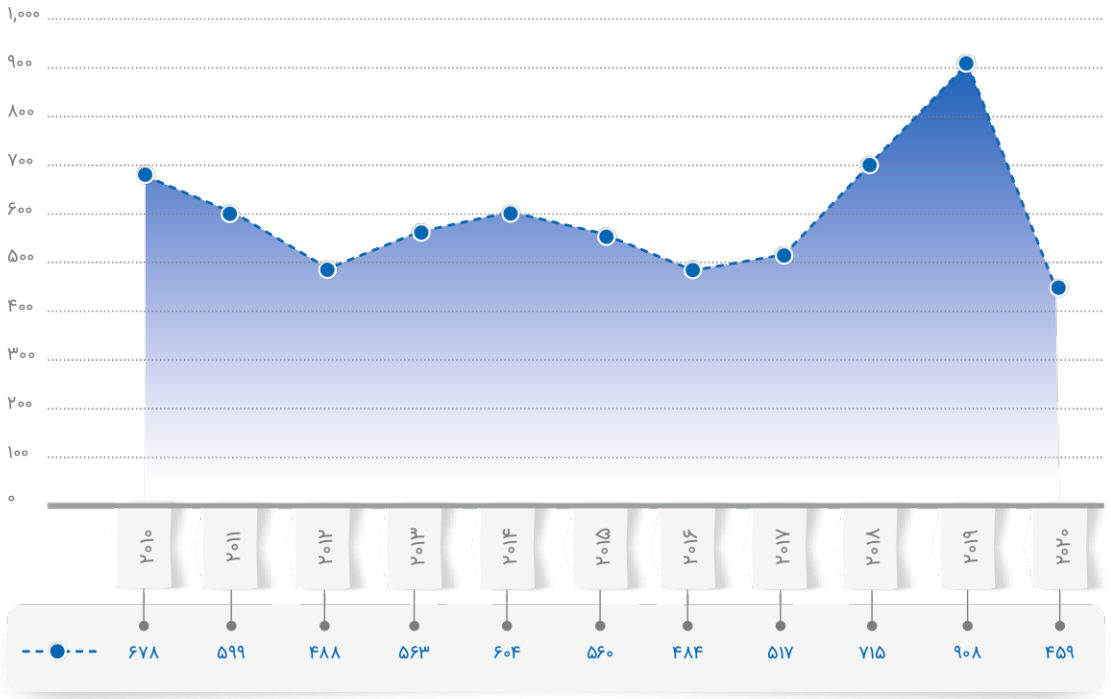

نمودار ۱۲۰- صدور ویزای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)

منبع: (Home Office, 2021b)

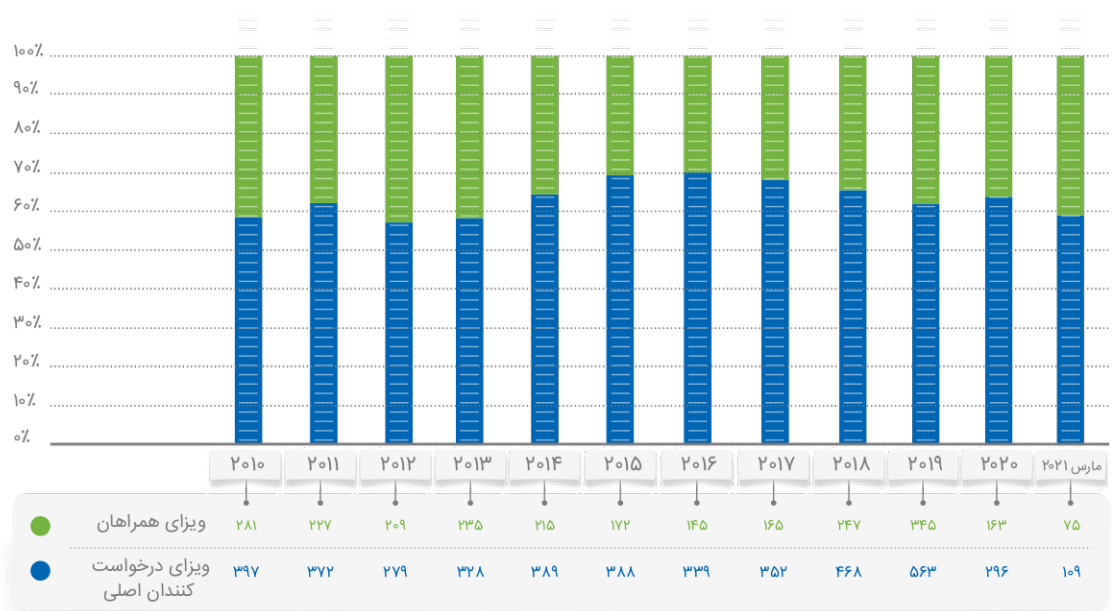

نمودار ۱۲۱- صدور سالانه ویزاهای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان به تفکیک درخواست‌کننده اصلی ویزا و همراهان (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)

منبع: (Home Office, 2021b)

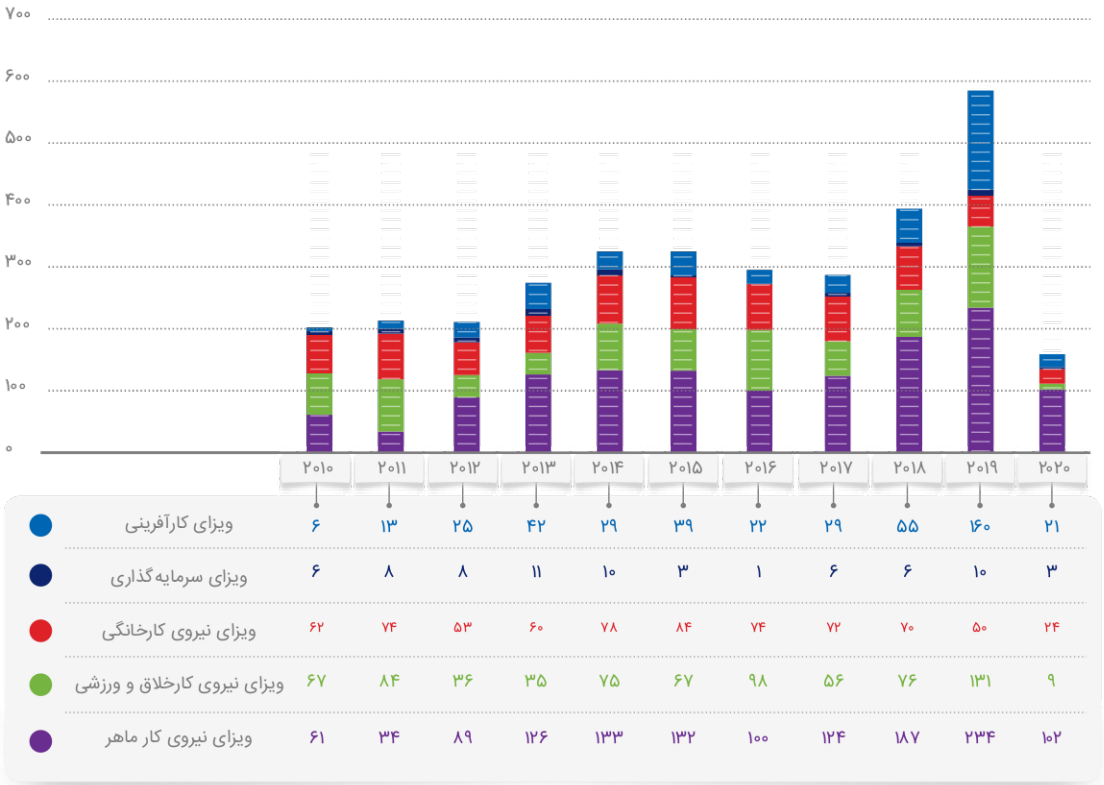

نمودار ۱۲۲- صدور ویزاهای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان به تفکیک انواع ویزای کاری (۲۰۱۰ - مارس ۲۰۲۱)

منبع: (Home Office, 2021b)

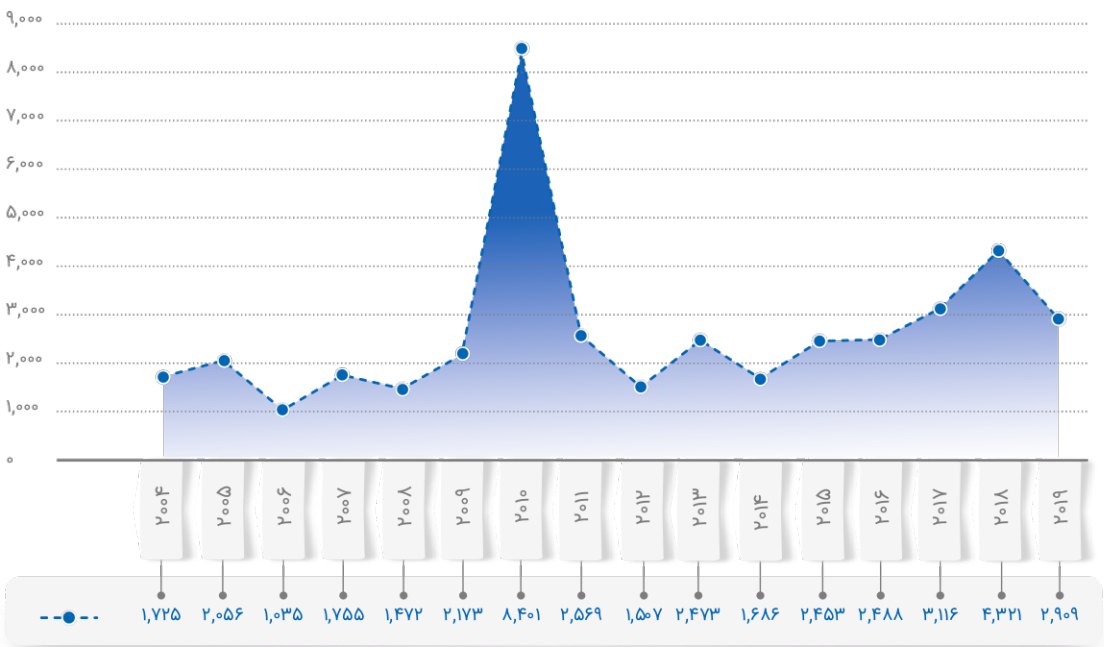

نمودار ۱۲۳- تعداد ویزای اقامت اعطا شده به ایرانی‌ها در انگلستان بر حسب ملیت (۲۰۱۹ - ۲۰۰۴)

منبع: (Home Office, 2020b)

■ ایرانیان در آلمان

- کشور آلمان اولین مقصد ایرانی‌ها برای مهاجرت به اروپاست.
- جمعیت ایرانیان ساکن آلمان در سال ۲۰۲۰ میلادی ۱۵۲ هزار و ۹۰۵ نفر بوده است.

دریافت سالانه‌ی شهروندی آلمان از سوی ایرانیان در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۳ هزار و ۸۱۰ نفر بوده است که نسبت به سال‌های پیشین روندی افزایشی داشته است. در سال‌های اخیر اعطای شهروندی به ایرانیان از سوی آلمان روند افزایشی داشته است.

- صدور سالانه شهروندی آلمان برای مهاجران خارجی در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۱۲۸ هزار و ۹۰۵ نفر بوده است که نسبت به سال ۲۰۱۸ میلادی، حدود ۱۵ درصد رشد داشته است.
- این درحالی است اعطای شهروندی به ایرانیان در این کشور در سال ۲۰۱۹، نسبت به سال ۲۰۱۸ میلادی ۲۴ درصد رشد داشته و از رشد متوسط اعطای شهروندی به مهاجران خارجی در این کشور، حدود ۱۰ درصد رشد بیشتری یافته است.

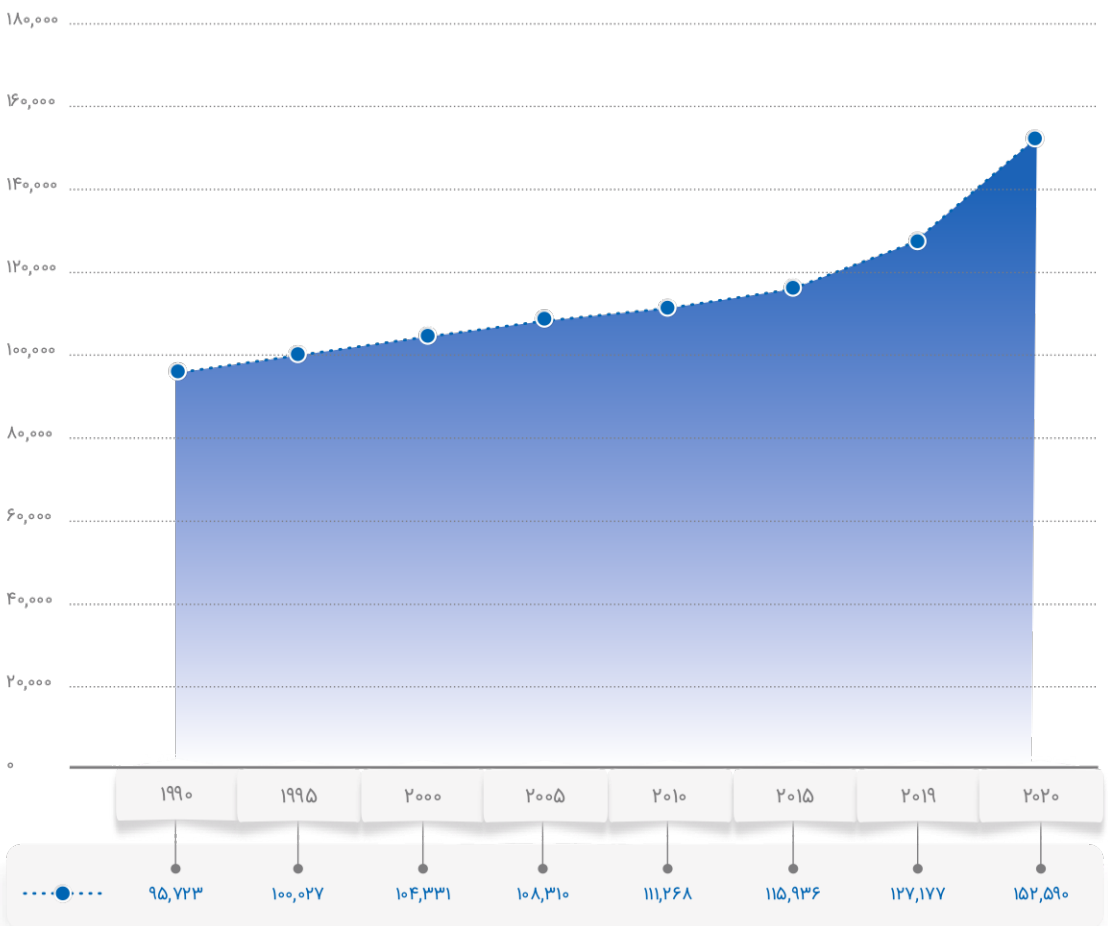

نمودار ۱۲۴- جمعیت ایرانیان ساکن آلمان (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰)

منبع: (UNDESA, 2020)

مهاجـران در کشـور آلمـان را می‌تـوان بـر اسـاس وضعیت اقامـت بـه دو دسـته اصلی تقسـیم کرد:

- افرادی که به مجوز اقامت نیاز ندارند؛
- افرادی که به مجوز اقامت نیاز دارند؛

افـرادی کـه اساسـا نیـاز بـه مجـوز اقامـت ندارنـد خـود شـامل دو دسـته از مهاجران می‌شـوند: اول، افرادی که تحت قوانیـن اتحادیـه اروپـا اجـازه رفـت و آمـد آزادانـه در آلمـان را دارنـد[1] و دوم، خارجی‌هـای بی‌مـکان و افـرادی کـه طبـق قوانیـن از نیـاز به داشـتن عنـوان اقامتـی معاف‌انـد.[2] افرادی کـه بـه مجوز اقامـت نیاز دارنـد اکثریـت مهاجران را تشـکیل می‌دهنـد. ایـن دسـته از مهاجـران خـود بـه سـه بخـش تقسـیم می‌شـوند: افـرادی که مجـوز اقامت دارنـد، افرادی که مجـوز اقامـت ندارند، افـرادی که درخواسـت مجـوز داده‌اند. آن‌هایـی کـه مجوز اقامـت دارند، یا اقامتشـان موقت اسـت یـا دائم. افـرادی که اقامتشـان موقت اسـت، بر اسـاس علت اقامـت بـه پنـج دسـته تقسـیم می‌شـوند: تحصیلـی، کاری، بشردوسـتانه، خانوادگی و اقامت براسـاس حـق ویژه. افرادی کـه مجـوز اقامـت ندارنـد بـه سـه بخش تقسـیم می‌شـوند: افـرادی کـه به طـور موقت از دیپـورت تعلیق شـده‌اند، افرادی کـه اجـازه مانـدن دارنـد و افـرادی کـه دو وضعیـت دیگـر را ندارند.

- تعداد ایرانی‌های دارای مجوز اقامت دائم در آلمان در سال ۲۰۱۹ میلادی برابر بود با ۲۱ هزار و ۸۵۵ نفر؛
- تعداد کل ایرانی‌های دارای مجوز اقامت موقت در آلمان در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۵۸ هزار و ۳۴۰ بوده است.
- بیشترین تعداد ایرانی‌های با مجوز اقامت موقت در آلمان در سال ۲۰۱۹ افراد با مجوز موقت بشردوستانه است که نسبت به سایر اقامت‌های موقت از سال ۲۰۱۶ رشد نمایی داشته است.

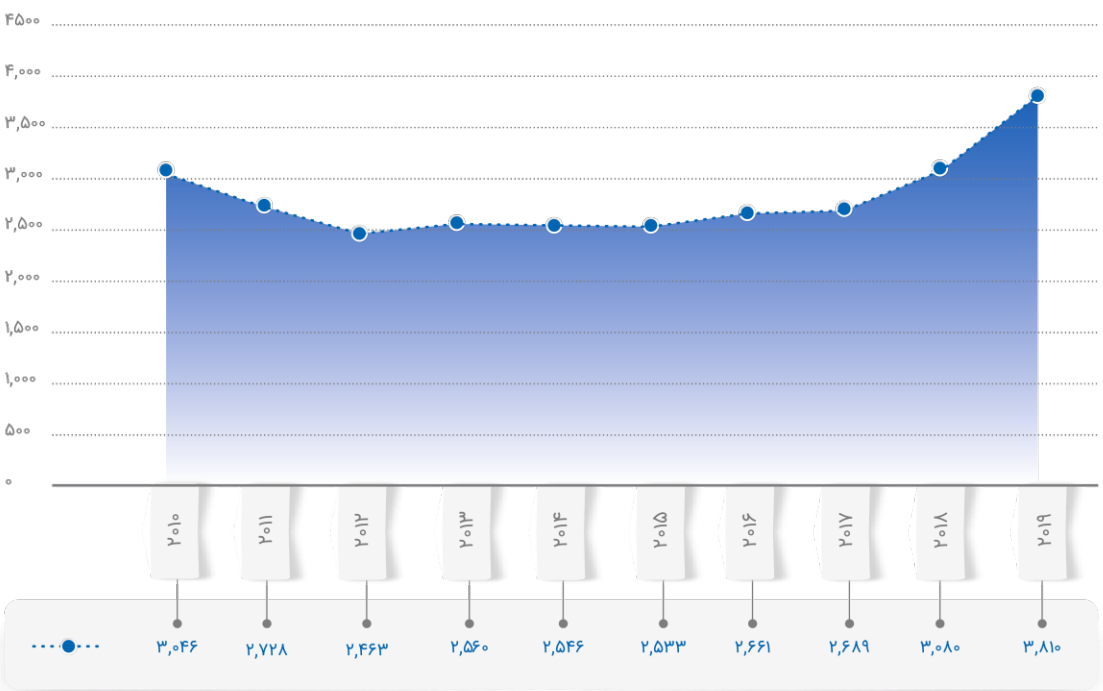

نمودار ۱۲۵- دریافت سالانه شهروندی آلمان از سوی ایرانیان (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (DESTATIS, 2020a)

1. Freedom of movement according to EU law
2. Exempt from the requirement to have residence title, displaced foreigners

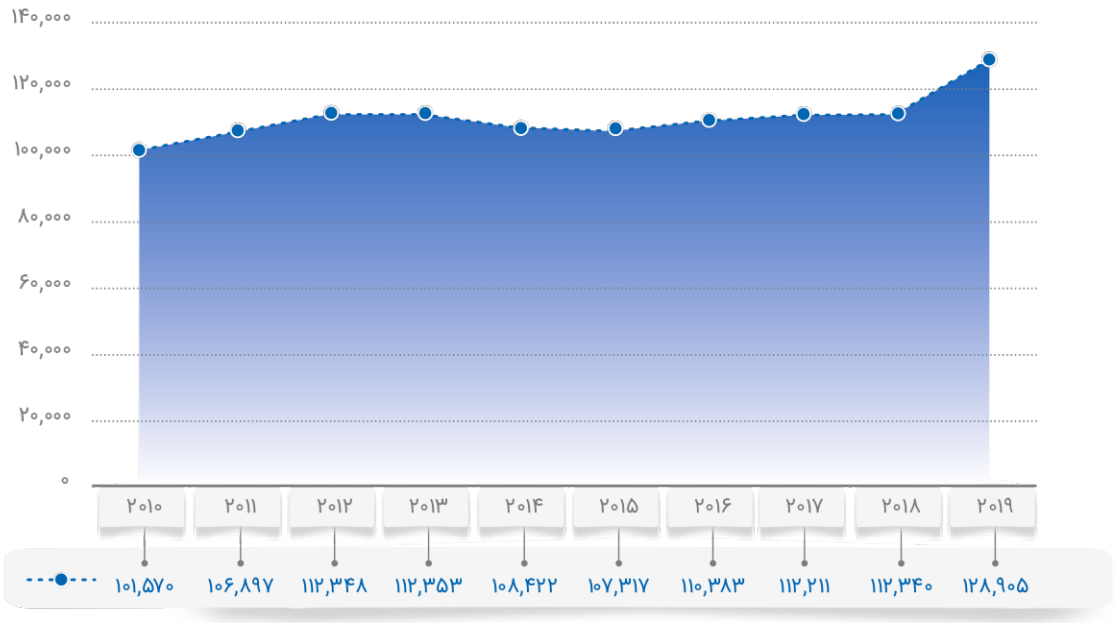

نمودار ۱۲۶- صدور سالانه شهروندی آلمان برای مهاجران خارجی (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (DESTATIS, 2020a)

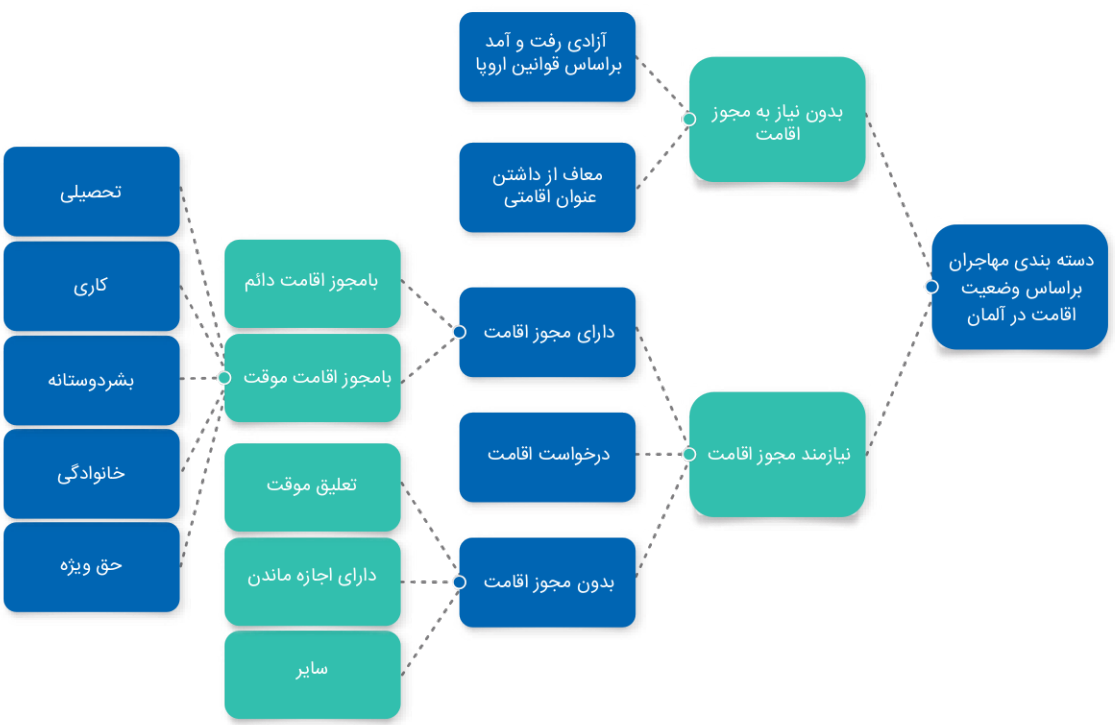

شکل ۸- دسته‌بندی مهاجران براساس وضعیت اقامت در آلمان

منبع: (BAMF, 2018)

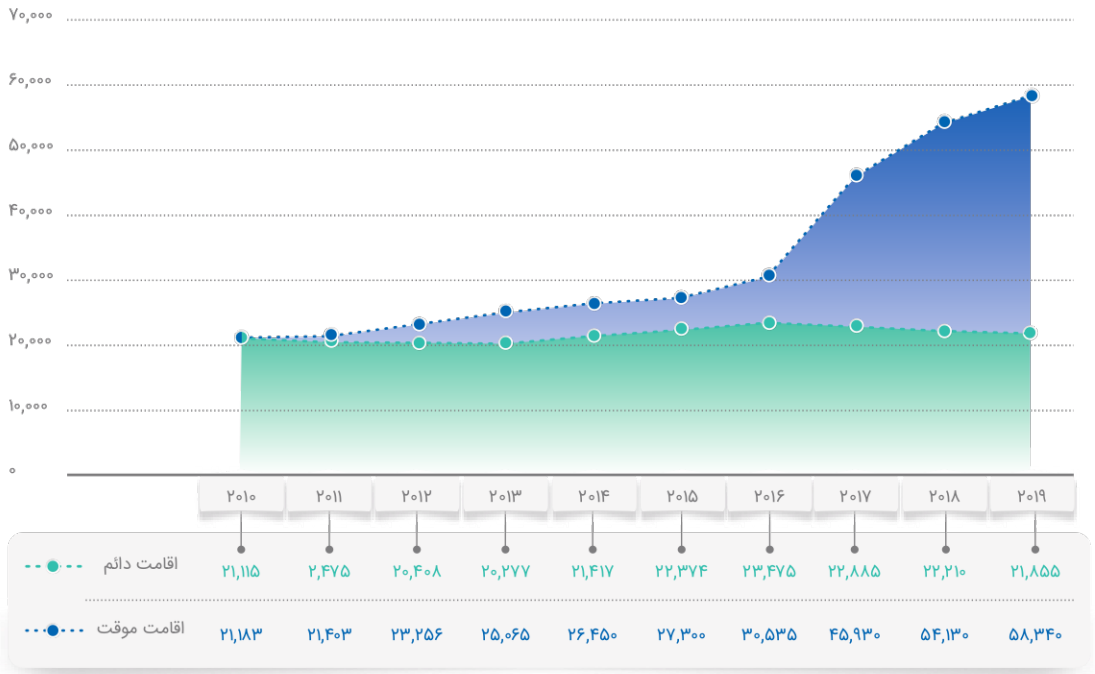

نمودار ۱۲۷- تعداد کل ایرانی‌های دارای مجوز اقامت دائم و موقت در آلمان (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (DESTATIS, 2020b)

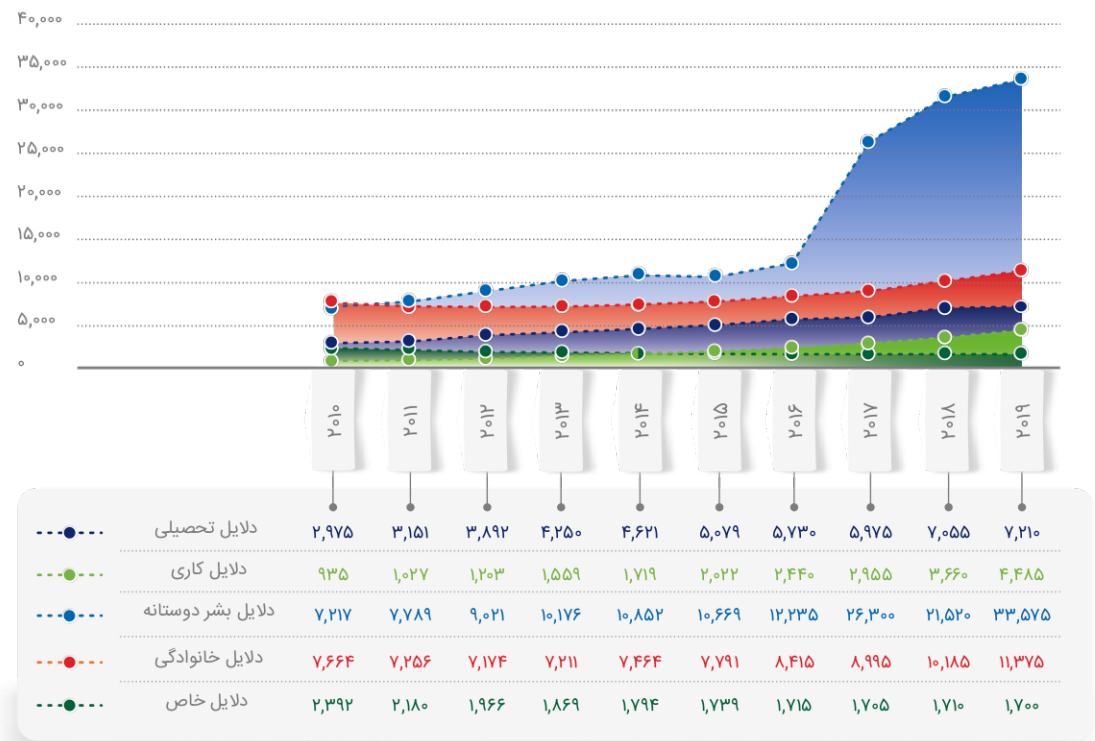

نمودار ۱۲۸- روند تغییرات تعداد ایرانی‌های با مجوز اقامت موقت در آلمان (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع:(DESTATIS, 2020b)

■ ایرانیان در ترکیه

جمعیت مهاجران ایرانی در ترکیه در سال ۲۰۲۰ میلادی ۸۴ هزار و ۲۷۰ نفر بوده است. این جمعیت از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰ چهار برابر افزایش داشته است ولی نسبت به سال ۲۰۱۹ افزایش چندانی نداشته است.

- تعداد مهاجران وارد شده به کشور ترکیه با تابعیت ایران در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۴۲ هزار و ۳۵۱ نفر بود که نسبت به سال‌های اخیر افزایش داشته است.
- تعداد خروج شهروندان ایرانی از ترکیه در سال ۲۰۱۹ میلادی ۱۸ هزار و ۴ نفر بوده که نسبت به سال ۲۰۱۸ تقریباً دو برابر افزایش یافته است.
- تعداد جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه بر اساس سال اخذ اقامت در سال ۲۰۱۹ معادل ۴۲ هزار و ۵۳۲ نفر بوده است.
- در سال ۲۰۱۹ نسبت به ۲۰۱۸ اخذ اقامت ایرانیان در این کشور بیش از دو برابر شده، و در سال ۲۰۱۸ نسبت به ۲۰۱۷ نیز اخذ اقامت حدوداً دو برابر رشد داشته است. این درحالی است که در سال‌های پیش از آن این رشد به کندی صورت می‌گرفت.

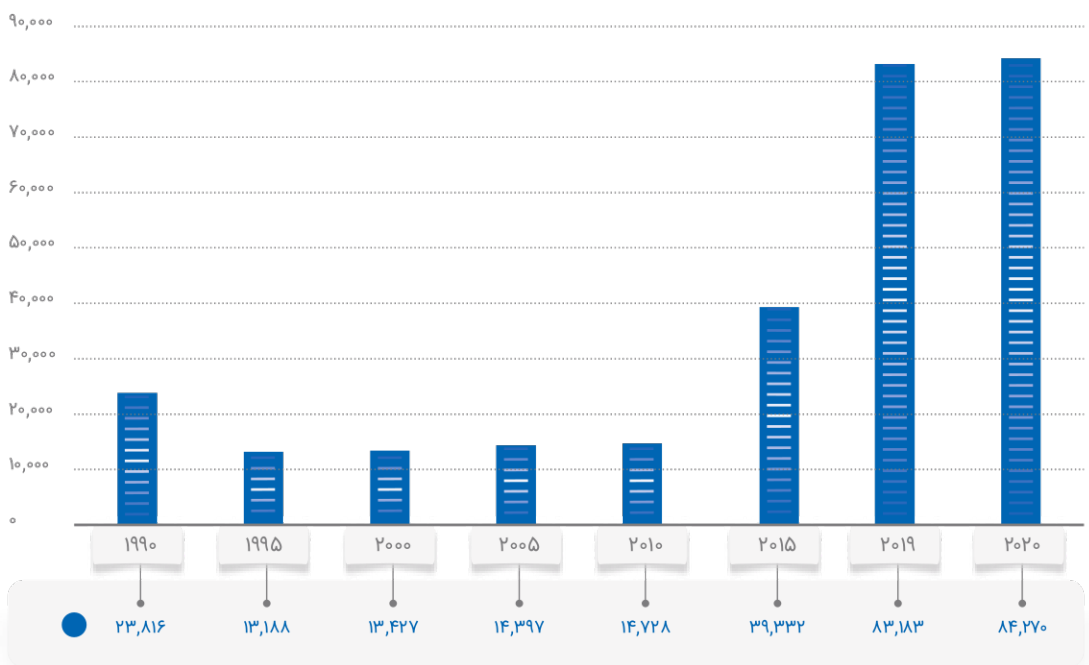

نمودار ۱۲۹- جمعیت مهاجران ایرانی در ترکیه (۲۰۲۰- ۱۱۹۰)

منبع: (UNDESA, 2020)

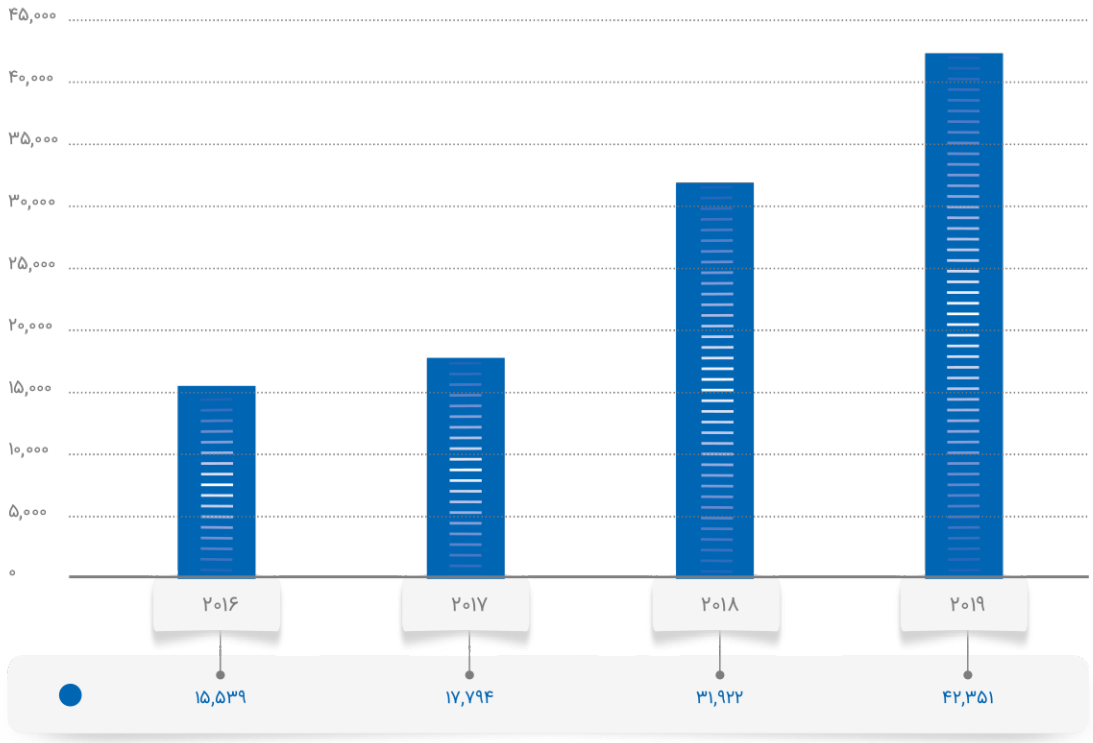

نمودار ۱۳۰- تعداد مهاجران وارد شده به کشور ترکیه با تابعیت ایران (۲۰۱۹ - ۲۰۱۶)

منبع:(TURKSTAT, 2021a)

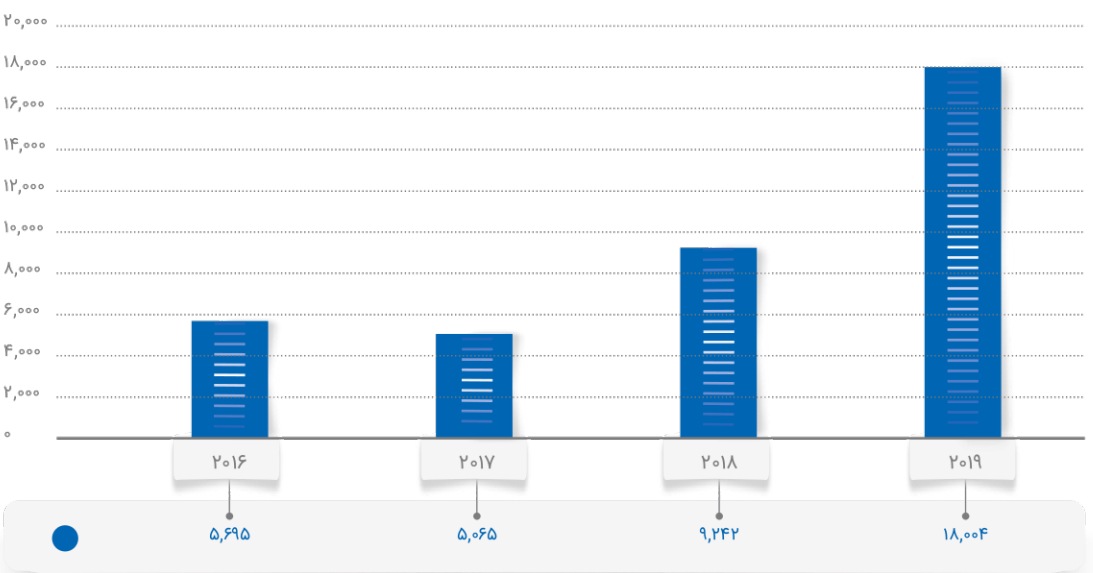

نمودار ۱۳۱- روند خروج شهروندان ایرانی از ترکیه (۲۰۱۹ - ۲۰۱۶)

منبع: (TURKSTAT, 2021a)

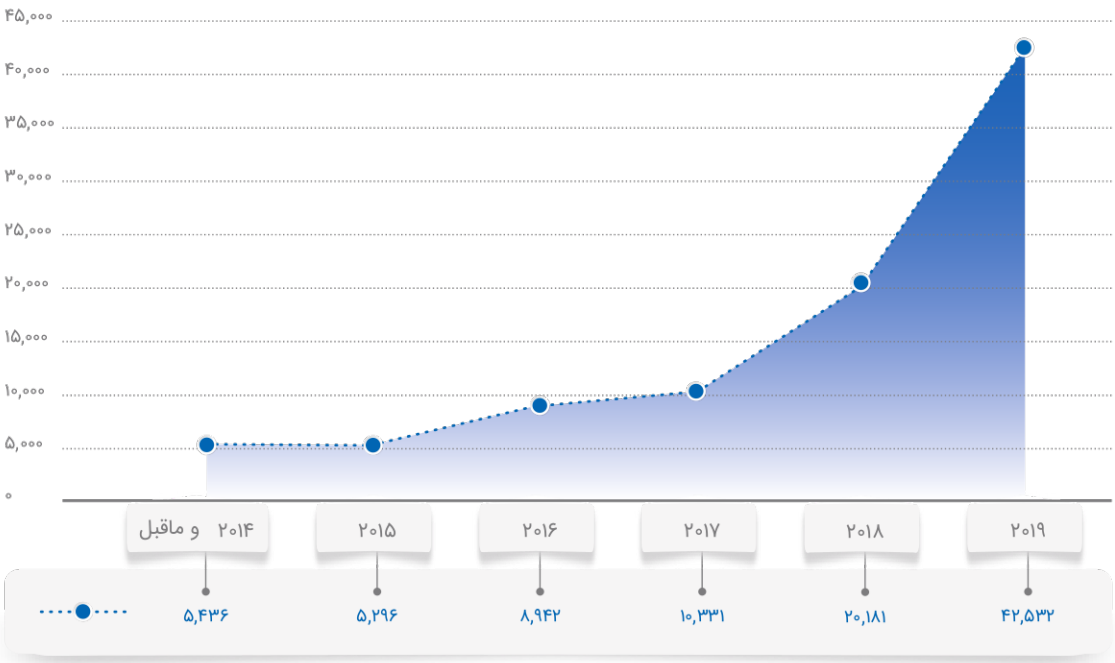

نمودار ۱۳۲- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه براساس سال اخذ اقامت (۲۰۱۴ و ماقبل ۲۰۱۹)

منبع: (TURKSTAT, 2021b)

ایرانیان در استرالیا

استرالیا همواره یکی از مقصدهای اصلی مهاجرت ایرانی‌ها در همه انواع مهاجرت از جمله مهاجرت کاری بوده است. از این‌رو، تعداد کل جمعیت ایرانی‌ها در استرالیا در این سال‌ها روندی صعودی داشته است. به طوری که تعداد جمعیت ایرانیان در استرالیا در سال ۲۰۲۰ میلادی، معادل ۷۴ هزار و ۳۲۲ نفر بوده است. در حال حاضر استرالیا ۲۴ نوع ویزای کاری موقت و دائم برای جذب نیروی انسانی مورد نیاز خود در ویژگی‌ها و نیازمندی‌های مختلف دارد.

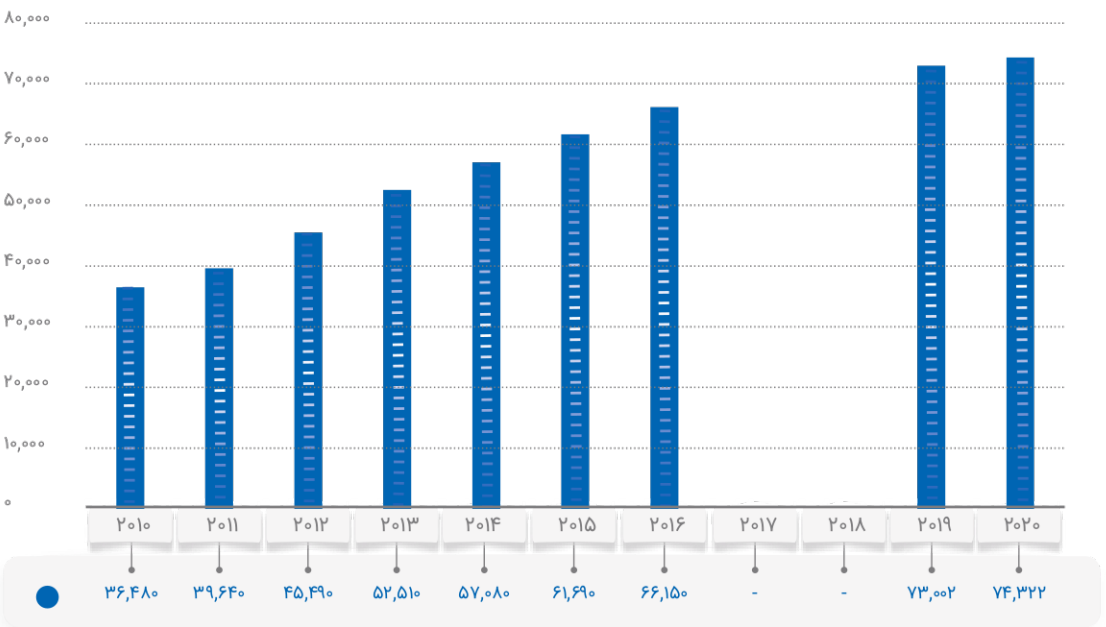

نمودار ۱۳۳- روند تغییر جمعیت مهاجران ایرانی در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)

منبع: (Australian Bureau of Statistics, 2021) و (UNDESA, 2020)

■ اقامت موقت در استرالیا

ویزای اقامت موقت در این کشور شامل انواع مسافرتی[1]، دسته خاص[2]، دانشجویی[3]، خدمه و ترانزیت[4]، کار در سفر[5]، استخدام نیروی کار ماهر[6] و سایر استخدام ها[7] است.

- تعداد شهروندان ایرانی با ویزای اقامت موقت استرالیا در سال ۲۰۲۰ برابر با ۵۸ هزار و ۱۱ نفر بوده است.
- وضعیت ایرانی‌های دارای ویزای اقامت موقت استرالیا بر اساس نوع ویزا در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که پس از تغییر ویزا بیشترین نوع ویزای موقت ایرانیان در این کشور از نوع حفاظت موقت است. این نوع ویزا از انواع ویزای بشردوستانه و حمایتی است.

1.Transit
2. Special category
3. Student
4. Crew and transit
5. Working holiday maker
6. Skilled employment
7. Other employment

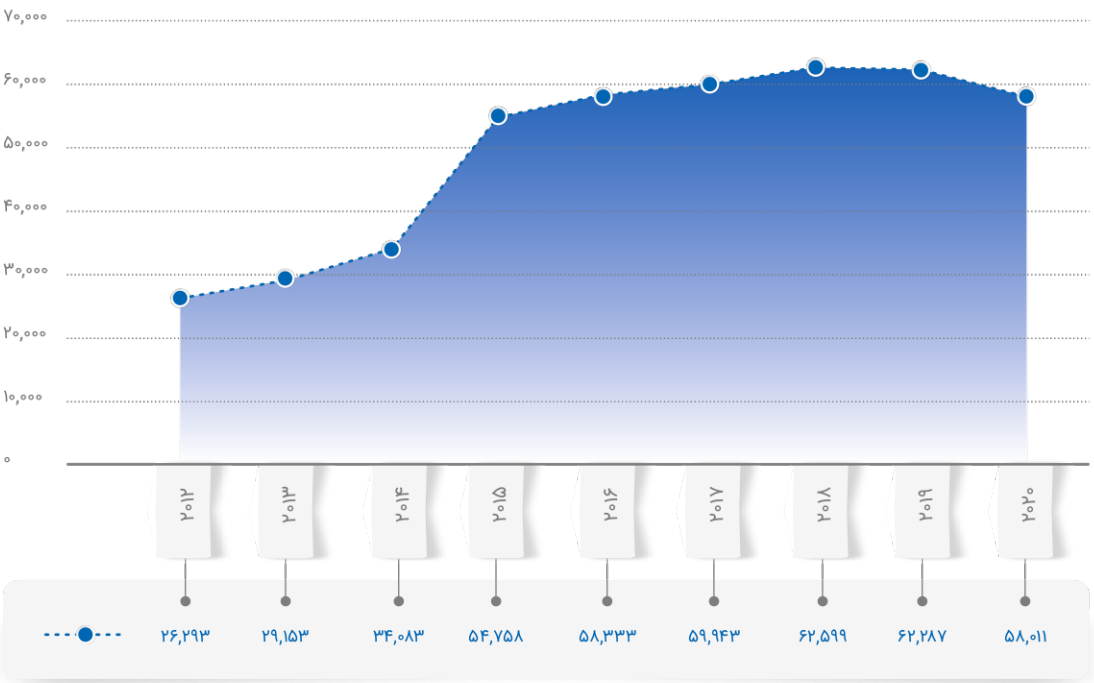

نمودار ۱۳۴- تعداد شهروندان ایرانی با ویزای اقامت موقت استرالیا (۲۰۲۰- ۲۰۱۲)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021a)

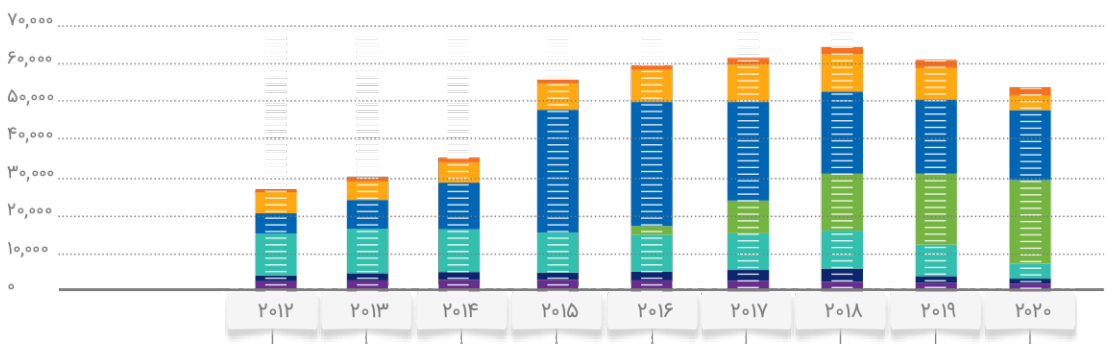

	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰
فارغ‌التحصیل موقت	۵۹۸	۱,۰۱۳	۱,۰۳۳	۹۲۳	۱,۱۰۷	۱,۴۴۵	۱,۷۰۳	۱,۹۵۱	۲,۰۴۱
موقتی سایر	۹۷	۸۹	۷۸	۸۹	۷۴	۸۹	۱۱۰	۹۸	۷۶
توریستی	۵,۶۶۹	۵,۰۲۵	۵,۳۶۵	۶,۹۰۴	۸,۴۴۳	۱۰,۰۲۸	۹,۸۹۶	۸,۳۰۰	۳,۸۷۵
تغییر ویزا	۵,۲۸۹	۷,۵۱۳	۱۲,۲۰۶	۳۱,۹۸۰	۳۲,۶۵۷	۲۵,۹۴۵	۲۱,۶۱۸	۱۹,۵۲۳	۱۸,۳۷۶
حفاظت موقت			۱۴۰	۳۷۵	۲,۲۶۶	۸,۶۰۴	۱۴,۹۶۵	۱۸,۶۵۵	۲۱,۹۷۷
دانشجویی	۱۱,۰۵۳	۱۱,۷۱۰	۱۱,۱۶۸	۱۰,۴۶۹	۹,۷۰۶	۹,۶۴۱	۱۰,۰۲۸	۸,۳۰۰	۳,۹۸۳
کاری (سایر)	۱,۴۹۱	۱,۹۱۹	۲,۰۶۱	۱,۹۳۳	۲,۲۶۸	۲,۹۰۶	۳,۴۹۴	۱,۷۹۸	۱,۲۸۰
کاری (ماهر)	۲,۶۸۳	۲,۸۸۵	۳,۰۶۱	۳,۰۰۴	۲,۹۱۷	۲,۷۰۸	۲,۴۸۶	۲,۲۱۰	۲,۰۵۱

نمودار ۱۳۵- وضعیت ایرانی‌های دارای ویزای اقامت موقت استرالیا بر اساس نوع ویزا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021b)

■ ویـزای اقامـت موقت اسـتخدام نیـروی کار ماهر در استرالیا

تعـداد صـدور ویزاهـای اقامت موقـت نیـروی کار ماهر در اسـترالیا بـرای ایرانیـان در سـال ۲۰۲۰ میلادی، ۸۷ مـورد بوده اسـت کـه نسـبت به سـال‌های قبـل روندی کاهشـی داشـته اسـت. ایـن امـر می‌توانـد بـه دلیـل شـیوع ویـروس کرونا و تدابیـر سـختگیرانه ایـن کشـور نسـبت بـه کشـورهای درگیر بـا ایـن ویـروس، به‌ویـژه ایـران و بـه تبـع آن بسـته شـدن مرزهـای این کشـور باشـد.

- تعداد ویزاهای اقامت موقت نیروی کار ماهر صادر شده برای همه شهروندان خارجی در سال ۲۰۲۰ میلادی در استرالیا ۲۰ هزار و ۸۹۳ ویزای موقت بوده است.
- تنها ۸۷ ویزای موقت نیروی کار ماهر در سال ۲۰۲۰ برای ایرانیان صادر شده است.
- صدور ویزای موقت نیروی کار ماهر برای ایرانیان و کل مهاجران در استرالیا در سال ۲۰۲۰ میلادی، حدود ۶۰ درصد کاهش داشته است.
- تعداد کل مهاجران خارجی دارای ویزای اقامت موقت نیروی کار ماهر استرالیا (ویزاهای ۴۵۷ و ۴۸۲) در سال ۲۰۲۰ میلادی برابر است با ۴۹۷ هزار و ۴۹۴ نفر؛
- تعداد ایرانیان دارای ویزاهای موقت نیروی کار ماهر استرالیا (ویزاهای ۴۵۷ و ۴۸۲) در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۲ هزار و ۵۱ نفر بوده است؛
- دارندگان ویزای نیروی کارماهر در این کشور در حدود ۱۰ درصد و در میان ایرانیان ۷ درصد کاهش داشته است.

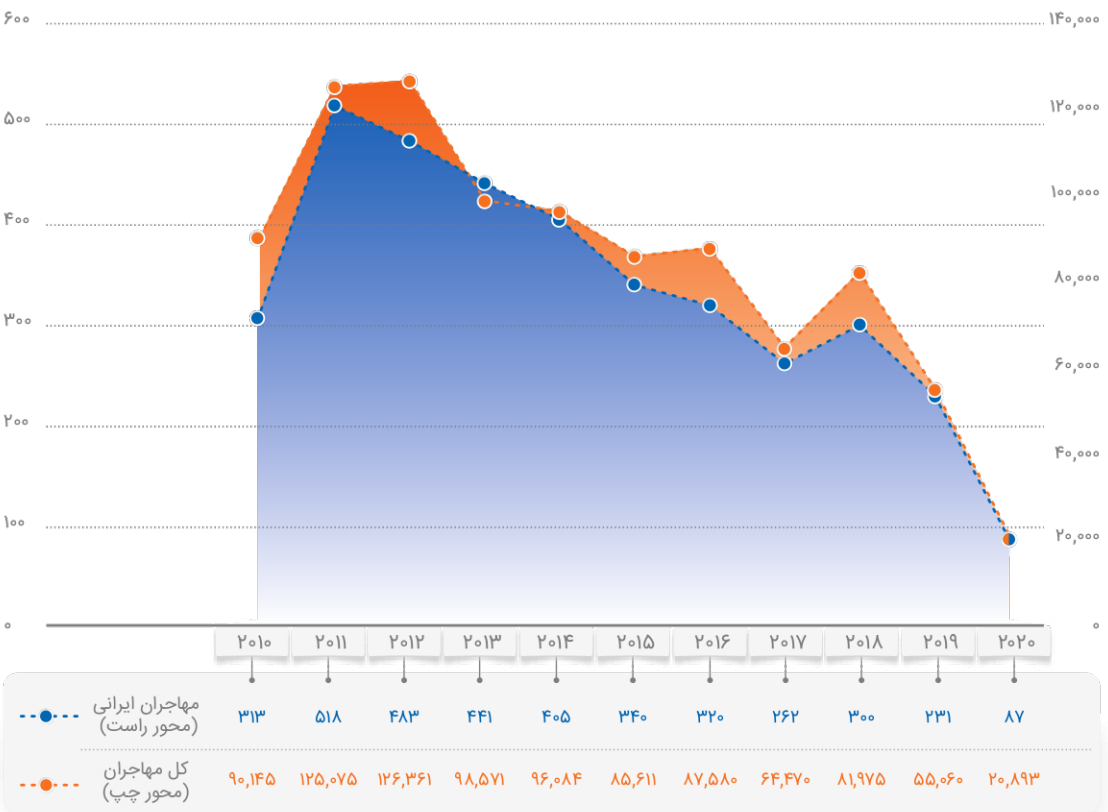

نمودار ۱۳۶- روند صدور سالیانه ویزاهای اقامت موقت کاری برای اتباع ایرانی و دیگر کشورها در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021b)

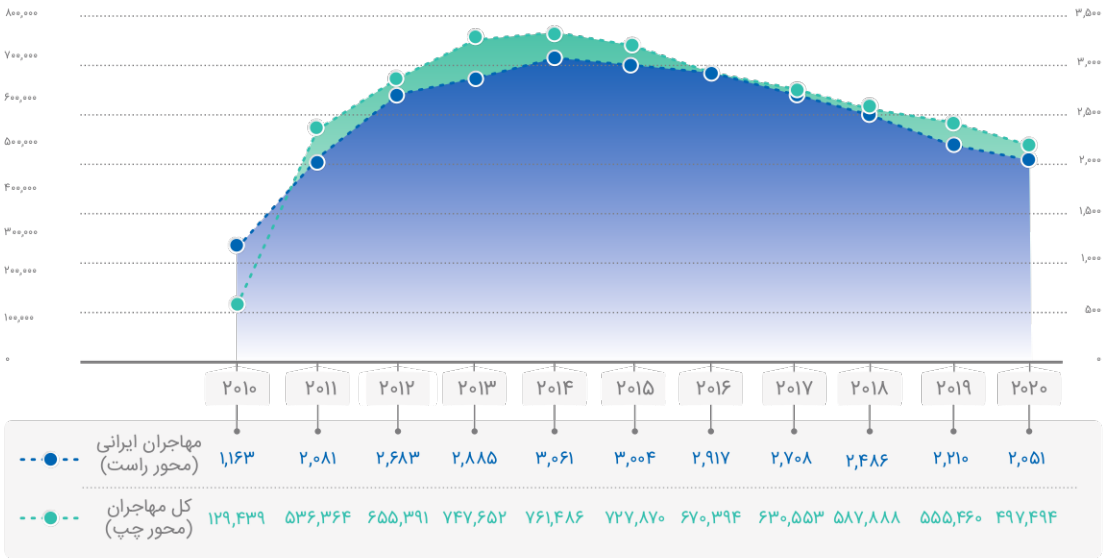

نمودار ۱۳۷- تعداد ایرانی‌ها و مهاجران خارجی دارای ویزاهای موقت نیروی کاری در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021b)

ویزای اقامت موقت سایر استخدام‌ها

- تعداد کل مهاجران دارای ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۱۴۱ هزار و ۸۰۸ نفر بوده است.
- تعداد ایرانی‌های دارای ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا در سال ۲۰۲۰ میلادی، یک هزار و ۲۸۰ نفر بوده است.
- درحالیکه تعداد ایرانیان با ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا در سال‌های اخیر نسبت به نیروی کار ماهر در حال افزایش بوده است، در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۲۱ افت شدیدی داشته و تعداد آن از افراد با ویزای نیروی کار ماهر کمتر شده است.

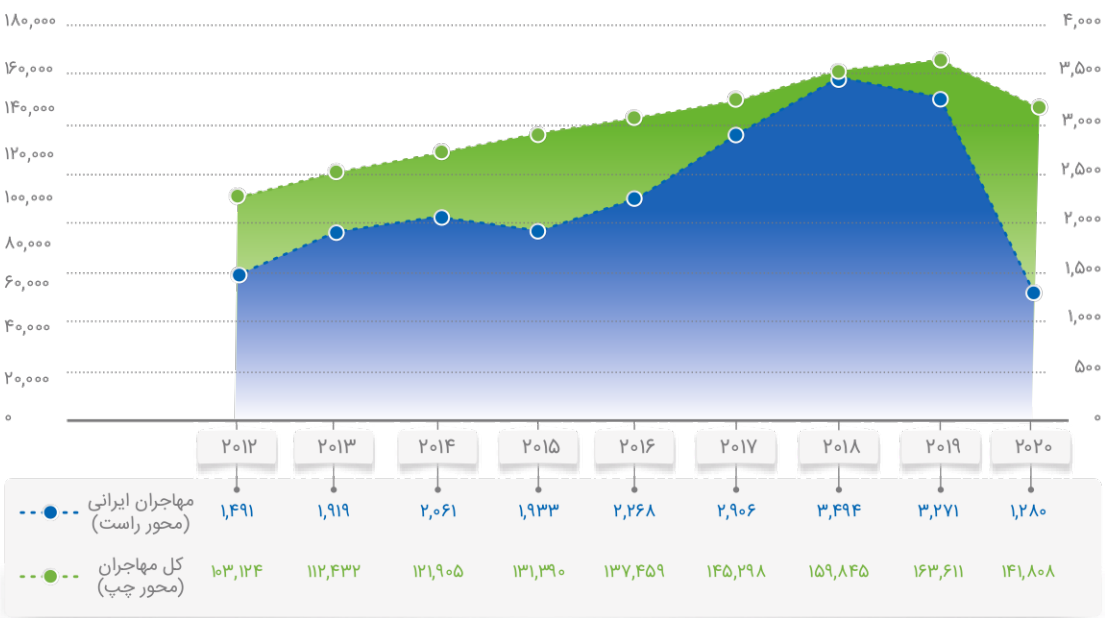

نمودار ۱۳۸- تعداد ایرانی‌ها و کل مهاجران خارجی دارای ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021c)

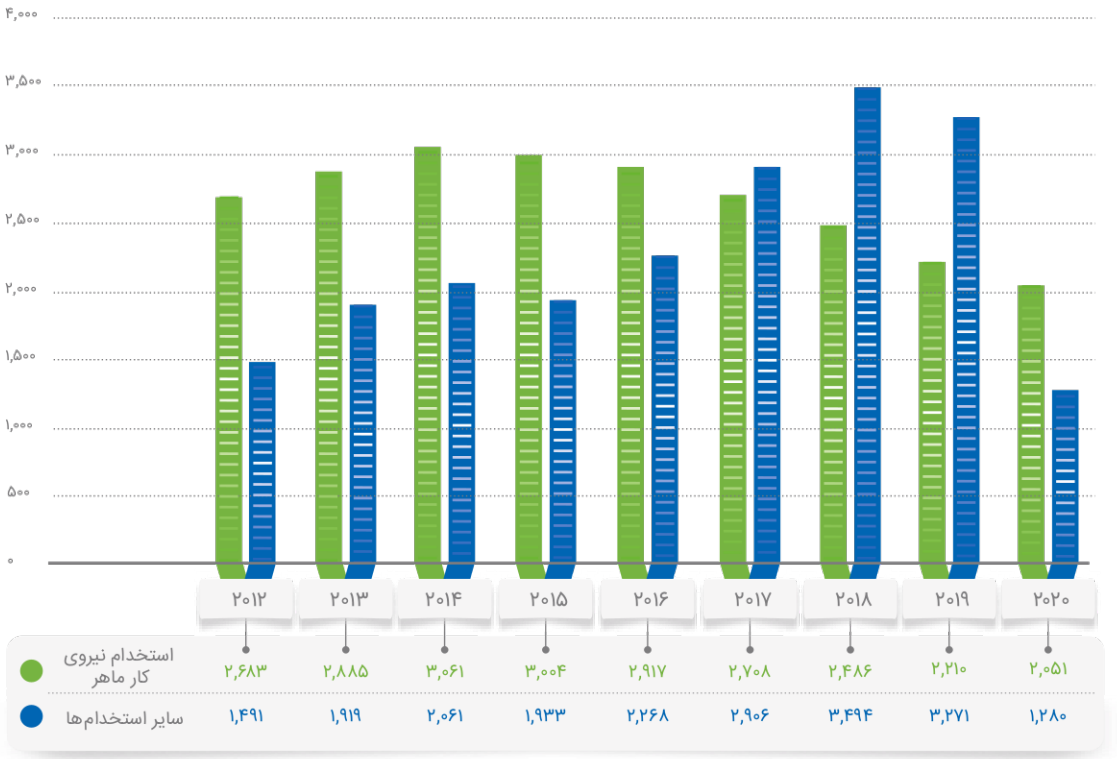

نمودار ۱۳۹- ایرانیان با ویزای موقت استخدام نیروی کار ماهر و سایر ویزاهای موقت در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021c)

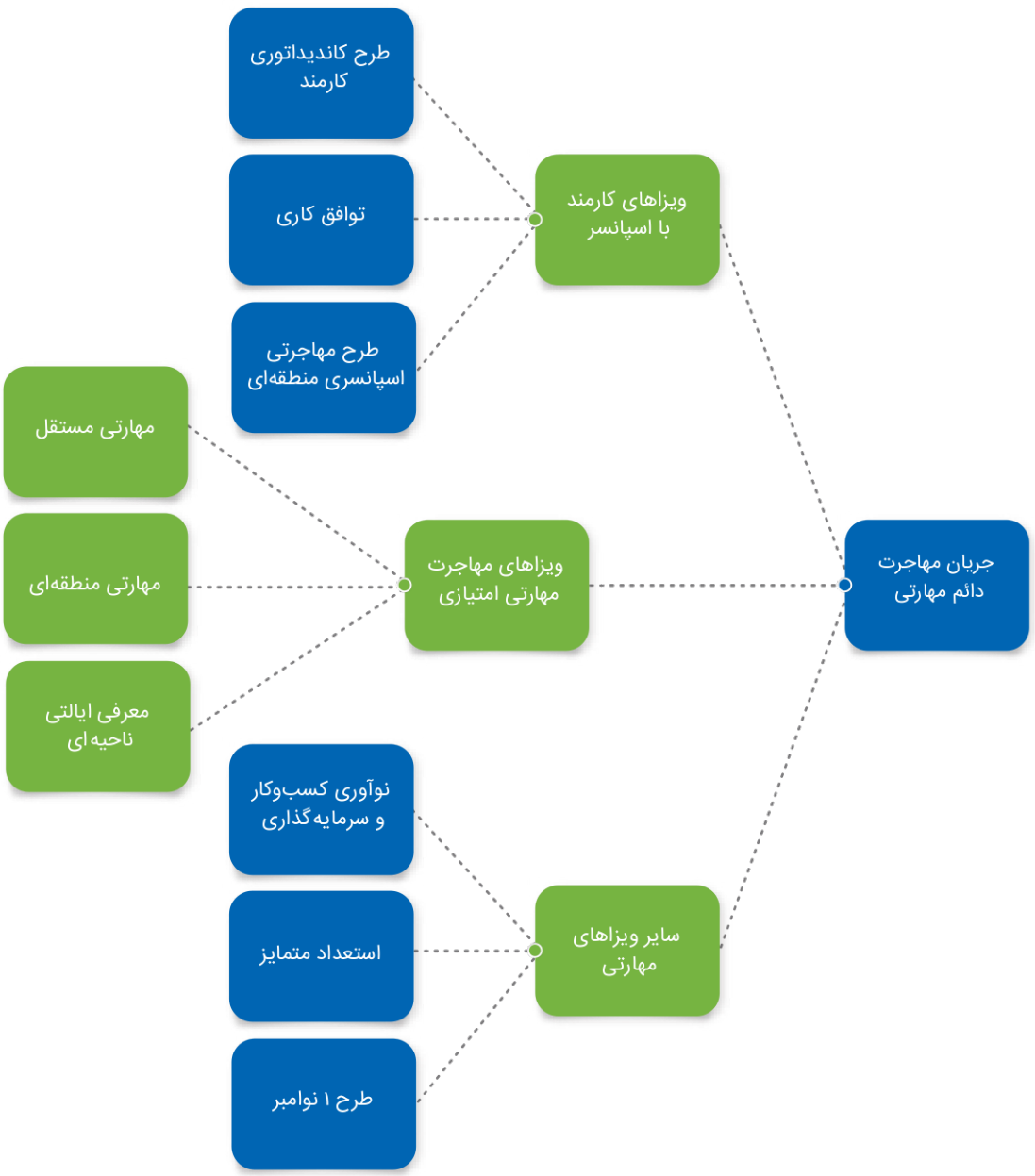

شکل ۹- انواع ویزاهای مهاجرت دائم به استرالیا[1]

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2020a)

1. Employer Nomination Scheme, Labour Agreement, Regional Sponsored Migration Scheme, Skilled Independent, Skilled Regional, State/ Territory Nominated, Business Innovation and Investment, Distinguished Talent, 1 November Onshore

■ ویزای اقامت دائم برنامه مهاجرت مهارتی امتیازی

بیشترین تعداد صدور ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای همه مهاجران در استرالیا در سال ۲۰۱۹ میلادی، متعلق به ویزاهای ایالتی/ ناحیه‌ای با ۲۱ هزار و ۴۹۵ ویزا بوده است. بطور کلی صدور انواع ویزا در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال‌های قبل کاهش داشته است.

بیشترین تعداد صدور سالانه انواع ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای ایرانی‌ها در استرالیا در سال ۲۰۱۹ متعلق به ویزاهای ایالتی/ ناحیه‌ای با ۵۸۹ ویزا بوده است.

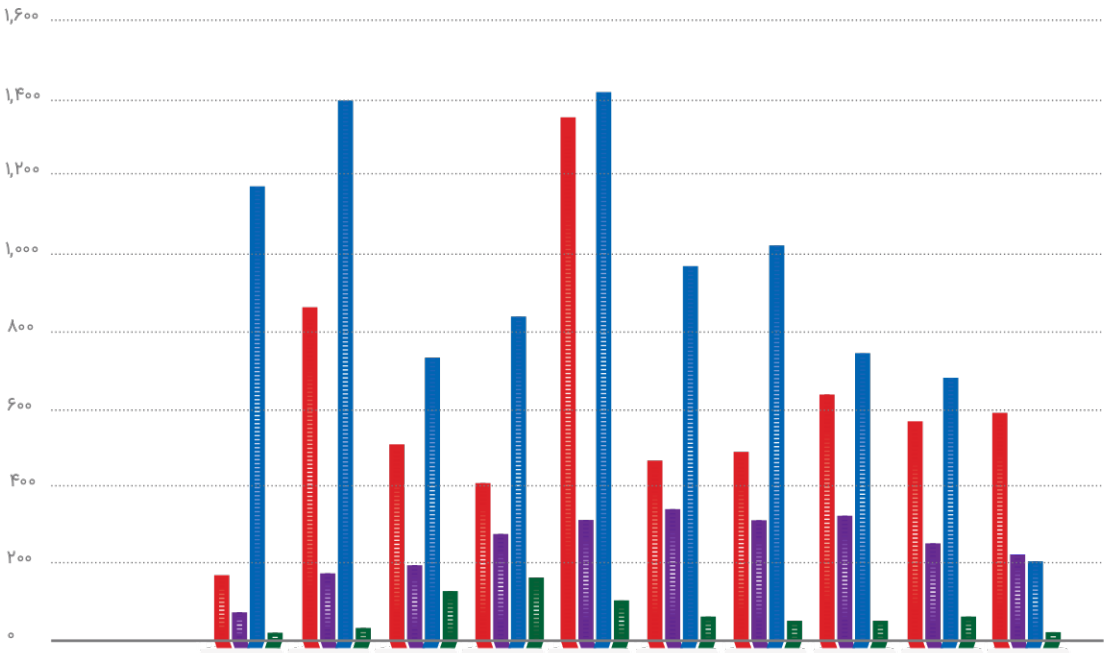

	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹
ویزاهای با معرفی ایالتی ناحیه‌ای	۱۷۱	۸۶۳	۵۰۹	۴۰۴	۱,۳۵۳	۴۶۶	۴۸۸	۶۳۴	۵۶۷	۵۸۹
ویزاهای نوآوری کسب و کار و سرمایه‌گذاری	۷۷	۱۷۴	۱۹۴	۲۷۴	۳۱۲	۳۳۹	۳۰۹	۳۲۱	۲۴۹	۲۲۳
ویزاهای مهارتی مستقل	۱,۱۷۸	۱,۳۹۳	۷۳۴	۸۳۷	۱,۴۱۹	۹۷۰	۱,۰۱۹	۷۴۳	۶۷۸	۲۰۴
ویزاهای مهارتی منطقه‌ای	۲۱	۳۵	۱۳۰	۱۶۲	۱۰۲	۶۴	۵۱	۵۲	۶۰	۱۹

نمودار ۱۴۰- روند صدور انواع ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای ایرانی‌ها در استرالیا (۲۰۱۹ -۲۰۱۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2020b)

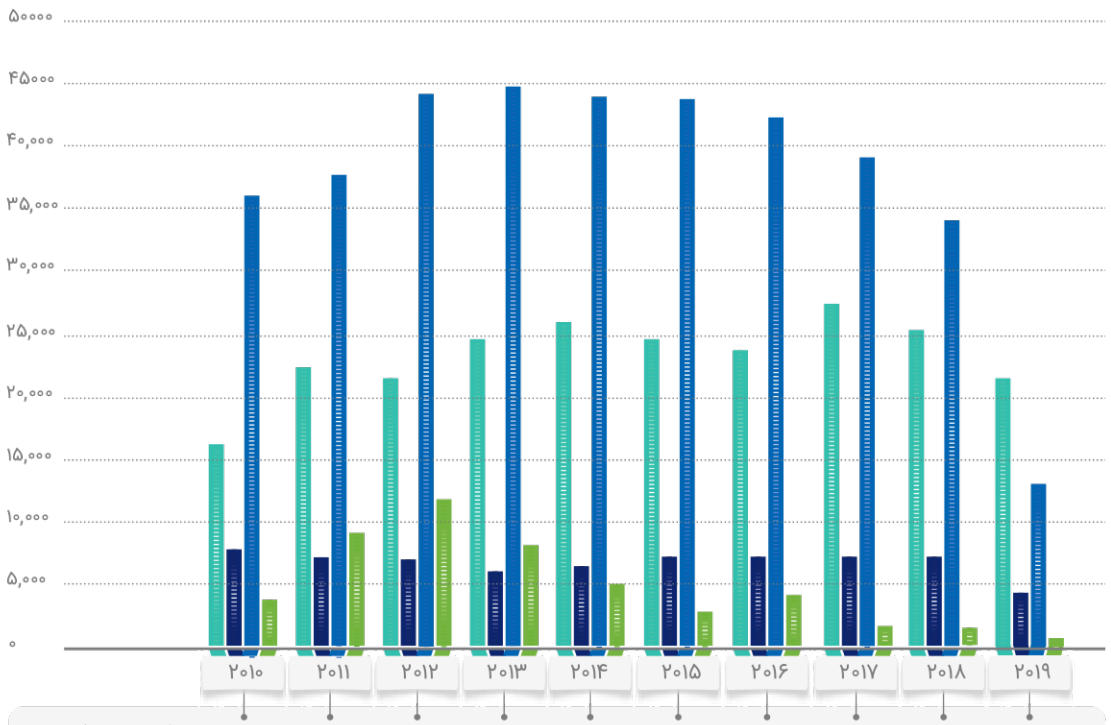

	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹
ویزاهای با معرفی ایالتی ناحیه‌ای	۱۶,۱۷۵	۲۲,۲۴۷	۲۱,۶۳۷	۲۴,۶۵۶	۲۶,۰۵۰	۲۴,۶۵۰	۲۳,۷۶۵	۲۷,۴۰۰	۲۵,۳۴۶	۲۱,۴۹۵
ویزاهای نوآوری کسب و کار و سرمایه گذاری	۷,۷۹۶	۷,۲۰۲	۷,۰۱۰	۶,۱۶۰	۶,۴۸۴	۷,۲۶۰	۷,۲۶۰	۷,۲۶۰	۷,۲۶۱	۴,۴۲۰
ویزاهای مهارتی مستقل	۳۶,۱۶۷	۳۷,۷۷۲	۴۴,۲۵۱	۴۴,۹۸۴	۴۳,۹۹۰	۴۳,۹۹۴	۴۲,۴۲۲	۳۹,۱۳۷	۳۴,۲۴۷	۱۲,۹۸۶
ویزاهای مهارتی منطقه ای	۳,۶۸۸	۹,۱۱۷	۱۱,۸۰۰	۸,۱۳۲	۵,۱۰۰	۲,۸۰۰	۴,۱۹۶	۱,۶۷۰	۱,۵۷۴	۶۴۷

نمودار ۱۴۱- تعداد کل صدور ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای همه مهاجران در استرالیا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2020b)

■ ویـــزای اقامـــت دائـــم نـــوآوری در کســـب‌وکار و ســـــرمایه‌گذاری

ویزاهـای نـوآوری در کسـب‌وکار صادر شـده بـرای ایرانی‌ها در اسـترالیا در سـال ۲۰۲۰ میـلادی ۲۲۳ ویزا بوده اسـت.

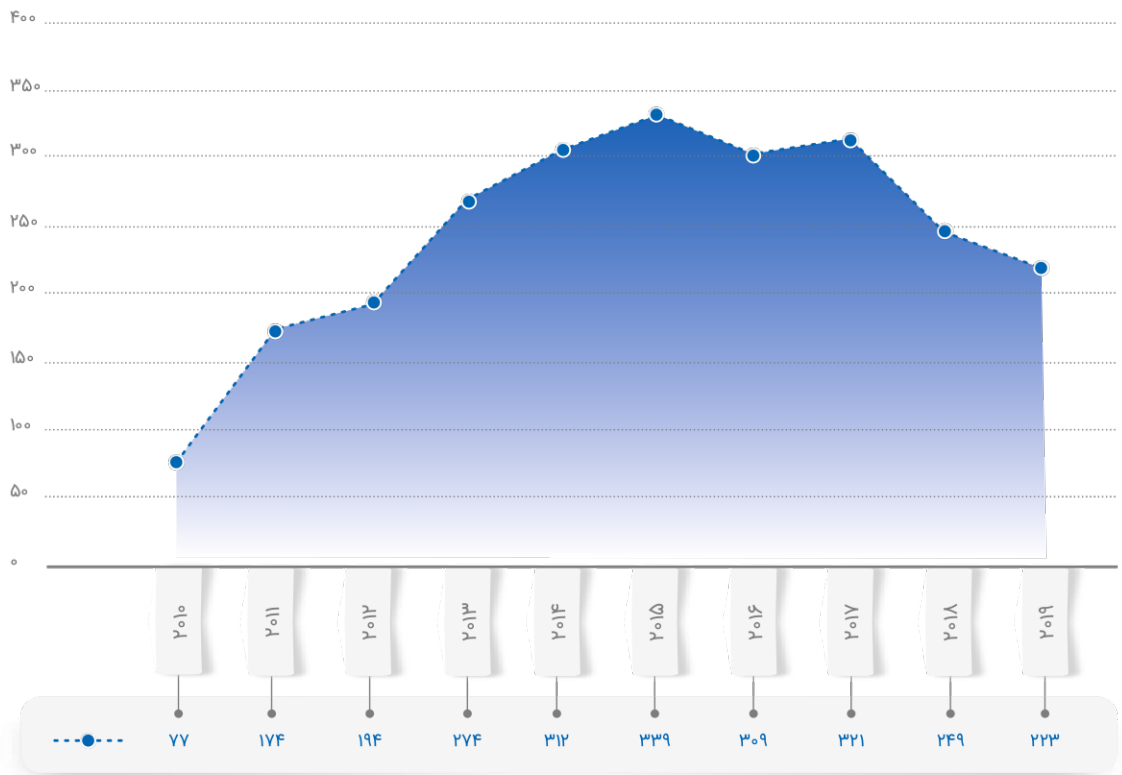

نمودار ۱۴۲- روند صدور سالانه ویزاهای نوآوری در کسب‌وکار برای ایرانی‌ها در استرالیا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2020b)

• جایگاه ایرانیان مهاجر در میان مهاجران کشورهای مقصد

بخـش اقتصادی و اجتماعی سـازمان ملـل متحد جمعیت مهاجـران را در کشـورها و مناطـق مختلـف جهـان بـه صورت سـالانه و براسـاس آخرین داده‌های کشـوری موجـود تخمین می‌زنـد. ایـن داده‌ها براسـاس کشـور مبدا و مقصـد مهاجران بـرای بسـیاری از کشـورها و مناطـق موجـود اسـت. بـر ایـن اسـاس جـدول پیـش رو جمعیـت مهاجـران ایرانـی در ده کشـور اول مقصـد مهاجـران ایرانـی و همچنین رتبـه ایرانیان در میـان مهاجـران آن کشـورها را نشـان می‌دهـد.

ایرانیـان (متولدیـن ایـران) در آمریـکا ۲۷ امیـن گـروه مهاجـران خارجـی در ایـن کشـور هسـتند، در کانـادا دهمین گـروه، در آلمـان ۲۴ امیـن گـروه و در ترکیـه هفتمیـن گـروه مهاجـران خارجـی در ایـن کشـور بـه شـمار می‌آینـد.

جدول ۲۳- تعداد و رتبه‌ی ایرانیان مهاجر در ده کشور اول مقصد مهاجران ایرانی

رتبه	کشور مقصد	تعداد ایرانیان در ۱۰ کشور اول مقصد	رتبه ایرانیان در بین مهاجران در کشور مقصد
۱	آمریکا	۳۸۷,۲۴۶	۲۷
۲	کانادا	۱۶۶,۲۹۴	۱۰
۳	آلمان	۱۵۲,۵۹۰	۲۴
۴	ترکیه	۸۴,۲۷۰	۷
۵	انگلستان	۸۳,۵۳۱	۳۰
۶	سوئد	۷۹,۳۶۳	۵
۷	استرالیا	۷۴,۳۲۲	۲۵
۸	رژیم صهیونیستی	۵۰,۸۰۸	۹
۹	هلند	۳۴,۸۰۹	۱۶
۱۰	فرانسه	۲۶,۰۶۹	۴۶

منبع: (UNDESA,2020)

جمع‌بندی

جمعیت ایرانیان در جهان طبق آمارهای بین‌المللی بخش اقتصادی اجتماعی سازمان ملل و بانک جهانی نسبت به سال گذشته اندکی کاهش داشته است و از ۱/۹ میلیون نفر در سال ۲۰۱۹ به ۱/۸ میلیون نفر در سال ۲۰۲۰ تخمین زده شده است. علاوه بر این، دریافت ویزاهای کاری و تحصیلی و خانوادگی نیز توسط ایرانیان در اکثر کشورهای مورد مطالعه کاهش چشمگیری داشته است.

روند سالانه دریافت ویزای موقت و دائم ایرانیان در کشورهای مورد مطالعه نسبت به سال‌های قبل کاهش چشمگیری داشته است. در آمریکا در سال ۲۰۱۹، ویزای موقت ۸/۹ درصد و ویزای اقامت دائم قانونی ۳۴/۳۶ درصد نسبت به سال ۲۰۱۸ کاهش یافته است. در آلمان نیز در سال ۲۰۱۹، نسبت به سال ۲۰۱۸، دریافت اقامت دائم ایرانیان ۱/۵۹ درصد کاهش و دریافت اقامت موقت ۷/۷۷ درصد افزایش یافته است. در کانادا در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹، روند دریافت ویزای دائم ایرانیان ۳۷/۰۷ درصد و ویزای موقت ۲۹/۳۶ درصد کاهش یافته است. در استرالیا نیز در سال ۲۰۲۰ نسبت به ۲۰۱۹ صدور سالانه‌ی ویزای موقت ایرانیان ۱۱/۷۹ درصد و در سال ۲۰۱۹، نسبت به سال ۲۰۱۸ ویزای مهاجرتی دائم ۳۳/۳۹ درصد کاهش داشته است. در کل اتحادیه اروپا نیز تعداد مهاجران ایرانی با اقامت بلندمدت در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸، ۱/۴۱ درصد افزایش یافته است. همچنین در انگلستان در سال ۲۰۲۰، نسبت به سال ۲۰۱۹، تعداد درخواست سالانه شهروندی ۳۹/۸۰ درصد و صدور سالانه شهروندی ۱۴/۱۱ درصد کاهش یافته است.

تعداد مهاجران ایرانی در ترکیه افزایش داشته است؛ به‌طوری‌که آمار آن در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸ حدود ۳۲ درصد افزایش داشته است و همچنین خرید خانه توسط ایرانیان در ترکیه افزایش چشمگیری یافته و ایرانیان اولین گروه اتباع خارجی با بیشترین خرید خانه در این کشور بوده‌اند.

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل هفتم

جایگاه ایران در مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی

۷

مهاجرت‌های بین‌المللی در جهان را می‌توان به دو بخش اصلی مهاجرت‌های اختیاری و یا اجباری تقسیم کرد. ایران از جمله کشورهای مهم در سطح منطقه و جهان از نظر میزبانی از مهاجران اجباری و پناهندگان است. به دلیل وضعیت سیاسی و امنیتی در کشورهای همسایه ایران، بخصوص افغانستان و عراق شاهد حضور مهاجران اجباری-پناهجویی از این کشورها بوده‌ایم. البته در چند دهه گذشته پناهندگان دیگر کشورها از جمله پناهندگان لهستانی (پیش از انقلاب اسلامی ایران)، آذربایجانی، پاکستانی و میانماری نیز در ایران حضور داشته‌اند. در این فصل به بررسی حضور مهاجران اجباری و پناهجویی اتباع دیگر کشورها در ایران پرداخته می‌شود. البته به دلیل در دسترس نبودن داده‌های تفصیلی در ارتباط با پناهندگان در ایران، در کنار داده‌های ارائه شده توسط کمیساریا، از داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ ایران استفاده شده است. آمار سرشماری شامل پناهندگان و سایر اتباع خارجی حاضر در ایران است. بعلاوه به دلیل حضور اتباع فاقدمدرک افغانستانی در ایران، آمارهای مرتبط با بازگشت آنها از ایران نیز مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین روند بازگشت پناهندگان افغانستانی از ایران و اسکان مجدد آنها در دیگر کشورها در این بخش ارائه شده است.

در چهار دهه گذشته تعدادی از ایرانیان درخواست پناهندگی خود را در دیگر کشورها به ثبت رسانده‌اند؛ اگرچه سهم پناهندگان ایرانی از تعداد کل پناهندگان در جهان پایین‌تر بوده است. در دهه‌های گذشته تعدادی از اتباع ایرانی از مسیر مهاجرت‌های پناهجویی اقدام به مهاجرت به دیگر کشورها کرده‌اند. ذکر این نکته ضروری است که بخشی از پناهجویان در جهان را مهاجران اقتصادی تشکیل می‌دهند که با هدف کسب درآمد بیشتر یا دسترسی به فرصت‌های شغلی یا ایجاد آینده‌ای بهتر برای خود و فرزندانشان اقدام به مهاجرت از طریق کانال پناهجویی می‌نمایند. در این بخش به وضعیت پناهجویان و پناهندگان ایرانی در جهان پرداخته می‌شود. با توجه به اینکه کشورهای اروپایی از طریق پایگاه داده Eurostat، داده‌های تفصیلی را در زمینه وضعیت پناهجویان دیگر کشورها ارائه می‌کنند، آمار پناهجویان ایرانی در این کشورها به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. بعلاوه در این فصل آمار مهاجران ایرانی غیرقانونی حاضر در کشورهای اروپایی و نرخ خروج آنها از کشورهای اروپایی مورد تحلیل قرار گرفته است.

الف) وضعیت مهاجرت‌های پناهجویی اتباع ایرانی در جهان

اگرچه ایران همواره به عنوان یکی از کشورهای اصلی مقصد پناهندگان در جهان مطرح بوده است، اما بخشی از مهاجران ایرانی از طریق مسیر مهاجرت‌های پناهجویی اقدام به مهاجرت به دیگر کشورهای جهان می‌کنند. در این بخش به بررسی آمارهای مربوط به مهاجران پناهجویی و نامتعارف ایرانی در دیگر کشورها پرداخته شده است. جایگاه پناهجویان و پناهندگان ایرانی، اسکان مجدد آنها یا اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی در کشورهای مختلف جهان مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به اینکه آمارهای ارائه شده توسط کشورهای اروپایی[1] (EFTA، EU28) در پایگاه داده Eurostat به تفصیل به وضعیت ثبت پناهجویان و نتایج بررسی درخواست پناهندگی آنها اشاره دارد، در این بخش وضعیت پناهجویان ایرانی در این کشورها به صورت مجزا مورد بررسی قرار گرفته است.

۱. با توجه به خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، از سال ۲۰۲۰ آمار مربوط به کشور بریتانیا در پایگاه Eurostat در دسترس قرار ندارد. البته برای برخی از شاخص‌ها آمار بریتانیا از منابع آماری دیگر بریتانیا استخراج شده است. در این بخش اگر داده‌های ارائه شده مربوط به کشورهای عضو اتحادیه اروپا باشد از عنوان EU27 و اگر داده‌های بریتانیا نیز محاسبه شده باشد از عنوان EU28 استفاده می‌شود. بعلاوه کشورهای EFTA نیز شامل چهار کشور ایسلند، لیختناشتاین، نروژ و سوئیس است. در مجموع کشورهای EU28 و EFTA شامل ۳۲ کشور است.

تعداد کل پناهندگان ایرانی در جهان

بر اساس داده‌های کمیساریا در پایان سال ۲۰۲۰:

تعداد کل ایرانیان در وضعیت پناهندگی در جهان، ۱۳۴ هزار و ۷۶۷ نفر بوده است. بیشترین تعداد ایرانیان در وضعیت پناهندگی در کشورهای آلمان، بریتانیا، استرالیا، سوئد و اتریش زندگی می‌کنند.

ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۲۰، از لیست پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهندگی خارج شده و با میزبانی از پنج هزار و ۵۸۲ پناهنده ایرانی در رتبه ششم قرار گرفته است.

جدول ۲۴- پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهندگی در جهان

۱۹۹۰		۲۰۰۰		۲۰۱۰		۲۰۲۰	
کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد
سوئد	۲۹,۹۴۸	عراق	۲۳,۸۹۳	آلمان	۲۰,۴۴۴	آلمان	۴۴,۹۶۵
ایالات متحده آمریکا	۲۹,۵۱۰	ایالات متحده آمریکا	۱۵,۴۷۲	بریتانیا	۱۰,۸۳۷	بریتانیا	۲۰,۴۳۳
بریتانیا	۷,۵۵۴	هلند	۹,۹۰۹	عراق	۷,۹۸۹	استرالیا	۱۲,۶۰۶
دانمارک	۳,۱۸۶	سوئد	۸,۸۹۷	ایالات متحده آمریکا	۵,۱۷۳	سوئد	۷,۵۰۷
ایتالیا	۲,۷۵۵	کانادا	۶,۳۱۹	کانادا	۳,۸۱۹	اتریش	۶,۸۷۸
سایر کشورها	۲,۹۳۶	سایر کشورها	۲۳,۷۷۶	سایر کشورها	۲۰,۵۲۴	سایر کشورها	۴۲,۳۷۸
جمع	۷۵,۸۸۹	جمع	۸۸,۲۶۶	جمع	۶۸,۷۸۶	جمع	۱۳۴,۷۶۷

منبع: (UNHCR data finder)

* آمارهای این جدول نشانگر افراد در وضعیت پناهندگی در آن سال است و به معنای تعداد پناهجوی ایرانی ثبت شده در آن سال نیست؛ لذا نمی‌توان آمارهای ارائه شده در سال‌های مختلف را جمع بست.

تعداد کل پناهجویان ایرانی در جهان

بر اساس داده‌های کمیساریا در پایان سال ۲۰۲۰:

- تعداد کل ایرانیان در وضعیت پناهجویی در جهان ۷۷ هزار و ۲۱۷ نفر بوده است.
- بیشترین تعداد ایرانیان در وضعیت پناهجویی در کشورهای ترکیه، آلمان، بریتانیا، عراق و استرالیا حضور دارند.

جدول ۲۵- پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهجویی در جهان

۲۰۰۰		۲۰۱۰		۲۰۲۰	
کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد
اسلوونی	۵,۶۸۷	آلمان	۳,۴۳۶	ترکیه	۲۴,۳۰۰
هلند	۳,۸۶۱	ترکیه	۲,۷۰۶	آلمان	۱۸,۳۵۵
ترکیه	۳,۱۳۳	عراق	۱,۶۷۸	بریتانیا	۶,۳۸۹
آلمان	۲,۶۲۲	سوئد	۱,۲۷۰	عراق	۵,۷۶۵
ایالات متحده آمریکا	۱,۳۸۰	یونان	۱,۱۶۴	استرالیا	۳,۸۳۷
سایر کشورها	۳,۹۳۹	سایر کشورها	۵,۸۰۱	سایر کشورها	۱۸,۵۷۱
جمع	۲۰,۶۲۲	جمع	۱۶,۰۵۵	جمع	۷۷,۲۱۷

منبع: (UNHCR data finder)

* آمارهای این جدول نشانگر افراد در وضعیت پناهجویی در آن سال است و به معنای تعداد پناهجوی جدید ایرانی ثبت شده در آن سال نیست؛ لذا نمی‌توان آمارهای ارائه شده در سال‌های مختلف را با هم جمع بست.

ثبت پناهجوی جدید ایرانی

ثبت پناهجوی جدید ایرانی در کشورهای مختلف جهان

براساس داده‌های ارائه شده در UNHCR Data Finder تعداد پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در کشورهای جهان از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۶ روند افزایشی داشته است. بیشترین تعداد پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده مربوط به سال ۲۰۱۶ بوده است. در این سال همسو با روند افزایشی تعداد پناهجویان، اتباع ایرانی بیشتری اقدام به مهاجرت از طریق کانال پناهجویی کرده‌اند.

بین سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۲۰ جمعاً ۳۶۹ هزار و ۸۶۸ ایرانی در کشورهای مختلف جهان درخواست پناهندگی خود را به ثبت رسانده‌اند. در این دوره‌ی زمانی، در مجموع ۱۶ میلیون و ۸۰۴ هزار و ۲۶۷ پناهجوی جدید از کشورهای مختلف در جهان به ثبت رسیده است که سهم پناهجویان ایرانی در این دوره‌ی ۱۴ ساله، بین ۱/۴ تا ۳/۴ درصد کل پناهجویان ثبت شده در جهان، در نوسان بوده است.

در سال ۲۰۲۰ در مجموع یک میلیون و ۶۹ هزار و ۱۳۹ پناهجوی جدید (N= New Applications) در کشورهای مختلف به ثبت رسیده است. در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۱۵ هزار و ۳۳۳ پناهجوی جدید ایرانی در جهان به ثبت رسیده است که کمترین میزان از سال ۲۰۱۰ بوده است. سهم پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان از مجموع پناهجویان جدید در جهان ۱/۴ درصد بوده که کمترین میزان از سال ۲۰۰۶ تاکنون بوده است.

بیشترین تعداد پناهجوی جدید ایرانی در سال ۲۰۲۰ در جهان، به ترتیب در کشورهای بریتانیا (بریتانیا و ایرلند شمالی)، آلمان، ترکیه، استرالیا، یونان و کانادا به ثبت رسیده است.

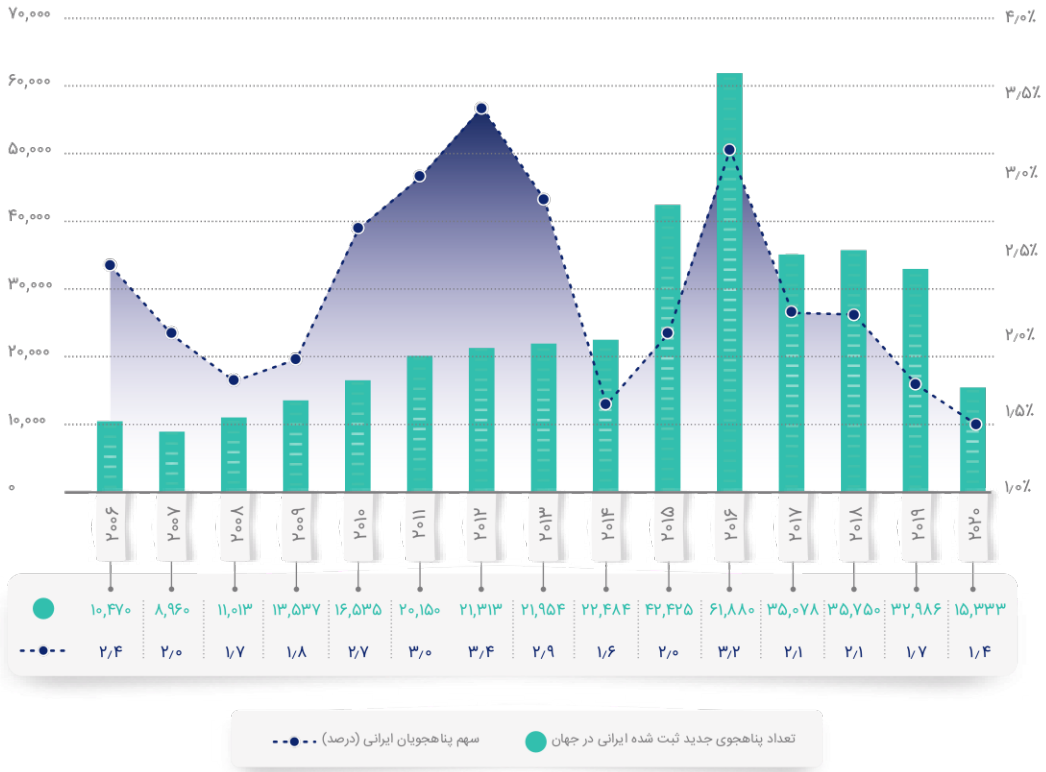

نمودار ۱۴۳- تعداد پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده و سهم آنها از کل پناهجویان جدید در جهان (۲۰۲۰-۲۰۰۶)

منبع: (UNHCR Data Finder)

* آمار نمودار به پناهجویان ایرانی که وضعیت ثبت درخواست آنها به عنوان جدید (N= New Applications) در پایگاه داده کمیساریا ارائه شده، اشاره دارد.

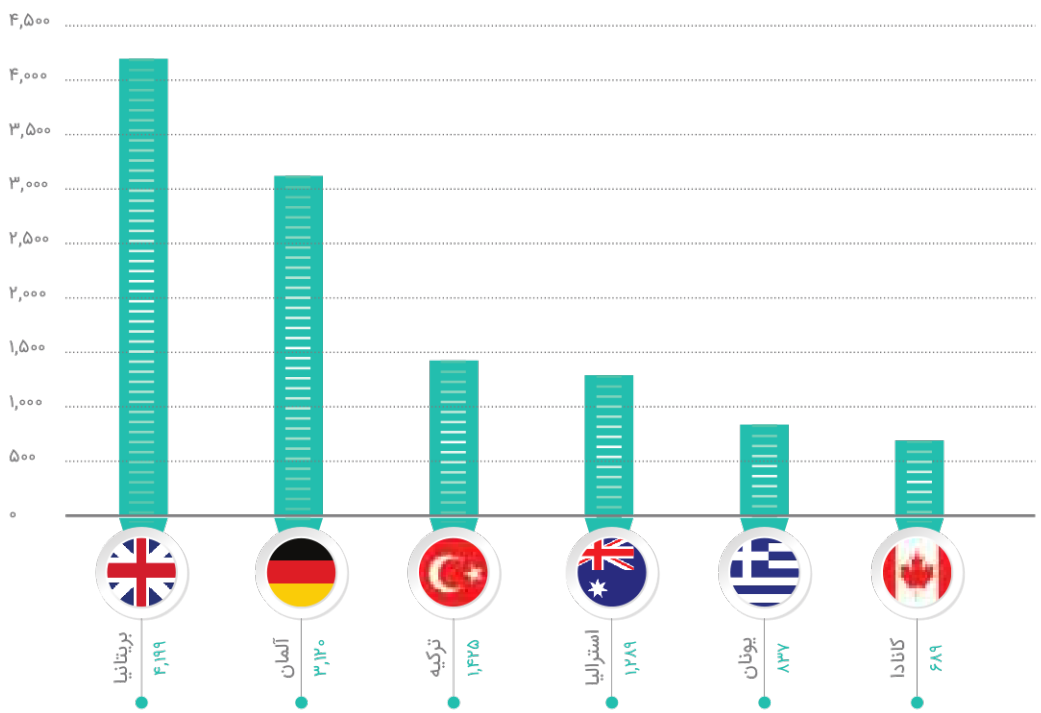

نمودار ۱۴۴- شش مقصد اول پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰

منبع: (UNHCR Data Finder)

* آمار نمودار به پناهجویان ایرانی که وضعیت ثبت درخواست آنها به عنوان جدید (N= New Applications) در پایگاه داده کمیساریا ارائه شده، اشاره دارد.

ثبت پناهجوی جدید ایرانی در کشورهای EU و EFTA

کشورهای اروپایی به عنوان یکی از اصلی‌ترین مقاصد پناهجویان ایرانی در سال‌های اخیر بوده‌اند. بر اساس داده‌های ارائه شده در Eurostat، در سال ۲۰۲۰:

- ۱۰ هزار و ۹۰۹ پناهجوی ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA درخواست پناهندگی خود را به ثبت رساندند که در مقایسه با سال قبل به علت شیوع گسترده ویروس کرونا، کاهش چشمگیری را نشان می‌دهد[1].
- با شیوع ویروس کرونا، مقصد اصلی پناهجویان ایرانی از کشور آلمان به بریتانیا تغییر یافته است. به طوری‌که در سال ۲۰۲۰ میلادی، چهار هزار و ۱۹۹ پناهجوی ایرانی در بریتانیا درخواست پناهندگی خود را ثبت کردند.
- ثبت پناهجوی جدید در آلمان به عنوان یکی از مقاصد اصلی پناهجویان ایرانی نیز کاهش محسوسی را نشان می‌دهد. به طوری که در سال ۲۰۲۰، ثبت پناهجویان جدید ایرانی در این کشور نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی ۳۷ درصد کاهش یافته است.

جدول ۲۶- تعداد پناهجویان ایرانی ثبت‌نام شده برای اولین بار در کشورهای EU28 و EFTA

	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰
آلمان	۵,۳۹۵	۲۶,۴۲۵	۸,۶۱۰	۱۰,۸۵۵	۸,۴۰۵	۳,۱۲۰
بریتانیا	۳,۷۱۵	۴,۸۳۵	۳,۰۹۵	۴,۰۰۵	۵,۴۵۵	۴,۱۹۹
هلند	۱,۸۸۵	۸۸۵	۷۲۰	۱,۸۷۰	۱,۵۳۵	۳۷۰
یونان	۱۹۰	۱,۰۸۵	۱,۲۹۵	۱,۷۳۰	۲,۳۲۵	۸۳۵
سوئد	۴,۲۷۰	۹۳۵	۹۰۵	۱,۰۹۵	۹۸۵	۵۸۰
اتریش	۳,۳۸۰	۲,۴۰۰	۹۵۰	۱,۰۵۰	۶۵۵	۳۰۵
فرانسه	۲۶۵	۳۹۰	۳۹۵	۶۰۵	۵۲۰	۳۱۰
بلژیک	۴۵۰	۲۵۵	۲۰۰	۴۸۵	۷۱۰	۲۱۰
سوئیس	۵۷۰	۵۳۰	۲۸۰	۴۵۵	۴۹۰	۲۵۵
ایتالیا	۲۶۰	۳۸۵	۲۲۵	۲۳۰	۲۷۰	۱۴۵
سایر	۶,۹۱۰	۲,۷۵۵	۱,۰۴۵	۱,۴۹۵	۱,۵۶۵	۵۷۵
جمع کل	۲۷,۲۹۰	۴۰,۸۷۵	۱۷,۷۱۰	۲۳,۸۹۰	۲۲,۹۲۰	۱۰,۹۰۹

منبع: (Eurostat, 2021)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

۱. تعداد پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده به تفکیک کشورهای مقصد EU28 و EFTA در پیوست ارائه شده است.

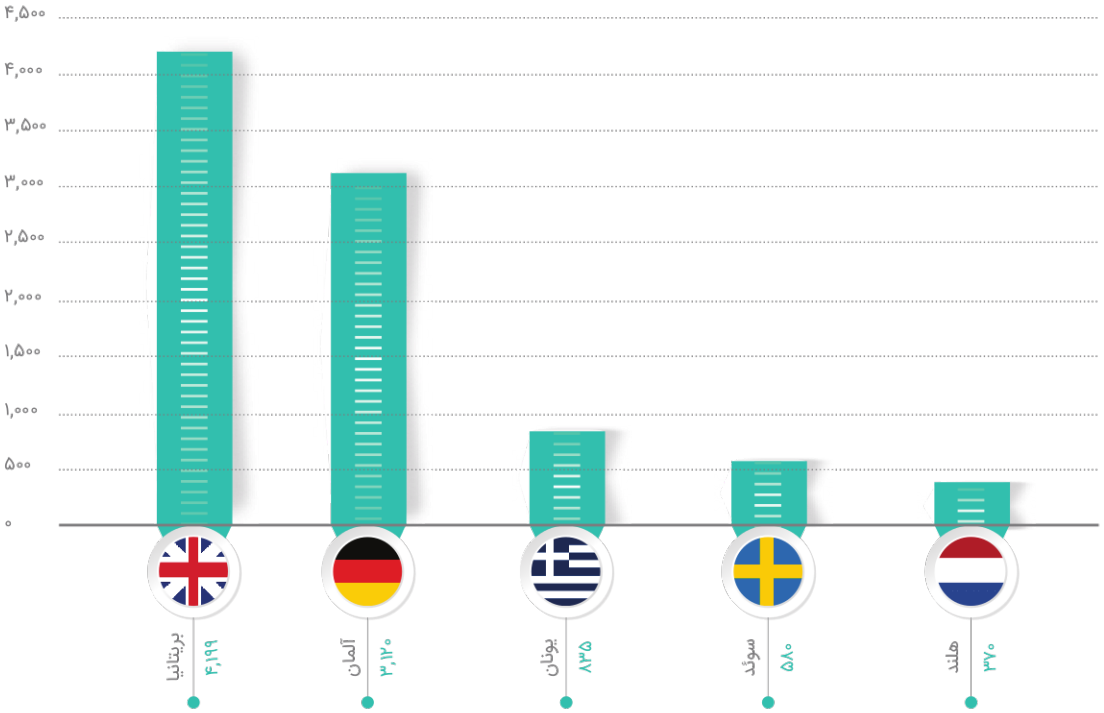

نمودار ۱۴۵- پنج کشور اول مقصد پناهجویان جدید ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA در سال ۲۰۲۰

منبع: (Eurostat, 2021)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

جنسیت پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در کشورهای اروپایی

از کل درخواست‌های پناهجویی ثبت شده توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۶۹ درصد را مردان و ۳۱ درصد را زنان تشکیل می‌دادند. در سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال ۲۰۱۹ سهم پناهجویان جدید مرد ایرانی حدود پنج درصد افزایش یافته است.

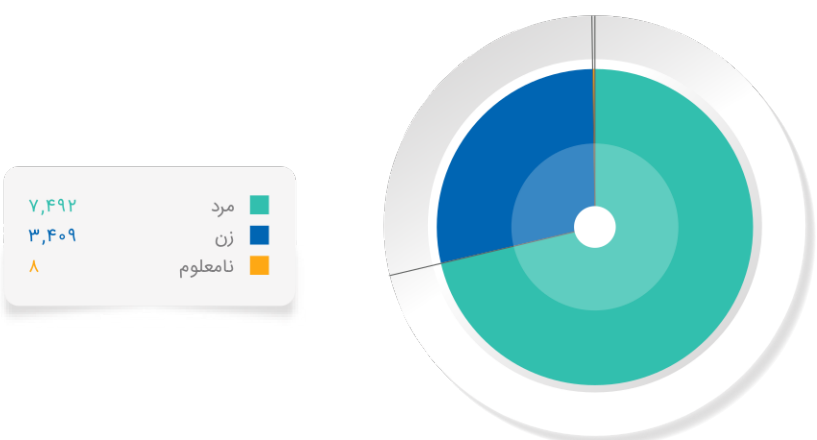

نمودار ۱۴۶- تعداد درخواست‌های جدید پناهجویی توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA در سال ۲۰۲۰- به تفکیک جنسیت

منبع: (Eurostat, 2021)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

گروه سنی پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در کشورهای اروپایی

در سال ۲۰۲۰ از کل درخواست‌های پناهجویی ثبت شده توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU27 و EFTA، اتباع ایرانی در گروه سنی ۱۸ تا ۳۴ سال (۳۸ درصد) بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند.

در بریتانیا نیز از مجموع ۴,۱۹۹ پناهجوی ایرانی ثبت شده در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۵۴۴ نفر (۱۳ درصد) را افراد زیر ۱۸ سال، ۱,۷۶۳ نفر (۴۲ درصد) را افراد بین ۱۸ تا ۲۹ سال، ۱,۷۵۱ نفر (۴۱/۷ درصد) را افراد بین ۳۰ تا ۴۹ سال، ۱۲۰ نفر (۲/۹ درصد) را افراد بین ۵۰ تا ۶۹ سال و ۲۱ نفر (۰/۵ درصد) را افراد ۷۰ سال و بیشتر تشکیل می‌دادند (Home Office, Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021).

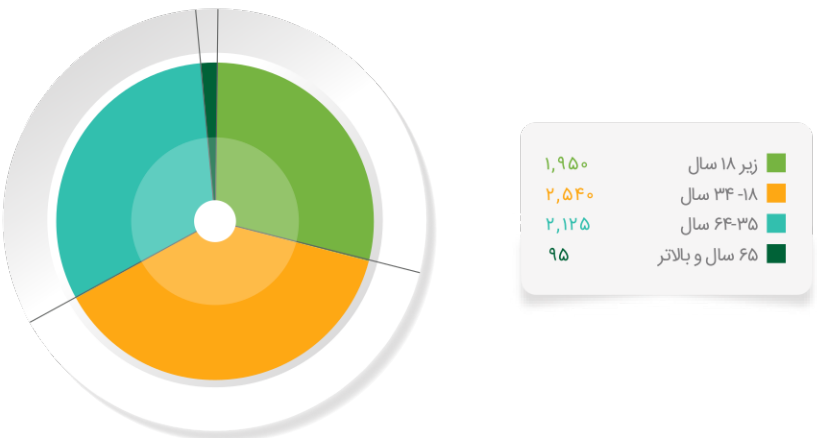

نمودار ۱۴۷- درخواست جدید پناهجویی توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU27 و EFTA - به تفکیک گروه‌های سنی

منبع: (Eurostat, 2021)

* در آمارهای سال ۲۰۲۰ داده‌های بریتانیا در نظر گرفته نشده است

پناهجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال) در کشورهای اروپایی

افراد زیر ۱۸ سال متقاضی پناهندگی ممکن است به تنهایی اقدام به مهاجرت نمایند، یا در مسیر، همراه یا سرپرست خود را از دست دهند و یا پس از رسیدن به کشور مقصد توسط خانواده یا همراه خود رها شوند. بر اساس داده‌های پایگاه Eurostat، در سال ۲۰۲۰ در کشورهای EU27 و EFTA در مجموع ۱۴ هزار و ۲۳۵ پناهجوی بدون همراه[1] زیر ۱۸ سال به ثبت رسیده است که از این تعداد تنها ۱۲۵ نفر را اتباع ایرانی تشکیل می‌دادند.

- از مجموع ۱۲۵ پناهجوی ایرانی بدون همراه زیر ۱۸ سال، تنها ۲۰ نفر زیر ۱۴ سال بودند و ۱۰۵ نفر آنها ۱۴ تا ۱۷ ساله بوده‌اند. از این‌رو بخش عمده‌ی متقاضیان پناهندگی بدون همراه زیر ۱۸ سال را افراد بین ۱۴ تا ۱۷ سال تشکیل می‌دهند.
- کاهش تعداد پناهجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال) در سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال ۲۰۱۹، به دلیل عدم در نظر

1. Asylum applicants considered to be unaccompanied minors

گرفتن داده‌های بریتانیا و همچنین کاهش تعداد متقاضیان پناهجویی ایرانی در سال ۲۰۲۰ است. بریتانیا و آلمان به ترتیب اصلی‌ترین مقاصد پناهجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال) در دهه‌ی اخیر بوده‌اند. در سال ۲۰۱۹ از مجموع ۷۸۵ پناهجوی بدون همراه ایرانی ثبت شده در کشورهای اروپایی[1] (EU32)، ۵۴۵ نفر آنها تنها در بریتانیا به ثبت رسیده‌اند.

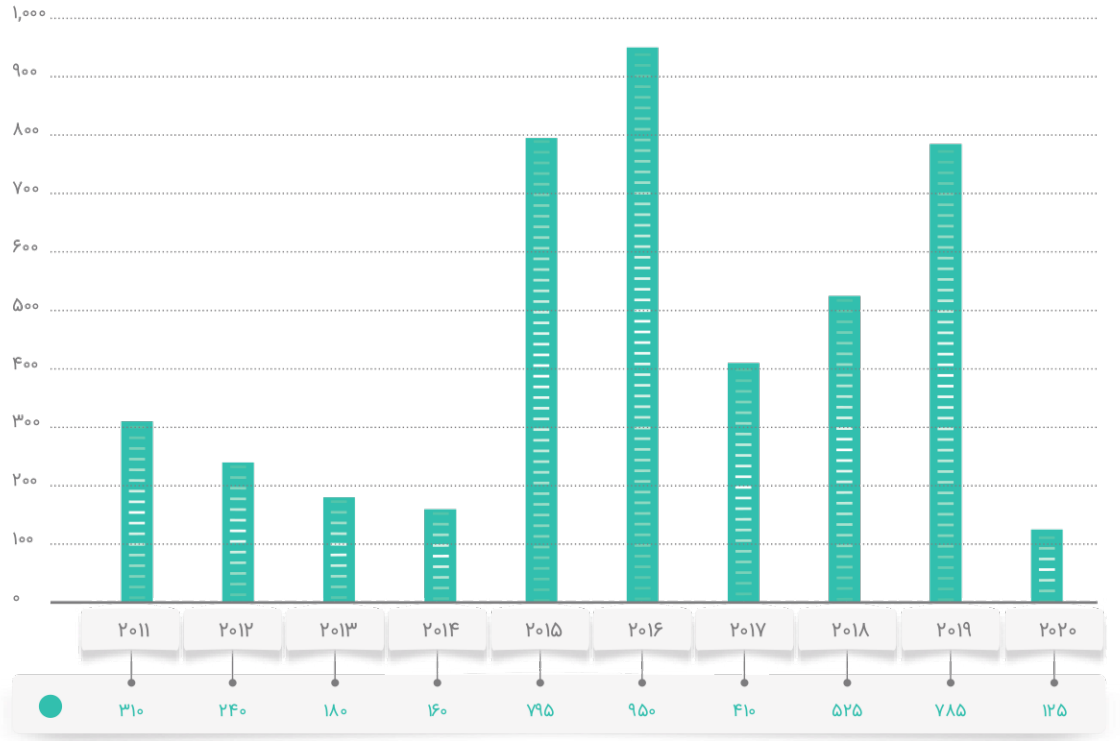

نمودار ۱۴۸- پناهجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال) در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۲۰-۲۰۱۱)

منبع: (Eurostat, 2021)

* در آمارهای سال ۲۰۲۰ داده‌های بریتانیا در نظر گرفته نشده است.

سهم پناهجویان ایرانی از کل پناهجویان ثبت شده در اروپا

در سال ۲۰۲۰، در مجموع ۴۶۴ هزار و ۹۸۶ درخواست جدید پناهجویی از کشورهای مختلف جهان در کشورهای EU28 و EFTA به ثبت رسیده است که سهم پناهجویان ایرانی ۱۰,۹۰۹ نفر (معادل ۲٫۳ درصد کل پناهجویان ثبت شده) بوده است. سهم پناهجویان ایرانی در سال ۲۰۲۰ به پایین‌ترین حد از سال ۲۰۱۶ تاکنون رسیده است.

با بررسی وضعیت درخواست پناهندگی اتباع ایرانی و سایر کشورهای منطقه می‌توان دریافت که کشورهای سوریه و افغانستان همچون سال‌های گذشته، بالاترین میزان ثبت درخواست جدید پناهندگی را در سال ۲۰۲۰ در کشورهای EU28 و EFTA داشته‌اند.

۱. شامل ۲۷ کشور اتحادیه اروپا، چهار کشور EFTA و بریتانیا است

جدول ۲۷- تعداد و سهم درخواست‌های پناهندگی اتباع ایرانی و کشورهای منتخب از کل درخواست‌های جدید پناهجویی در کشورهای EU28 و EFTA

	۲۰۱۵		۲۰۱۶		۲۰۱۷	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
ایران	۲۷,۲۹۰	۲/۰۶	۴۰,۸۷۵	۳/۳۱	۱۷,۷۱۰	۲/۶۲
افغانستان	۱۹۳,۰۲۵	۱۴/۵۶	۱۸۶,۵۵۰	۱۵/۰۸	۴۵,۱۳۵	۶/۶۸
سوریه	۳۷۷,۹۴۰	۲۸/۵۰	۳۳۷,۴۳۵	۲۷/۲۸	۱۰۵,۲۳۰	۱۵/۵۶
ترکیه	۴,۶۵۰	۰/۳۵	۱۰,۶۶۰	۰/۸۶	۱۵,۵۹۰	۲/۳۱
عراق	۱۲۶,۸۳۵	۹/۵۶	۱۲۸,۶۲۰	۱۰/۴۰	۴۸,۴۵۰	۷/۱۷

	۲۰۱۸		۲۰۱۹		۲۰۲۰	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
ایران	۲۳,۹۹۵	۳/۸۷	۲۲,۹۸۰	۳/۳۲	۱۰,۹۰۹	۲/۳
افغانستان	۴۳,۹۹۰	۷/۱۰	۵۷,۹۲۵	۸/۳۸	۴۷,۴۸۱	۱۰/۲
سوریه	۸۳,۰۹۰	۱۳/۴۱	۷۷,۷۸۵	۱۱/۲۵	۶۶,۶۰۶	۱۴/۳
ترکیه	۲۳,۸۳۰	۳/۸۴	۲۶,۲۷۵	۳/۸۰	۱۵,۹۱۴	۳/۴
عراق	۴۱,۰۸۵	۶/۶۳	۳۱,۴۲۰	۴/۵۴	۱۹,۹۳۶	۴/۳

منبع: (Eurostat)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

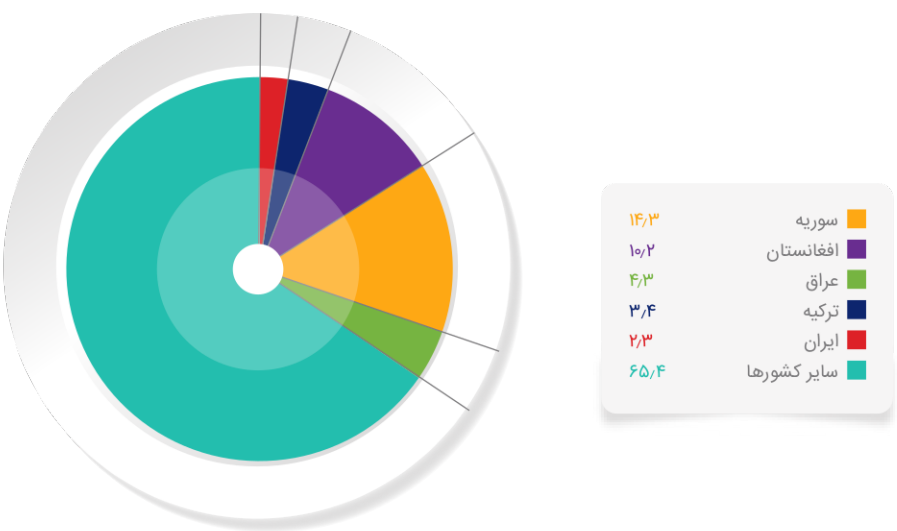

نمودار ۱۴۹- سهم درخواست‌های پناهجویی اتباع ایرانی و کشورهای منتخب از کل درخواست‌های جدید پناهجویی در کشورهای EU28 و EFTA در سال ۲۰۲۰ (درصد)

منبع: (Eurostat)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

ثبت پناهجوی جدید ایرانی در کشورهای OECD

در سال ۲۰۱۹ در بین کشورهای OECD، پناهجویان ایرانی همچون سال قبل از آن در رتبه هشتم قرار داشتند؛ البته تعداد پناهجویان ایرانی در کشورهای OECD در سال ۲۰۱۹ در مقایسه با سال قبل از آن کاهش یافته است.

نکته قابل توجه در سال ۲۰۱۹، ظهور کشور ترکیه در میان کشورهای برتر پناهجوفرست به کشورهای OECD است که این امر معلول افزایش تنش‌های سیاسی در ترکیه است.

جدول ۲۸- ده کشور مبدا با بالاترین میزان متقاضی پناهندگی در کشورهای عضو OECD

۲۰۱۵		۲۰۱۶		۲۰۱۷	
سوریه	۳۷۲,۸۶۰	سوریه	۳۳۶,۰۱۰	افغانستان	۱۱۰,۷۷۰
افغانستان	۲۵۱,۹۷۰	افغانستان	۲۱۴,۹۳۰	سوریه	۹۶,۷۰۰
عراق	۱۷۹,۷۹۰	عراق	۱۵۵,۳۰۰	عراق	۸۹,۲۹۰
آلبانی	۶۷,۵۳۰	ایران	۵۶,۸۸۰	السالوادور	۵۹,۲۹۰
کوزووو	۶۲,۳۲۰	پاکستان	۵۱,۸۸۰	ونزوئلا	۵۸,۱۵۰
پاکستان	۵۱,۴۵۰	نیجریه	۵۱,۲۳۰	نیجریه	۵۰,۳۳۰
اریتره	۴۷,۵۰۰	السالوادور	۴۰,۸۴۰	گواتمالا	۴۱,۷۹۰
ایران	۴۰,۷۸۰	اریتره	۴۰,۶۸۰	چین	۳۹,۵۲۰
نیجریه	۳۳,۳۹۰	چین	۳۹,۰۱۰	پاکستان	۳۶,۲۴۰
چین	۳۱,۹۷۰	مکزیک	۳۵,۵۳۰	هندوراس	۳۳,۹۸۰

۲۰۱۸		۲۰۱۹	
افغانستان	۹۵,۱۸۰	افغانستان	۹۱,۰۹۴
سوریه	۸۰,۱۰۰	ونزوئلا	۹۰,۳۹۰
عراق	۵۹,۵۵۰	هندوراس	۷۷,۲۹۰
ونزوئلا	۵۸,۹۹۰	سوریه	۷۳,۶۳۱
السالوادور	۴۵,۳۲۰	گواتمالا	۵۶,۰۴۸
هندوراس	۴۱,۱۴۰	السالوادور	۵۳,۲۴۷
نیجریه	۳۶,۸۵۰	عراق	۴۶,۶۱۶
گواتمالا	۳۴,۸۳۰	کلمبیا	۳۹,۴۹۲
ایران	۳۳,۲۶۰	ایران	۳۰,۹۳۲

منبع: (OECD, 2020 به نقل از UNHCR, Eurostat)

طبق آمارهای ارائه شده در پایگاه OECD Stat در سال ۲۰۱۹:

- در میان کشورهای عضو OECD، به غیر از کشورهای اروپایی عضو EU28 و EFTA، ترکیه، استرالیا، کانادا و ایالات متحده آمریکا مقاصد اصلی پناهجویان ایرانی را تشکیل می‌دهند.
- برخلاف سال ۲۰۱۸ که ترکیه بالاترین تعداد پناهجویان ایرانی را در بین کشورهای OECD ثبت کرده بود، در سال ۲۰۱۹، کانادا با افزایش ۴۸ درصدی ثبت درخواست پناهجویان ایرانی نسبت به سال ۲۰۱۸، جایگاه نخست را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲۹- تعداد پناهجویان ایرانی ثبت شده در کشورهای منتخب عضو OECD

	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹
ترکیه	۱۱,۰۲۳	۱۱,۸۵۶	۸,۸۲۸	۶,۳۸۷	۳,۵۵۸
استرالیا	۸۴۴	۲۹۷۱	۵,۰۷۵	۷۴۴	۱,۰۶۹
کانادا	۱۴۹	۲۸۶	۶۸۴	۲,۴۸۳	۳,۶۶۳
ایالات متحده آمریکا	۱,۰۴۸	۹۹۱	۶۹۱	۳۲۵	۲۶۸

منبع: (OECD Stat بازیابی شده در ۱۹ آوریل ۲۰۲۱)

■ نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در کشورهای EU و EFTA

کشورهای میزبان پناهجویان پس از ثبت درخواست پناهجویان اقدام به بررسی و ارائه نتایج بررسی درخواست‌ها می‌نمایند. در ادامه به نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در مرحله اول[1] اشاره می‌شود. بر اساس داده‌های Eurostat، در سال ۲۰۲۰:

- ۱۵ هزار و ۹۱ پناهجوی ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA پاسخ درخواست پناهندگی خود را در مرحله اول بررسی درخواست‌ها دریافت کردند که در مقایسه با سال ۲۰۱۹ تعداد آنها کاهش داشته است[2]. از دلایل این امر می‌توان به شیوع ویروس کرونا و تعویق بررسی درخواست‌ها در کشورهای مختلف و کاهش تعداد درخواست‌های جدید پناهجویی ثبت شده، اشاره کرد.
- در مجموع ۳۷ درصد از پناهجویان ایرانی در کشورهای عضو EU28 و EFTA پاسخ مثبت به درخواست پناهندگی خود را دریافت کردند.
- در بین کشورهای اصلی مقصد پناهجویان جدید ایرانی، کشور سوئیس بیشترین پاسخ مثبت (۸۹/۲ درصد) و کشور آلمان (۲۵ درصد) کمترین پاسخ مثبت را به درخواست‌های پناهجویان ایرانی ارائه کردند.
- درصد پاسخ مثبت به درخواست پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA نشان می‌دهد که در سال ۲۰۲۰ میزان ارائه پاسخ مثبت به درخواست پناهجویان ایرانی به کمترین میزان از سال ۲۰۱۵ تاکنون رسیده است.

1. First Instance Decisions on Applications

۲. تعداد پاسخ‌های ارائه شده به درخواست پناهجویان ایرانی (مرحله اول بررسی درخواست‌ها) و پاسخ‌های مثبت ارائه شده به پناهجویان ایرانی به تفکیک کشورهای مقصد EU28 و EFTA در بخش پیوست ارائه شده است.

جدول ۳۰- نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در کشورهای منتخب EU28 و EFTA

	۲۰۱۵			۲۰۱۶			۲۰۱۷		
	کل پاسخ‌ها	پاسخ مثبت	درصد پاسخ مثبت	کل پاسخ‌ها	پاسخ مثبت	درصد پاسخ مثبت	کل پاسخ‌ها	پاسخ مثبت	درصد پاسخ مثبت
بلژیک	۳۲۰	۲۲۵	۷۰/۳	۱۱۰	۶۵	۵۹/۱	۵۶۰	۴۶۰	۸۲/۱
آلمان	۱,۹۲۵	۱,۵۸۵	۸۲/۳	۹,۸۵۵	۵,۸۵۰	۵۹/۴	۲۷,۰۰۵	۱۵,۱۴۵	۵۶/۱
یونان	۱۴۵	۵۵	۳۷/۹	۳۰۰	۱۶۰	۵۳/۳	۶۳۰	۳۸۰	۶۰/۳
فرانسه	۲۲۵	۱۳۵	۶۰	۲۵۰	۱۵۰	۶۰	۵۵۰	۱۹۵	۳۵/۵
ایتالیا	۳۴۵	۲۲۵	۶۵/۲	۳۰۰	۲۴۰	۸۰	۲۳۰	۱۴۵	۶۳
هلند	۴۱۰	۲۸۵	۶۹/۵	۱,۴۲۵	۴۳۵	۵۲/۴	۱,۵۳۵	۷۲۵	۴۷/۲
اتریش	۳,۵۰۵	۳۸۵	۸۱/۱	۶۴۰	۴۶۵	۷۲/۷	۱,۹۰۰	۱,۲۷۵	۶۷/۱
سوئد	۳۹۰	۱۷۵	۴۴/۹	۱,۴۲۵	۶۶۵	۴۶/۷	۲,۲۸۰	۱,۱۴۵	۵۰/۲
بریتانیا	۳,۵۰۵	۲,۰۰۵	۵۷/۲	۴,۳۹۰	۱,۷۰۵	۳۸/۸	۳,۲۵۵	۱,۵۶۰	۴۷/۹
سوئیس	۲۸۵	۲۱۰	۷۳/۷	۲۵۰	۹۵	۳۸	۱۵۰	۱۳۰	۸۶/۷
سایر	۶۱۰	۳۱۵	۵۱/۶	۲,۶۵۰	۱,۲۳۵	۴۶/۶	۲,۵۹۵	۱,۰۲۵	۳۹/۵
جمع کل	۸,۶۴۰	۵,۶۰۰	۶۴/۸	۲۰,۹۹۵	۱۱,۰۷۵	۵۲/۸	۴۰,۶۹۵	۲۲,۱۸۰	۵۴/۵

	۲۰۱۸			۲۰۱۹			۲۰۲۰		
	کل پاسخ‌ها	پاسخ مثبت	درصد پاسخ مثبت	کل پاسخ‌ها	پاسخ مثبت	درصد پاسخ مثبت	کل پاسخ‌ها	پاسخ مثبت	درصد پاسخ مثبت
بلژیک	۳۴۵	۲۶۵	۷۶/۸	۳۹۵	۲۹۵	۷۴/۷	۳۱۰	۱۴۰	۴۵/۱
آلمان	۸,۶۴۵	۲,۷۱۵	۳۱/۴	۸,۲۷۵	۲,۰۹۰	۲۵/۳	۷,۱۸۵	۱,۸۰۰	۲۵
یونان	۶۹۵	۴۶۰	۶۶/۲	۶۸۰	۴۰۰	۵۸/۸	۱,۲۴۵	۵۷۰	۴۵/۷
فرانسه	۵۳۵	۱۷۵	۳۲/۷	۵۹۰	۱۵۵	۲۶/۳	۲۹۵	۸۵	۲۸/۸
ایتالیا	۲۱۵	۱۵۰	۶۹/۸	۲۷۰	۱۸۵	۶۸/۵	۲۰۵	۱۰۵	۵۱/۲
هلند	۷۳۰	۳۳۰	۴۵/۲	۹۵۵	۳۷۵	۳۹/۳	۸۴۰	۴۰۵	۴۸/۲
اتریش	۳,۰۴۰	۱,۳۵۵	۴۴/۶	۱,۰۹۵	۴۶۵	۴۲/۵	۳۹۰	۱۸۵	۴۷/۴
سوئد	۲,۰۴۵	۷۵۵	۳۶/۹	۱,۱۹۵	۴۱۰	۳۴/۳	۱,۰۲۵	۳۲۵	۳۱/۷
بریتانیا	۲,۷۳۵	۱,۲۱۰	۴۴/۲	۴,۱۴۰	۲,۷۸۰	۶۷/۱	۲,۵۴۶	۱,۳۸۶	۵۴/۴
سوئیس	۲۳۰	۱۹۵	۸۴/۸	۲۳۰	۱۹۵	۸۴/۸	۴۲۰	۳۷۵	۸۹/۲
سایر	۷۹۰	۳۳۰	۴۱/۸	۱,۲۱۵	۴۶۰	۳۷/۹	۶۳۰	۲۱۵	۳۴/۱
جمع کل	۲۰,۰۱۰	۷,۹۵۵	۳۹/۸	۱۹,۰۳۵	۷,۸۱۵	۴۱/۱	۱۵,۰۹۱	۵,۵۹۱	۳۷

منبع: (Eurostat ؛ برگرفته شده در ۱ می ۲۰۲۱)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

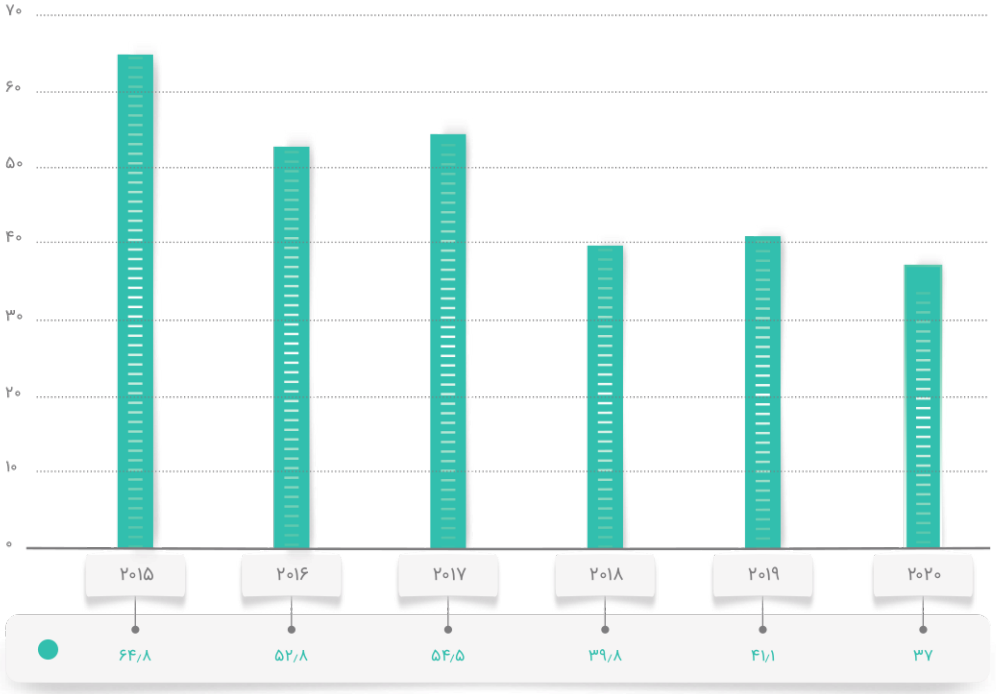

نمودار ۱۵۰- درصد پاسخ مثبت به درخواست پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۲۰ - ۲۰۱۵)

منبع: (Eurostat ؛ برگرفته ش.ده در ۱ می ۲۰۲۱)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

مهاجران نامتعارف ایرانی در کشورهای EU و EFTA

بخشی از پناهجویان که نتیجه درخواست پناهندگی آنها منفی اعلام می‌گردد، مجدداً درخواست خود را برای تجدید نظر در نتیجه، ثبت می‌کنند و در صورتی که نتیجه تجدیدنظر نیز منفی باشد، براساس قوانین کشورهای میزبان باید آن کشور را ترک کنند. برخی از این افراد برای جلوگیری از اخراج شدن از کشور مقصد، به صورت غیرقانونی در آن کشورها زندگی می‌کنند و برخی نیز شانس خود را در کشورهای دیگر امتحان کرده و درخواست پناهندگی خود را به ثبت می‌رسانند. بخشی از پناهجویانی که پاسخ منفی دریافت می‌کنند به صورت داوطلبانه یا اخراج اجباری (دیپورت) از کشور مقصد خود خارج می‌شوند.

■ اتباع ایرانی غیرقانونی شناسایی شده در کشورهای EU و EFTA

- بر اساس آمارهای ارائه شده در پایگاه Eurostat، طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰، بیشترین تعداد اتباع خارجی که بصورت غیرقانونی در کشورهای EU28[1] و EFTA شناسایی شده‌اند، مربوط به سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ و همزمان با ورود موج گسترده مهاجران به کشورهای اروپایی بوده است.
- علت کاهش آمار در سال ۲۰۲۰ را می‌توان به دلیل عدم در نظر گرفتن آمار بریتانیا در این سال دانست و از طرف دیگر شیوع ویروس کرونا باعث کاهش ورود مهاجران نامتعارف به اروپا شده است. تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی شناسایی شده در کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU27) در سال ۲۰۲۰ (۹ هزار و ۳۱۵ نفر) که نسبت به سال ۲۰۱۹ (۱۷ هزار و ۲۹۰ نفر)، ۴۶ درصد کاهش یافته است.

۱. آمارهای مربوط به کشور بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

- در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۹ هزار و ۵۰۵ تبعه ایرانی به صورت غیرقانونی در کشورهای EU27 و EFTA شناسایی شدند که این میزان ۱٫۷ درصد از کل اتباع کشورهای ثالث غیرقانونی شناسایی شده در آن کشورها را تشکیل می‌دهند.
- بیشترین تعداد اتباع ایرانی که به صورت غیرقانونی در کشورهای EU27 و EFTA در سال ۲۰۲۰ حضور داشتند، در کشورهای آلمان، فرانسه و یونان شناسایی شده‌اند.

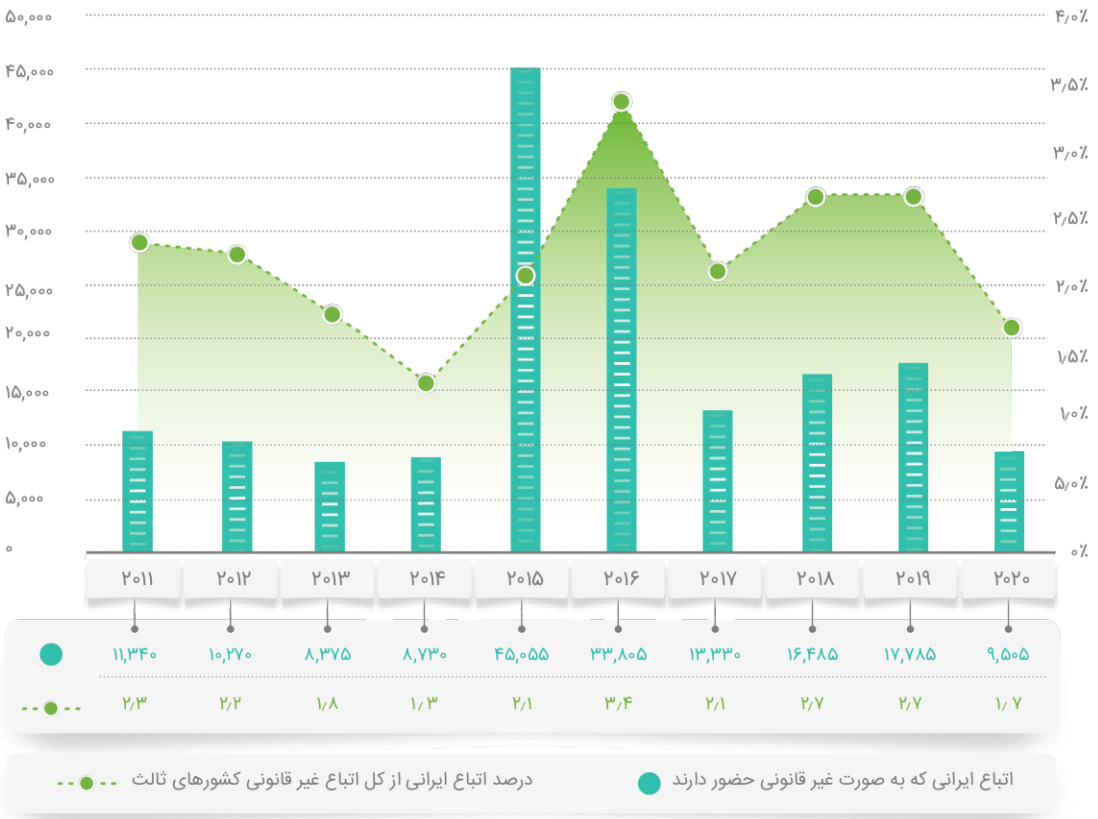

نمودار ۱۵۱- تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۲۰-۲۰۱۱)

منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

* آمار بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

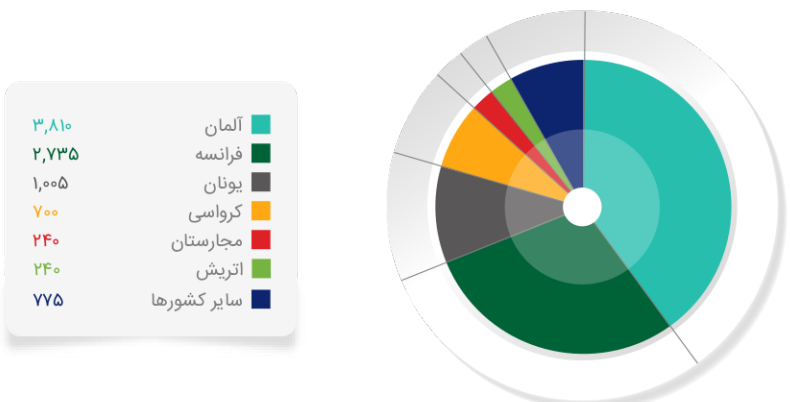

نمودار ۱۵۲- پنج کشور اول با بیشترین تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی در کشورهای EU27 و EFTA در سال ۲۰۲۰

منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

* آمار بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

حکم/ دستور ترک کشور برای اتباع غیرقانونی ایرانی در کشورهای EU و EFTA

- در سال ۲۰۲۰، شش هزار و ۲۸۰ تبعه ایرانی، حکم ترک کشورهای EU27 و EFTA را دریافت کردند که این میزان ۱٫۶ درصد از کل حکم ترک صادر شده برای اتباع کشورهای ثالث در کشورهای EU27 و EFTA را تشکیل می دهد.
- در سال ۲۰۲۰، کشورهای فرانسه، آلمان و سوئد بیشترین حکم ترک کشور را در میان کشورهای EU27 و EFTA برای اتباع ایرانی غیرقانونی صادر کردند.
- در کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU27) در سال ۲۰۲۰ جمعاً ۶ هزار و ۶۵ تبعه ایرانی حکم ترک کشورهای مقصد اروپایی را دریافت کرده‌اند که در مقایسه با سال ۲۰۱۹ (۹ هزار و ۸۱۵ حکم صادر شده) کاهشی ۳۸ درصد را نشان می‌دهد.

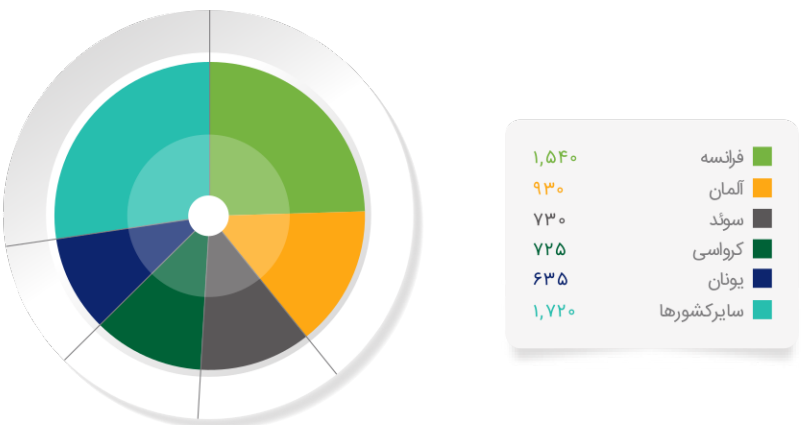

نمودار ۱۵۳- بیشترین تعداد صدور حکم ترک برای اتباع ایرانی در پنج کشور اول EU27 و EFTA (۲۰۲۰)

منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

ترک کشورهای EU و EFTA توسط اتباع ایرانی غیرقانونی پس از دریافت حکم خروج

- در سال ۲۰۲۰، پیرو حکم ترک صادر شده از سوی کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU27)، نرخ خروج اتباع ایرانی که به صورت غیرقانونی در این کشورها حضور داشتند، ۲۱٫۷ درصد بوده است که این میزان نسبت به سال ۲۰۱۹ روند کاهشی داشته است.
- تنها ۲۰ کشور از مجموع ۳۲ کشور EU و EFTA، آمار بازگشت مهاجران غیرقانونی که دستور یا حکم ترک کشور را دریافت کرده‌اند را به تفکیک بازگشت به کشور مبدأ ارائه می‌کنند[1]. البته در برخی از سال‌ها، تعدادی از این ۲۰ کشور، آمار مربوط به بازگشت مهاجران نامتعارف ایرانی به مقصد کشور مبدأ را اعلام نکرده‌اند. در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳۵۰ مهاجر نامتعارف ایرانی که حکم ترک کشور مقصد را از ۲۰ کشور اروپایی دریافت کرده‌اند، به ایران بازگشته‌اند. لازم به ذکر است که در این سال از بین ۲۰ کشور اروپایی، آمار کشورهایی همچون بریتانیا، لیختن اشتاین، پرتغال و فرانسه در دسترس قرار ندارند.

۱. شامل: بلژیک، بلغارستان، استونی، ایرلند، یونان، فرانسه، کرواسی، ایتالیا، لتونی، لوکزامبورگ، مجارستان، مالت، اتریش، لهستان، پرتغال، اسلوونی، اسلواکی سوئد، لیختن اشتاین و بریتانیا.

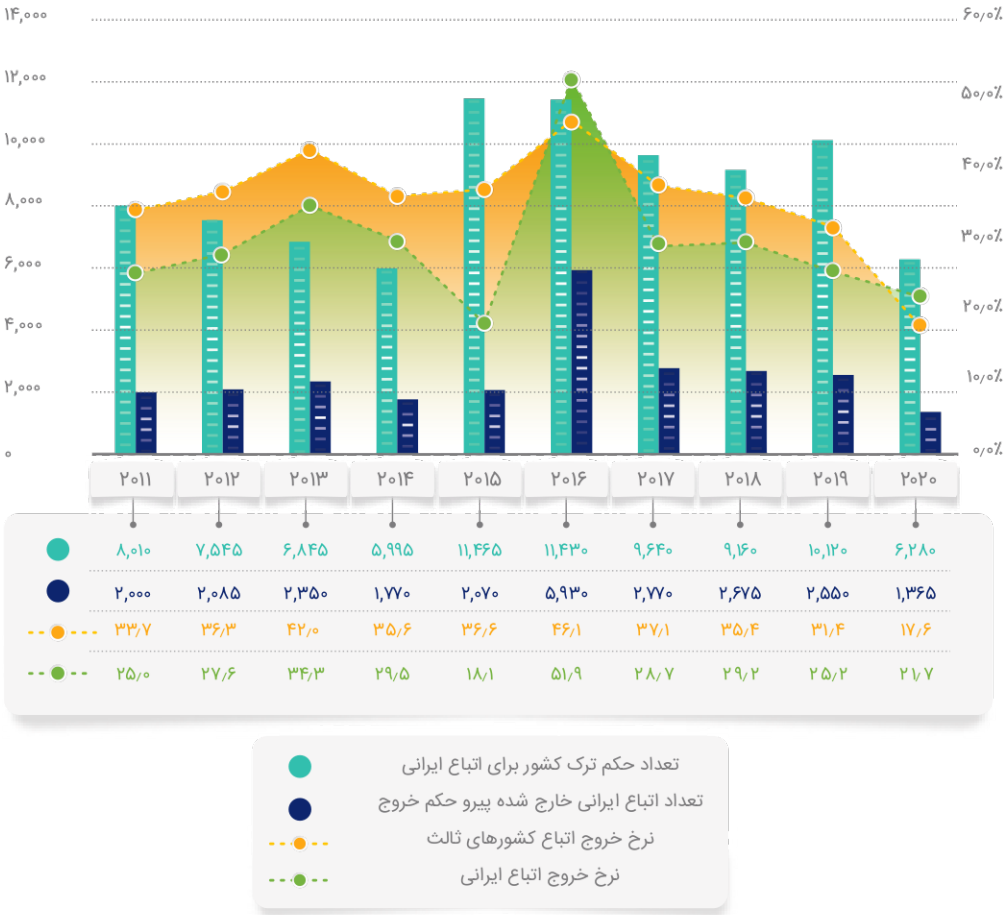

نمودار ۱۵۴- اتباع ایرانی غیرقانونی خارج شده از کشورهای EU28 و EFTA که پس از دریافت حکم خروج (۲۰۲۰- ۲۰۱۱)

منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

* آمار بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

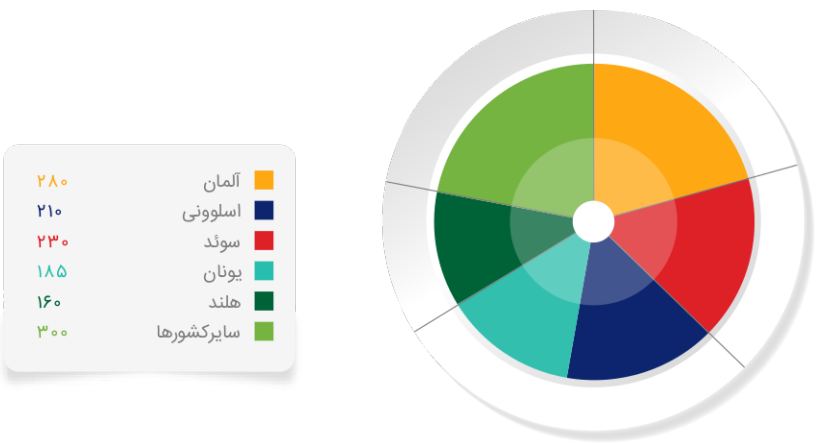

نمودار ۱۵۵- بیشترین تعداد ایرانیان خارج شده از کشور اول EU27 و EFTA پیرو حکم خروج (۲۰۲۰)

منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

* آمار بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

بازگشت پناهندگان ایرانی به کشور

پایگاه داده کمیساریا، آمار پناهندگان بازگشتی بر اساس کشور مبدأ پناهندگان را ارائه می‌کند. تعداد پناهندگان ایرانی که به کشور بازگشته‌اند، بسیار اندک بوده است. البته بخشی از پناهندگان ایرانی ممکن است بدون اعلام و ثبت رسمی در کشورهای مقصد به کشور خود بازگردند که این موضوع باعث پایین بودن تعداد پناهندگان بازگشتی در آمارهای رسمی شده است.

نمودار ۱۵۶- تعداد پناهندگان بازگشتی ایرانی به کشور (۲۰۲۰- ۲۰۱۰)

منبع: (UNHCR Data Finder)

اسکان مجدد پناهندگان ایرانی در جهان

طبق آخرین آمار منتشر شده توسط کمیساریا، در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳۹۴ پناهنده ایرانی در کشورهای مختلف اسکان مجدد یافتند. از سال ۲۰۱۵ و با افزایش تعداد پناهندگان سایر کشورها، تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته از سال ۲۰۱۷ کاهش چشمگیری داشته است.

در سال ۲۰۲۰ میلادی، تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته به کمترین میزان خود در دو دهه اخیر رسیده است. در این سال به دلیل شیوع ویروس کرونا، تعداد پناهندگان اسکان مجدد یافته در جهان کاهش زیادی یافته و همسو با روند جهانی، تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته نیز کاهش یافته است.

در سال‌های اخیر، تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در ایالات متحده آمریکا کاهش زیادی یافته است. در سال ۲۰۲۰ کشور کانادا اولین مقصد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در جهان بوده است. و پس از آن ایالات متحده آمریکا، استرالیا وسوئد پناهندگان ایرانی را در کشور خود اسکان مجدد دادند.

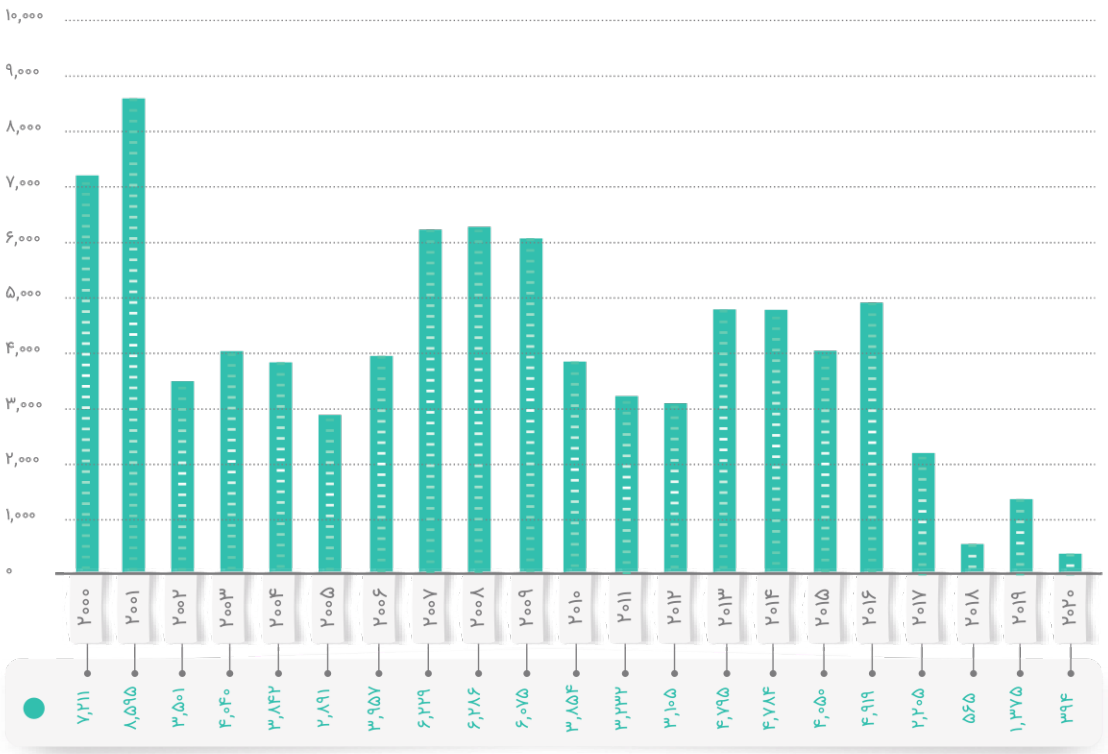

نمودار ۱۵۷- تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در سایر کشورها (۲۰۲۰ - ۲۰۰۰)

منبع: (UNHCR Data Finder)

جدول ۳۱- مقصد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در سال‌های منتخب

۲۰۰۰		۲۰۰۵		۲۰۱۰	
کشور مقصد	تعداد	کشور مقصد	تعداد	کشور مقصد	تعداد
ایالات متحده آمریکا	۵,۱۰۰	ایالات متحده آمریکا	۱,۸۵۶	ایالات متحده آمریکا	۲,۹۷۹
کانادا	۶۶۲	استرالیا	۳۴۹	کانادا	۳۲۱
استرالیا	۴۷۸	کانادا	۲۶۰	استرالیا	۲۷۷
نروژ	۴۱۶	نیوزیلند	۱۲۲	نروژ	۱۴۲
سوئد	۳۴۵	دانمارک	۱۱۶	سوئد	۸۰
فنلاند	۱۱۸	فنلاند	۱۱۵	آلمان	۳۷
دانمارک	۵۰	ایرلند	۴۶	هلند	۸
نیوزیلند	۳۱	هلند	۱۳	جمهوری جک	۵
ایرلند	۶	سوئد	۹	فنلاند	۵
هلند	۵	نروژ	۵	-	-
		-		-	-
جمع	۷,۲۱۱	جمع	۲,۸۹۱	جمع	۳,۸۵۴

۲۰۱۵		۲۰۱۹		۲۰۲۰	
کشور مقصد	تعداد	کشور مقصد	تعداد	کشور مقصد	تعداد
ایالات متحده آمریکا	۳,۱۲۱	استرالیا	۶۷۱	کانادا	۱۸۲
استرالیا	۴۸۲	کانادا	۳۹۱	ایالات متحده آمریکا	۱۴۱
کانادا	۴۲۰	ایالات متحد آمریکا	۲۱۶	استرالیا	۶۶
فنلاند	۲۲	اسپانیا	۷۷	سوئد	۵
کامبوج	۵	بریتانیا و ایرلند شمالی	۸	-	-
-	-	نیوزیلند	۷	-	-
-	-	کره جنوبی	۵	-	-
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
جمع	۴,۰۵۰	جمع	۱,۳۷۵	جمع	۳۹۴

منبع: (UNHCR Data Finder)

اعطـای تابعیـت بـه پناهنـدگان ایرانـی در کشـورهای مقصـد

از سـال ۲۰۰۰ تـا ۲۰۲۰ میـلادی در مجمـوع ۳۸ هـزار و ۶۳۷ پناهنـده ایرانـی در جهان تابعیت کشـورهای دیگـر را دریافت کرده‌انـد. در دهـه ۲۰۱۰ میـلادی در مقایسـه بـا دهـه پیش از آن، تعـداد کمتـری از پناهنـدگان ایرانـی تابعیـت کشـورهای مقصـد را دریافـت کرده‌اند. از سـال ۲۰۱۶ تعـداد تابعیت اعطا شـده بـه پناهنـدگان ایرانـی روند افزایشـی داشـته اسـت اما در سـال ۲۰۲۰ تعـداد آنهـا بـا کاهـش بیـش از ۵۰ درصدی به ۸۶۱ نفر رسـیده اسـت.

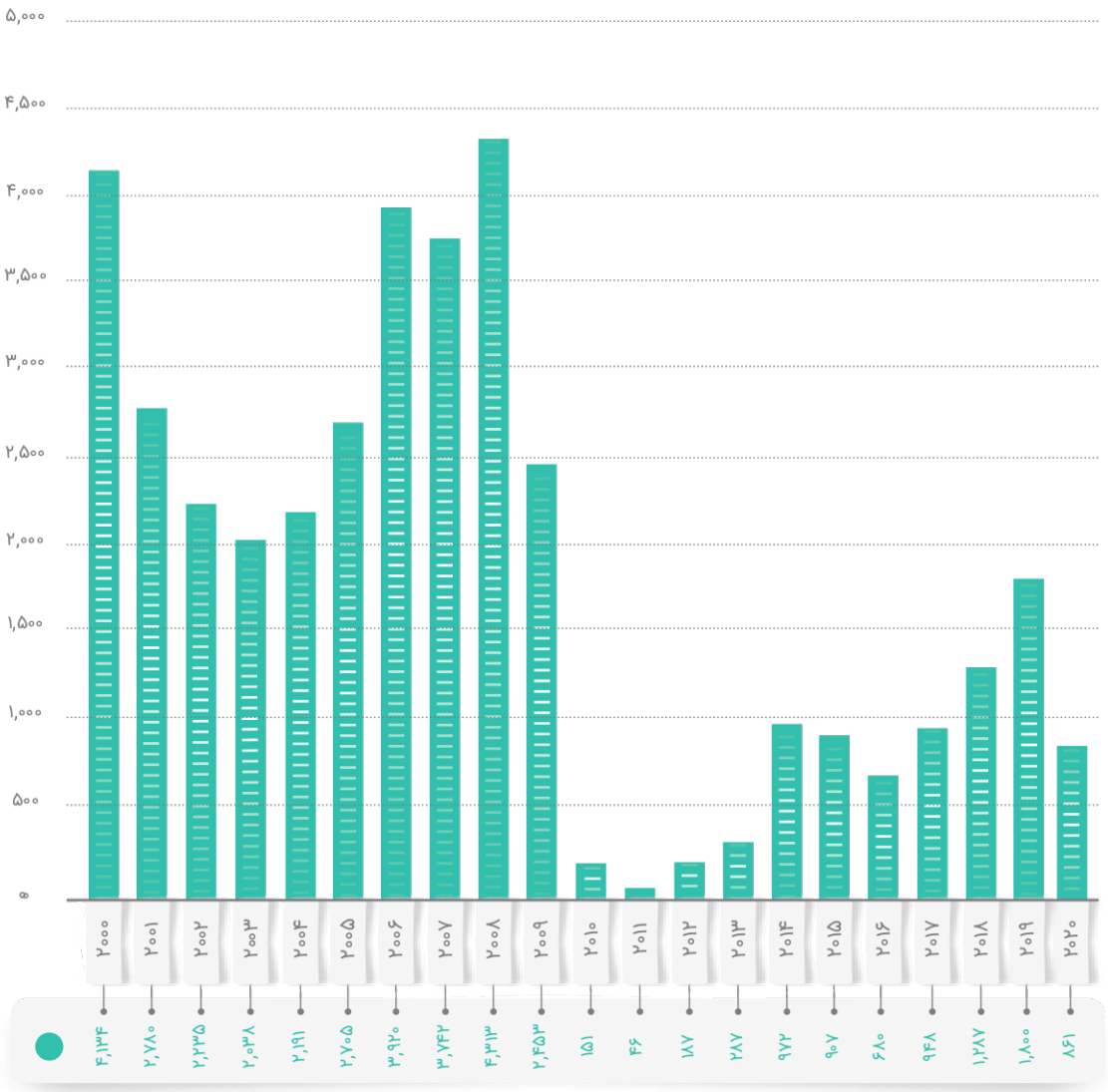

نمودار ۱۵۸- اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی در دیگر کشورها (۲۰۲۰- ۲۰۰۰)

منبع: (UNHCR Data Finder)

ب) اتباع خارجی در ایران

جمهوری اسلامی ایران در چند دهه گذشته میزبان اتباع خارجی بوده است. اگرچه حضور اتباع خارجی در ایران به قبل از انقلاب اسلامی برمی‌گردد، اما آمار رسمی در ارتباط با تعداد آنها محدود است. از این‌رو در سالنامه مهاجرتی ایران به نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در ایران در سال ۱۳۹۵ اشاره شده است. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵):

- تعداد کل جمعیت اتباع خارجی در ایران: یک میلیون و ۶۵۴ هزار و ۳۸۸ نفر
- اتباع افغانستانی با یک میلیون و ۵۸۳ هزار و ۹۷۹ نفر، حدود ۹۶ درصد کل اتباع خارجی در ایران را تشکیل می‌دهند.
- جمعیت اتباع عراقی در ایران: ۳۴ هزار و ۵۳۲ نفر (۲ درصد کل اتباع خارجی در ایران)
- ۴۶ درصد اتباع خارجی در ایران را زنان و ۵۴ درصد را مردان تشکیل می‌دهند.

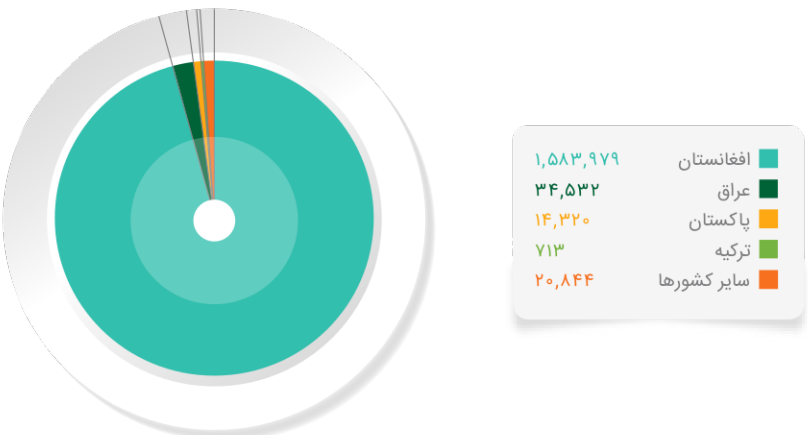

نمودار ۱۵۹- تعداد اتباع خارجی در ایران در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

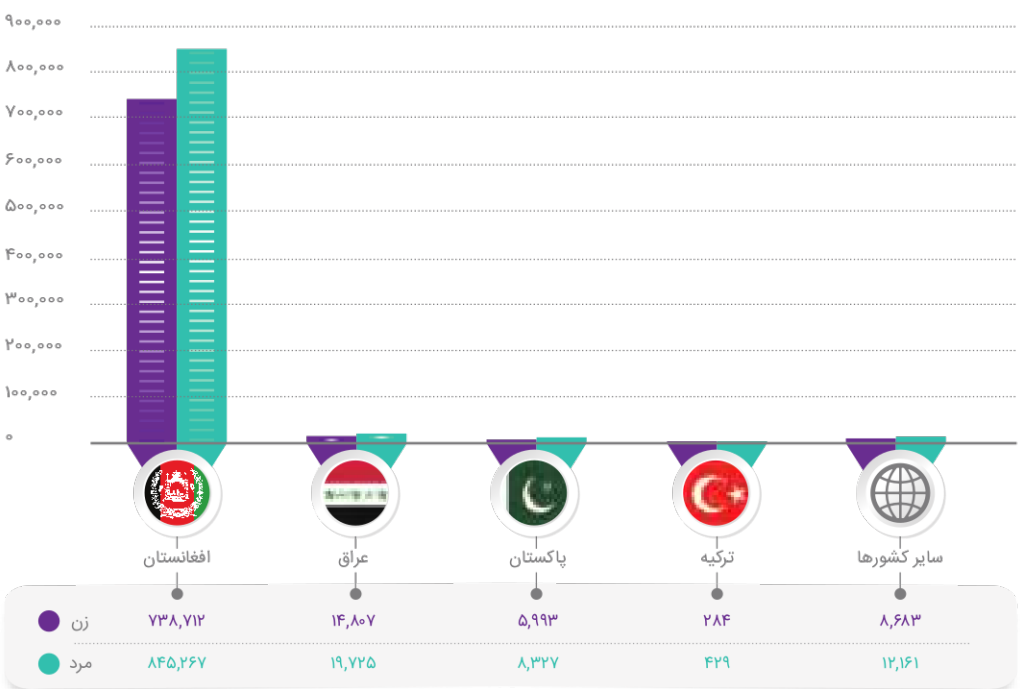

نمودار ۱۶۰- تعداد اتباع خارجی به تفکیک جنسیت در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

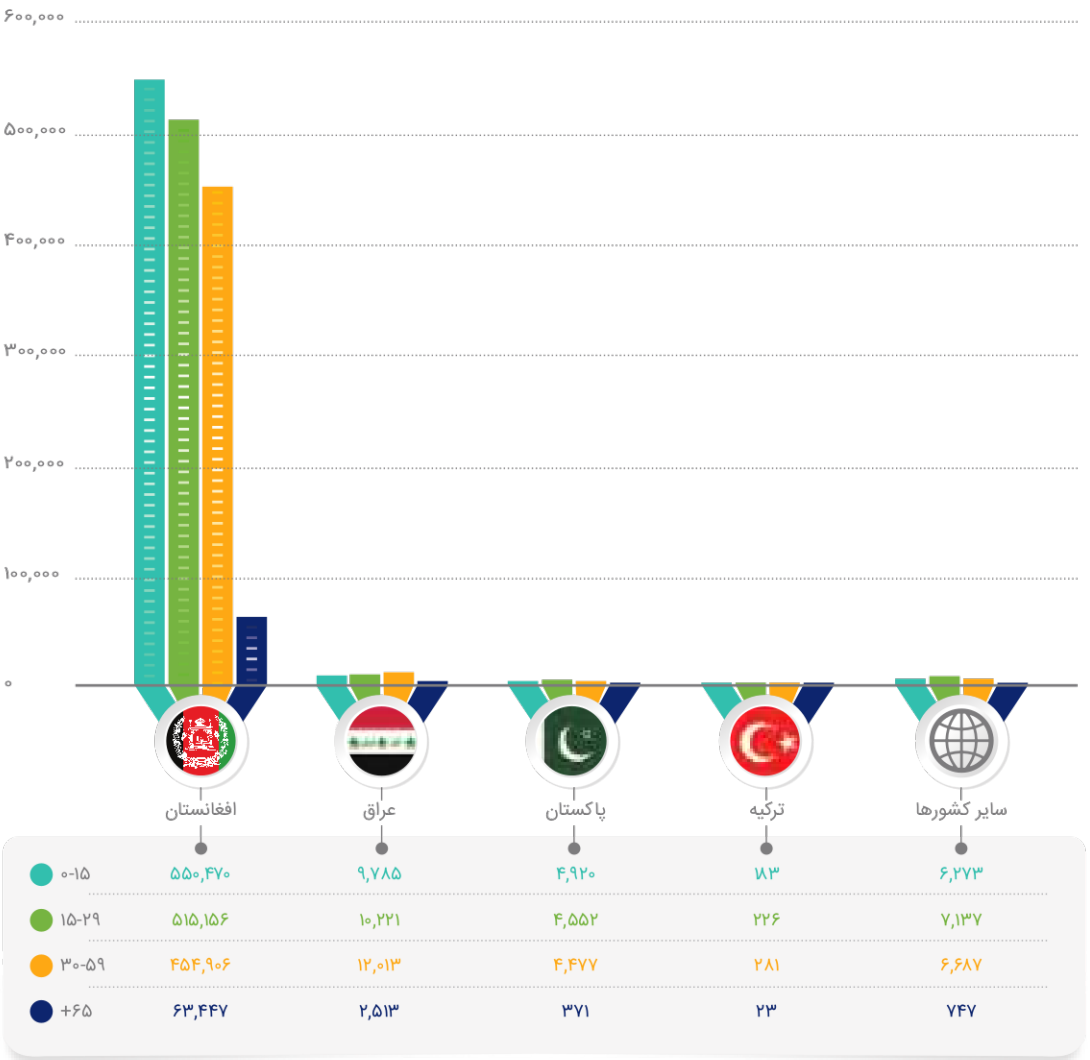

نمودار ۱۶۱- تعداد اتباع خارجی به تفکیک گروه‌های سنی در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

■ اتباع افغانستانی و عراقی در استان‌های کشور

اغلب اتباع خارجی در ایران را اتباع کشورهای افغانستان و عراق تشکیل می‌دهند. در ادامه به ویژگی‌های اتباع این دو کشور در ایران پرداخته می‌شود (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵):

- توزیع جغرافیایی اتباع خارجی در ایران تحت تاثیر قانون مناطق ممنوعه برای اتباع خارجی در ایران قرار دارد. براساس این قانون، سکونت و تردد در برخی از استان‌ها (اغلب استان‌های مرزی) برای اتباع خارجی ممنوع است.
- استان‌های قم و خراسان رضوی به دلیل نقش دانشگاهی آنها در تحصیلات حوزوی، میزبان بیشترین تعداد اتباع عراقی، پاکستانی، ترک و اتباع سایر کشورها هستند.
- برخی از استان‌های مرزی همچون آذربایجان شرقی و آذربایجان غربی (میزبان اتباع ترک)، سیستان و بلوچستان (میزبان اتباع پاکستانی و افغانستانی) و خوزستان (میزبان اتباع عراقی) به دلیل قرابت‌های زبانی و فرهنگی، میزبان اتباع خارجی کشورهای همسایه هستند. ازدواج با اتباع ایرانی یا فعالیت اقتصادی در این استان‌ها و نزدیکی به کشور مبدأ، مهمترین عامل حضور اتباع خارجی در این استان‌ها است.

جدول ۳۲- پنج استان اول میزبان اتباع خارجی در ایران

اتباع افغانستانی

استان	تعداد
تهران	۵۱۵,۵۶۷
خراسان رضوی	۲۱۹,۴۴۲
اصفهان	۱۸۳,۱۲۴
کرمان	۱۲۵,۴۱۱
فارس	۱۰۹,۲۴۷

اتباع پاکستانی

استان	تعداد
قم	۶,۵۴۳
سیستان و بلوچستان	۲,۶۱۷
خراسان رضوی	۱,۷۴۴
تهران	۱,۶۹۹
هرمزگان	۷۳۰

اتباع ترکیه‌ای

استان	تعداد
قم	۳۴۰
تهران	۱۵۴
آذربایجان غربی	۸۳
آذربایجان شرقی	۴۹
خراسان رضوی	۱۷

اتباع عراقی

استان	تعداد
قم	۸,۳۶۵
خراسان رضوی	۶,۴۰۰
خوزستان	۴,۹۷۲
تهران	۴,۹۶۵
اصفهان	۲,۲۱۱

سایر کشورها

استان	تعداد
قم	۸,۴۱۳
خراسان رضوی	۵,۰۶۸
تهران	۲,۶۴۸
هرمزگان	۱,۰۸۳
اصفهان	۷۴۴

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

■ اتباع افغانستانی و عراقی در مناطق شهری و روستایی

تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق شهری ایران یک میلیون و ۲۴۲ هزار و ۳۳۲ نفر و در مناطق روستایی ایران ۳۴۰ هزار و ۹۶۸ نفر است. ۷۸/۵ درصد اتباع افغانستانی در مناطق شهری و ۲۱/۵ درصد در مناطق روستایی زندگی می‌کنند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

تعداد اتباع عراقی ساکن در مناطق شهری ایران ۳۱ هزار و ۹۱۰ نفر و در مناطق روستایی ایران دو هزار و ۶۲۱ نفر است. ۹۲/۵ درصد اتباع عراقی در مناطق شهری و ۷/۵ درصد آنها در مناطق روستایی ایران سکونت دارند.

بیشترین تعداد اتباع افغانستانی در مناطق شهری استان تهران و بیشترین تعداد اتباع عراقی در مناطق شهری استان قم سکونت دارند.

تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق شهری

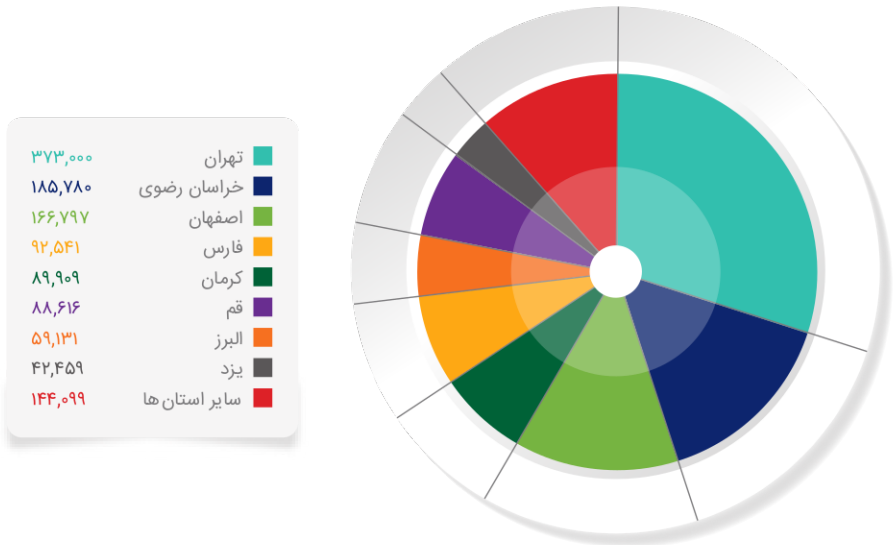

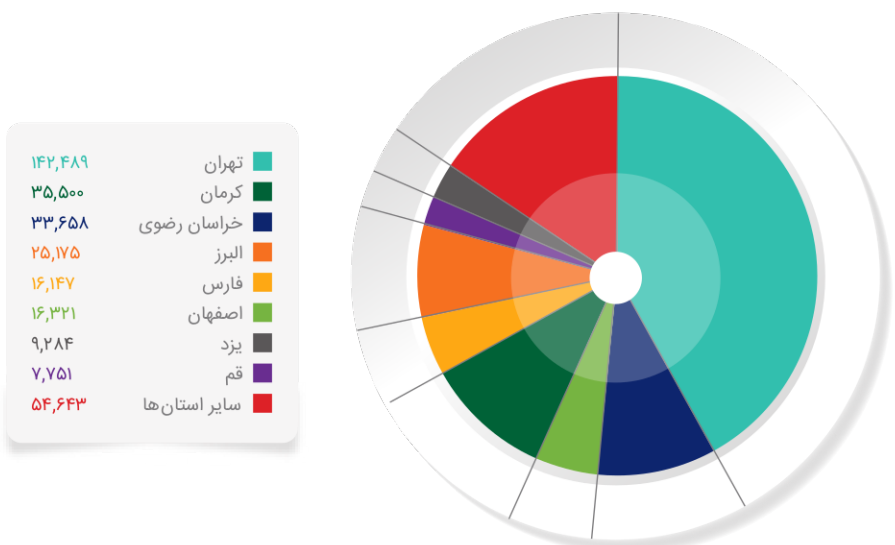

تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق روستایی

نمودار ۱۶۲- تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق شهری و روستایی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

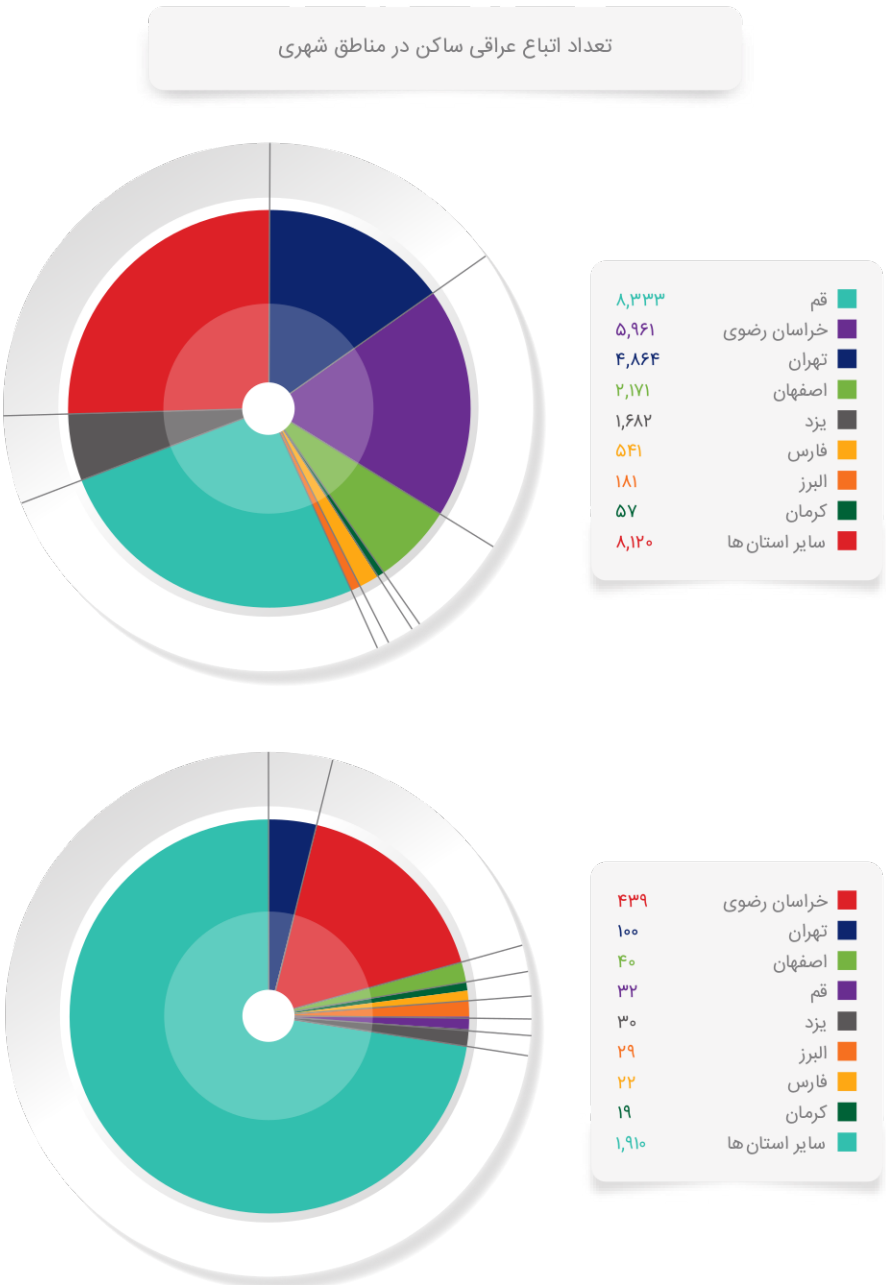

نمودار ۱۶۳- تعداد اتباع عراقی ساکن در مناطق شهری و روستایی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

وضعیت اشتغال اتباع خارجی در ایران

اتباع خارجی که به صورت قانونی در ایران حضور دارند، امکان دریافت مجوز کار برای اشتغال در کشور را دارند. البته بخش عمده‌ای از اتباع خارجی، بخصوص اتباع افغانستانی بدون دریافت مجوز کار مشغول به کار هستند. بر اساس داده‌های آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن ایران در سال ۱۳۹۵:

- تعداد کل شاغلان خارجی مرد و زن در ایران: ۵۳۸ هزار و ۶۴۶ نفر
- تعداد بیکاران خارجی مرد و زن در ایران: ۲۱ هزار و ۳۹۴ نفر
- نرخ اشتغال اتباع خارجی در ایران ۹۶/۱ درصد و نرخ بیکاری آنها ۳/۹ درصد بوده است.
- بیشترین نرخ اشتغال اتباع خارجی، مربوط به استان بوشهر (۹۸/۱ درصد) و بیشترین نرخ بیکاری اتباع خارجی مربوط به استان کرمانشاه (۳۱/۶ درصد) است.
- نرخ مشارکت اقتصادی نیروی کار خارجی در ایران ۴۴ درصد بوده است.

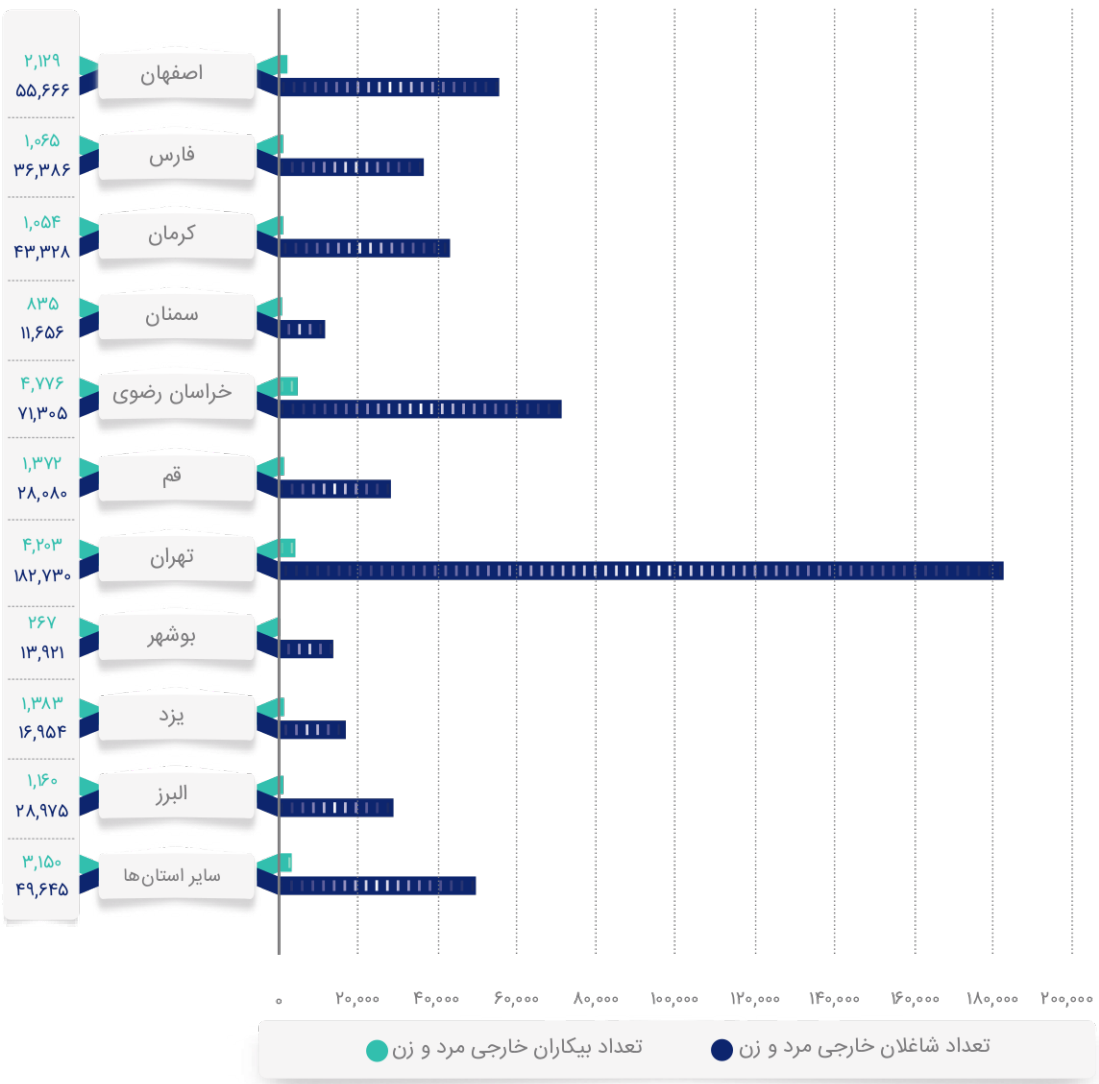

نمودار ۱۶۴- تعداد کل شاغلان و بیکاران اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران ۱۳۹۵، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۶)

کارت کار موقت اتباع خارجی

برای اتباع خارجی دارای دفترچه‌ی پناهندگی معتبر یا کارت مهاجرت معتبر، کارت کار موقت صادر می‌شود. این کارت، مجوزی است که وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با درخواست کارفرما به منظور اشتغال در یکی از فعالیت‌های اقتصادی مصوب براساس نیاز استان‌ها (عمدتاً در یکی از حوزه‌های کشاورزی، جنگل‌داری و ماهی‌گیری، ساختمان و کوره‌پزخانه‌ها (بخشی از تولید صنعتی یا ساخت) برای مدت حداکثر یک سال صادر می‌کند و قابل تمدید است. بر اساس آخرین آمار وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی:

- در سال ۱۳۹۸ تعداد ۱۹۸ هزار و ۹۷۷ کارت کار موقت برای اتباع خارجی در ایران صادر یا تمدید شده است.
- صدور کارت کار به روش خوداظهاری و همچنین سیاست تمدید و صدور کارت کار برای مردان بین ۱۸ تا ۶۰ سال، همزمان با تمدید کارت آمایش، از عوامل مهم افزایش تعداد کارت کار موقت صادر و تمدید شده در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال قبل از آن بوده است.
- بین سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۸، بیشترین تعداد کارت کار موقت صادر و تمدید شده مربوط به سال ۱۳۹۳ بوده است.

نمودار ۱۶۵- تعداد صدور و تمدید کارت کار موقت اتباع خارجی طی سال‌های ۱۳۹۸-۱۳۹۱

منبع: (آمارنامه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی سال‌های ۱۳۹۸-۱۳۹۱)

وضعیت جریمه کارفرمایان متخلف در خصوص اشتغال غیرمجاز اتباع خارجی

کارفرمایان، از جمله گروه‌های ذینفعی هستند که از حضور مهاجران فاقد مدرک تحت نیروی کار بهره‌مند می‌شوند. بر اساس قوانین، کارفرمایان ایرانی در قبال بکارگیری نیروی کار فاقد مدرک، باید جریمه پرداخت کنند. میزان جریمه بکارگیری نیروی کار، فاقد کارت کار به ازای هر روز بکارگیری حدود ۳۰۶ هزار تومان در سال ۱۳۹۹ بوده است و در صورت تکرار این امر، مجازات‌های سنگین‌تر حتی حبس نیز برای آن در قانون در نظر گرفته شده است.

لازم به ذکر است که از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ جمعاً ۹۱ هزار و ۳۲۰ نفر از کارفرمایان به دلیل بکارگیری نیروی کار غیرمجاز جریمه شده‌اند.

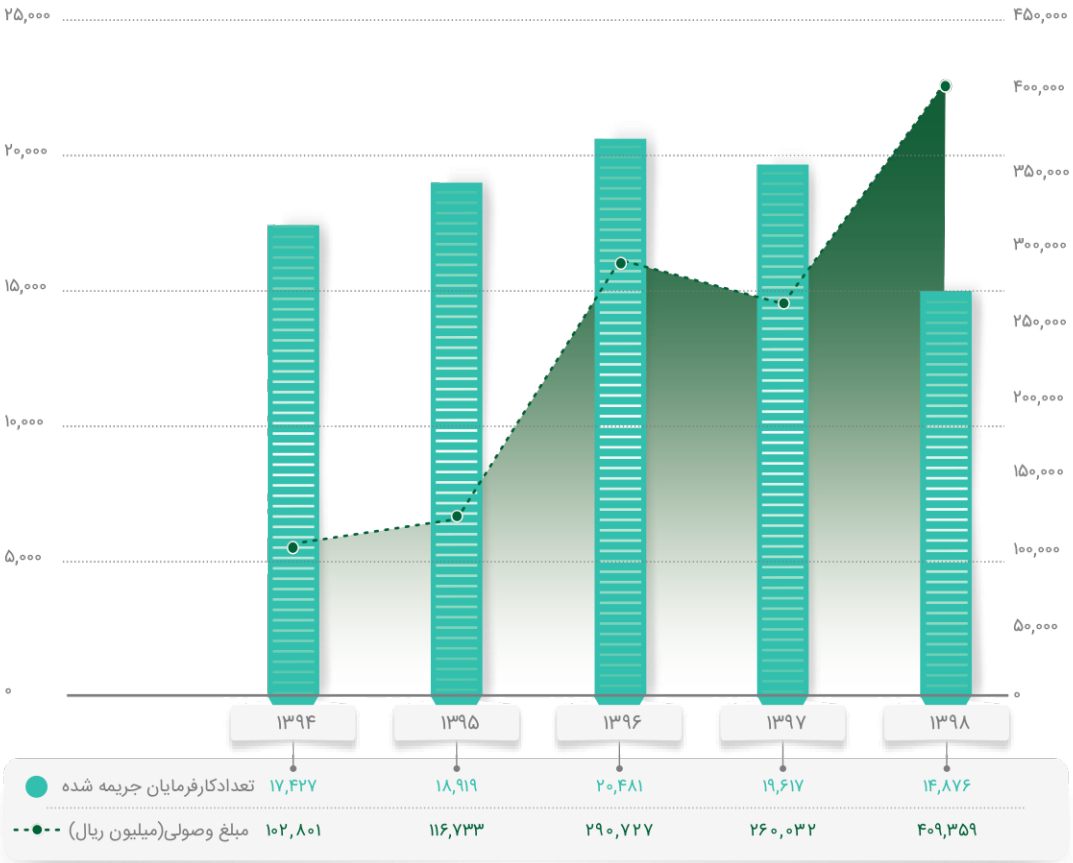

نمودار ۱۶۶- تعداد کارفرمایان جریمه شده و میزان مبلغ وصول شده به دلیل بکارگیری نیروی کار غیر مجاز (میلیون ریال)

منبع: (آمارنامه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی سال‌های ۱۳۹۸-۱۳۹۴)

* طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۴ مبلغ وصول جریمه‌ها تنها مربوط به جریمه‌ها در خصوص اشتغال غیرمجاز اتباع خارجی است. اما طی سال‌های ۱۳۹۸-۱۳۹۶ مبلغ وصول جریمه‌ها تلفیقی از مبالغ اعلام شده بابت پروانه کار، کارت کار موقت اتباع خارجی و جریمه کارفرمایان متخلف اعلام شده است و مبلغ تفکیک شده برای جریمه کارفرمایان در دسترس نیست.

■ بازرسی از کارگاه‌ها و اتباع خارجی شاغل غیر مجاز شناسایی شده

کارفرمایان تنها مجاز به بکارگیری اتباع خارجی دارای پروانه کار یا کارت کار موقت برای همکاری هستند. بکارگیری اتباع فاقد مدرک، غیر مجاز است و برابر قانون با کارفرمایان متخلف رفتار خواهد شد. در این راستا برای شناسایی کارفرمایان متخلف، کارگاه‌های مشمول قانون کار به استثنای کارگاه‌های خانوادگی، مورد بازرسی قرار می‌گیرند. کارگاه‌های مشمول قانون کار، صرفاً شامل کارگاه‌های صنعتی و حرفه‌ای نیستند؛ بلکه هر محلی که کارگران مشمول قانون کار، برای کارفرما در آن مشغول به کار هستند، شامل مفهوم و تعریف قانونی کارگاه است. بنابراین بازرسی، شامل تمامی کارگاه‌های مشمول قانون کار است. کارگاه‌های کوچک کمتر از ده نفر کارگر بر اساس آیین نامه اجرایی ماده ۱۹۱ قانون کار مصوب هیات وزیران از شمول بعضی از مواد قانون کار مستثنی هستند.

از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۸ هر ساله به طور میانگین حدود ۶۵ هزار نفر از اتباع شاغل غیرمجاز مورد شناسایی قرار گرفته‌اند.

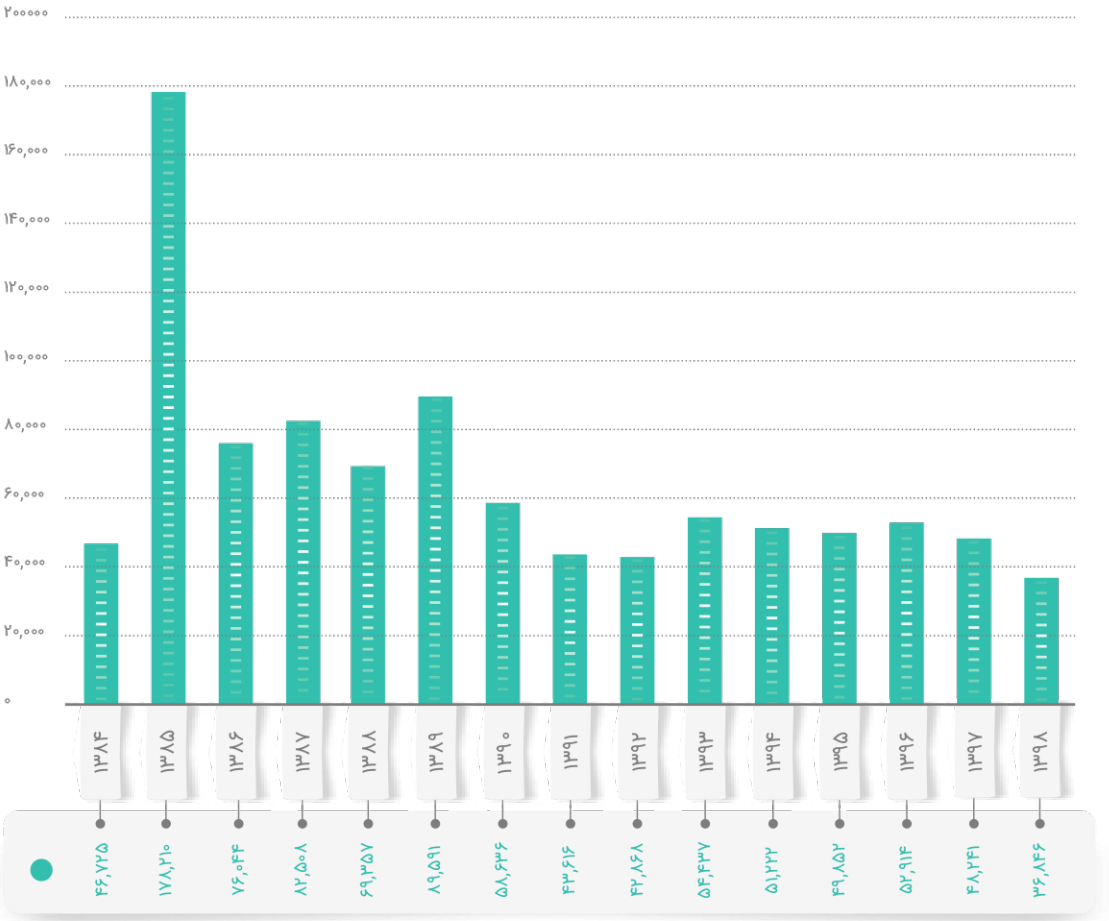

نمودار ۱۶۷- اتباع خارجی شاغل غیر مجاز شناسایی شده (نفر-شاغل) طی سال‌های ۱۳۹۸-۱۳۸۴

منبع: (آمارنامه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی سال‌های ۱۳۹۸-۱۳۸۴)

جمعیت پناهندگان در ایران

جمهوری اسلامی ایران از اواخر دهه‌ی ۱۳۵۰ میزبان پناهندگان افغانستانی است که در دهه‌های بعد، پناهندگان سایر کشورها از جمله کشور عراق به آنها اضافه شد. بیشترین تعداد پناهندگان حاضر در ایران مربوط به دهه ۱۳۷۰ بوده است.

- بر اساس جدیدترین آمار کمیساریا در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۸۰۰ هزار و ۲۵ پناهنده در ایران حضور داشتند که از این تعداد ۷۸۰ هزار پناهنده از کشور افغانستان و ۲۰ هزار پناهنده از کشور عراق بودند (UNHCR Data Finder, retrieved 19 June 2021).
- در نیمه اول سال ۲۰۲۰ بجز پناهندگان افغانستانی و عراقی، هشت پناهنده کویتی، ۱۰ پناهنده پاکستانی و هفت پناهنده ازبکستانی در ایران حضور داشتند (UNHCR Data Finder, retrieved 19 June 2021).
- بر اساس گزارش‌های منتشر شده توسط کمیساریا در ایران، از مجموع جمعیت سه میلیونی اتباع افغانستانی در ایران، ۷۸۰ هزار نفر پناهنده، ۲/۱ تا ۲/۲۵ میلیون مهاجر فاقدمدرک و ۵۸۶ هزار نفر دارای گذرنامه هستند (UNHCR Operational Data Portal, 2021).
- در سال ۲۰۲۰ میلادی ۳۴ نفر فاقد تابعیت (Stateless Persons) در ایران حضور داشتند.

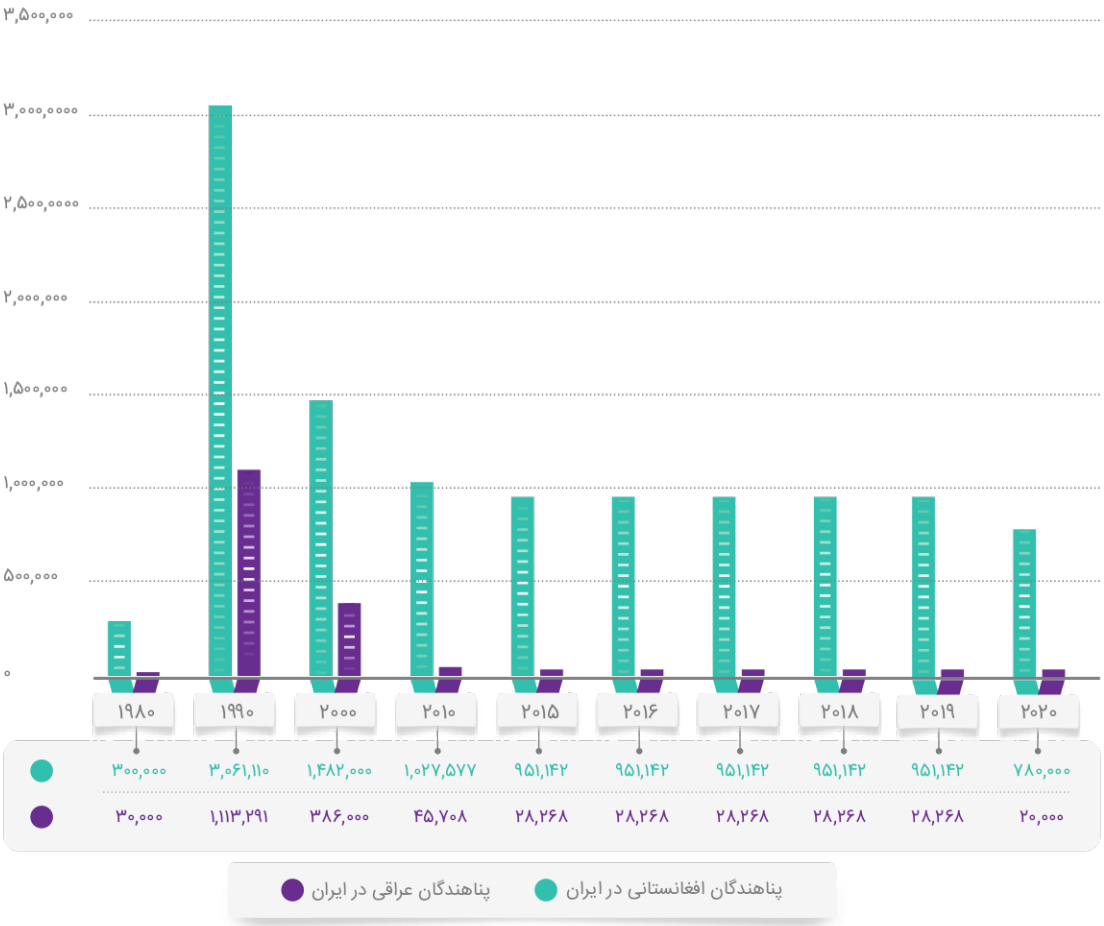

نمودار ۱۶۸- تعداد پناهندگان افغانستانی و عراقی در ایران

منبع: (UNHCR Data Finder, retrieved 28 May 2021)

جمعیت پناهندگان در مهمان‌شهرها

از زمان ورود پناهندگان افغانستانی، سکونت‌گاه‌هایی برای اسکان پناهندگان در نظر گرفته شد که در حال حاضر تعدادی از پناهندگان (افغانستانی، عراقی و سایر کشورها) در آنجا سکونت دارند.

- حدود ۹۷ درصد پناهندگان در ایران در شهرها و یا مناطق روستایی زندگی می‌کنند.
- تنها سه درصد پناهندگان در ایران در ۲۰ مهمان‌شهر فعال، ساکن هستند.
- از مجموع ۹۸۰ هزار پناهنده ساکن در ایران در سال ۲۰۱۸، کمتر از ۳۰ هزار نفر آنها در مهمان‌شهرها ساکن بوده‌اند.
- بزرگترین مهمان‌شهر در ایران از نظر جمعیت در سال ۲۰۱۸، مهمان‌شهر رفسنجان در کرمان با ۵,۳۸۰ نفر پناهنده است.

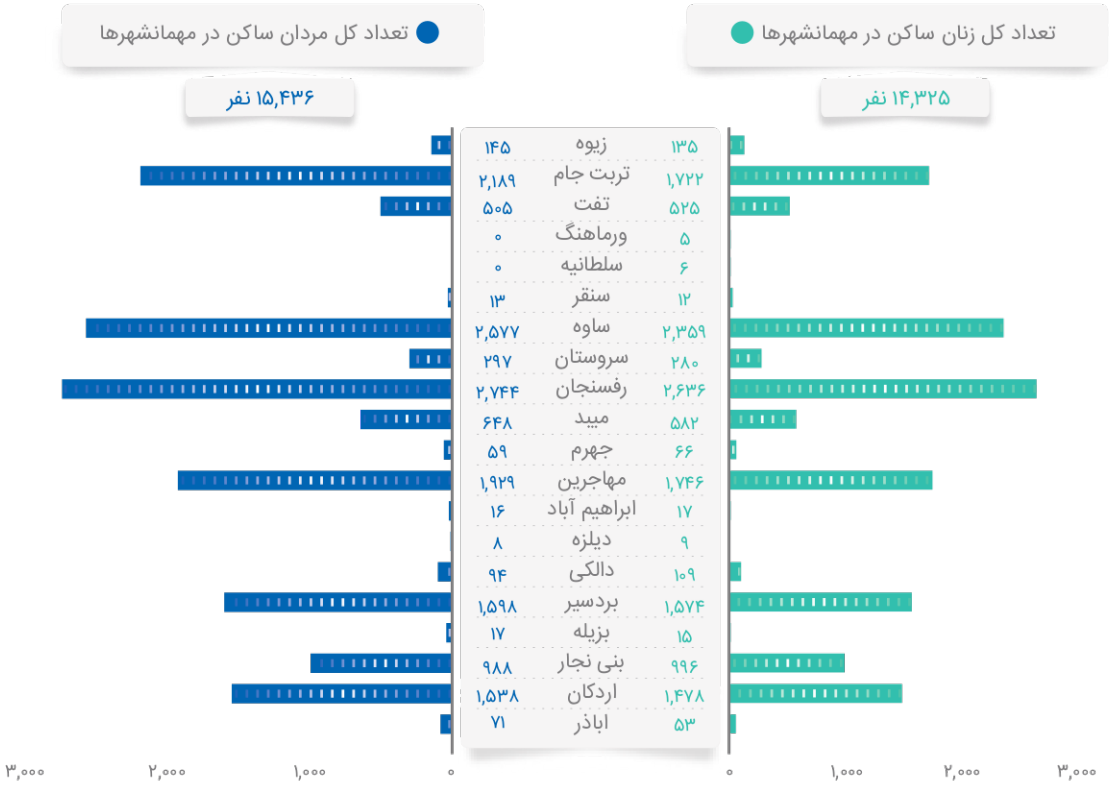

نمودار ۱۶۹- تعداد پناهندگان ساکن در مهمان‌شهرها به تفکیک جنسیت در سال ۲۰۱۸

منبع: (UNHCR, 2018 بازیابی شده در ۸ فوریه ۲۰۲۰)

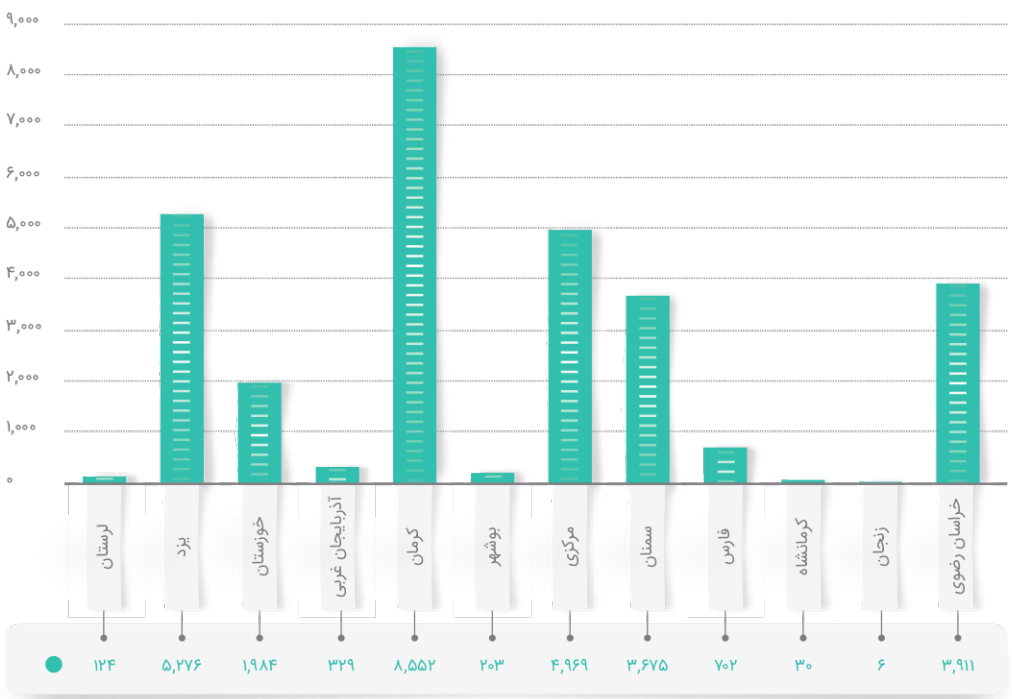

نمودار ۱۷۰- جمعیت کل پناهندگان ساکن در مهمان‌شهرها به تفکیک استان‌های دارای مهمان‌شهر در سال ۲۰۱۸

منبع: (UNHCR, 2018 بازیابی ش‌ده در ۸ فوریه ۲۰۲۰)

جمعیت پناهجویان در ایران

با توجه به تغییر رویکرد ایران نسبت به پذیرش پناهندگان جدید از اوایل دهه ۱۳۸۰ و تأکید بر سیاست بازگشت داوطلبانه پناهندگان به کشور خود، شاهد کاهش تعداد پناهجویان جدید ثبت شده در کشور بوده‌ایم.

- روند ثبت پناهجو در ایران در سال های اخیر کاهش یافته است، به طوری که در سال ۲۰۲۰ تنها ۳۴ نفر در ایران در وضعیت پناهجویی به سر می‌بردند (UNHCR Data Finder, retrieved 19 June 2021).
- با مقایسه آمار تعداد پناهجویان خارجی در ایران در سال‌های گذشته، بیشترین تعداد افراد در وضعیت پناهجویی در سال ۲۰۰۹ برابر با ۱,۸۵۱ نفر از کشورهای افغانستان، عراق، پاکستان و ازبکستان بوده است.
- در طول تاریخ ایران همواره میزبان پناهجویان از کشورهای مختلفی همچون افغانستان، عراق، پاکستان، کویت، قرقیزستان، تاجیکستان و ... بوده است.

جدول ۳۳- جمعیت پناهجویان در ایران به تفکیک ملیت- (۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹)

۲۰۰۵		۲۰۰۷		۲۰۰۹		۲۰۱۱	
کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد
افغانستان	۵۶	افغانستان	۹۶۷	افغانستان	۱,۷۱۸	افغانستان	۴۲۱
کویت	۱۰	بنگلادش	۱۳۴	عراق	۹۶	پاکستان	۱۵
قرقیزستان	۵	کویت	۱۱	پاکستان	۱۹	ازبکستان	۶
پاکستان	۲۹	قرقیزستان	۵	ازبکستان	۱۸		
تاجیکستان	۱۶	پاکستان	۲۰				
ازبکستان	۲۲	ازبکستان	۴۷				

۲۰۱۳		۲۰۱۵		۲۰۱۷		۲۰۲۰	
کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد
افغانستان	۳۷	افغانستان	۳۳	میانمار	۸۴	میانمار	۳۴
پاکستان	۹	پاکستان	۹				

منبع: (UNHCR data finder, retrieved 28 May, 2021)

بازگشت مهاجران افغانستانی از ایران

بیش از ۹۵ درصد اتباع خارجی در ایران را مهاجران افغانستانی تشکیل می‌دهند. سه گروه از مهاجران افغانستانی بر اساس وضعیت اقامت آنها در کشور حضور دارند. گروه اول پناهندگان (دارندگان کارت آمایش) یا دارندگان کارت‌های مشابه (همچون دفترچه پناهندگی، کارت اقامت ویژه و غیره) هستند که حضور آنها در کشور قانونی بوده و مدارک اقامتی آنها هر ساله تمدید می‌گردد. گروه دوم دارندگان گذرنامه هستند که این گروه از اتباع دارای روادید بوده و به صورت قانونی در کشور زندگی می‌کنند. گروه سوم شامل مهاجران فاقدمدرک (نامتعارف) است که بدون داشتن مدارک اقامتی و به صورت غیرقانونی وارد کشور شده و یا اینکه مجوز اقامت خود (اعم از کارت آمایش یا روادید گذرنامه) را تمدید نکرده‌اند. البته بخشی از مهاجران فاقدمدرک در چارچوب طرح‌های سرشماری در دهه ۱۳۹۰ کد سرشماری دریافت کرده‌اند که هر ساله تمدید شده است. گروهی از مهاجران افغانستانی نیز در اوایل دهه ۱۳۹۰ در سرشماری اتباع فاقدمدرک شرکت کرده و گذرنامه خانواری دریافت کردند که گذرنامه آنها نیز تاکنون تمدید شده است.

اتباع افغانستانی در ایران از جمله بخش عمده مهاجران فاقدمدرک به منظور اشتغال، بین ایران و افغانستان در تردد هستند. برخی از آنها پس از مدتی اشتغال در ایران و کسب درآمد به کشور خود بازمی‌گردند. در سال ۲۰۲۰ به دلیل شیوع ویروس کرونا، روند بازگشت مهاجران افغانستانی روند افزایشی داشته است. در این بخش ابتدا به تأثیر شیوع ویروس کرونا بر مهاجران افغانستانی پرداخته می‌شود و سپس به آمارهای مربوط به بازگشت آنها از ایران به افغانستان اشاره می‌شود.

پس از شیوع ویروس کرونا در ایران، مهاجران افغانستانی نیز همچون شهروندان ایرانی با چالش‌هایی روبرو شدند. مهمترین چالش‌های پیش روی مهاجران افغانستانی در ایران و بطور کلی اتباع خارجی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

مشکلات درمان: در هفته‌های آغازین شیوع ویروس کرونا در ایران، دولت اعلام کرد که امکان دسترسی تمام اتباع خارجی در ایران اعم از مهاجران فاقدمدرک به خدمات درمانی و تست‌گیری کرونا وجود دارد. البته همچنان که در اخبار داخلی نیز منعکس شد، آن دسته از مهاجران که فاقد پوشش بیمه درمانی بودند، مجبور به پرداخت هزینه‌های درمان شدند. البته دسترسی به تست‌گیری، رایگان یا با پرداخت هزینه، در اغلب مواقع همچون اتباع ایرانی بوده است. یکی از مهمترین چالش‌های پیش روی مهاجران و پناهندگان افغانستانی در ایران عدم پوشش بیمه درمانی برای گروه مهاجران فاقدمدرک است. از سوی دیگر در سال ۱۴۰۰ کمیساریا هزینه‌های حق بیمه سلامت ۱۲۰ هزار نفر از افراد آسیب‌پذیر از میان پناهندگان را پرداخت نمود (در سال ۱۳۹۹ حق بیمه ۹۲ هزار نفر پرداخت شده بود) و دیگر اتباع خارجی قانونی باید هزینه بیمه درمانی را پرداخت می‌کردند. به دلیل هزینه بالای پوشش بیمه درمانی برای اتباع خارجی غیرآسیب‌پذیر، بخش عمده مهاجران افغانستانی دسترسی به بیمه درمانی ندارند. به همین خاطر در سال ۱۴۰۰ تنها حدود ۱۰ هزار نفر از اقشار غیرآسیب‌پذیر حق بیمه مصوب را پرداخت کرده و تحت پوشش بیمه سلامت قرار گرفته‌اند[۱].

مشکلات معیشتی: شیوع ویروس کرونا در ایران که همراه با اعمال شدیدترین تحریم‌های اقتصادی علیه ایران بود، باعث افزایش تورم در تمام بخش‌های اقتصاد شد. تورم در هزینه‌های مسکن و مواد غذایی باعث گردید تا مهاجران افغانستانی نیز همچون اتباع ایرانی با مشکلات معیشتی روبرو گردند. از آنجائی‌که ایران ارائه یارانه‌های دولتی به پناهندگان را در کنوانسیون ۱۹۵۱ (و پروتکل ۱۹۶۷) در ارتباط با وضعیت پناهندگان، به عنوان حق رزرو (پذیرش به عنوان توصیه) قرار داده است، دسترسی اتباع خارجی به حمایت‌های معیشتی دولتی اعم از یارانه‌ها یا دسترسی به تسهیلات بانکی مقدور نیست. این موضوع باعث شده است تا در دوره شیوع ویروس کرونا در ایران، اقشار آسیب‌پذیر پناهندگان و اتباع خارجی از

۱. رجوع شود به مصاحبه مدیرکل بیمه‌گری و درآمد سازمان بیمه سلامت ایران در خرداد ۱۴۰۰. قابل دسترس در: https://yun.ir/sf9032

حمایت‌های معیشتی دولتی محروم باشند. البته به دلیل مشکلات اقتصادی ناشی از تحریم‌ها و شیوع ویروس کرونا در کشور، دولت در تأمین بودجه برای حمایت‌های معیشتی با محدودیت‌های گسترده‌ای مواجه بوده است. از سوی دیگر در دوره‌های اوج‌گیری شیوع ویروس در کشور، برخی از مشاغل مجبور به توقف فعالیت‌های اقتصادی خود شدند که این موضوع نیز درآمد و معیشت مهاجران افغانستانی را تحت تأثیر قرار داد. بعلاوه اتباع خارجی تحت پوشش بیمه اشتغال، براساس قوانین تحت پوشش بیمه بیکاری قرار ندارند که این موضوع باعث شده است تا آن دسته از مهاجران شاغل که تحت پوشش بیمه اشتغال قرار داشتند، نتوانند از مستمری دوره بیکاری استفاده کنند.

در کنار دو مشکل اصلی پیش روی اتباع خارجی و اتباع ایرانی در دوره شیوع ویروس کرونا، دسترسی به واکسن نیز از جمله چالش‌های پیش روی جامعه بوده است. به دلیل توزیع نابرابر واکسن کرونا در جهان، بخش عمده واکسن جهانی توسط کشورهای ثروتمند پیش خرید شد که بعضا میزان خرید واکسن توسط کشورها بیش از نیاز واقعی کشورها بوده است. از سوی دیگر به دلیل تحریم‌های اقتصادی و مالی علیه ایران، موانع متعددی پیش روی دولت ایران برای تأمین منابع مالی و یا انتقال آن به حساب شرکت‌های تولیدکننده واکسن قرار داشت. تمام این موانع باعث تأخیر در ورود واکسن مورد نیاز برای تمام گروه‌های سنی گردید. بر اساس اعلام مسئولان وزارت بهداشت و دولت ایران، واکسن کرونا به صورت رایگان برای همه افراد ارائه خواهد شد که گویا شامل اتباع خارجی نیز می‌گردد. به دلیل محدود بودن تعداد واکسن مورد نیاز (تا خرداد ۱۴۰۰) پوشش پناهندگان و دیگر گروه‌های اتباع خارجی در طرح واکسیناسیون با چالش‌های زیادی روبرو بوده است، اگرچه از اردیبهشت ۱۴۰۰ واکسیناسیون اتباع خارجی بالای ۷۵ سال و همچنین اتباع خارجی دارای پرونده سلامت آغاز شده است. پیش از آن نیز کادر درمان و پرستاران افغانستانی و همچنین پاکبانان افغانستانی شاغل در شهرداری تهران واکسن کرونا را به صورت رایگان دریافت کرده‌اند. با توجه به تعداد بالای اتباع خارجی در ایران، برخی از مقامات ایران پیشنهاد استفاده از سهمیه واکسن کشورهای مبدأ پناهندگان برای واکسیناسیون آنها در کشور را به سازمان بهداشت جهانی ارائه کردند. از طرف دیگر دولت در تلاش است تا با حمایت کمیساریا و دیگر سازمان‌های بین‌المللی بخشی از واکسن مورد نیاز را برای واکسیناسیون اتباع خارجی تأمین کند. موضوع مهم در این زمینه، مسأله واکسیناسیون اتباع فاقدمدرک در ایران است. با توجه به اینکه آمار واقعی از تعداد آنها در کشور وجود ندارد، پوشش این گروه در طرح واکسیناسیون و همچنین فرایند ثبت‌نام آنها توسط وزارت بهداشت هنوز مشخص نشده است. با توجه به چنین مسائلی که در دوران شیوع ویروس کرونا برجسته‌تر شد، در ادامه به آمار بازگشت مهاجران افغانستانی از ایران اشاره می‌گردد:

- **آمار بازگشت مهاجران فاقدمدرک افغانستانی از ایران**

مهاجران فاقدمدرک افغانستانی به صورت غیرمجاز از مرزهای شرقی ایران وارد شده و پس از اشتغال در ایران به صورت داوطلبانه یا پس از شناسایی و دستگیری به صورت اخراج (رد مرز) به کشور افغانستانی بازمی‌گردند. با توجه به اینکه در زمان خروج آمار آنها توسط سازمان بین‌المللی مهاجرت ثبت می‌شود، در ادامه به روند تحولات بازگشت مهاجران فاقدمدرک در چند سال گذشته پرداخته می‌شود.

- با مقایسه روند بازگشت مهاجران افغانستانی فاقدمدرک در پنج سال منتهی به سال ۲۰۲۰، نرخ بازگشت مهاجران افغانستانی در سال۲۰۲۰ به بالاترین سطح خود در سال‌های گذشته رسیده است.
- در سال ۲۰۲۰، حدود ۸۵۹ هزار مهاجر فاقدمدرک افغانستانی به کشور خود بازگشته‌اند که عمده‌ترین دلیل آن شیوع ویروس کرونا و مشکلات اقتصادی ناشی از آن بوده است.
- نکته حائز اهمیت در سال ۲۰۲۰، افزایش قابل توجه بازگشت داوطلبانه نسبت به بازگشت اجباری است. به طوری که از مجموع کل مهاجران فاقدمدرک بازگشتی در سال ۲۰۲۰، حدود ۶۲ درصد به صورت داوطلبانه به کشور خود بازگشتند. این در حالی است که نرخ بازگشت داوطلبانه این مهاجران در سال ۲۰۱۹ حدود ۴۴ درصد بوده است.

نمودار ۱۷۱- روند بازگشت مهاجران فاقدمدرک افغانستانی از ایران (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۰)

منبع: (IOM, Weekly Report on Return of Undocumented Afghans, 2015-2021)

- **آمار بازگشت پناهندگان افغانستانی از ایران**

آمار بازگشت پناهندگان همواره از نوع بازگشت داوطلبانه است؛ چرا که بر اساس قوانین، دولت‌های میزبان حق اخراج افرادی که در وضعیت پناهندگی بسر می‌برند را ندارند مگر در شرایط خاص. بر اساس داده‌های منتشر شده توسط کمیساریا، از آوریل سال ۲۰۰۲ به بعد حدود ۹۳۰ هزار پناهنده افغانستانی از ایران به کشور خود بازگشته‌اند(UNHCR, 2021).

پس از شیوع ویروس کرونا آمار پناهندگان افغانستانی بازگشتی از ایران در سال ۲۰۲۰ میلادی کاهش یافته و به ۹۴۷ نفر رسیده است. بطوریکه آمار بازگشتی‌ها در سال ۲۰۲۰ حدود یک دوم پناهندگان بازگشتی در سال ۲۰۱۹ بوده است.

میل به مهاجرت در میان مهاجران افغانستانی در ایران[1]

مهاجران افغانستانی که در ایران زندگی می‌کنند ۳ تا ۴ درصد از کل جمعیت ایران و ۸ تا ۹ درصد جمعیت کشور افغانستان را تشکیل می‌دهند. از این رو در نظر گرفتن تمایلات مهاجرتی آنها - چه پناهندگان، و چه مهاجران متعارف یا نامتعارف افغانستانی که به افغانستان مهاجرت کرده‌اند و یا تمایل به مهاجرت به افغانستان و یا سایر کشورها را دارند- از نظر بین‌المللی و ملی بسیار مهم است. در ادامه بر اساس یافته‌های دو پیمایش در زمینه میل به مهاجرت و بازگشت مهاجران افغانستانی در ایران داده‌های سه حوزه تمایل به بازگشت در میان مهاجران افغانستانی، برنامه‌ریزی برای بازگشت در میان مهاجران افغانستانی، برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی ارائه شده است. (جداول مربوط به این پیمایش در سالنامه مهاجرتی ایران ۱۳۹۹ در دسترس است).

۱. نمودارهای این بخش خلاصه‌ای از یافته‌های دو پیمایش و مطالعات میدانی در خصوص مهاجران افغانستانی در ایران است. پیمایش اول با همکاری مشترک گروه جغرافیای انسانی دانشگاه شهید بهشتی و گروه جغرافیا دانشگاه تورکو فنلاند در سال ۲۰۱۷ (مهر ۱۳۹۶) انجام شده است (برای مطالعه نتایج تفصیلی و گزارش این تحقیق رجوع شود به: (Jauhiainen & Eyvazlu, 2018). پیمایش دوم در سال ۲۰۱۹ (تابستان ۱۳۹۸) و با همکاری مشترک رصدخانه مهاجرت ایران در پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف و گروه جغرافیای دانشگاه تورکو فنلاند انجام شد (برای مطالعه نتایج تفصیلی و گزارش این تحقیق رجوع شود به:(Jauhiainen et al. 2020).

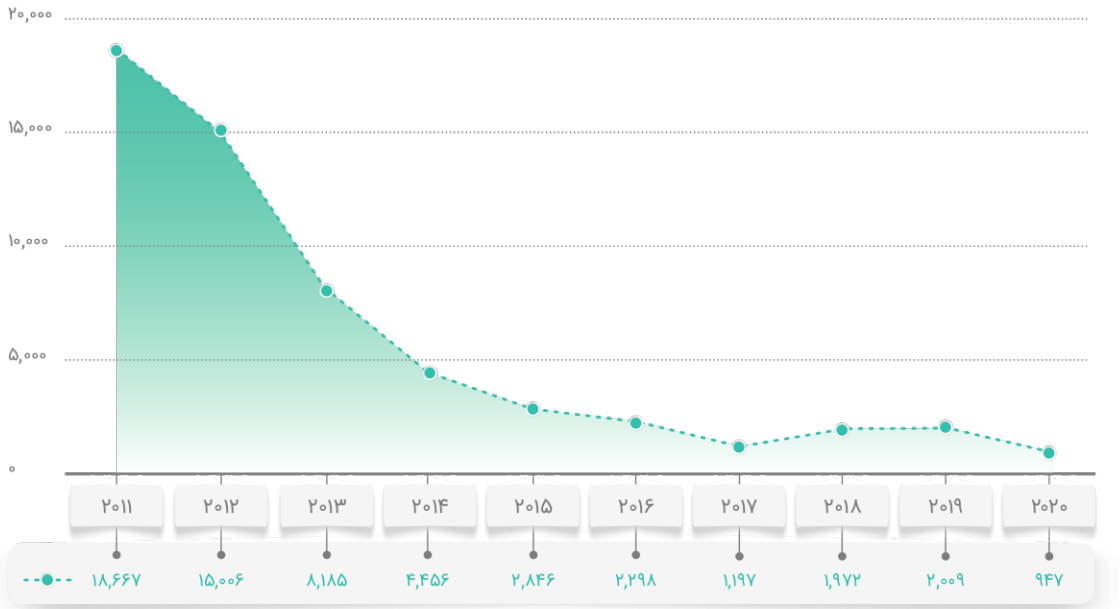

نمودار ۱۷۲- تعداد پناهندگان افغانستانی بازگشتی از ایران (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰)

منبع: (UNHCR, 2021 و UNHCR, 2021b)

■ تمایل به بازگشت در میان مهاجران افغانستانی

بازگشت افغانستانی‌ها از ایران به افغانستان، به روش‌های مختلف قانونی و غیرقانونی صورت می‌گیرد که تحت تأثیر وضعیت اقامت آنها در ایران قرار دارد. به طور کلی می‌توان تخمین زد که در سال‌های اخیر، سالانه حدود نیم میلیون مهاجر فاقدمدرک افغانستانی از افغانستان به ایران مهاجرت کرده‌اند و تقریباً به همین میزان مهاجر افغانستانی از ایران به افغانستان بازگشته‌اند (IOM 2019). در مورد پناهندگان افغانستانی ساکن در ایران: در سال‌های اخیر سالانه فقط چند هزار پناهنده در قالب برنامه کمیساریا از ایران به افغانستان بازگشته‌اند که این تعداد، کمتر از یک درصد از کل مهاجران افغانستانی ساکن در ایران را دربرمی‌گیرد.

- بر اساس نتایج پیمایش، میزان تمایل به بازگشت به افغانستان در میان مهاجران فاقدمدرک افغانستانی بیشتر از سایر گروه‌ها است. این امر به‌ویژه در میان مردان بیشتر از زنان این گروه بوده است.
- پناهندگان در مهمان‌شهرها نیز بیشترین میزان مخالفت با بازگشت به افغانستان را دارند.

نمودار ۱۷۳- تمایل به بازگشت در میان مهاجران افغانستانی (درصد)

منبع: (Jauhiainen et al. 2020) و (Jauhiainen & Eyvazlu 2018)

برنامه‌ریـزی بـرای بازگشـت در میـان مهاجـران افغانسـتانی

- بر اسـاس یافته‌هـای پیمایـش، برنامه‌ریزی برای بازگشـت در میـان مهاجـران فاقدمـدرک بیشـتر از سـایر گروه‌هـا بـوده اسـت. ایـن امـر به‌ویـژه در مـردان این گروه شـایع‌تر اسـت.
- پناهنـدگان در نواحـی شـهری و روسـتایی نیـز کمتریـن میـزان برنامه‌ریـزی بـرای بازگشـت بـه افغانسـتان را دارنـد.

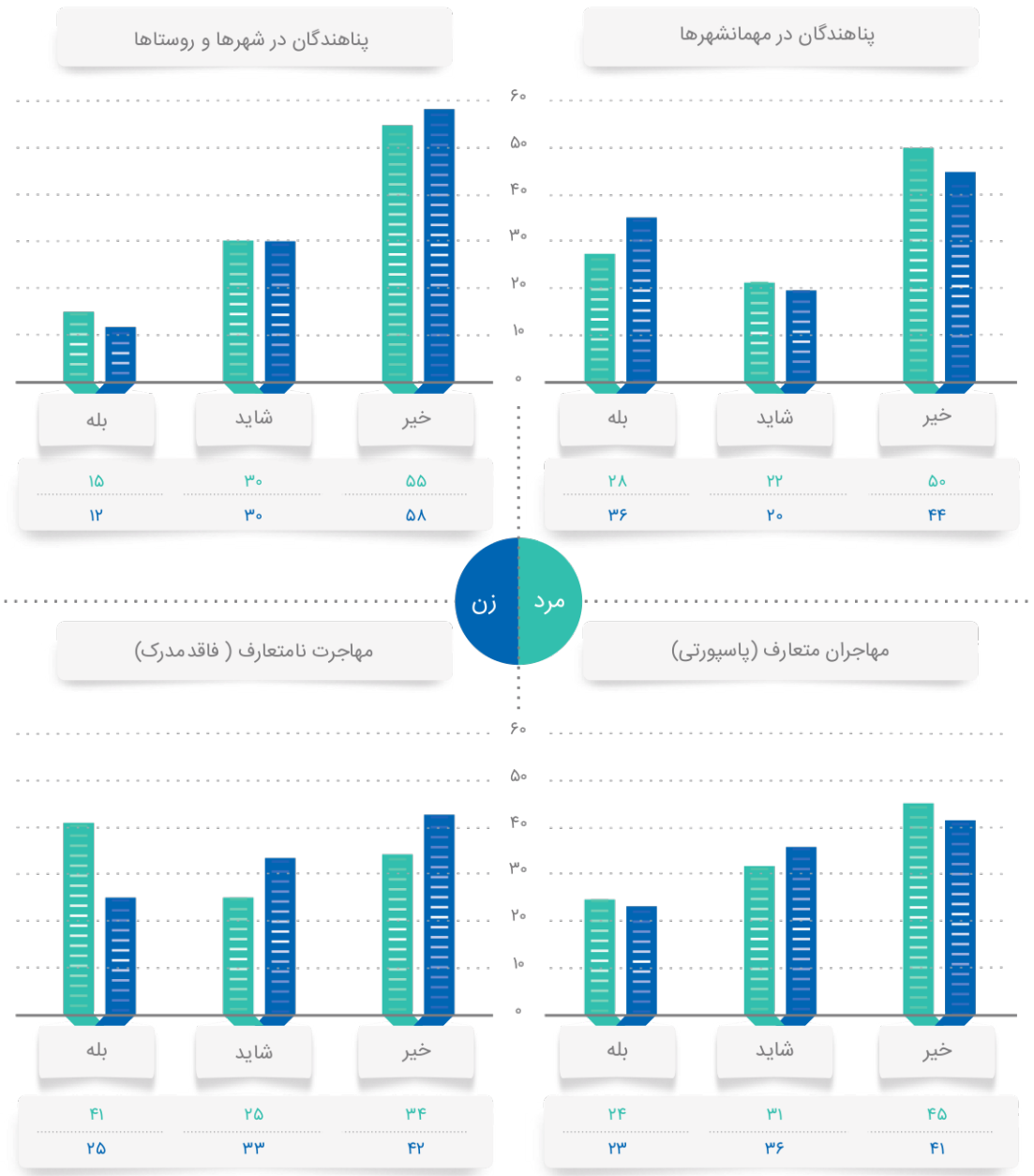

نمودار ۱۷۴- برنامه‌ریزی مهاجران افغانستانی برای بازگشت به افغانستان (درصد)

منبع: (Jauhiainen et al. 2020) و (Jauhiainen & Eyvazlu 2018)

■ برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی

بخشی از مهاجران افغانستانی ساکن در ایران به دلایل مختلفی همچون مشکلات اقتصادی و یا به امید یافتن آینده‌ای بهتر به مهاجرت به کشورهای دیگر می‌اندیشند و یا اقدام به مهاجرت به این کشورها می‌نمایند.

- بر اساس یافته‌ها، برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی بین پناهندگان در مهمان‌شهرها بیشتر از دیگر گروه‌های مهاجران افغانستانی است.
- مهاجران نامتعارف، کمتر از سایر گروه‌ها برای مهاجرت به کشورهای اروپایی برنامه‌ریزی می‌کنند. بخش عمده مهاجران فاقدمدرک در ایران دارای خانواده یا اقوام در کشور افغانستان هستند و قصد دارند پس از اشتغال و کسب درآمد در ایران به افغانستان بازگردند.

نمودار ۱۷۵- برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی در میان مهاجران افغانستانی (درصد)

منبع: (Jauhiainen et al. 2020) و (Jauhiainen & Eyvazlu 2018)

اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی در جهان[1]

اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن در ایران

بسیاری از پناهندگان به دلیل ادامه درگیری‌ها، جنگ و آزار و اذیت قادر به بازگشت به کشور مبدا خود نیستند. بسیاری از آن‌ها در شرایط مخاطره‌آمیز زندگی می‌کنند و یا نیازهای خاصی دارند که نمی‌توانند آن‌ها را در کشوری که در آن تحت حمایت هستند، برآورده سازند. در چنین شرایطی، کمیساریا به اسکان مجدد پناهندگان در کشور ثالث کمک می‌کند. بنا به تعریف کمیساریا، اسکان مجدد "انتقال پناهندگان از یک کشور پناهگاه به کشور دیگری است که توافق کرده پناهندگان را پذیرش کرده و در نهایت به آن‌ها اسکان دائمی اعطا کند". بر اساس آمارهای اسکان مجدد کمیساریا:

- طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۰، تعداد ۱۳ هزار و ۶۴۴ نفر از پناهندگان افغانستانی ساکن ایران در کشورهای دیگر اسکان مجدد یافته‌اند.
- با توجه به شیوع ویروس کرونا و توقف یا کند شدن فرآیند اسکان مجدد پناهندگان در جهان، تنها ۱۱۴ پناهنده افغانستانی ساکن در ایران در سال ۲۰۲۰ در سایر کشورها اسکان مجدد یافتند.

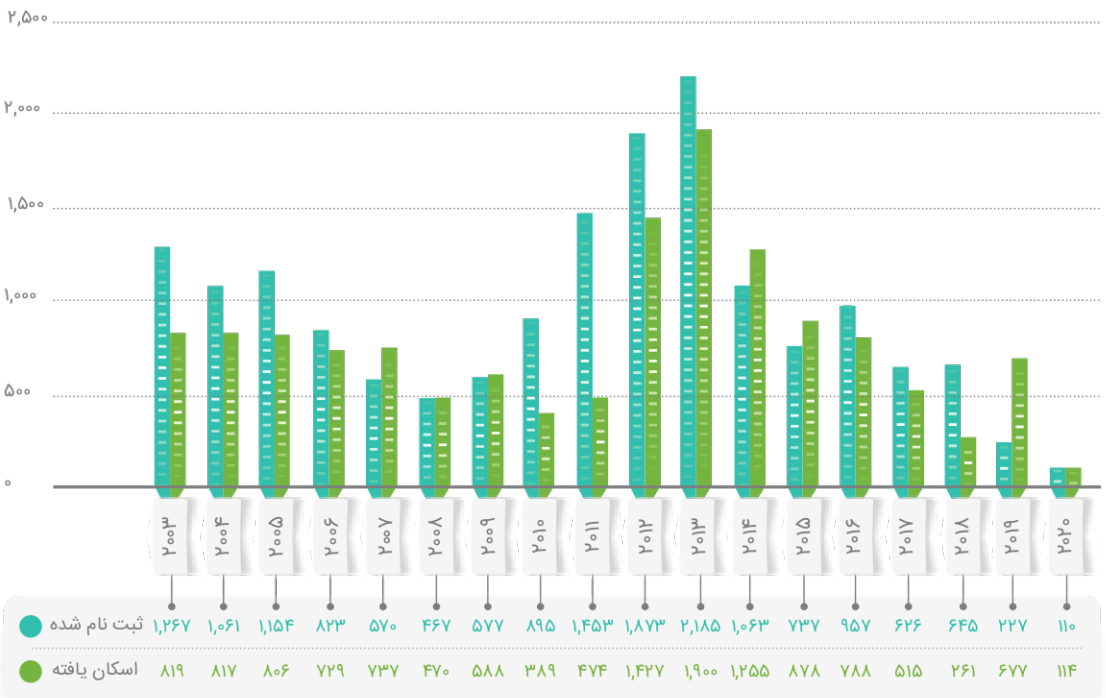

نمودار ۱۷۶- تعداد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران ثبت‌نام شده و پذیرفته شده برای اسکان‌یافته (۲۰۲۰-۲۰۰۳)

منبع: (UNHCR 2021c)

۱. آمار پناهندگان اسکان مجدد یافته براساس کشور مبدا، کشور میزبان پناهنده و همچنین کشور ثالث یا پذیرنده اسکان مجدد در پورتال اسکان مجدد کمیساریا قابل استخراج است. آمار اسکان مجدد ارائه شده در این پورتال تنها به تعداد پناهندگان اسکان مجددیافته از طریق کمیساریا اشاره داشته و شامل اسکان خود سازمان‌یافته کشورهای پذیرنده نیست.

اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران براساس کشورهای پذیرنده

طبق داده‌های منتشر شده توسط کمیساریا:

- عواملی همچون سیاست‌های سخت‌گیرانه ترامپ در خصوص مهاجران و پناهندگان و کاهش ظرفیت اسکان مجدد و از طرفی شیوع ویروس کرونا در سال ۲۰۲۰، موجب شد تا آمار اسکان مجدد مهاجران افغانستانی در سایر کشورها با افت شدیدی مواجه شود. به طوریکه در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰، فقط ۷۹۱ پناهنده افغانستانی در سایر کشورها اسکان مجدد یافتند.
- بیشترین تعداد مهاجران افغانستانی که در سایر کشورها اسکان مجدد یافتند، مربوط به سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ بوده است.
- کشور سوئد بیشترین میزان پذیرش اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی را در بازه‌ی سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ به ثبت رسانده است.
- کشور استرالیا همواره به عنوان مقصد برتر در زمینه اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی بوده است.
- کشور کانادا که تا سال ۲۰۱۰ جز کشورهای برتر در زمینه اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی بود، از سال ۲۰۱۰ به بعد جایگاه خود را از دست داد.

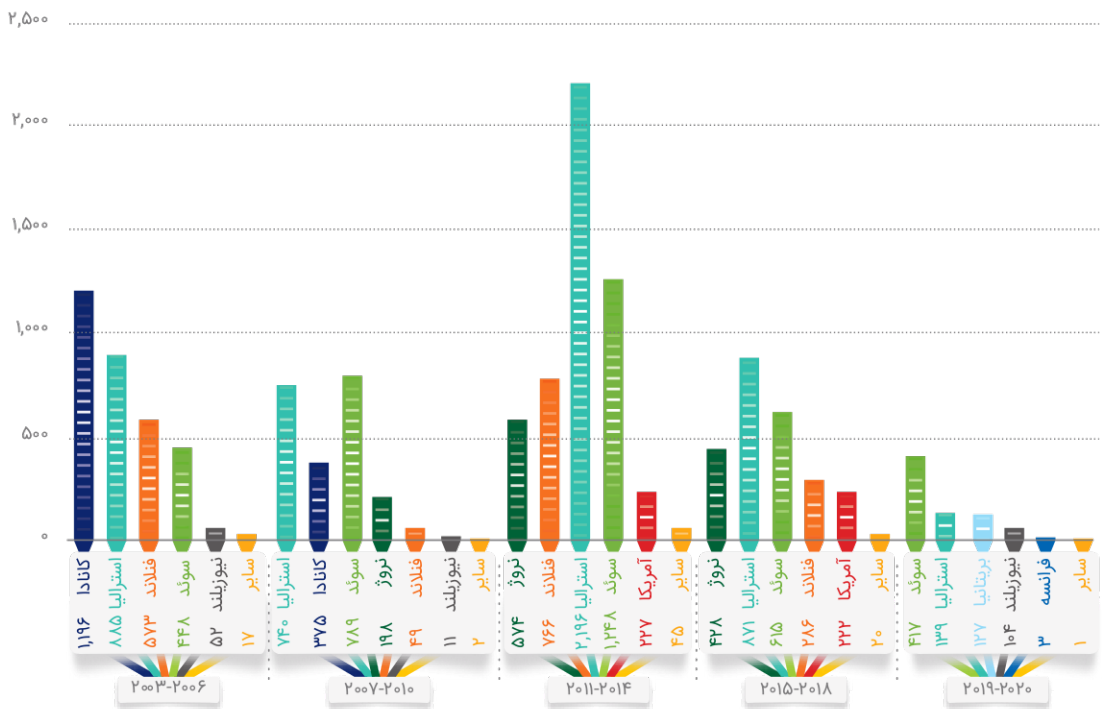

نمودار ۱۷۷- اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران در کشورهای پذیرفته‌شده (۲۰۲۰-۲۰۰۳)

منبع: (UNHCR 2021c)

جمع بندی

در سال ۲۰۲۰ علی رغم شیوع ویروس کرونا در جهان، تعداد آوارگان به بیش از ۸۲ میلیون نفر رسید. از این تعداد ۲۰/۷ میلیون نفر را پناهندگان تحت پوشش کمیساریا و ۵/۷ میلیون نفر را پناهندگان فلسطینی (پوشش UNR-WA) تشکیل می‌دهند. ثبت درخواست جدید پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۰ به دلیل شرایط ویژه کرونا کاهش یافت؛ بطوریکه در این سال ۱/۱ میلیون درخواست جدید پناهندگی به ثبت رسید که در مقایسه با سال ۲۰۱۹ (دو میلیون درخواست) کاهش چشمگیری را نشان می‌دهد.

جمهوری اسلامی ایران نیز به دلیل موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن در همسایگی دو کشور مبدأ پناهندگان در جهان (افغانستان و عراق) همواره به عنوان یکی از اصلی‌ترین مقاصد پناهندگان در جهان مطرح بوده است. تا سال ۲۰۱۹ ، ایران میزبان نزدیک به یک میلیون پناهنده (عمدتا افغانستانی و عراقی) بوده است اما در سال ۲۰۲۰ و با ارائه داده‌های جدید توسط دولت ایران و کمیساریا، تعداد پناهندگان در ایران به ۸۰۰ هزار نفر کاهش یافته است. یکی از مهمترین دلایل آن تبدیل وضعیت پناهندگان از پناهندگی (دارندگان کارت آمایش) به گذرنامه در سال‌های اخیر بوده است. این موضوع باعث افت جایگاه ایران از نظر میزبانی از تعداد بالای پناهندگان در جهان در سال ۲۰۲۰ شد؛ بطوریکه ایران با میزبانی از ۸۰۰ هزار پناهنده (۷۸۰ هزار افغانستانی و ۲۰ هزار عراقی) در جایگاه دهم قرار گرفت.

در کنار پناهندگان، براساس پیش‌بینی کمیساریا حدود دو میلیون مهاجر فاقدمدرک در ایران حضور دارند که بخش عمده آنها را کارگران فصلی تشکیل می‌دهند. در سال ۲۰۲۰ به دلیل شیوع ویروس کرونا و مشکلات اقتصادی ناشی از شیوع ویروس و تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده آمریکا علیه ایران، در مقایسه با سال قبل از آن، تعداد بیشتری از مهاجران فاقدمدرک افغانستانی به کشور خود بازگشتند. در سال ۲۰۲۰ در مجموع بیش از ۸۵۰ هزار نفر از آنها به کشور خود بازگشتند. اما به دلیل شرایط اقتصادی نامناسب در افغانستان، روند ورود مهاجران فاقدمدرک افغانستانی به ایران همچنان ادامه یافته است.

از طرف دیگر شیوع ویروس کرونا تأثیر زیادی بر روند ثبت پناهجویان ایرانی در جهان داشته است. در سال ۲۰۲۰ میلادی تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی ثبت شده توسط اتباع ایرانی، در مقایسه با سال ۲۰۱۹ به نصف کاهش یافته و به ۱۵ هزار و ۳۳۳ نفر رسیده است. این کاهش به دلیل محدودیت تردد بین کشورها و کنترل مرزها توسط دولت‌ها، تعداد ثبت پناهجوی جدید ایرانی کاهش یافته است. در سال ۲۰۲۰ تعداد ایرانیان در وضعیت پناهندگی ۱۳۴ هزار و ۷۶۷ نفر و در وضعیت پناهجویی ۷۷ هزار و ۲۱۷ نفر بوده است.

REPUBLIKA
HRVATSK
EU

Air
AIRBUS A310-300
NP

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل هشتم

جایگاه ایران در مهاجرت‌های بازگشتی

۸

جایگاه ایران در مهاجرت‌های بازگشتی

کشور ایران همواره با سطح قابل توجهی از مهاجرت افراد ماهر و تحصیل‌کرده همراه بوده است. این مسئله علیرغم اینکه می‌تواند نگران‌کننده باشد، منجر به انباشت سرمایه‌های انسانی، مالی و دانشی کم‌نظیری در خارج از کشور شده است که می‌تواند با اتخاذ سیاست‌های اثربخش به کار گرفته شده و منجر به توسعه کشور شود. با این وجود، همانطور که پیشتر در فصل چهارم کتاب اشاره شد، ایران از منظر رویکردهای مهاجرت‌های بازگشتی در زمره‌ی «کشورهای واکنش‌گر» قابل طبقه‌بندی است. به این معنا که در کشور ایران تا پیش از سال ۱۳۹۴، به ندرت سیاست و یا برنامه‌ای مدون در راستای ترغیب و یا تسهیل بازگشت مهاجران ایرانی خارج از کشور بخصوص افراد متخصص و یا تحصیل‌کرده وجود داشته است. به همین خاطر، تا پیش از سال ۱۳۹۴ کمتر آمار دقیق و مشخصی از میزان بازگشت ایرانیان خارج از وطن تهیه شده است. البته اظهارنظرهای متفاوتی پیرامون این موضوع همواره وجود داشته است؛ برای مثال، رییس مرکز جذب هیئت علمی وزارت علوم اظهار داشته‌اند که از اردیبهشت سال ۱۳۸۳ تا پایان اردیبهشت سال ۱۴۰۰، در مجموع دو هزار و ۲۱۴ دانش‌آموخته خارج از کشور، جذب هیئت علمی دانشگاه‌های داخلی شده‌اند (خبرگزاری دانشجو، ۱۴۰۰).

در دهه‌ی اخیر اهمیت موضوع بازگرداندن ایرانیان متخصص برای کشور پررنگ شد و از جمله اقدامات مهم و تاثیرگذاری که از اواخر سال ۱۳۹۴ در این راستا شکل‌گرفته، طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم است که با هدف تسهیل بازگشت ایرانیان برجسته، توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری پیاده‌سازی و اجرا شد.

از آنجایی که رویکرد ایران در زمینه‌ی مهاجرت‌های بازگشتی «واکنشی» است، بنابراین سیاست‌های کشور در این زمینه بیشتر در راستای تسهیل ادغام اقتصادی و اجتماعی مهاجران ایرانی، پس از بازگشت به کشور بوده است. طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم، به منظور انتقال دانش، تجربه و ایده‌های فناورانه به کشور و همچنین ایجاد ارتباط مؤثر دانشمندان و متخصصان ایرانی غیرمقیم با همتایان داخلی و مراکز علمی و فناوری منتخب طراحی شده و از اسفند سال ۱۳۹۴ به صورت رسمی آغاز شده است. هدف اصلی این طرح، ایجاد سازوکاری جهت بهره‌مندی از دانش و تجارب ارزشمند دانشمندان و متخصصان ایرانی غیرمقیم در قالب برنامه‌هایی همچون پسادکتری، فرصت مطالعاتی، اساتید مدعو و معین، فعالیت‌های فناورانه و برگزاری سخنرانی و کارگاه تخصصی با تأکید بر مدل چرخش نخبگان تعریف شده است (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۳۹۹).

از جمله مهم‌ترین دستاوردهای این طرح می‌توان به بازگشت هزار و ۹۸۹ نفر از فارغ‌التحصیلان ایرانی و حفظ ارتباط با ۸۶۴ نفر از متخصصان ایرانی خارج از کشور از طریق برگزاری سخنرانی و کارگاه‌های تخصصی اشاره کرد (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)؛ (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰).

دستاوردهای طرح همکاری با (بازگشت) متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم

نمودار پیش رو، فراوانی مطلق و تجمعی متخصصان ایرانی بازگشتی را از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم از سال ۱۳۹۴ تاکنون نشان می‌دهد. بر اساس آخرین آمار دریافتی از معاونت علم و فناوری ریاست جمهوری و موسسه توسعه دانش فردای ایرانیان در سال ۱۴۰۰، از زمان آغاز این طرح تا پایان فروردین ۱۴۰۰، در مجموع یک هزار و ۹۸۹ نفر به ایران بازگشته‌اند. همانطور که از نمودار فراوانی مطلق بازگشت افراد در سال‌های مختلف مشخص است، بیشترین تعداد متخصصان ایرانی در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به ایران بازگشته‌اند که با توجه به چشم‌انداز سیاسی و اقتصادی مساعد ایران به علت امضای توافق‌نامه برجام قابل پیش‌بینی بوده است. سپس از سال ۱۳۹۷ و همزمان با بازگشت تحریم‌ها، نرخ بازگشت متخصصان ایرانی،

اندکـی کاهـش یافته اسـت امـا فراوانی تجمعـی متخصصان بازگشـتی همچنـان رو بـه رشـد بوده اسـت.

شـایان ذکـر اسـت کـه ۳۳۰ نفـر از کسـانی کـه تـا پایـان فروردین سـال ۱۴۰۰ به ایران بازگشـته‌اند زن هسـتند و هزار و ۶۵۹ نفـر از آنـان مرد هسـتند؛ بـه عبارت دیگر، مردان سـهمی بالـغ بـر ۸۳ درصـد از مجمـوع ایرانیـان بازگشـتی را بـه خود اختصـاص داده‌اند.

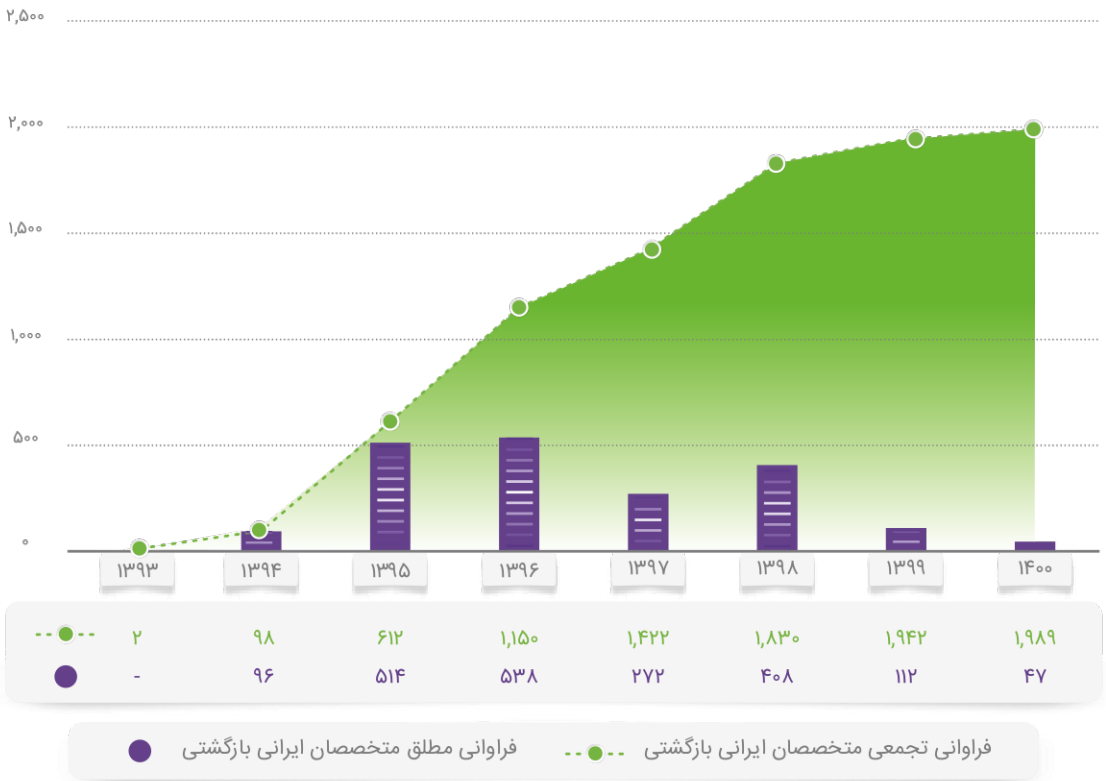

نمودار ۱۷۸- فراوانی مطلق و تجمعی تعداد متخصصان ایرانی بازگشتی به کشور (۱۴۰۰-۱۳۹۳)

منابع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)؛ (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

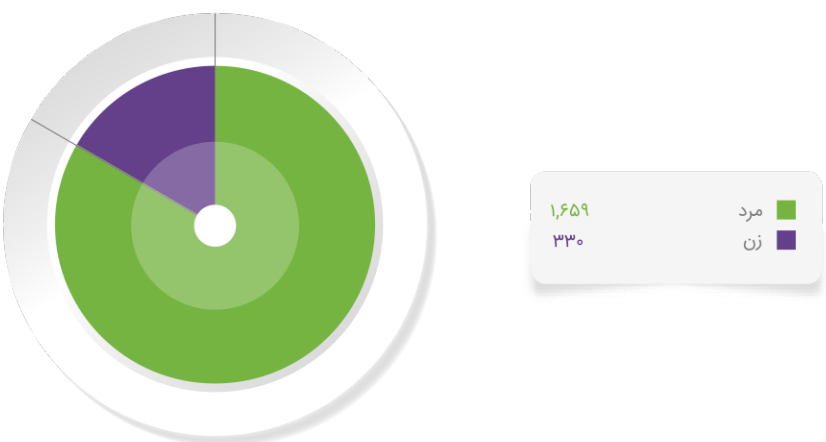

نمودار ۱۷۹- بهره‌مندان از طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم به تفکیک جنسیت (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)

منبع: (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

تسهیلات ارائه شده به متخصصان ایرانی بازگشتی

بر اساس آخرین آمار موجود تا پایان فروردین ۱۴۰۰، طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم، موجب ارائه تسهیلات به هزار و ۹۸۹ نفر از کسانی شده است که از سال ۱۳۹۴ تا کنون بازگشت (دائمی یا موقتی) به ایران داشته‌اند. همچنین این طرح موجب حفظ ارتباط کشور با ۸۶۴ نفر از ایرانیان متخصص و دانشمند غیرمقیم شده است.

تا پایان فروردین سال ۱۴۰۰، دو هزار و ۳۴۰ سخنرانی و کارگاه تخصصی برای متخصصان و دانشمندان ایرانی بازگشتی و غیرمقیم برگزار شده است تا منجر به انتقال دانش و تجربه این افراد به کشور شود.

سایر تسهیلات این طرح در دو دسته‌ی تسهیلات شغلی و غیر شغلی قرار می‌گیرند. تسهیلات غیر شغلی شامل دوره‌ی مطالعاتی پسادکترا، نظام وظیفه و دوره فرصت مطالعاتی هستند. در مجموع هزار و ۹۶ پسادکترا، ۴۰۱ نظام وظیفه و ۷۶ دوره فرصت مطالعاتی به پذیرفته شدگان این طرح ارائه شده است. تسهیلات شغلی نیز با هدف تسهیل اشتغال‌یابی یا ادغام شغلی متخصصان ایرانی بازگشتی اعطا می‌شوند و شامل جذب استادیاران جوان، تأسیس شرکت نوپا، همکاری به عنوان استاد مدعو و معین و اشتغال در شرکت‌های دانش بنیان می‌شوند. در مجموع ۴۴۵ استادیار جوان، ۲۱۷ کمک برای تأسیس شرکت نوپا، ۱۰۷ همکاری به عنوان استاد مدعو و معین و ۲۷ اشتغال در شرکت‌های دانش بنیان به پذیرفته‌شدگان این طرح ارائه شده است.

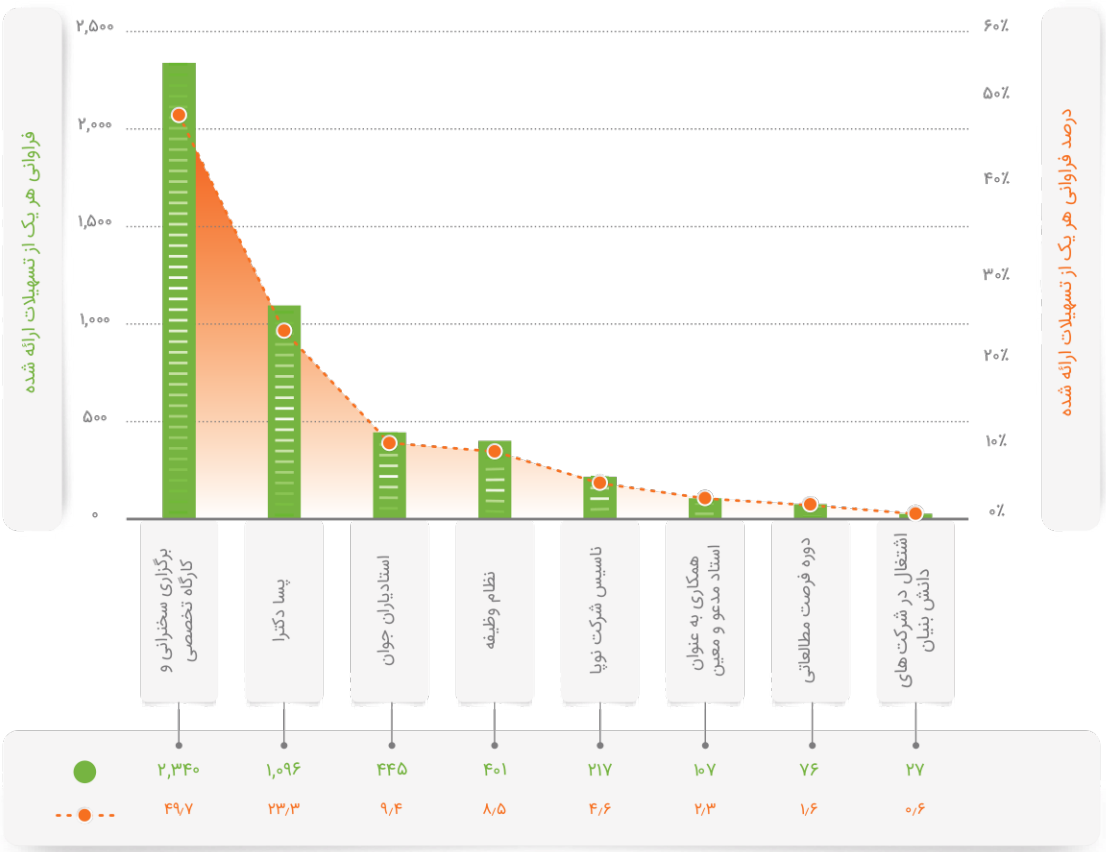

نمودار ۱۸۰- انواع تسهیلات ارائه شده به متخصصان ایرانی بازگشتی

منابع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)؛ (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

متخصصان ایرانی از کدام کشورها به ایران بازگشته‌اند؟

همانطور که مشخص است کشورهای آمریکای شمالی و اروپای غربی مقصد بخش عمده‌ای از دانشجویان ایرانی خارج از کشور را تشکیل می‌دهند، بازگشت دانشمندان و متخصصان ایرانی غیرمقیم به کشور ایران نیز اغلب از کشورهای این مناطق صورت می‌گیرد. بنا بر آخرین آمار در سال ۱۴۰۰، کشورهای ایالات متحده آمریکا، کانادا، انگلستان، استرالیا، مالزی، آلمان، هلند، ایتالیا، سوئد و فرانسه به ترتیب مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی متخصصان ایرانی بازگشتی بوده‌اند. بیش از ۴۲۰ متخصص ایرانی از ایالات متحده آمریکا، بیش از ۳۱۰ متخصص ایرانی از کانادا، بیش از ۱۶۰ متخصص ایرانی از انگلستان، بیش از ۱۲۰ متخصص ایرانی از استرالیا، بیش از ۹۰ متخصص ایرانی از مالزی و آلمان، بیش از ۶۰ متخصص ایرانی از هلند و ایتالیا و بالغ بر ۵۰ متخصص ایرانی از فرانسه به کشور بازگشته‌اند.

■ توزیع متخصصان ایرانی بازگشتی براساس رتبه دانشگاه‌ها

ایران از جمله کشورهایی است که بر بازگرداندن متخصصان برجسته از دانشگاه‌های برتر تأکید داشته است. لذا، تسهیلات ارائه شده غالباً مختص دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی است که در بهترین دانشگاه‌ها و در بالاترین تراز جهانی تحصیل می‌کنند. بدین ترتیب بنا بر آخرین آمار تا پایان فروردین ۱۴۰۰، تا کنون ۱۲۱ نفر از متخصصان ایرانی (معادل ۵/۸ درصد) از ۱۰ دانشگاه برتر جهان به ایران بازگشته‌اند. ۲۴/۶ درصد از ۵۰ دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند. ۴۵/۳ درصد از ۱۰۰ دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند. ۶۷/۱ درصد از ۲۰۰ دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند و ۸۲/۵ درصد از ۳۰۰ دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند که سهم قابل توجهی است.

شکل ۱۰- توزیع متخصصان ایرانی بازگشتی بر اساس رتبه دانشگاه‌های مبدأ

منبع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)

گروه رشته تخصصی ایرانیان بازگشتی

اغلب ایرانیان بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم در حوزه فنی مهندسی مشغول به تحصیل و کار هستند. حوزه‌های علوم انسانی، علوم پایه، علوم پزشکی و هنر و معماری در رده‌های بعدی قرار دارند.

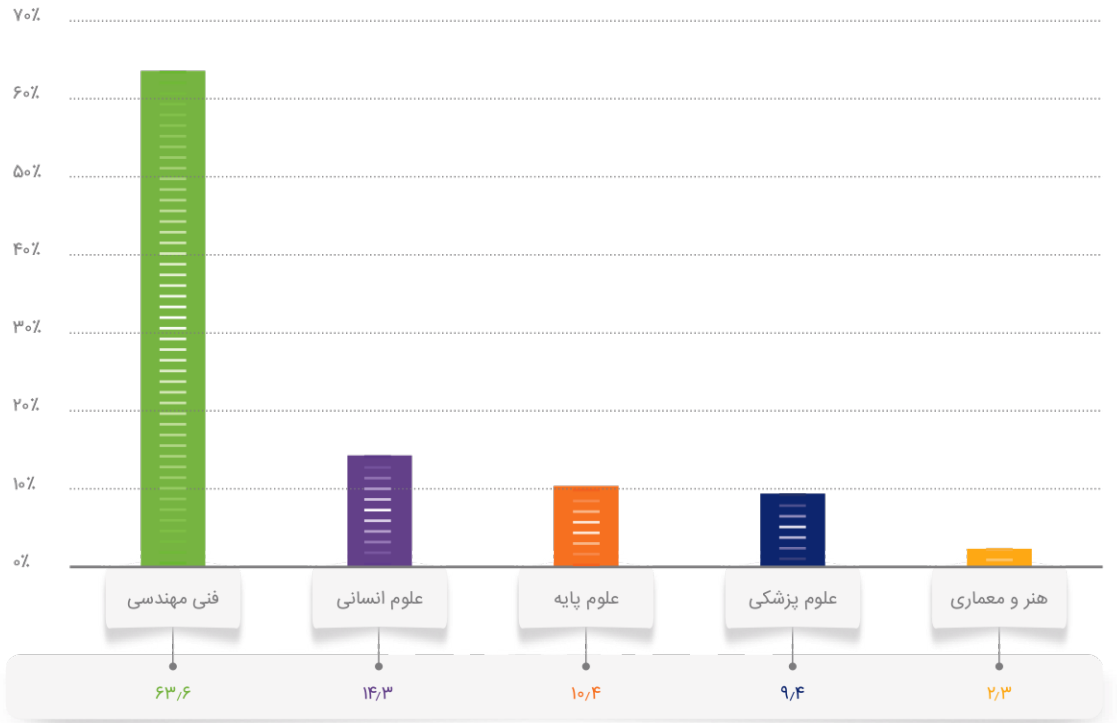

نمودار ۱۸۱- گروه رشته تخصصی ایرانیان بازگشتی (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)

منبع: (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

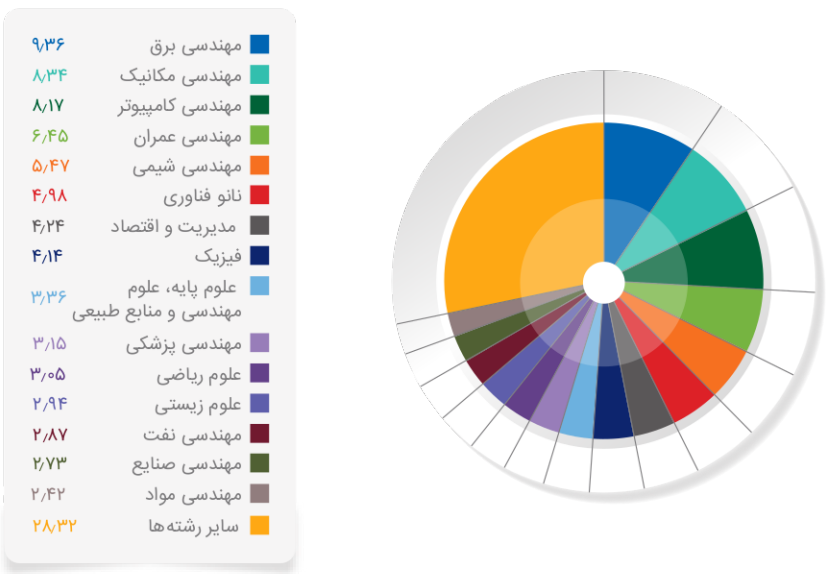

نمودار ۱۸۲- رشته تحصیلی متخصصان ایرانی بازگشتی (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)

منبع: (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

■ اثـرات طرح همـکاری بـا متخصصان و دانشـمندان ایرانـی غیرمقیم

بـر اسـاس داده‌هـای مؤسسـه بین‌المللـی توسـعه دانش فـردای ایرانیـان تا پایـان فروردیـن ۱۴۰۰:

- طی ۶ سالی که این طرح به اجرا گذاشته شده است، هزار و ۹۸۹ نفر از مهاجران ایرانی متخصص به کشور بازگشته‌اند و موفق به چاپ ۷۸۴ مقاله و ثبت ۱۳ پتنت شده‌اند (مؤسسه توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰).

پیشران‌های بازگشت به ایران

میل به بازگشت و نرخ بازگشت از مهم‌ترین شاخص‌های مهاجرت محسوب می‌شوند. نرخ بازگشت مهاجران از مهم‌ترین شاخص‌های کمّی است که اثرگذاری قابل توجهی بر توسعه دارد. میل به بازگشت نیز در صورتی که به اقدام عملی منجر شود، می‌تواند مزایای بی‌شماری برای کشور مهاجرفرست به همراه داشته باشد. چرا که سرمایه‌های انسانی که پس از کسب تخصص به وطن بازگشته‌اند، می‌توانند با وارد کردن دانش، انتقال سرمایه مالی، ایجاد اشتغال و... بر توسعه اثرگذار باشند. در سطح جهانی، نرخ متوسط بازگشت سرمایه انسانی در بازهی زمانی پنج سال پس از مهاجرت، کمتر از ۴۰ درصد است. اما نرخ بازگشت برای کشورهای در حال توسعه بسیار پایین‌تر است. ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست (شیرخانی و بایزیدی، ۱۳۹۷). اما بررسی میزان میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور، می‌تواند راهنمای خوبی برای برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران باشد تا به طراحی سیاست‌هایی متناسب با این آمار بپردازند و تلاش کنند این مهاجران بازگشتی بالقوه را به مهاجران بازگشتی بالفعل تبدیل کنند.

لازم به ذکر است که تاکنون هیچ بررسی منسجمی در خصوص میل به بازگشت و شناسایی پیشران‌های بازگشت در میان مهاجران ایرانی تولید نشده است. بنابراین، برای بررسی علل بازگشت، ناچاریم از روش‌های میدانی بهره جوییم. به این ترتیب، تلاش کرده‌ایم سه نوع داده‌ی مختلف را در کنار یکدیگر بررسی کنیم، تا بتوانیم تصویر ایران را در این زمینه نشان دهیم. پیمایش‌های اول و دوم در دوران پیش از برجام و پس از برجام در میان مهاجران ایرانی انجام شده است و پیمایش سوم مربوط به مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته رصدخانه مهاجرت ایران با مهاجران ایرانی در سال ۱۴۰۰ است. ما با علم به اینکه می‌دانیم تجمیع آمار این پیمایش‌ها به دلیل تفاوت آنها در نمونه‌گیری و... ممکن نیست و هر یک از پیمایش‌های فوق باید به تنهایی بررسی و تحلیل شوند، اما برای ایجاد تصویر جامعی از پیشران‌های بازگشت در میان مهاجران ایرانی، به تحلیل آنها در کنار یک دیگر پرداخته‌ایم. جزئیات پیمایش‌های فوق به شرح زیر هستند:

- پیمایش «انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران» در پاییز ۱۳۹۳ توسط گروهی از دانشجویان و محققان ایرانی که در دانشگاه‌های خارج از ایران مشغول به فعالیت بودند، انجام شده است. هدف از این تحقیق، شناخت بهتر، دقیق‌تر و عمیق‌تر موانع و انگیزه‌های بازگشت به ایران است که چهار هزار و ۵۶۹ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور در آن شرکت کردند (آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳).
- پیمایش "شناسایی عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر" در سال ۹۶-۱۳۹۵ توسط پژوهشکده سیاستگذاری علم، فناوری و صنعت دانشگاه صنعتی شریف و مرکز تحقیقات اجتماعی اروپا در دانشگاه «مانهایم» پیرامون علل مهاجرت ایرانیان تحصیل‌کرده/ متخصص و شرایط حضور آنان در خارج از کشور و همچنین بررسی عوامل و انگیزه‌های آنها جهت بازگشت به کشور ایران انجام شده است. در این پیمایش، ۴۰۸ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی مقیم یا غیرمقیم در آن شرکت کردند (صلواتی، ۱۳۹۶).
- مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۴۰۰ با هدف شناسایی پیشران‌های مهاجرت و مهاجرت بازگشتی به ایران انجام شده است. به این منظور، با ۳۰ نفر از مهاجران ایرانی مقیم داخل یا خارج کشور مصاحبه شده است (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰).

نتایج حاکی از آن است که میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی در سال‌های مختلف تحت تأثیر عوامل متفاوتی بوده است. بر اساس نتایج پیمایش "انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران" در سال ۱۳۹۳، پیمایش "شناسایی عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر" در سال ۹۶-۱۳۹۵ و مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته رصدخانه مهاجرت ایران با متخصصان ایرانی بازگشتی در سال ۱۴۰۰، دلایل شخصی همانند «**بودن در کنار خانواده**» و «**بودن در کنار دوستان**» از جمله مهم‌ترین پیشران‌های بازگشت برای مهاجران ایرانی محسوب می‌شوند. به طوری که بر اساس نتایج پیمایش‌های سال‌های ۱۳۹۳ و ۹۶-۱۳۹۵، «**بودن در کنار خانواده**» برای بالغ بر ۷۰ درصد از افراد و «**بودن در کنار دوستان**» برای حدوداً نیمی از افراد پیشران بازگشت محسوب می‌شوند (آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۱۳۹۶).

بر اساس نتایج پیمایش‌های مذکور، «احساس غربت»، «احساس تعلق و وظیفه نسبت به ایران» و «احساس مفیدتر بودن در کشور ایران» از دیگر عوامل مهمی هستند که در طول زمان برای حدود نیمی از افراد پیشران بازگشت محسوب می‌شوند (آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۱۳۹۶).

در کنار عوامل درونی (شخصی) همچون خانواده و احساس تعلق و تمایل به کمک و اثرگذاری در ایران که طی سال‌های مختلف مهاجران ایرانی را برای بازگشت به ایران سوق می‌دهند، در سال ۱۳۹۵ و با امضای توافق هسته‌ای و رفع تحریم‌ها میل به بازگشت، در میان مهاجران ایرانی خارج از وطن افزایش قابل توجهی یافته است که مجدداً با لغو توافق‌نامه و بازگشت تحریم‌ها از سال ۱۳۹۷ رو به کاهش رفته است (صلواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۳۹۷).

بر اساس نتایج مصاحبه‌های رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۴۰۰، در حال حاضر مهم‌ترین پیشران بازگشت به ایران همچنان دلایل شخصی و خانوادگی و احساس مفید بودن در ایران است؛ اما نمی‌توان اثر نارضایتی از شرایط در مقصد مهاجرتی را نیز نادیده گرفت (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰).

جدول ۳۴- پیشران‌های بازگشت به ایران در میان مهاجران ایرانی (۱۳۹۳، ۱۳۹۵ و ۱۴۰۰)*

سال ۱۴۰۰-۱۳۹۹		سال ۱۳۹۶-۱۳۹۵		سال ۱۳۹۳	
پیشران بازگشت	درصد اهمیت	پیشران بازگشت	درصد اهمیت	پیشران بازگشت	درصد اهمیت
در کنار خانواده بودن	۶۱	در کنار خانواده بودن	۷۳٫۹	در کنار خانواده بودن	۷۲٫۵
احساس مفید بودن در ایران	۴۳٫۳	احساس وظیفه نسبت به ایران	۶۰٫۱	بودن در کنار دوستان	۴۹٫۵
نارضایتی از شرایط در مقصد مهاجرتی	۴۳٫۳	احساس غربت	۵۸	احساس مفید بودن در ایران	۴۸
		احساس تعلق به ایران	۵۱٫۵	احساس غربت	۴۱
		تغییر فضای سیاسی ایران	۴۷		
		توافق هسته‌ای و رفع تحریم‌ها	۴۳٫۳		

منابع: (آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۹۶-۱۳۹۵)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰)

* درصدهای نوشته شده در کنار هر یک از عوامل، از میانگین وزنی پاسخ‌های مشارکت کنندگان به هر یک از عوامل به دست آمده است.

جمع‌بندی

نکته اساسی و قابل توجه این است که اجرای طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم، گامی ارزشمند در راستای استفاده از ظرفیت دایاسپورای ایرانی تحصیل‌کرده در خارج از کشور است و نتایج مطلوبی نیز به همراه داشته است. اما باید در نظر داشت که رویکرد «واکنشی ایران» در قبال مهاجرت‌های بازگشتی تاکنون به نحوی نبوده که مهاجران خارج از وطن را به شکل جدی و در حجم قابل توجه ترغیب به بازگشت به ایران کند. در واقع اثر سیاست‌ها و برنامه‌های بازگشت ایران، در حجم و گستردگی و اثربخشی همچنان محدود است و نیازمند تعمیق و تقویت بنیادین است. بر همین اساس بنظر می‌رسد رویکرد واکنشی کشور ایران در برابر مهاجرت بازگشتی ایرانیان متخصص منجر به این شده که مهاجرت بازگشتی ایرانیان اغلب تحت تأثیر عوامل درونی (شخصی) مانند «تمایل به بودن در کنار خانواده و فامیل»، «نزدیکی به دوستان و هم‌دوره‌ای‌ها»، «احساس مفید بودن در ایران» و یا «احساس غربت در مقصد مهاجرتی» صورت گیرد.

در صورتی که کشور ایران بخواهد استفاده بهینه‌تری از ظرفیت ایرانیان متخصص خارج از کشور داشته باشد، باید رویکرد سیاستی «فعالانه و کنشی» را جایگزین رویکرد سیاستی «واکنشی» فعلی نماید تا بدین وسیله بتواند ایرانیان خارج از وطن بیشتری را برای بازگشت به کشور ترغیب نماید. همچنین کشور ایران نیازمند بهبود زیرساخت‌های خود برای کسب آمادگی بیشتر برای جذب و ایجاد فرصت‌های بیشتری، برای باز ادغام اقتصادی و اجتماعی متخصصان خارج از کشور در داخل است.

Science Olympiad Foundation
Class Topper
Rank 1
SOF
New Delhi
Inspiring Young Minds

بخش دو

نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل نهم

ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور و المپیادی‌های دانش آموزی

۹

خروج و ماندگاری رتبه‌های برتر کنکور و برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در ایران

در حالیکه موضوع مهاجرت یکی از موضوعات حساس و چالش برانگیز جامعه امروز ایران است، با این حال همچنان اطلاعات و آمار دقیق اندکی در این حوزه در دسترس قرار دارد. در واقع داشتن اطلاعات متقن و منظم پیش زمینه شناخت دقیق و تحلیل جامع رفتار مهاجرتی ایرانیان در میان اقشار و گروه‌های مختلف اجتماعی است تا در ادامه با اتکا بر این شناخت شواهد محور، بتوان در مسیر سیاستگذاری هدفمند و چاره اندیشی برای ریشه‌ها و دلائل مهاجرت ایرانیان گام برداشت.

یکی از سرفصل‌های داغ و پرحاشیه در این حوزه، همواره موضوع خروج و مهاجرت نخبگان تحصیلی، رتبه‌های برتر کنکور سراسری و همچنین برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی بوده است. همانگونه که در بالا اشاره شد تا کنون کمتر آمار و اطلاعات دقیقی در این زمینه در کشور منتشر شده است. با توجه به اهمیت این موضوع، در سالنامه مهاجرتی پیش رو تلاش شده است تا نگاه آماری نسبتاً دقیقی به این موضوع شود. بر همین اساس، وضعیت ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور سراسری و المپیادها بر اساس آمار اداره گذرنامه از تردد این افراد در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا اوایل دهه ۱۳۹۰ توسط بنیاد ملی نخبگان استخراج شده است که نتایج بخشی از آمار و اطلاعات استخراجی در این بخش منعکس می‌شود. اطلاعات این بخش می‌تواند تصویری نسبتاً روشن از وضعیت حضور و خروج این نخبگان تحصیلی بعنوان سرمایه‌های ارزشمند کشور به دست خوانندگان دهد. هر چند که برای کامل کردن این تصویر همچنان نیاز به دسترسی بیشتر به آمار تردد و همچنین تکمیل آن با انجام مطالعات کیفی است که امید است بزودی محقق گردد.

تعاریف پایه و مبانی روش تخمین خروج افراد

پیش از هر چیز لازم به ذکر است که روش و معیار اصلی برای تعیین ورود، خروج، خروج به قصد تحصیل و اقامت افراد، داده‌های ادارهٔ گذرنامه است. در واقع، اطلاعات گذرنامه‌ای معیار خوبی برای سنجش ورود و خروج افراد بر اساس مشخصات منحصر بفرد آن‌ها نظیر کدملّی است. بنابراین با تحلیل این اطلاعات می‌توان تعیین کرد که هر فرد چه مدتی را در یك بازهٔ مشخص در داخل و یا خارج کشور سپری کرده است. با فرض اینکه در یك بازهٔ دوساله (۷۳۰ روزه) محلی که فردی بیش از نیمی از ایام خود را گذرانده است محل اقامت او به حساب می‌آید، تعاریف زیر در توصیف و تجزیه و تحلیل آمار این بخش استفاده شده است.

- **سابقه خروج تحصیلی:** سپری‌کردن دست‌کم ۴۰۰ روز در حداقل یك بازهٔ دوساله بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۹ (مرداد ۹۹) در خارج از کشور؛
- **سال خروج:** سال ابتدایی اولین خروج؛
- **اقامت خارج:** سپری‌کردن دست‌کم ۴۰۰ روز در بازهٔ دو سال اخیر در خارج از کشور؛
- **اقامت داخل:** سپری‌کردن دست‌کم ۴۰۰ روز در بازهٔ دو سال اخیر در داخل کشور؛
- **بازگشت به کشور:** اقامت در داخل کشور پس از خروج تحصیلی؛
- **سال بازگشت:** سال ابتدایی اولین بازهٔ دوساله (پس از خروج) با اقامت بیش از ۴۰۰ روز در داخل کشور.

تعریف نخبه و استعداد برتر

"نخبه" به استناد ماده ۱ اساسنامه بنیاد ملی نخبگان به فرد برجسته و کارآمدی اطلاق می‌شود که اثرگذاری وی در تولید و گسترش علم و هنر و فناوری و فرهنگ سازی و مدیریت کشور محسوس باشد و هوش، خلاقیت، کارآفرینی و نبوغ فکری وی در راستای تولید و گسترش دانش و نوآوری موجب سرعت بخشیدن به رشد و توسعه علمی و تعالی جامعه انسانی کشور گردد .همچنین "استعداد برتر" به فردی اطلاق می‌شود که به صورت بالقوه نخبه بوده ولی هنوز زمینه‌های لازم برای شناسایی کامل و یا بروز استعدادهای ویژه او فراهم نشده است. لازم به ذکر است که تعاریف فوق شامل استعدادهای برتر و نخبگان در بخش‌های مختلف از قبیل علمی و فناوری، آموزشی، فرهنگی، اجتماعی، هنری و مدیریتی می‌باشد.

بنابرایـن طبـق تعریف بنیـاد ملی نخبـگان از مفاهیـم "نخبه" و "اسـتعداد برتـر" افرادی که یکـی از ویژگی‌های زیر را داشـته باشـند بـه عنـوان نخبـه و اسـتعداد برتر شـناخته می‌شـوند:

- برگزیدگان المپیادهای علمی معتبر داخلی و جهانی
- برگزیدگان از میان آزمون‌های سراسری
- مخترعان و مکتشفان
- دانش‌آموختگان
- برترین‌های مسابقات علوم قرآنی
- شـخصیت‌های برجسـته علمـی، اقتصـادی، اجتماعـی و فرهنگـی کشـور
- آفرینندگان آثار بدیع و ارزنده ادبی و هنری
- اعضـای هیـأت علمی دانشـگاه‌ها و مؤسسـات پژوهشـی و فناوری
- مدرسین و محققین علوم حوزوی

لازم بـه ذکـر اسـت کـه آمـار و ارقـام ارائـه شـده در ایـن بخـش، تمـام افـرادی کـه حائـز شـرایط نخبگـی و اسـتعداد برتـر هسـتند را شـامل نمی‌شـود، بنابرایـن آمـار و اراقـام ارائه شـده در این بخـش، مختص افرادی اسـت کـه از ویژگی‌های زیـر برخوردارند:

الـف. دارنـدگان مدال‌هـای طـلا، نقـره و برنـز المپیادهای دانش‌آمـوزی کـه شـمارۀ ملی آنـان در پایـگاه اطلاعاتی بنیاد ملـی نخبگان ثبت شـده اسـت؛

ب. رتبه‌هـای برتـر آزمون‌هـای سراسـری ورود بـه مقطـع پایـۀ دانشـگاه در چهـار گـروه «علـوم ریاضی و فنـی»، «علوم تجربـی»، «علـوم انسـانی» و «هنـر» که شـمارۀ ملـی آنان در پایـگاه اطلاعاتـی بنیـاد ملـی نخبگان ثبت شـده اسـت:

ب-۱. رتبه‌هـای مشـمول پشـتیبانی‌های بنیـاد (۱ تـا ۱۵۰ علـوم ریاضـی و فنـی ، ۱ تـا ۱۰۰ علـوم تجربـی ، ۱ تـا ۱۰۰ علوم انسـانی و ۱ تـا ۴۰ هنـر)،

ب-۲. رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ هر یك از چهار گروه فوق.

نکتـۀ ۱: لازم بـه ذکر اسـت در بخش رتبه‌هـای برتر آزمون سراسـری، منظـور از رتبه‌هـای مشـمول پشـتیبانی‌های بنیاد، افـرادی هسـتند کـه به دلیـل رتبۀ کنکور یاد شـده، بر اسـاس شـیوه‌نامه‌های بنیـاد ملّـی نخبـگان، امـکان بهره‌منـدی از تسـهیلات را داشـته یا دارنـد. برخی از این افراد ممکن اسـت جهـت دریافـت پشـتیبانی بـه بنیـاد ملّـی نخبـگان مراجعـه نکـرده باشـند و یـا حتـی در سـالی کـه موفـق بـه کسـب رتبـه برتـر شـده‌اند، بنیـاد تأسـیس نشـده باشـد، امـا جهت یکنواختـی در بیـان، از ایـن افـراد هـم تحت عنـوان رتبه‌های مشـمول پشـتیبانی هـای بنیاد یاد شـده اسـت.

نکتـۀ ۲: در خصـوص رتبه‌هـای ۱ تـا ۱۰۰۰ کنکـور، مرجـع بنیـاد ملـی نخبـگان جهـت دریافـت اطلاعـات، سـازمان سـنجش آموزش کشـور بوده اسـت. در برخی سـال‌ها (اغلب سـال‌های قبـل از ۸۵)، کـد ملّـی بـرای ایـن افـراد در اختیـار بنیـاد ملـی نخبـگان نبوده اسـت و بـه همین دلیـل اطلاعات ورود و خـروج، دریافتـی از اداره گذرنامـه بـرای افـرادی که کد ملّـی آنهـا در دسـت نبـوده اسـت، دریافت نشـده اسـت. به همیـن دلیـل تعـداد کل افـراد مـورد مطالعـه در ایـن گزارش نسـبت بـه کل جمعیتـی کـه در جامعـۀ آماری فـوق توصیف شـده اسـت، پایین‌تر اسـت. بـا این حـال تعـداد و توزیع کل جمعیـت مـورد مطالعـه، بـه قـدر کافـی بـرای حصـول نتایج قابـل اتکا بـالا بوده اسـت.

وضعیـت کلـی مانـدگاری، خـروج و بازگشـت المپیادی‌هـا و رتبه‌هـای برتـر کنکـور در ایـران

در ایـن بخـش بـه ارائـۀ نتایـج مطالعه آمـاری مربـوط به خـروج و مانـدگاری جامعـۀ دانش‌آموختـگان دانشـگاهی از کشـور کـه دارای رتبه‌های برتـر در کنکور سراسـری و دارندگان مدال‌هـای المپیـاد دانش‌آموزی هسـتند، پرداخته می‌شـود. ایـن جامعـه بـا توجـه به اینکـه اغلب افـراد تحت پوشـش و حمایـت بنیـاد ملّـی نخبـگان را شـامل می‌شـوند، انتخـاب و مورد بررسـی قـرار گرفته اسـت. اطلاعات مربوط بـه جابجایی (مانـدگاری، خـروج و بازگشـت) جامعـۀ هـدف بـر اسـاس داده‌هـای دریافـت شـده از ادارۀ گذرنامـه تحلیل و بر اسـاس آن توزیـع سـن خـروج برای گروه‌هـای مورد مطالعـه و درصد خـروج بـه تفکیـك رشـته کنکـور و المپیـاد اسـتخراج شـده است .

تحلیـل آمـار دریافتـی از اداره کل گذرنامـه در بـازه زمانـی سـال ۱۳۸۰ تـا مـرداد ۱۳۹۹ نشـان می‌دهـد کـه ۵۶/۶ درصـد از «دارنـدگان مـدال در المپیادی‌هـای دانش‌آمـوزی»، ۶۹/۱ درصـد از «مشـمولان بنیـاد» و ۷۸/۳ درصـد از افـراد «حائـز رتبه‌هـای یـک تـا هـزار» آزمـون سراسـری در داخـل کشـور هستند .

در میـان گروه‌هـای مـورد بررسـی، بـه ترتیـب المپیادی‌ها بـا ۳۷/۲ درصـد، مشـمولان بنیـاد بـا ۲۵/۵ درصـد و رتبه‌های یـک تا هـزار آزمون سراسـری بـا ۱۵/۴ درصد بیشـترین درصد افـراد مقیم خـارج را به خـود اختصـاص داده‌اند.

در ایـن میـان، ۴/۴ درصـد از المپیادی‌هـا، ۳/۷ درصـد از مشـمولان تحـت پوشـش بنیـاد و ۲/۶ درصـد از رتبه‌هـای برتـر کنکـور که پیشـتر از کشـور خـارج شـده بودند، بـه ایران بازگشـته‌اند.

جدول ۳۵- وضعیت ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور (۱۳۹۴ -۱۳۸۰) و المپیادی‌ها (۱۳۹۱-۱۳۸۰)

	المپیادی‌های دانش آموزی		رتبه‌های برتر در کنکور سراسری			
			مشمولان بنیاد (رتبه‌های ۱ تا۱۵۰ کنکور)		رتبه‌های یك تا هزار	
تعداد کل افراد مورد بررسی	۲,۷۶۵	۱۰۰٪	۵,۶۶۶	۱۰۰٪	۵۳,۹۲۶	۱۰۰٪
تعداد افراد مقیم داخل	۱,۵۶۴	٪ ۵۶/۶	۳,۹۱۳	٪ ۶۹/۱	۴۲,۲۴۳	٪ ۷۸/۳
تعداد افراد با سابقه خروج	۱,۰۸۰	٪ ۳۹/۱	۱,۵۳۶	٪ ۲۷/۱	۸,۹۸۴	٪ ۱۶/۷
تعداد افراد مقیم خارج	۱,۰۲۹	٪ ۳۷/۲	۱,۴۴۳	٪ ۲۵/۵	۸,۳۰۹	٪ ۱۵/۴
تعداد مهاجران بازگشته	۱۲۲	٪ ۴/۴	۲۰۸	٪ ۳/۷	۱,۴۱۷	٪ ۲/۶
تعداد افراد با وضعیت اقامت نامشخص	۱۷۲	٪۶/۲	۳۱۰	٪ ۵/۵	۳,۳۷۴	٪۶/۳

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

الگوی سنی خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی و رتبه‌های برتر کنکور از ایران

یکی از مسائل مهم در بررسی آمار خروج المپیادی‌ها و رتبه‌های برتر کنکور، سن خروج افراد می‌باشد. عموم افراد مورد بررسی پس از پایان یکی از مقاطع تحصیلی دانشگاهی (کارشناسی، کارشناسی‌ارشد یا دکترای حرفه‌ای و دکترای تخصصی) تصمیم به ترك کشور برای ادامه تحصیل و یا کار می‌نمایند. با توجه به زمان منطقی برای طی دوره‌های فوق و با لحاظ زمانی برای انجام فرآیندهای مربوط به خروج از کشور، می‌توان در مورد درصد خروج هر یك از گروه‌های هدف نتیجه‌گیری نمود. بدیهی است که این موضوع برای گروه‌های مختلف متفاوت است. این موضوع برای دو دسته مختلف «المپیادی‌ها» و «رتبه‌های برتر کنکور سراسری» (رتبه‌های ۱ تا ۱۵۰ و رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰) به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است.

- **الگوی سنی خروج رتبه‌های برتر کنکور سراسری از کشور**

با در نظر گرفتن نمودار توزیع فراوانی سن خروج مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان در گروه‌های تحصیلی مختلف مشاهده می‌شود اکثر افراد از برگزیدگان کنکور ریاضی (رتبه‌های ۱ تا ۱۵۰) در سنین ۲۲ تا ۲۳ سال پس از دریافت مدرك کارشناسی خود اقدام به خروج از کشور می‌کنند (نزدیك به ۵۰٪). در مجموع ۷۵ درصد خروج‌ها در این گروه پس از اتمام دورهٔ کارشناسی و کارشناسی‌ارشد انجام می‌شوند و ۲۵ درصد مابقی مربوط به خروجی‌ها در طول دورهٔ دکتری و پس از آن هستند. در مورد افراد با رتبه‌های زیر هزار کنکور ریاضی نیز همین روال تقریباً به چشم می‌خورد.

در گروه علوم تجربی نیز با توجه به اینکه اکثر دانشجویان برتر (رتبه ۱ تا ۱۵۰) در رشته‌های پزشکی با طول دوره ۷ الی ۸ ساله تحصیل می‌کنند، عمدتاً سن خروج از کشور پس از ۲۶ سال است که به طور معمول پس از دورهٔ دکترای حرفه‌ای می‌باشد. در مقابل درصد قابل توجهی از خروج‌های مربوط به برگزیدگان کنکور تجربی با رتبه‌های کمتر از ۱۰۰۰ در سنین کمتر از ۲۵ سالگی روی می‌دهند. با توجه به اینکه اکثر این افراد در رشته پزشکی مشغول به تحصیل هستند، به نظر می‌رسد سهم قابل توجهی از خروج‌های رتبه‌های زیر هزار کنکور رشته تجربی پیش از دریافت مدرك دکترای حرفه‌ای (مدرك کارشناسی ارشد) انجام می‌شوند (حدود ۵۰٪). نکته قابل توجه این است که سن خروج تحصیلی این افراد از ۱۸ سالگی (یعنی بلافاصله پس از دریافت نتیجه‌کنکور) آغاز می‌شود. همچنین به نظر می‌رسد خروج پس از سی‌سالگی به شکل قابل ملاحظه‌ای در بین افراد این گروه

دیـده نمی‌شـود، کـه می‌توانـد بـه دلیـل فرصت‌های شـغلی مناسـب در داخل‌کشـور و در مقابـل عـدم امکان یافتن شـغل مناسـب بـا درآمـد کافـی در خـارج از کشـور (علی‌الخصـوص بـرای زیرگروه‌هـای پزشـکی بالینـی) باشـد.

در گـروه علـوم انسـانی، غالـب خروج‌هـای افـراد در حیـن دورهٔ کارشناسـی و یـا پـس از دریافت مدرک کارشناسـی روی می‌دهنـد. بررسـی آمـار نشـان می‌دهد کـه اکثـر خروج‌ها در ایـن گروه رشـته تحصیلی پس از اتمام دو دورهٔ کارشناسـی و کارشناسی‌ارشـد صـورت پذیرفتـه اسـت. در مورد سـن خروج از کشـور اکثـر افـراد بـا رتبه‌های زیـر هـزار کنکور انسـانی نیز تقریبـاً همیـن روال به چشـم می‌خورد.

در نمـودار سـنی خـروج برگزیـدگان کنکـور گروه هنـر نکته قابـل توجه گسـتردگی توزیع سـنی میـان افراد اسـت. خروج در میـان ایـن گـروه از افـراد از همـان سـال‌های ابتدایی پس از کنکـور کارشناسـی آغـاز و تـا سـن حـدود ۳۰ سـال ادامـه پیـدا می‌کنـد.

لذا این بخش را می‌توان اینگونه جمع‌بندی نمود که:

- بیشترین فراوانی سن خروج برای برگزیدگان و رتبه‌های برتر کنکور در رشته‌های گروه ریاضی و انسانی و هنر بین ۲۳ تا ۲۴ سال یعنی ۵ تا ۶ سال پس از کنکور و دانش‌آموختگی از دوره کارشناسی و حتی شاید پایان دوره نظام وظیفه عمومی برای مردان است.
- بیشـترین فراوانـی سـن خـروج بـرای رتبه‌های برتـر کنکور در رشـته‌های تجربـی کـه عمومـاً در رشـته‌های زیرگـروه پزشـکی تحصیـل می‌کننـد بیـن ۲۶ تـا ۲۸ سـال اسـت، کـه پـس از دانش‌آموختگـی دوره دکتـری عمومـی اسـت.

- **الگوی سنی خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی از کشور**

شـباهت زیـادی میـان الگـوی سـنی خـروج «برگزیـدگان المپیادهـای دانش‌آمـوزی» بـا «رتبه‌هـای برتر کنکـور» وجود دارد و بدیـن لحـاظ نتیجه‌گیری‌هـای ارائـه شـده در بخـش قبـل بـرای این گـروه از افـراد قابل تعمیـم می‌باشـد. در مورد المپیادهـای مختلـف نیـز بـه تناسـب اینکـه رشـتهٔ المپیاد و رشـتهٔ دانشـگاهی مربوطـه چـه تناظـری بـا یکدیگـر دارنـد، الگوی سـنی خروج از کشـور تا حد زیادی مشـابه می‌باشـد. یعنـی مثلاً بـرای برگزیـدگان المپیاد زیست‌شناسـی، بیشـینهٔ احتمال سـن خروج تحصیلی ۲۶ سـال اسـت، زیـرا برگزیدگان المپیـاد زیست‌شناسـی معمولاً در رشـته‌های زیرگروه پزشـکی تحصیـل می‌کنند.

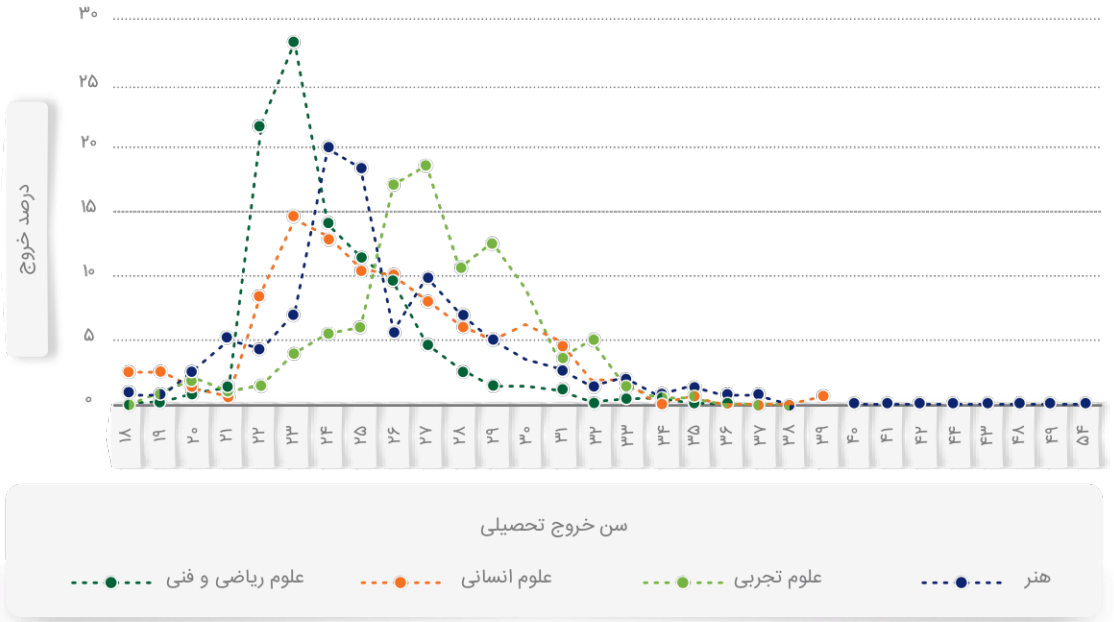

نمودار ۱۸۳- توزیع فراوانی سن خروج مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان در گروه‌های تحصیلی مختلف

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

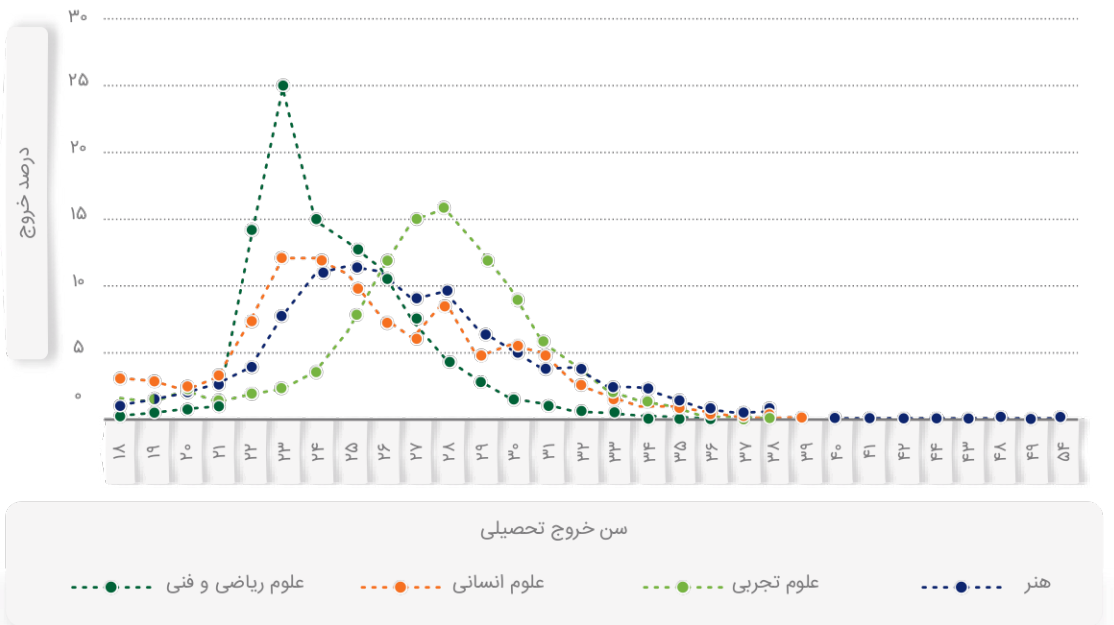

نمودار ۱۸۴- توزیع فراوانی سن خروج رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ در گروه‌های تحصیلی مختلف

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

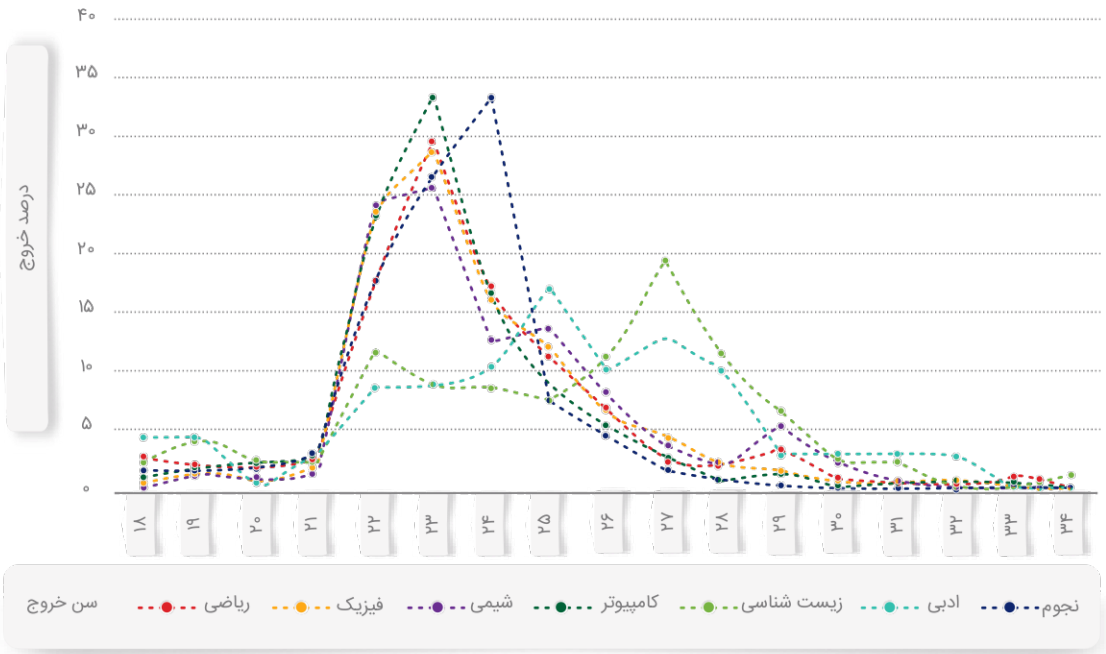

نمودار ۱۸۵- توزیع فراوانی سن خروج تحصیلی برگزیدگان المپیاد دانش‌آموزی

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

وضعیت خروج از کشور در میان رتبه‌های برتر کنکور و المپیادی‌ها

در این بخش به بررسی میزان و سهم خروج از کشور در میان «رتبه‌های برتر کنکور سراسری» و همچنین «برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی» می‌پردازیم. همانند بخش‌های پیشین، در ابتدا به بررسی وضعیت خروج در میان برگزیدگان کنکور (در دو گروه «مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان» و «رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور») و سپس به بررسی وضعیت خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی می‌پردازیم. اما پیش از پرداختن به آمار وضعیت خروج افراد، توجه به نکات زیر بسیار ضروری است:

الف. داده‌های آماری که بر اساس آن نمودارهای توصیفی خروج از کشور ترسیم شده‌اند، برای سال‌های قبل از ۸۵ دارای نواقصی هستند که عمدتاً به دلیل در اختیار نداشتن کد ملّی افراد و یا داده ثبت شده تردد این افراد از مرزهای کشور است. بدیهی است که با رفع نواقص داده‌ها، می‌توان توصیف و استنباط دقیق‌تری نسبت به وضعیت تردد (ماندگاری، خروج و بازگشت) افراد ارائه کرد. هر چند جمعیت مورد مطالعه به لحاظ تعداد در مطالعه آماری فعلی کفایت می‌نماید.

ب. در بخش‌هایی از نمودارهای میله‌ای، سال‌های انتهایی که در سمت راست نمودار قرار دارند (از سال ۱۳۹۰ به بعد) نتایج **غیر قابل اعتناء** است یا حداقل **اعتبار کمتری** دارند. زیرا با توجه به نمودارهای مربوط به الگوهای سنی خروج، سن افراد در این سال‌ها هنوز از سن خروج غالب جامعه آماری مورد بررسی عبور نکرده است. **به عبارت دیگر هرچه فاصله سال «برگزیدگی در کنکور و یا المپیاد» با سال مرجع آمار مورد بررسی بیشتر باشد (سال برگزیدگی مربوط به گذشته دورتری باشند)، افراد فرصت بیشتری برای خروج از کشور داشته‌اند و هرچه سال برگزیدگی مربوط به گذشته نزدیکتری باشد، بالتبع افراد فرصت کمتری برای خروج از کشور در اختیار دارند. به همین دلیل درصد آمار خروج از سال ۱۳۹۱ به بعد اعتبار کمتری دارند و برگزیدگان این سال‌ها ممکن است در سال‌های آتی و بعد از پایان دوره تحصیلی خود نسبت به خروج و مهاجرت از کشور اقدام نمایند.**

وضعیت خروج در میان رتبه‌های برتر کنکور (مشمول حمایت بنیاد ملی نخبگان) در بازه زمانی ۱۳۹۴-۱۳۸۰

بیشترین آمار خروج مربوط به رتبه‌های برتر کنکور در گروه رشته تحصیلی «علوم ریاضی و فنی» در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴ (از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ که داده‌ها قابلیت اتکای بالایی دارند) با ۶۸ درصد و مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۱ می‌باشد. همچنین بیشترین آمار خروج در میان برگزیدگان گروه رشته تحصیلی «علوم تجربی» با ۳۳ درصد مربوط به برگزیدگان در سال ۱۳۸۰ می‌باشد.

در گروه رشته تحصیلی «علوم انسانی» بیشترین خروج مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۰ با رقم با ۲۴ درصد می‌باشد. در گروه رشته تحصیلی «هنر» نیز بیشترین درصد خروج مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۰ با ۵۷ درصد است.

بطور کلی در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ که داده‌های در دسترس قابلیت اتکای بالایی دارند، در گروه علوم ریاضی و فنی به طور میانگین ۵۹ درصد و در گروه تحصیلی علوم تجربی حدودا ۳۰ درصد از مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان از کشور خارج شده‌اند. به طور مشابه در همین بازه زمانی در گروه تحصیلی علوم انسانی و هنر به ترتیب ۱۵ درصد و ۳۲ درصد از مشمولان بنیاد از کشور مهاجرت نموده‌اند.

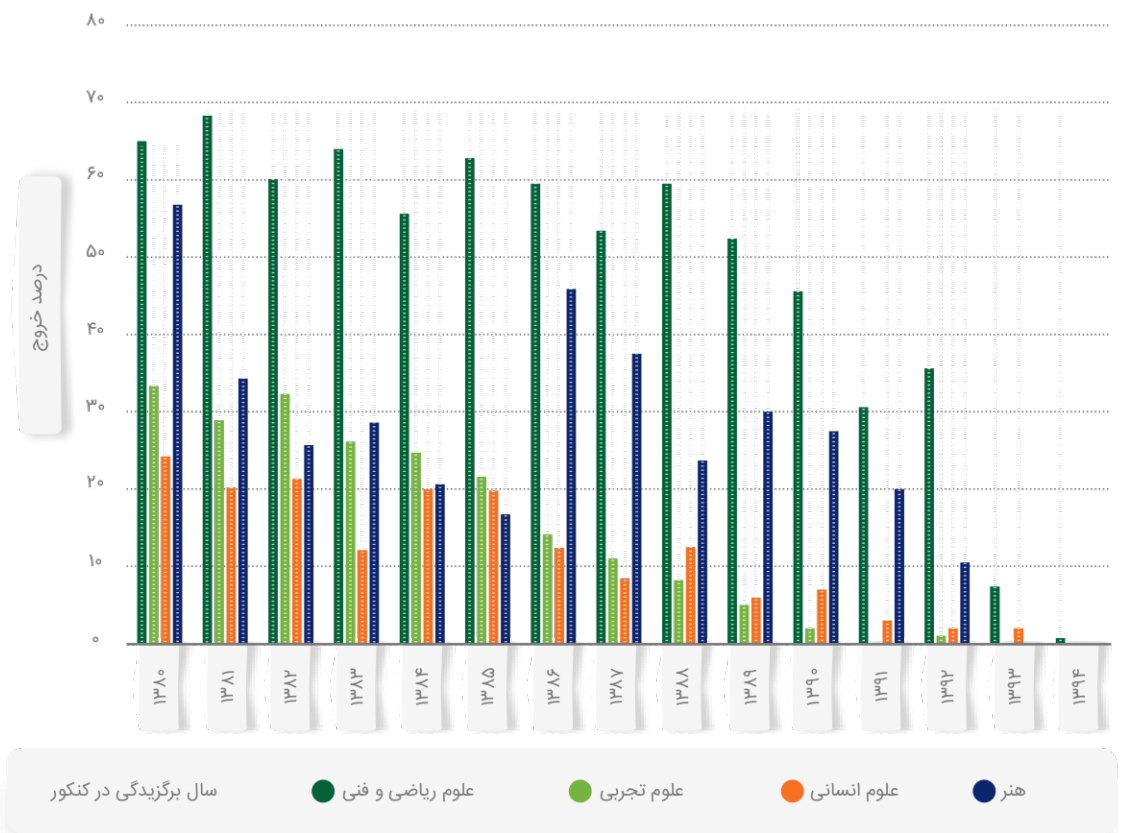

نمودار ۱۸۶- وضعیت خروج رتبه‌های مشمول حمایت بنیادملی نخبگان از کشور در گروه‌های تحصیلی مختلف ۱۳۹۴-۱۳۸۰

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

وضعیت خروج در میان رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در بازه زمانی ۱۳۹۴ -۱۳۸۰

بیشترین خروج در میان رتبه‌های یک تا هزار در کنکور سراسری در گروه رشته تحصیلی «علوم ریاضی و فنی» مربوط به برگزیدگان کنکور در سال ۱۳۸۶ و با رقم ۵۶ درصد می‌باشد. بیشترین خروج در گروه تحصیلی «علوم تجربی» مربوط به برگزیدگان کنکور در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ و با رقم ۱۴ درصد می‌باشد. همچنین در میان گروه‌های تحصیلی «علوم انسانی و هنر» نیز بیشترین خروج از کشور مربوط به سال ۱۳۸۶ و با رقم به ترتیب ۲۸ و ۴ درصد می‌باشد.

بطور کلی در میان سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ که داده‌های در دسترس قابلیت اتکای بالایی دارند، در رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور بصورت تفکیکی درگروه تحصیلی علوم ریاضی و فنی به طور میانگین ۳۵ درصد افراد از کشور خارج شده‌اند. در بازه زمانی مشابه این رقم برای گروهای تحصیلی علوم تجربی، علوم انسانی و هنر به ترتیب برابر با ۷ درصد، ۱۲ درصد و ۲۹ درصد بوده است.

بررسی وضعیت خروج از کشور در میان آمار تجمیعی رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در کلیه گروه رشته‌های تحصیلی نشان می‌دهد که تقریبا ۵۹ درصد برگزیدگان ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور که از کشور خارج می‌شوند از گروه تحصیلی علوم ریاضی و فنی هستند. همچنین گروه‌های تحصیلی هنر (با ۲۰ درصد نرخ خروج) علوم تجربی (با ۱۲ درصد نرخ خروج) و علوم انسانی (با ۹ درصد نرخ خروج) در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

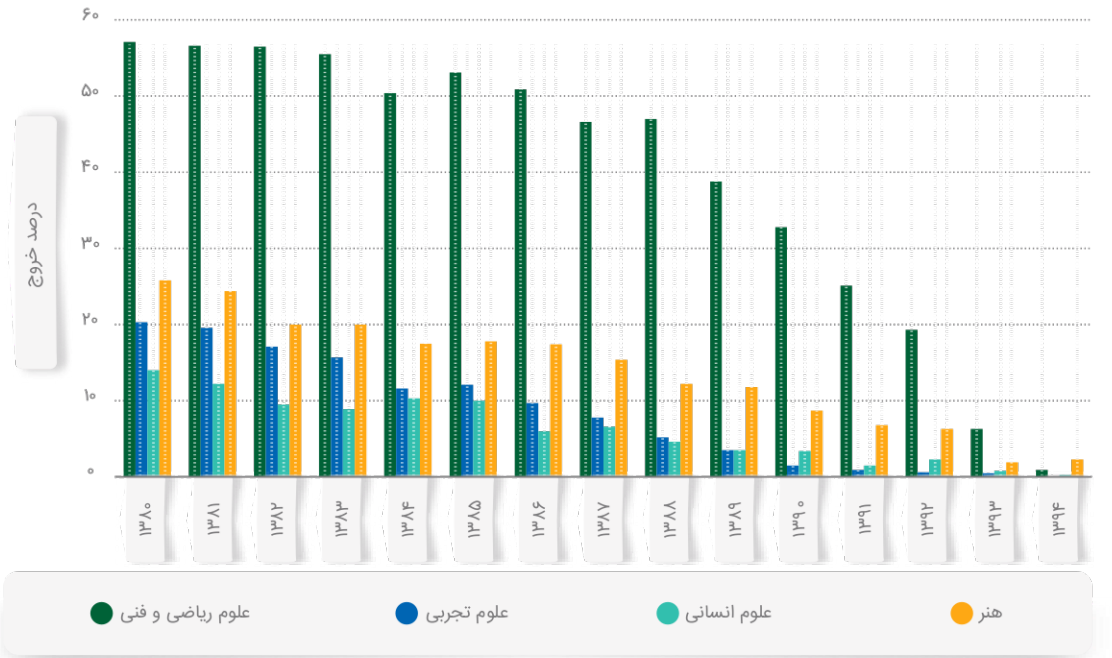

نمودار ۱۸۷- وضعیت خروج رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری بصورت تفکیکی در گروه‌های تحصیلی مختلف در بازه زمانی ۱۳۹۴-۱۳۸۰

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

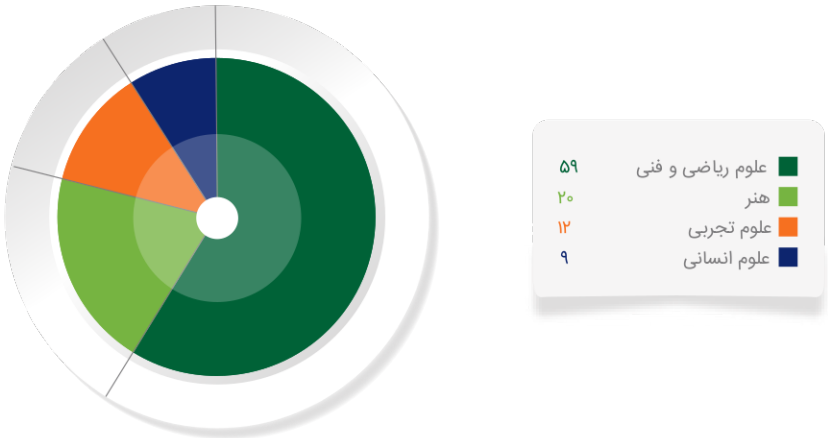

نمودار ۱۸۸- سهم گروه‌های تحصیلی مختلف از میزان خروج افراد در جامعه تجمیعی رتبه‌های زیر هزار کنکور سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹) درصد

وضعیت خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در بازه زمانی ۱۳۹۱ -۱۳۸۰

نمودار زیر وضعیت خروج از کشور برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در رشته‌های مختلف تحصیلی در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ را نشان می‌دهد. بر همین اساس، بیشترین آمار خروج در میان جامعه المپیادی‌های رشته ریاضی مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۲ و با رقم ۶۸ درصد است. بیشترین وضعیت خروج در جامعه المپیادی‌های رشته فیزیک مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۴ و با رقم ۷۸ درصد بوده است.

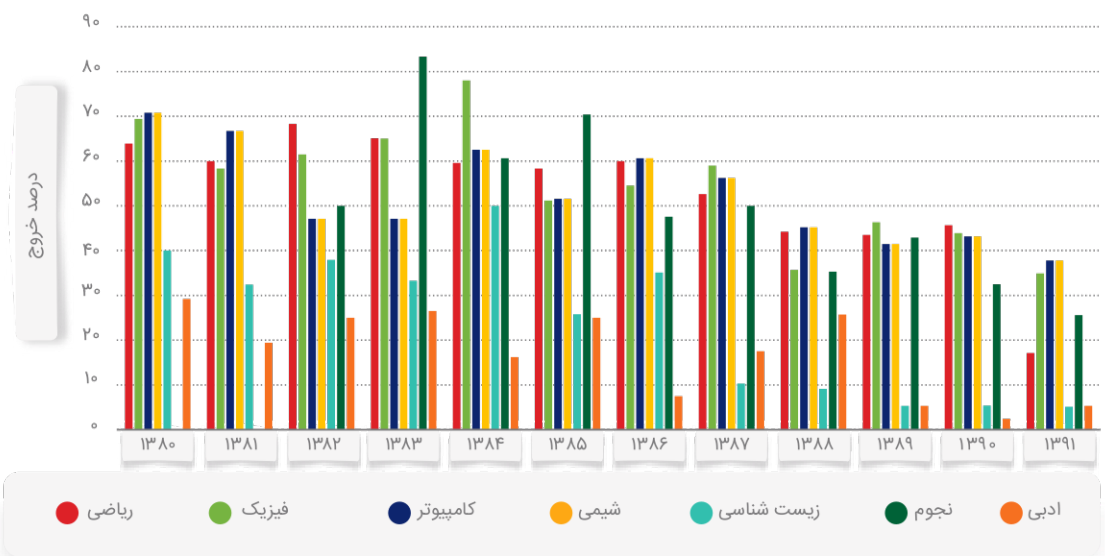

نمودار ۱۸۹- مقایسه درصد خروج برگزیدگان برتر المپیاد در گروه‌های تحصیلی مختلف

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

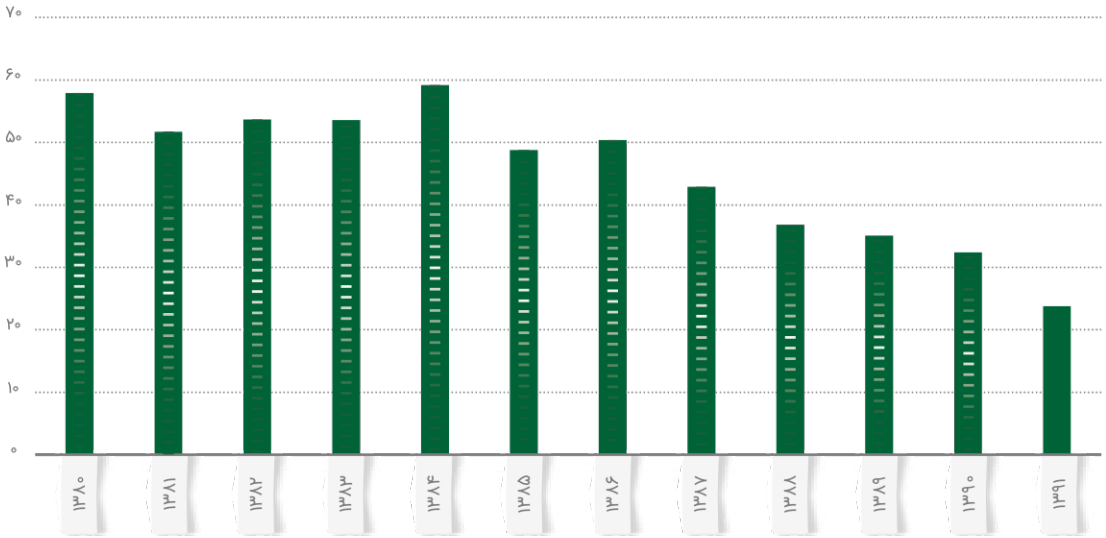

نمودار ۱۹۰- میانگین نرخ خروج سالیانه برگزیدگان المپیادی‌ها در کلیه رشته‌ها در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

در سایر رشته‌ها بیشترین نرخ خروج به ترتیب در المپیاد نجوم مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۳ (۸۳ درصد) در المپیاد کامپیوتر مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۰ (۷۱ درصد)، در المپیاد شیمی مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۰ (۷۱ درصد)، در المپیاد زیست شناسی مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۴ (۶۱ درصد) و نهایتاً در المپیاد ادبی مربوط به سال ۱۳۸۰ (۲۹ درصد) بوده است.

همچنین مقایسه میانگین نرخ خروج برگزیدگان المپیادهای ریاضی، فیزیک، شیمی، کامپیوتر، نجوم و زیست‌شناسی در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد که بیشترین نرخ خروج زمانی برای برگزیدگان المپیادی در کلیه گروه‌ها مربوط به سال ۱۳۸۴ با نرخ خروج ۵۹ درصد بوده است.

چشم اندازی بر وضعیت کلی ماندگاری و خروج رتبه‌های برتر کنکور و المپیادی‌ها از کشور

- بطور کلی با تجمیع کلیه دارندگان رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در کلیه گروه رشته‌ها در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴ در یک جامعه آماری تجمیعی مشاهده می‌شود که ۷۸ درصد از افراد این جامعه آماری مقیم داخل هستند و ۲۲ درصد ساکن خارج هستند که در این میان سهم گروه تحصیلی «علوم ریاضی و فنی» از سایر گروه‌ها بیشتر و در حدود ۱۲ درصد است.

- همچنین با تجمیع کلیه برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در کلیه گروه‌ها در با زمانی زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ در یک جامعه آماری تجمیعی مشاهده می‌شود که ۵۷ درصد از افراد متعلق به این جامعه آماری مقیم داخل کشور هستند و ۴۳ درصد ساکن خارج هستند که در این میان سهم «برگزیدگان المپیاد ریاضی» با ۹ درصد از سایر گروه‌ها بیشتر است.

نمودار ۱۹۱- وضعیت کلی خروج و ماندگاری رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ در چهار گروه کنکور (برگزیدگان۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴)

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

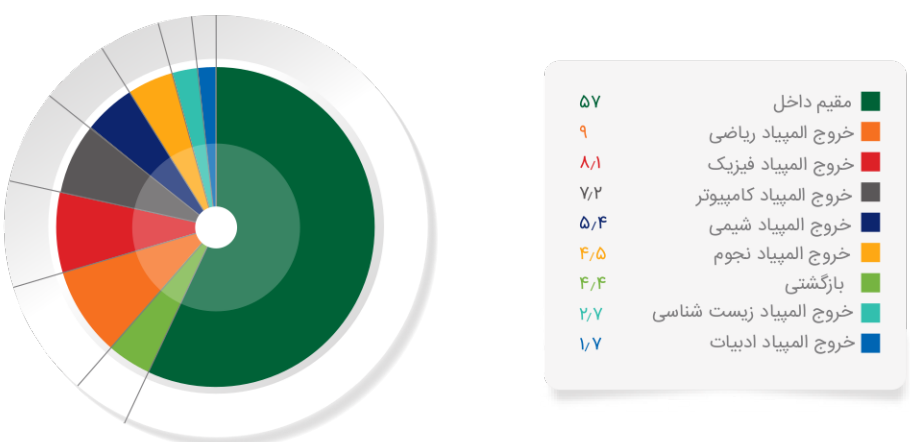

نمودار ۱۹۲-وضعیت کلی خروج و ماندگاری گروه‌های مختلف المپیادهای دانش‌آموزی (برگزیدگان۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱)

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

STATE FINALS
SCIENCE OLYMPIAD
Exploring the World of Science
STATE FINALS
SCIENCE OLYMPIAD

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل دهم

گزینه‌های سیاستی پیش روی ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی

۱۰

پیشنهادات سیاستی برای کشور ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی

کشور ایران به دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و همچنین به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک خاص آن از منظر جابجایی‌های بین‌المللی به عنوان یک کشور فرستنده، ترانزیت و گیرنده‌ی مهاجر شناخته می‌شود. در واقع کشور ایران واجد ویژگی مهاجرفرستی هست و دارای جمعیت چند میلیونی دایاسپورای ایرانی در خارج از کشور است. همزمان این کشور دارای ویژگی مهاجرپذیری نیز هست و جمعیت بزرگی از پناهندگان و مهاجران قانونی و فاقد مدرک افغانستانی را میزبانی می‌نماید. دو ویژگی فوق‌الذکر با در نظر گرفتن این واقعیت که بسیاری از مهاجران آسیایی از مسیر ترانزیتی کشور ایران تلاش می‌کنند تا از مرزهای ترکیه خود را به اروپا برسانند، لزوم توجه به حکمرانی مهاجرت، تدوین چارچوب سیاستی و تقویت ساختارهای نهادی در حوزه مهاجرت در کشور را بیش از پیش برجسته ساخته است.

عدم وجود ثبات سیاسی و اقتصادی در کشورهای همسایه‌ی ایران و عدم وجود فرصت‌های کافی در داخل کشور برای بهره‌مندی از ظرفیت تمام نیروی انسانی داخل کشور و همچنین قرار گرفتن کشور در شرایط تحریم و تنگنای اقتصادی نیازمند بکارگیری راه‌حل‌های خلاقانه‌ای در حوزه جابجایی‌های بین‌المللی سرمایه انسانی در کشور ایران است که تاکنون کمتر به آن توجه شده است. چرا که اکثر کشورهای دنیا به پدیده مهاجرت به عنوان قطعه‌ای از پازل توسعه نگاه می‌کنند و سعی می‌کنند تا چالش‌ها و تهدیدهای مهاجرتی را به فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی و حتی سیاسی ناشی از آن تبدیل کنند.

اما متاسفانه در کشور ایران با توجه به اینکه سالیان طولانی در معرض مهاجرت‌های بین‌المللی قرار داشته است، به این حوزه به شکل نظام‌مند و فرصت‌محور توجه جدی نشده است. به همین خاطر نگاه دولتمردان و سیاستگذاران به مهاجرت غالباً از زاویه نقطه ضعف و یا تهدید بوده و کماکان به این پدیده با رویکرد قهری و غیر سازنده رفتار می‌شود. توجه به این نکته ضروری است که تبدیل چالش‌های مهاجرت به فرصت نیازمند گذر از رویکرد سلبی "فرار مغزها" به رویکرد ایجابی "چرخش نخبگان" و برنامه‌ریزی برای استفاده از ظرفیت تمام نیروهای انسانی مستعد در داخل و خارج از کشور است. در همین راستا بسیاری از کشورهای دنیا با درک صحیح از پویایی مهاجرت‌های بین‌المللی، در حال برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های منسجم برای جذب سرمایه‌گذاران، سرمایه‌های انسانی خلاق و نوآور، تبادل دانشجویان و تحصیلکردگان، درگیر کردن جوامع دایاسپورای خارج از کشور و تقویت رویکرد چرخش نخبگان برای دستیابی به اهداف بلند پروازانه توسعه‌ای خود هستند.

بر همین اساس، در این بخش تلاش شده است تا با در نظر گرفتن واقعیات آماری و وضعیت فرستندگی و گیرندگی کشور ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی که به تفصیل در فصل‌های پیش مورد بررسی قرار گرفت، مهم‌ترین نقاط نیازمند سیاستگذاری در حوزه‌های مختلف مهاجرت اعم از: جابجایی‌های دانشجویی، مهاجرت‌های کاری - اقتصادی، مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی و همچنین مهاجرت‌های بازگشتی به اختصار تبیین شوند.

سیاستگذاری در حوزه جابجایی بین‌المللی دانشجویان

یکی از زمینه‌های رقابتی دانشگاه‌های سراسر جهان «بین‌المللی بودن» دانشگاه‌های یک کشور و دانشجویان جهت تبادل دانشجو و چرخش نخبگان در راستای بهره‌مندی از منافع مادی و علمی آن است. چنانچه این امر به‌عنوان یکی از رویکردهای سیاستی مدنظر سیاستگذاران این حوزه باشد، می‌بایست ساختارهای داخلی جهت پذیرش دانشجویان خارجی و بازگشت و ادغام مجدد دانشجویان ایرانی از خارج از کشور تغییر یابد. اما بررسی عملکرد و سیاست‌های دولت ایران در سال‌های گذشته پیرامون جابه‌جایی دانشجویان و تحصیل‌کردگان و دانشجو به خارج از کشور نشان می‌دهد که در سایه‌ی نبود سیاست‌های منسجم و بلندمدت و رویکرد منفعلانه در حوزه‌های نگهداشت، جذب، ارسال و بازگشت دانشجویان ایرانی و خارجی، مهاجرت‌های موقت و دائم این افراد به‌صورت خودکار انجام شده است. بنابراین، ضروری است که مسئولان ضمن شفاف‌سازی و اتخاذ رویکرد فراگیر و منسجم در این حوزه، تغییرات لازم را در حوزه‌های ساختار نهادی و قوانین اجرایی در راستای مدیریت جریان‌های ورودی و خروجی دانشجویان مدنظر قرار دهند.

پیشنهاد اصلی در خصوص خروج دانشجویان و تحصیلکردگان ایرانی بر اساس بررسی‌های صورت گرفته، تقویت رویکرد «چرخش نخبگان» در کنار در نظر داشتن سیاست نگهداشت و تلاش برای حفظ دانشجویان ایرانی است. با توجه به تعداد و موقعیت افرادی که در سال‌های گذشته برای مهاجرت تحصیلی و کاری در حوزه‌های پژوهشی به کشورهای دیگر اقدام کرده‌اند، لازم است سیاست‌های بازگشت و بازبهره‌مندی (استفاده از ایرانیان مهاجر از راه دور) نیز مورد توجه قرار گیرد.

تقویت برنامه‌های تبادل دانشجو خصوصاً در رشته‌های علمی و فناورانه‌ی موردنیاز کشور و تقویت فرصت‌های مطالعاتی در خارج از کشور نیز می‌تواند به تقویت رویکرد چرخش نخبگان و انتقال دانش و ایده‌های نو از مسیر مهاجرت‌های چرخشی و بازگشتی (موقت و دائم) به کشور کمک نماید. در نبود برنامه‌ها و سیاست‌های چرخش نخبگان، جریان خروج تحصیلی در کشور دچار وضعیت نابسامانی شده است.

یکی از نکات حائز توجه در زمینه‌ی مهاجرت‌های تحصیلی در ایران این است که جریان خروج دانشجویان و تحصیلکردگان از کشور، عمدتاً به‌صورت خودکار و بدون اتکا به یک برنامه‌ی راهبردی یا سیاست مدون و یا نظارت نهادهای رسمی اتفاق افتاده است. فرآیند اخذ پذیرش بسیاری از دانشجویان و ادامه تحصیل در دانشگاه‌های خارجی در یک محیط برآمده از تمایلات فردی و تحت تاثیر فضای رانشی عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی داخلی و همچنین فضای کششی برنامه‌های جذاب دانشگاه‌ها در کشورهای مقصد صورت می‌گیرد. همچنین در کنار عوامل فوق، فرآیند مهاجرت تحصیلی دانشجویان تا حدی تحت سیطره فضای انتفاعی تجاری موسسات دانشجوفرست است که بعضاً موجب تحمیل هزینه‌های اضافی و ارائه اطلاعات نه چندان دقیق، بخصوص در زمینه‌ی ظرفیت‌های بازار کار کشورهای مقصد، بعد از فارغ‌التحصیلی به دانشجویان شده است. بنابراین این نیاز احساس می‌شود که در مورد جریان خروجی دانشجویان از طریق نهادهای معتبر و غیرتجاری به دانشجویان اطلاعات مفید از بازار کار، پس از فراغت از تحصیل در کشورهای مقصد ارائه شود.

در خصوص جذب دانشجویان خارجی نیز متاسفانه رویکرد کشور تاکنون، بیش‌تر منفعلانه بوده است. برای مثال اکثر دانشجویان خارجی که در ایران تحصیل می‌کنند از نسل دوم و سوم افغانستانی‌هایی هستند که در ایران متولد و بزرگ شده‌اند و تحصیلات دانشگاهی خود را در ایران به اتمام رسانده‌اند؛ یعنی عملا دانشگاه‌های کشور در جذب این دانشجویان دخالتی نداشته‌اند. با در نظر داشتن منافع حاصل از جذب دانشجویان بین‌المللی از جمله ایجاد شغل و توسعه اقتصادی در کشور میزبان و افزایش قدرت نرم در کشورهای مبدأ دانشجویان، همچنین با توجه به منافع حاصل از نرخ تبدیل ارز آورده دانشجویان بین‌المللی، پیشنهاد می‌شود ایران رویکرد جذب و پذیرش مدیریت شده‌ی دانشجویان بین‌المللی را پیش بگیرد. این امر با توجه به این که ایران در حال حاضر با معضل خالی ماندن صندلی‌های دانشگاه‌ها و تهدید از بین رفتن مشاغل ایجاد شده در آموزش عالی روبه‌رو است، یکی از راه‌حل‌های مناسب اقتصادی و استفاده از زیرساخت‌های آموزش عالی کشور خواهد بود.

توجه به موضوع ادغام اجتماعی، پس از مرحله پذیرش دانشجویان خارجی برای جذب بیشتر و اتخاذ سهم بیشتری از بازار دانشجویان بین‌المللی دارای اهمیت است. برخورداری از امنیت، حقوق مدنی و اجتماعی متناسب، دسترسی به خدمات اجتماعی از جمله خدمات بانکی و درمانی و امکان ورود به بازار کار در حین یا پس از تحصیل از جمله مهم‌ترین عوامل تسهیل ادغام اجتماعی دانشجویان بین‌المللی است. لازم به ذکر است دولت‌ها در خصوص اعطای مواردی از جمله حق اقامت موقت یا دائم پس از فارغ‌التحصیلی یا دریافت پروانه کار که به نوعی امتیاز تلقی می‌شوند، بنا بر سیاست‌های کلان و هدف اصلی خود از پذیرش دانشجویان خارجی تصمیم می‌گیرند. بنابراین، پیشنهاد می‌شود جهت انتخاب رویکرد سیاستی کشور در موارد مذکور، نخست هدف اصلی ایران از جذب دانشجویان بین‌المللی و تعداد مطلوب دانشجویان خارجی که بتوانند پس از تحصیل در ایران اجازه اقامت دریافت کنند، مشخص شود.

در نهایت ایجاد پایگاه داده‌ای به روز از وضعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور و دانشجویان خارجی ساکن ایران یکی از مهم‌ترین ملزوماتی است که کشور را در جهت حکمرانی مبتنی بر داده در موضوع مهاجرت‌های دانشجویی در هر دو جریان ورودی و خروجی یاری خواهد کرد. به عبارت دیگر فقدان چنین پایگاه داده‌ای باعث می‌شود که استفاده از ظرفیت دانشجویان در داخل و خارج از کشور با مشکل اساسی در مسیر سیاستگذاری روبرو شود.

سیاستگذاری در حوزه مهاجرت‌های کاری- اقتصادی

امروزه تنظیم‌گری و سیاستگذاری دولت‌ها در حوزه‌های مختلف حکمرانی مبتنی بر داده و اطلاعات کامل و متکی بر شواهد انجام می‌شود. تنظیم‌گری و سیاستگذاری در حوزه اتباع خارجی و مهاجران به ویژه در حوزه‌ی مهاجرت‌های اقتصادی و نیروی کار مهاجر، به شدت تحت تاثیر شرایط کلان اقتصادی کشورها و شاخص‌ها و خروجی‌های بازار کار قرار دارد. برنامه‌ها و سیاست‌های مهاجرتی برای آنکه پویایی متناسب با تحولات شرایط کلان اقتصادی را داشته باشد و با سیاست‌های بازار کار کشور هماهنگ باشد، نیازمند داده‌ها و اطلاعات کافی از خروجی‌های بازار کار افراد بومی و مهاجر است. در همین راستا، بررسی ساختار بازار کار کشور و شناخت نیازهای مهارتی موقتی و دائمی آن، تحلیل روندهای میان‌مدت و بلندمدت کلی رشد و افول جمعیت و کمیت و کیفیت نیروی انسانی در سن کار از مهمترین نیازمندی‌ها است. همچنین داده‌های آماری مربوط به مهاجران خروجی، کانال‌های مهاجرتی آنان، کشورهای اصلی مقصد و گروه‌های عمده شغلی و بسیاری از داده‌ها و شواهد خرد و کلان از دیگر ضروریات این حوزه است که بدون جمع‌آوری و تحلیل مستمر آنها سیاستگذاری و تنظیم‌گیری متناسب با اقتضائات و تحولات داخلی و جهانی و بررسی و ارزیابی نتایج مداخلات حاکمیتی در این حوزه ناممکن است.

لازم به ذکر است که بخش‌های مهمی از داده‌ها و اطلاعات مهاجرتی در کشور در این حوزه مخدوش است (برای مثال تعداد ایرانیان ساکن کشورهای مقصد)، و یا اینکه این گونه آمار کلیدی تولید نمی‌شود (مانند شاخص های خروجی بازار کار مهاجرین در مقایسه با نیروی کار بومی). همچنین دوره‌های زمانی کامل و صحیحی از اطلاعات مهاجران وجود ندارد. با توجه به شواهد و داده‌های اندک موجود برخی چالش‌ها و گزینه‌های سیاستی مورد نیاز در حوزه حکمرانی مهاجرت‌های اقتصادی و کاری در ایران برای مهاجران خروجی و ورودی، در ادامه مورد اشاره قرار گرفته است.

سیاستگذاری پیرامون مهاجران خروجی از ایران

- **تسهیل قوانین تابعیت و اقامت برای بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور**

با وجود اینکه چالش تابعیت مضاعف در اکثر کشورهای جهان وجود دارد و بسیاری از کشورها آن را به رسمیت نمی‌شناسند، ولی عمدتاً راه حل‌هایی را برای بهره‌گیری کاربردی از مهاجران با تابعیت مضاعف خود اندیشیده‌اند. اولین سطح راه‌حل‌ها برای این کشورها، استفاده از الگوی تابعیت موثر است؛ به این معنی که تابعیت محل اقامت مورد علاقه‌ی فرد را تابعیت موثر برای آن فرد می‌دانند. در این الگو در بهره‌مندی فرد از حقوق اجتماعی و فردی جامعه محدودیتی ایجاد نشده و در مراجعت به محل تابعیت دیگر هم از مواهب شهروندی آنجا بهره می‌گیرد. البته الگوهای دیگری نیز مانند صدور کارت شهروندی خاصِ خارج‌نشینان، جهت رهایی از مشکل حقوقی تابعیت دوگانه در قوانین اصلی کشورها وجود دارد؛ که در واقع ارائه نوعی از تابعیت خاص به شهروندان دو یا چند تابعیتی است که طبق قوانین اصلی با مشکل تابعیت

مواجه هستند. نکته قابل توجه دراین زمینه، آن است که اگر کشور ایران قصد استفاده حداکثری از اتباع ایرانی مقیم خارج اعم از نسل دوم و سوم مهاجران و یا کسانی که خود اقامت یا تابعیت کشور دیگری را اخذ کرده‌اند، داشته باشد، باید به گونه‌ای این اطمینان خاطر را برای آنها فراهم آورد که موقعیت قانونی آنها مورد پذیرش و شناخته شده است و جرم‌انگاری مستقیم یا غیرمستقیم در مورد این افراد صورت نمی‌گیرد.

- **توجه به سیاست‌های منطقه‌ای و قاره‌ای بازار کار**

در حال حاضر تمرکز بخش مهمی از مهاجران ایرانی در منطقه آمریکای شمالی و اروپای غربی است، این در حالی است که به دلیل چالش‌ها و سیاست‌های متضاد میان ایران و این کشورها، مداخلات فعال و رسمی سیاستی در حوزه مهاجران و همچنین تبادلات مالی و دانشی فردی مهاجران ایرانی با داخل به دلیل سختگیری‌های اعطای ویزاهای ورود و خروج چندگانه یا تحریم و محدویت جابه‌جایی‌های مالی رسمی به سختی امکان‌پذیر است. به نظر می‌رسد با توجه به اهداف و سیاست‌های فعال منطقه‌ای ایران و همچین نگاه استراتژیک آن به شرق و منطقه‌ای اوراسیا، تنظیم سیاست‌های مهاجرتی و تبادلات نیروی انسانی با مناطق دارای اهداف مشترک استراتژیک و هدف اقتصادی، ضروری به نظر می‌رسد. تنظیم مقاوله نامه‌های تبادل نیروی کار بصورت مستقل یا به عنوان بخشی از توافقنامه‌های اقتصادی، و همچنین بورسیه‌های مهارتی معین با توجه به اهداف انتقال و تبادل فناوری کشور می‌تواند به عنوان برنامه تبادل نیروی انسانی منطقه‌ای کشور مورد توجه جدی قرار گیرد.

- **ایجاد مرکز شناسایی و پیش‌بینی بازار کار جهانی و داخلی**

هم اکنون در بازار کار ایران به دلیل عدم تناسب بین نظام آموزشی و برنامه‌های توسعه و کسب و کار، بالاترین درصد بیکاری در میان فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و به‌ویژه فارغ‌التحصیلان کارشناسی و در رشته‌های فنی-مهندسی و کشاورزی است. این عدم تقارن در بازار کار در کوتاه‌مدت می‌تواند با استفاده از روش‌های رسمی ارسال نیروی کار موقت به کشورهای هدف تا حدی حل شود. بهره‌مندی تنظیم شده از بازار کار جهانی کار می‌تواند در جهت کاهش فشار بازار استفاده شود. این مرکز می‌تواند با شناسایی ویژگی‌های بازارهای مقصد از نظر تطابق با مهارت‌ها و توانمندی‌های نیروی کار داخلی، رصد تغییرات در برنامه‌ها و سیاست‌های کشورهای مقصد مهاجران ایرانی، طراحی دوره‌های شناسایی مهارت‌ها و مدارک با ایجاد ارتباطات رسمی با بازار کار کشورهای مقصد، طراحی موافقت‌نامه‌های لازم میان کشورهای موردنظر و ایران در کاهش هزینه‌های مهاجرت‌های نیروی کار و کمک به ادغام آن‌ها در بازار کار مقصد و همچنین ایجاد پیوند و ارتباط با کشور و محافظت از حقوق نیروی کار ایرانی در خارج از کشور موثر باشد.

- **ایجاد مشوق‌های لازم و طراحی کانال‌های فعال ارسال وجوه و سرمایه‌گذاری در کشور**

برنامه‌ی مشخصی برای بهره‌مندی از هر سه گروه سرمایه‌گذاران و کارآفرینان، نیروی کار متخصص و ماهر، و نیروی کار کم‌مهارت و نیمه‌ماهر مهاجران ایرانی در خارج از کشور، وجود ندارد. از مرحله‌ی مهاجرت و انتخاب مقصد، حمایت در کشور مقصد، حفظ ارتباط و پیوندها و بهره‌مندی از منابع و شبکه‌ها، هنگام اقامت در خارج، ایجاد شرایط و گزینه‌های مناسب برای بازگشت یا ارتباط اقتصادی کاری با داخل، برای هر سه گروه نیازمند برنامه‌ها و فعالیت‌هایی از سوی حاکمیت و در کنار آن سایر نهادهای اجتماعی است.

در حالیکه بحران ارزی در ایران، سرمایه‌گذاری ارزی در داخل را تا حد زیادی جذاب نموده است، ایجاد مشوق‌های لازم سرمایه‌گذاری در ایران در بخش‌های مورد حمایت می‌توانست یک گزینه جذاب برای سرمایه‌گذاری ایرانیان خارج از کشور باشد ولی فعالیت موثری در این زمینه انجام نشده است.

پاکستان از جمله کشورهایی است که در این زمینه تجربیات مناسبی دارد و با ایجاد کانال‌های ویژه پست پولی، برخی مشکلات و هزینه‌های ارسال وجوه را کم کرده است. همچنین کشور هندوستان با حذف مالیات بر وجوه بازگشتی مهاجران یا کشور مکزیک با تعریف «کارت ویژه شهروندی» و معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری خاص برای مکزیکی‌های خارج از کشور تلاش‌های خوبی در این حوزه انجام داده‌اند و به موفقیت‌های خوبی نیز دست یافته‌اند. راهکارهای کشور کوبا هم درخصوص روش‌هایی که در شرایط تحریم برای تسهیل ارسال وجوه استفاده کرده است، می‌تواند درس‌آموز باشد. همچنین فناوری‌های جدیدی مانند رمز ارزها بدون هیچ محدودیتی در شرایط کشور ما برای طراحی گزینه‌های جدید بهره‌مندی از وجوه و سرمایه‌گذاری می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

در خصوص معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری و ایجاد تسهیلات برای سرمایه‌گذاری ایرانیان خارج از کشور نیز فعالیت مناسبی انجام نشده است. البته اتاق‌های بازرگانی استانی معمولاً موظف به طراحی برنامه‌های توجیهی و معرفی آن به سرمایه‌گذاران هستند، ولی روش اجرایی آن تا کنون نتوانسته به خوبی از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور بهره‌گیری نماید.

- **توسعه کانال‌های رسمی مهاجرت اقتصادی**

محدودیت کانال‌های رسمی مهاجرت اقتصادی برنامه‌ریزی شده، به‌ویژه برای نیروی کار با مهارت پایین موجب مهاجرت نامنظم این گروه از افراد می‌شود، یا باعث می‌شود مهاجرت‌های تحصیلی با اهداف عمدتاً اقتصادی در میان قشر تحصیلکرده یا حتی مشغول به کار مشاهده شود. برنامه‌ریزی و طراحی کانال‌های مهاجرت موقت کاری از سوی دولت‌ها به‌ویژه در زمان فشارهای اقتصادی، روشی هوشمندانه برای مدیریت و کنترل این مهاجرت‌ها است که متاسفانه با وجود تلاش‌هایی که وزارت کار ایران در سال‌های اخیر در این خصوص انجام داده، چندان موفق نبوده است. به دلیل عدم پیش‌بینی صحیح از بازار کار کشور در میان مدت برای گروه‌های مختلف مهارتی و عدم شناسایی نیازها و ویژگی‌های بازارهای جهانی، توانایی فنی و اجرایی ایجاد تطابق و طراحی گزینه‌های مناسب و هدایت نیروی کار مازاد کشور جهت بهره‌مندی از بازار کار جهانی وجود نداشته است و بسیاری از افراد در جستجوی فرصت‌های بهتر با دانش و آگاهی اندک و از روش‌های غیر متعارف هزینه‌های بسیاری بالایی را متحمل شده‌اند. جابه‌جایی نیروی کار ایرانی به کردستان عراق، عمدتاً به صورت غیررسمی انجام می‌شود. اخیراً تفاهم‌نامه‌ای میان وزارت کار ایران و عراق برای جابه‌جایی رسمی نیروی کار امضا شده است که هنوز به مرحله اجرا در نیامده است.

- **آموزش استانداردها و رویه‌های نمونه‌های موفق کاریابی‌های تراز جهانی**

طبق آمارهای موجود، در حال حاضر قریب به ۱۳۶ موسسه‌ی کاریابی با مجوز بین‌المللی در کشور وجود دارد که در حوزه ارسال نیروی کار به خارج فعال هستند. این کاریابی‌ها که اکثراً در کشورهای هدف خود دفتر مستقر ندارند و شوربختانه بعضاً از دانش تخصصی و صلاحیت کافی در شناسایی ویژگی‌های بازار کار هدف و هدایت صحیح نیروی کار برخوردار نیستند، در ارسال نیروی کار به خارج، هزینه‌های بالایی به افراد تحمیل می‌کنند، درحالی که کارایی زیادی ندارند. با وجود اینکه استانداردهای معینی از سوی سازمان بین‌المللی مهاجرت و سازمان بین‌المللی نیروی کار برای کاریابی‌های بین‌المللی طراحی شده و گاهی دوره‌های آموزشی هم برای این کاریابی‌ها از سوی دفتر مربوطه در وزارت کار برگزار می‌شود، ولی این کاریابی‌ها هنوز به شیوه سنتی و در تناسب با استانداردهای روز به‌صورت غیرحرفه‌ای عمل می‌کنند.

این کاریابی‌ها باید قادر باشند تا در تعامل با شرکت‌های بزرگ و سازمان‌های بین‌المللی در سایر کشورها گزینه‌های مناسب برای ارسال نیروی کار ایرانی را طراحی کنند و این گزینه‌ها پس از تایید مقام مسئول در وزارت کار از طریق کاریابی مربوطه به متقاضیان معرفی شود و روند تطابق توانمندی‌ها و ارسال نیروی کار و پس از آن نیز روند ادغام اولیه نیروی کار پیگیری شود. لیکن به جز تعداد بسیار معدودی، هیچ یک از کاریابی‌های کشور این توانمندی را ندارند. همچنین از روش‌های مدرن و حرفه‌ای برای رصد شغلی افراد فرستاده شده، استفاده نمی‌کنند. همه‌ی این فرایندها در مرحله اول نیازمند آموزش و سپس نیازمند نظارت بر حسن اجرا از سوی مقام مسئول است.

- **نیاز به آگاهی‌رسانی و نظارت تنظیم‌گرانه بر قراردادها و فعالیت‌های موسسات مهاجرتی**

موسسات مهاجرتی گاهی با معرفی روش‌های مهاجرتی با احتمال موفقیت پایین در رسیدن فرد به اهداف خود و رها کردن فرد پس از ورود اولیه وی به کشور خارجی و بدون اینکه هیچ یک از اهداف خود در دسترسی به بازار کار و اقامت در کشور هدف برای او مهیا شود، هزینه‌های مالی و اجتماعی بالایی به فرد تحمیل می‌کنند. این افراد اغلب نه برای بازگشت به موطن خود، انگیزه و علاقه‌ای دارند و در نه کشور مقصد که به درستی و با توجه به شرایط آن‌ها انتخاب نشده است، موفق می‌شوند.

نظارت بر قراردادها و فعالیت‌های این موسسات، رتبه‌بندی آن‌ها با توجه به ارزیابی‌های مشتریان و ابطال پروانه‌ی فعالیت متخلفین از فعالیت‌های نظارتی و تنبیهی است که باید با جدیت بیشتری مورد پیگیری قرار گیرد. همچنین کمک به این شرکت‌ها در طراحی فرایندهای مفید برای مهاجران و

۱. پژوهشکده سیاستگذاری شریف، ۱۳۹۶، سیاست‌های چرخش نخبگان

هم‌زمان تسهیل‌کننده درآمدزایی آن‌ها، در تغییر مدل درآمدی و بهبود فرایندهای اصلی آن‌ها می‌تواند مفید باشد.

آگاهی‌رسانی به مخاطبان و مشتریان این شرکت‌ها در مورد توانمندی‌ها و ظرفیت‌های آن‌ها با رتبه‌بندی این شرکت‌ها، اعلام تخلفات و شکایات واصله از آن‌ها و حیطه اختیارات و توانمندهای آن‌ها و شفاف‌سازی تعداد درخواست‌ها و موفقیت‌های هر یک در کاهش آسیب‌ها بسیار موثر است.

سیاستگذاری پیرامون مهاجران ورودی به ایران

جریان ورودی نیروی کار خارجی به ایران اکثراً اتباع خارجی فاقد مدرک هستند که با مهارت پایین یا فاقد مهارت وارد کشور می‌شوند و به‌عنوان کارگر ساده مشغول به کار می‌گردند. این افراد از آنجا که فاقد مدارک هویتی هستند و در ایران به‌صورت غیرقانونی کار می‌کنند از بسیاری از حقوق و محافظت‌های استاندارد نیروی کار مهاجر برخوردار نیستند. با وجود اینکه اطلاع کاملی از تعداد این افراد فاقدمدرک در کشور وجود ندارد، ولی جریان خروج سالانه آن‌ها از کشور و ورود به کشور افغانستان از طریق دفاتر سازمان ملل در مبادی ورود به کشور افغانستان ثبت می‌شود. این آمار نشان می‌دهد که گرچه این خروج عمدتاً تحت تاثیر شرایط اقتصادی سیاسی ایران و افغانستان تغییر می‌کنند، ولی به طور متوسط جریان خروج ۵۰۰ هزار نفری از کشور وجود دارد که اگر به همین میزان نیروی کار فاقد مدرک هم به کشور وارد شود، در واقع سالانه گردش حداقلی ۵۰۰ هزار نفر نیروی کار فاقد مدرک فصلی در کشور وجود دارد، البته تکرار این چرخه در سال‌های متمادی، نشان‌دهنده کشش بازار کار ایران و کارفرمایان ایرانی برای این نیروی کار ارزان قیمت و سخت‌کوش است.

بخش دیگری از نیروی کار خارجی در ایران افراد با پاسپورت و ویزای کار هستند که بنا بر قانون اشتغال اتباع خارجی در کشور از طریق کمیته‌های استانی ویزای کار دریافت کرده‌اند. در سال‌های اخیر دریافت کارت اشتغال برای اتباع خارجی دارای مدرک به روش‌های ساده‌تر و در گستره مشاغل بیشتری انجام می‌شود. با وجود آنکه بر اساس قانون، لیست مشاغل مجاز برای کار اتباع خارجی مشخص است و سایر افراد باید بنا به قانون از کمیته‌های اشتغال استانی اجازه کار و پروانه اقامت بگیرند ولی این گستردگی در مشاغل هم‌اکنون اتفاق افتاده است، به نقل از مدیر کل اشتغال وزارت کار هر فردی که درخواست فعالیت در رشته خاصی داشته باشد بالاجبار کارت اشتغال در رشته دیگر دریافت نمی‌کند و درصورتی که کارفرما درخواست کار با فرد مورد نظر را داشته باشد برای فرد مورد نظر پروانه اشتغال صادر می‌شود.

- **تدوین برنامه کوتاه‌مدت میان مدت و بلندمدت بکارگیری نیروی کار خارجی در کشور**

هر بازاری از جمله بازار نیروی کار هنگامی زنده و رو به رشد است که در آن پویایی صادرات و واردات جریان داشته باشد. صادرات نیروی انسانی به معنای سرریز نیروی انسانی خارجی در سایر بازارهای جهانی گاهی به منظور سرمایه‌گذاری و آموزش و بازگشت سرمایه در آینده است. واردات نیروی انسانی به معنای تامین ارزشمندترین عنصر تولید با هزینه‌های کمتر آموزش و ... از سایر بازارها و به صورت آماده است. درصورتی‌که برنامه توسعه صنعتی و اقتصادی اجتماعی کشور مشخص باشد، نیازمندی‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت اقتصاد کشور به نیروی انسانی و امکان تامین آن از داخل یا خارج از کشور تعیین می‌شود. این نیروی انسانی مورد نیاز می‌تواند گاهی تامین نیروی کار با مهارت پایین مورد نیاز در بخش‌های مختلف اعم از ساخت و ساز مسکن به نیروی کارگر ساده خارجی (برای مثال اتباع افغانستانی) باشد. گاهی نیز می تواند به شکل استخدام و بکارگیری متخصصان یا مدیران تراز اول شرکت‌های پیش رو برای نوسازی بخش‌های صنعتی و خدماتی باشد و گاهی نیروی انسانی با مهارت متوسط برای کار در برخی از رده‌های شغلی معمول، همانند بخش پتروشیمی باشد. لیکن باید چشم‌انداز و راهبرد نیازمندی‌های بازار کار تدوین شده و بصورت شفاف در دسترس و دید بخش بازار کار جهانی مورد نظر برای مشارکت در بازار کار ایران باشد.

- **ایجاد جریان مستمر رسمی نیروی کار فصلی رسمی بین ایران و افغانستان**

گرچه مطالعات بازار کار در خصوص نیروی کار اتباع خارجی (بطور خاص اتباع افغانستانی) در ایران، به طور کامل انجام نشده است ولی بررسی‌های اولیه نشان می‌دهد که بخش مهمی از این نیروی کار که در مشاغل با مهارت پایین مشغول به فعالیت هستند، اغلب در بخش‌هایی به کار مشغولند که کمترین نرخ بیکاری در میان ایرانیان وجود دارد (نرخ بیکاری در میان افراد زیر دیپلم در سرشماری سال ۹۵ کمتر از ۱۰ درصد

بوده است). برای اینکه نیروی کار ایرانی بتواند با نیروی کار ارزان قیمت و سخت‌کوش اتباع خارجی (افغانستانی) رقابت بهتری داشته باشد، باید به نیروی کار افغانستانی در ایران رسمیت داده شود و این افراد از پوشش بیمه و سایر حفاظت‌های نیروی کار بهره‌مند باشند تا در مقایسه با نیروی کار ایرانی از نظر هزینه‌ها برابر گردند. به این ترتیب با رسمی‌سازی نیروی کار هم نیروی کار افغانستانی به حقوق خود دست می‌یابد، هم هزینه‌های آن‌ها برای ورود غیر قانونی خطرناک به مرزهای ایران و چرخه‌های اقتصادی شکل گرفته حول نیروی کار مهاجر فاقدمدرک و قاچاق انسان (مانند چرخه‌ی ۶۰۰ میلیارد تومانی افغانی‌کشی) که همراه با مفاسد و خطرات جانبی است، از بین می‌رود و هم نظارت بر بازار کار و فعالیت‌های این مهاجران امکان‌پذیر می‌گردد. در صورت پذیرش رسمی و قانونی‌سازی کارگران مهاجر فصلی در ایران، ابزارهایی مانند ویزاهای کاری انفرادی و گروهی بدون امکان بازپیوست خانواده و یا ایجاد سایر کانال‌های رفت و برگشت نیروی کار میان دو کشور می‌تواند اتخاذ شود.

- **تغییر قانون بکارگیری اتباع خارجی در مشاغل خاص**

تغییر یا لغو مصوبه سال ۱۳۸۱ برای تعیین دقیق شغل در کارت اشتغال و بخشنامه بکارگیری اتباع در مشاغل تعیین شده مصوب سال ۸۴-۸۳، در این بخش‌نامه تعدادی شغل سطح پایین در ۴ گروه شغلی ذکر شده که کارفرمایان می‌توانند تنها در این دسته مشاغل اتباع خارجی را بکار گیرند. البته بنا بر بررسی‌های صورت گرفته، این دستورالعمل تنها مربوط به دارندگان کارت آمایش است و دارندگان پاسپورت را شامل نمی‌شود. ولی از آنجا که این قانون حتی برای دارندگان کارت آمایش نیز هم‌اکنون ملاک عمل نیست و اتباع خارجی در بسیاری از موقعیت‌های شغلی، غیر از مشاغل تعیین شده در لیست شغلی مذکور بکار گرفته می‌شوند، بهتر است این قانون ملغی شود. چرا که نه‌تنها در زمان فعلی استفاده کاربردی ندارد بلکه در بسیاری از موارد نیز مورد سوءاستفاده‌ی رسانه‌ای واقع می‌شود.

با استناد به ماده ۱۷ و ۱۸ کنوانسیون ۱۹۵۱، در مورد تمامی پناهندگانی که در کشور ایران زندگی می‌کنند و دارای کارت آمایش و یا دفترچه پناهندگی هستند، کشور موظف است آن‌ها را وارد شغل انتخابی خود بر اساس تخصص، مهارت یا تحصیلاتشان کند و در حقیقت مهاجرین افغانستانی نظیر سایر اتباع خارجی نباید محدودیت خاصی در مورد فرصت‌های شغلی داشته باشند. در مورد اتباع خارجی که با پاسپورت با اجازه کار معین وارد کشور می شوند نیز محدودیت شغلی وجود ندارد. بلکه تنها باید کارفرما برای فرد وجود داشته باشد و فرد ایرانی برای آن شغل وجود نداشته باشد. البته همین شرط دوم و نیاز به طرح آن در کمیته‌های اشتغال اتباع استانی، افراد را از گرفتن کارت کار مجاز منطبق با تخصص خود منصرف میکند و ترجیح می‌دهند به جای بازگشت به افغانستان و گرفتن پاسپورت و اجازه کار از طریق کارت آمایش در ایران بمانند و در نتیجه مجبور به رعایت لیست مشاغل غیرمرتبط با تخصص خود باشند.

- **تعیین تکلیف ورود و اجازه اقامت بر اساس اجازه اشتغال (تعیین نوع سیستم ورود بر مبنای ویزای شغلی در ایران)**

قانون بکارگیری اتباع خارجی در کشور نیاز به اصلاحات اساسی در چارچوب‌های کلی، آئین‌نامه و شیوه‌نامه‌های اجرائی دارد. در ابتدا می‌بایست مبنای پذیرش نیروی کار خارجی تعیین شود و مشخص شود که آیا مبتنی بر استخدام بوده یا نوع دیگری است؟ هم‌اکنون به نظر می‌رسد رویه‌ی موجود، بیشتر نزدیک به روش‌های مبتنی بر استخدام است. البته به جای اینکه در بدو امر و به هنگام پذیرش و اخذ ویزا به کارگرفته شود، پس از پذیرش و برای دسترسی به بازار کار به کار گرفته می‌شود که نوعی نقص در سیستم ویزای کار در سیستم مهاجرتی کشور است. از این جهت، به نظر می‌رسد فرد ابتدا به کشور وارد می‌شود بعد مجوز یا پروانه کار دریافت می‌کند و این درحالی است که در کشورهای مبتنی بر استخدام فرد بر اساس درخواست کارفرما و پس از پذیرش این درخواست اجازه ورود می‌یابد! ایجاد سیستم تست بازار می‌تواند روشی برای حل این مشکل قانونی باشد.

- **امکان افزایش مدت ویزا یا تعریف ویزای کارآموزی پس از تحصیل در کشور برای دانشجویان خارجی**

برای اتباع خارجی مشغول به تحصیل در ایران، پس از فراغت از تحصیل و پایان دوره تحصیلات، هیچ امکانی برای ارزیابی بازار کار ایران به صورت کارآموزی یا ویزای کار موقت یک یا دوساله در نظر گرفته نشده است. این امر هم برای

جذب دانشجویان و نخبگان اتباع برای تحصیل در ایران، به‌عنوان یک عامل بازدارنده محسوب می‌شود و هم بازار کار ایران را از ظرفیت‌های این نیروی انسانی بی‌بهره می‌سازد. البته از آنجا که بیشترین نرخ بیکاری در کشور مربوط به نیروی کار تحصیل کرده و به‌ویژه در مقطع لیسانس است، ولی داشتن برنامه و چشم انداز برای بهره‌مندی حال و آتی بازار کار ایران از متخصصان خارجی ساکن ایران بسیار موثر خواهد بود. اگرچه ممکن است این نیاز در کوتاه‌مدت بصورت جدی احساس نشود، ولی در بلندمدت، چشم‌انداز دانشجویان بین‌المللی برای تحصیل در ایران و همچنین برخی نیازهای بازار کار را می‌تواند پوشش دهد.

در بسیاری از کشورها مانند آمریکا و آلمان، ویزای کارآموزی یا ویزای کار، یک تا سه سال پس از فارغ‌التحصیلی وجود دارد. وجود چنین امکان و تسهیلی برای دانشجویان خارجی، امکان ارزیابی بازار کار ایران و برای کارفرمایان و بازار کار ایران، امکان بهره‌مندی از مهارت‌ها و توانمندی‌های دانشجویان خارجی را فراهم می‌کند. هم اکنون نوعی از این ویزا به برخی فارغ‌التحصیلان نخبه خارجی در ایران ارائه می‌شود ولی هنوز رویه‌های آن کاملاً مشخص و دقیق نیست.

- **فرصت‌های پذیرش و اقامت ویژه‌ی کارآفرینان و سرمایه‌گذاران خارجی**

بطور کلی و بنا بر آمار، شاخص سهولت کسب و کار در ایران از وضعیت نامناسبی برخوردار است؛ ایران در بین ۱۹۰ کشور مورد بررسی توسط این شاخص بانک جهانی، در سال ۲۰۲۰ در رتبه ۱۲۵ام قرار دارد. این عدم سهولت در کسب و کار به ویژه برای اتباع خارجی بیشتر چالش‌برانگیز است. با توجه به اینکه هیچگونه مشوقی برای کارآفرینی اتباع خارجی در کشور وجود ندارد و امکان ثبت شرکت برای اتباع خارجی در ایران با مشکلات زیادی همراه است. همچنین دریافت جواز کسب توسط اتباع خارجی در ایران با ابهاماتی مواجه است.

بررسی قوانین دریافت جواز کسب و کار نشان می‌دهد که از نظر قانونی برای دریافت جواز کسب توسط اتباع خارجی دارای گذرنامه و کارت اشتغال، محدودیتی وجود ندارد. ولی مشاهدات میدانی حاکی از آن است که دریافت جواز کسب برای اتباع خارجی با وجود دارا بودن مدارک لازم، در بسیاری از موارد عملاً میسر نیست. همچنین در این میان، بازار بزرگی برای دریافت جواز کسب توسط افراد ایرانی و واگذاری آن به اتباع افغان ایجاد شده است که علاوه بر هزینه‌های اضافه مشکلات حقوقی هم برای ایشان ایجاد می‌کند.

کشورهای مختلف دنیا بر اساس ظرفیت‌ها و نیازهای خود، روش‌های مختلفی برای جذب سرمایه‌گذاران و کارآفرینان سایر کشورها ایجاد کرده‌اند. هم‌اکنون از آخرین اقدامات این حوزه، اجازه اقامت ۵ ساله سرمایه‌گذاران از اتباع خارجی با سرمایه‌گذاری ۲۰۰ هزار دلار در کشور است، که البته اقدام مثبت و فعالانه‌ای است. لیکن در انواع ویزاهای کشور ایران، ویزای سرمایه‌گذاری و یا کارآفرینی وجود ندارد. به‌عنوان مثال می‌توان با ایجاد گزینه‌هایی مانند کارآفرینی برای تعداد معینی از اتباع ایرانی توسط کارآفرینان خارجی، اقامت میان‌مدت برای آن‌ها تعیین کرد و با ایجاد شغل بیش از تعداد معین یا سرمایه‌گذاری بیش از مبلغ مشخص، نوعی از امکان اقامت دایم برای سرمایه‌گذاران یا کارآفرینان طراحی نمود. این موارد در بسیاری از کشورهای همسایه و آسیایی مانند هند، چین و ترکیه هم‌اکنون مورد استفاده است و قبلاً در کشورهای مختلف اروپایی هم اجرا و پیاده‌سازی شده است و می‌تواند به خوبی در سیستم مهاجرتی کشور مورد استفاده و بهره‌برداری قرار گیرد.

- **استفاده از ظرفیت توافقنامه‌های بین‌المللی برای قانونمندسازی جریان ورودی**

یکی از روش‌های مواجهه با نیروی کار فاقد مدرک از سایر کشورها، استفاده از ظرفیت توافقنامه‌های دوجانبه با کشور مبدا نیروی کار غیر قانونی، برای اصلاح مسیرهای ورود نیروی کار مهاجر است. به این ترتیب که با بازگرداندن نیروی کار غیرقانونی در هر سال، ظرفیت مشخصی برای نیروی کار با کیفیت مشخص شده به کشور مورد نظر اعطا می‌شود. این روش می‌تواند میان کشور ایران و افغانستان هم مورد استفاده قرار گیرد؛ به این ترتیب که ورود افراد فاقدمدرک به ایران سختگیرانه مورد پیگیری قرار گیرد، در حالیکه استفاده از نیروی کار با مدرک و مهارت مشخص خارجی به صورت قانونی و قراردادی مورد استفاده باشد. به‌عنوان نمونه می‌توان به توافقنامه‌ای بین ایران و استرالیا اشاره کرد که در آن با پذیرش بازگرداندن مهاجران غیر قانونی، ظرفیت مشخصی برای نیروی کار ایرانی از سوی سیستم مهاجرتی استرالیا در نظر گرفته شد.

- **دسترسی نیروی کار مهاجر به حمایت‌های اجتماعی تحت توافقنامه‌های دوجانبه**

کارگران مهاجر در دسترسی به حمایت‌های اجتماعی در کشور مقصد با موانع مختلفی روبرو هستند. گنجاندن مفاد امنیت اجتماعی در توافقنامه‌های مهاجرت دوجانبه کار یا استفاده از توافق‌های دوجانبه مجزا یا توافقنامه‌های چند جانبه امنیت اجتماعی می‌تواند به طور گسترده‌ای در گسترش حفاظت اجتماعی به طور قانونی و موثر به کارگران مهاجر و خانواده‌های آن‌ها کمک کند. البته این موضوع باید در چارچوب رویکرد جامع‌تری باشد که شامل اقداماتی چون تصویب و استفاده از کنوانسیون‌ها و توصیه‌های سازمان بین‌المللی کار مربوط به کارگران مهاجر و حفاظت از آن‌ها شود که از توافق‌نامه‌های همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه اجتماعی حمایت می‌کنند. علاوه بر این موارد لازم است که هماهنگ‌سازی اصول مهم، به‌ویژه تساوی رفتار، در قوانین داخلی با نیروی کار مهاجر و یا توافقنامه‌های امنیت اجتماعی و در صورت نیاز تصویب اقدامات یک جانبه برای ارائه یا افزایش دسترسی مهاجران به حمایت اجتماعی مورد توجه قرار گیرد.

- **تسهیل جابه‌جایی‌های کم هزینه مالی برای نیروی کارخارجی در ایران**

یکی از مهمترین برنامه‌های کشورهای مقصد در جهت بهبود بازار کار مهاجران، تسهیل جابه‌جایی‌های مالی نیروی کار مهاجر به ویژه ارسال وجوه به کشور مبدا است. از آنجایی که بخش مهمی از نیروی کار مهاجر در ایران، مهاجران موقت فصلی هستند و تامین معیشت خانواده‌های خود در کشور مبدا را بر عهده دارند و با توجه به گزینه‌های بسیار محدود مبادلات مالی با ایران به دلیل تحریم‌های ظالمانه، ابتکاراتی که بتواند جابه‌جایی‌های مالی را تسهیل و رسمی کند در جمع‌آوری اطلاعات واقعی از ارسال وجوه از ایران و همچنین بهره‌مندی رسمی کشور از هزینه‌های جابجایی پول به جای بهره‌مندی افراد و گروه‌های غیر رسمی از آن را میسر سازد، باید مورد توجه جدی قرار گیرد. در این زمینه گزینه‌هایی مانند پست پولی یا صرافی‌های مجاز با دفاتر خارج از کشور می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

سیاستگذاری در حوزه مهاجرت‌های اجباری-پناهجویی

امروزه تعداد پناهندگان به طور فزاینده‌ای در جهان در حال افزایش است. توزیع نابرابر پناهندگان در کشورها باعث شده است که مهاجرت اجباری امروزه به عنوان یکی از چالش‌های اساسی دولت‌ها تلقی شود. موضوع سیاستگذاری در حوزه مهاجرت‌های اجباری موضوع شایسته‌ی توجه و نیازمند مطالعات گسترده‌تری است. به طورکلی، سیاست‌های داخلی کشورها در قبال پناهندگان بسیار متفاوت است؛ کنوانسیون پناهندگان ۱۹۵۱ مجموعه اقداماتی را که دولت‌ها باید برای ارتقاء ادغام پناهندگان انجام دهند، مشخص می‌کند. در حالی که برخی از کشورها به پناهندگان حقوق کامل و خدمات بهداشتی و آموزشی ارائه می‌کنند، برخی دیگر این نوع دسترسی را برای پناهندگان محدود کرده و تأمین بخش عمده‌ای از خدمات مراقبتی را به سازمان‌های غیردولتی (NGO) می‌سپارند. گاهی این محدودیت‌ها به دلیل ظرفیت محدود بخش دولتی است.

به منظور استفاده از فرصت‌ها و توانمندی‌های مهاجران و پناهندگان، کشورها بایستی با اتخاذ سیاست‌های مناسب، محیطی را فراهم کنند که به تازه‌واردان این امنیت را بدهند که در سرمایه‌های انسانی، مشاغل و جوامع خود سرمایه‌گذاری کنند. کشورهای میزبان بایستی سیاست‌هایی را طراحی کنند که طبق آن، پناهندگان دارای حق کار، آزادی حرکت و حمایت طبق قانون داشته باشند. علاوه بر این، جامعه بین‌المللی باید به کشورهای میزبان کمک کند تا در خدمات و زیرساخت‌های عمومی مناطق بسیار آسیب‌دیده، سرمایه‌گذاری کرده و به گسترش دسترسی پناهندگان به خدمات کمک کنند. مشارکت دولتی و خصوصی می‌تواند به آموزش اشتغال و مهارت‌هایی پرداخته که هم برای کشورهای فرستنده و هم برای کشورهای پذیرنده‌ی مهاجران، سودمند باشد. این سیاست با هدف رسیدن به وضعیت "برد- برد" برای کشورها اجرا می‌شود. این سیاست منجر به ایجاد فرصت‌هایی برای مهاجران/پناهندگان، کشورهای میزبان و کشورهای مبدا به طور یکسان برای به دست آوردن منافع حاصل از جریان مهاجرت بین‌المللی می‌شود. به طور کلی افزایش مهاجرت‌های اجباری در صورت نبود سیاستگذاری جامع و سوء مدیریت، اثرات منفی زیادی را ایجاد می‌کند.

در پاسخ به افزایش جریان مهاجرت‌های بین‌المللی، اجلاس عالی رتبه مجمع عمومی سازمان ملل در خصوص پناهندگان و مهاجران در سپتامبر ۲۰۱۶ "بیانیه نیویورک" را تصویب کرد که هدف آن نجات جان انسان‌ها، حمایت از حقوق و تقسیم مسئولیت پناهندگان و مهاجران در مقیاس جهانی بود. کشورهای عضو سازمان ملل متحد با تکیه بر این ابتکار عمل، دو پیمان جهانی شامل پیمان جهانی برای مهاجرت ایمن، منظم و متعارف[1](GCM) و پیمان جهانی پناهندگان[2](GCR)- را تصویب کردند.

پیمان جهانی پناهندگان، چارچوبی برای تقسیم مسئولیت‌های قابل پیش‌بینی و عادلانه است و اعتقاد دارد که اتخاذ یک راه‌حل پایدار برای وضعیت پناهندگان، بدون همکاری‌های بین‌المللی حاصل نمی‌شود. این پیمان برای دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و سایر ذینفعان، برنامه‌ای فراهم می‌کند تا اطمینان حاصل شود که جوامع میزبان از حمایت مورد نیاز برخوردار شده و پناهندگان می‌توانند زندگی مثمر ثمری داشته باشند. این پیمان فرصت منحصر به فردی را برای تغییر نحوه پاسخگویی جهان به وضعیت پناهندگان فراهم می‌آورد که هم به سود پناهندگان و هم به سود جوامعی است که میزبان آنها هستند. چهار هدف اصلی پیمان جهانی در خصوص پناهندگان عبارتند از:

- کاهش فشار بر کشورهای میزبان در خصوص میزبانی از پناهندگان
- تقویت اعتماد به نفس پناهندگان
- گسترش دسترسی به راه‌حل کشور سوم
- پشتیبانی و حمایت از پناهندگان برای بازگشت ایمن و با حفظ احترام در کشورهای مبدا (همان).

در چارچوب اهداف پیمان جهانی پناهندگان و پیمان جهانی برای مهاجرت ایمن، منظم و متعارف، سیاست‌های کلی برای ایران در بخش مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- با توجه به پذیرش کنوانسیون ۱۹۵۱ در مورد وضعیت پناهندگان توسط ایران، ضروری است تا فرایند درخواست پناهندگی و بررسی درخواست‌ها مشخص گردد. این موضوع زمینه دسترسی پناهجویان به حمایت‌های بین‌المللی و بشردوستانه را در ایران تضمین خواهد کرد.
- جمهوری اسلامی ایران با میزبانی از میلیون‌ها پناهنده در چهار دهه گذشته، به عنوان یکی از اصلی‌ترین مقاصد پناهندگان بوده است. اگرچه سازمان‌های بین‌المللی از جمله آژانس‌های سازمان ملل متحد، برخی از دولت‌ها و سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی (INGOs) حمایت‌های مالی و غیرمادی را در اختیار ایران گذاشته‌اند اما بخش عمده هزینه‌های میزبانی از پناهندگان را دولت ایران پرداخت کرده است. بخش عمده‌ی هزینه‌های میزبانی از پناهندگان، شامل هزینه دسترسی به آموزش، بهداشت و درمان و یارانه‌های پنهان است. ضروری است تا نهادها و سازمان‌های مربوط به مدیریت پناهندگان و اتباع خارجی در کشور با بهره‌گیری از ظرفیت دیپلماسی مهاجرت[3] و با همکاری با سازمان‌های بین‌المللی نسبت به جذب منابع مالی بین‌المللی بیشتر اقدام نمایند. دسترسی به منابع مالی کافی، زمینه توسعه دسترسی پناهندگان به خدمات (از جمله خدمات درمانی و آموزشی) را ایجاد خواهد کرد.
- بازگشت داوطلبانه‌ی پناهندگان افغانستانی از ایران به دلیل شرایط نامناسب امنیتی و اقتصادی در این کشور به کندی پیش می‌رود. ضروری است تا کشور مبدأ پناهندگان (افغانستان)، جامعه جهانی و سازمان‌های بین‌المللی، حمایت‌های بیشتری را در جهت تشویق بازگشت داوطلبانه پناهندگان افغانستانی انجام دهند.
- یکی از مهمترین ضرورت‌های سیاستگذاری در حوزه پناهندگان، دسترسی به داده‌های به‌روز و دقیق از وضعیت پناهندگان در کشورهای میزبان است. در حال حاضر آمار تفصیلی در ارتباط با پناهندگان در ایران به تفکیک گروه‌های سنی، جنسیت، توزیع جغرافیایی، وضعیت آنها در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و معیشتی در دسترس نیست. در راستای برنامه‌ریزی و سیاستگذاری در حوزه‌ی پناهندگان، ضرورت ایجاد پایگاه داده مهاجرت در کشور بیش از گذشته احساس میگردد. علیرغم در دسترس بودن آمار اتباع خارجی در کشور، آمار پناهندگان به تفکیک ارائه نشده است. از سوی دیگر در سرشماری‌های نفوس و مسکن در ایران شاهد کم‌شماری اتباع خارجی، به خصوص اتباع فاقدمدرک هستیم.

1. Global Compact for Migration
2. The Global Compact on Refugees
3. Migration Diplomacy

› با توجه به شرایط شکننده امنیتی در افغانستان در سال ۲۰۲۱، پیش‌بینی می‌شود که با ادامه روند ناامنی‌ها و اشغال مناطق بیشتری توسط طالبان، شاهد ورود آوارگان بیشتر از این کشور به ایران باشیم. از سوی دیگر با شیوع ویروس کرونا اقتصاد افغانستان نیز آسیب دیده است که این موضوع تأثیر منفی زیادی در ناتوانی دولت این کشور در ایجاد فرصت‌های شغلی برای شهروندان آن کشور دارد؛ مسئله‌ای که می‌تواند باعث حضور بیشتر نیروی کار فاقدمدرک افغانستانی در ایران گردد. در این خصوص نهادهای سیاستگذار باید برنامه‌ریزی لازم را جهت مواجهه و مدیریت ورود احتمالی آوارگان و اتباع غیرمجاز به کشور انجام دهند.

› اتباع ایرانی در چند دهه گذشته اقدام به ثبت درخواست پناهندگی در کشورهای دیگر کرده‌اند. بخشی از پناهجویان ایرانی پس از دریافت پاسخ منفی، در کشورهای مقصد به صورت غیرقانونی زندگی می‌کنند و بخش دیگر نیز اقدام به مهاجرت مجدد به دیگر کشورها می‌نمایند. لازم به ذکر است که بخش قابل توجهی از پناهندگان ایرانی را مهاجران اقتصادی تشکیل می‌دهند. در این راستا باید با تغییر رویکرد نسبت به این بخش از اتباع ایرانی، زمینه‌های بازگشت داوطلبانه آنها به کشور فراهم گردد.

› با توجه به افزایش مهاجرت‌های نامتعارف اتباع ایرانی به دیگر کشورها در دهه گذشته، بخشی از پناهجویان ایرانی بدون داشتن اطلاعات کافی از خطرات مهاجرت پناهجویی، اقدام به مهاجرت به دیگر کشورها می‌کنند. این موضوع باعث ایجاد مشکلات متعدد برای آنها توسط قاچاقچیان مهاجر، شبکه‌های قاچاق انسان، شهروندان کشورهای مقصد و سایر افراد در طول مسیر و یا در مقصد می‌گردد. در این راستا ضروری است تا اطلاع‌رسانی بیشتری در زمینه خطرات مهاجرت پناهجویی برای شهروندان انجام گیرد.

سیاستگذاری در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی

پیوند ناگسستنی نیروی انسانی با امر توسعه از موضوعات مهمی است که موجب شده است که نه تنها حفظ و نگهداشت این نیروها در اولویت بسیاری از کشورها، خصوصاً کشورهای در حال توسعه قرار گیرد، بلکه نظاره‌گر آن هستیم که جنگ و رقابتی همه‌جانبه برای جذب این استعدادها خصوصاً در میان کشورهای توسعه‌یافته شکل گرفته است و مسئله مهاجرت، بویژه مهاجرت دانشجویان و متخصصان را به یکی از مسائل مهم در عرصه سیاست‌گذاری تبدیل کرده است.

به طور کلی، سه راه برای توسعه کشورهای مهاجرفرست از طریق مهاجران خارج از کشور وجود دارد که عبارت‌اند از: وجوه ارسالی، بازبهره‌مندی و مهاجرت بازگشتی. در این میان، مهاجرت بازگشتی محبوب‌ترین استراتژی برای معکوس کردن فرار مغزها و مهاجرت نخبگان محسوب می‌شود. با این وجود، مبهم و غیر قابل پیش‌بینی بودن فرآیند بازگشت، سیاست‌گذاری در این حوزه را با سطحی از چالش و عدم قطعیت همراه کرده است و این مسئله است که سیاست‌گذاری برای مهاجران بازگشتی را دشوار می‌کند.

کشور ایران همواره با سطح قابل توجهی از مهاجرت افراد ماهر و تحصیل‌کرده همراه بوده است. با این وجود تا پیش از سال ۱۳۹۴ هیچ سیاست یا برنامه‌ی جامع و مشخصی در راستای بازگشت مهاجران ایرانی بصورت جدی و نظام‌مند در دستور کار قرار نگرفته بود. در سال ۱۳۹۴ طرح "**همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم**" به عنوان واکنشی در پاسخ به پدیده‌ی بازگشت برخی از مهاجران ایرانی خارج از کشور طراحی و آغاز شد. به عبارت دیگر، کشور به عنوان واکنشی در پاسخ به پدیده بازگشت این برنامه را طراحی و اجرا کرد. در چنین حالتی، تصمیم‌گیری برای بازگشت بدون توجه به واکنش دولت‌ها توسط مهاجران و اغلب تحت تأثیر عوامل شخصی همچون نزدیکی به خانواده و دوستان یا احساس غربت در خارج از کشور صورت می‌گیرد و تسهیلات دولت، تنها در راستای ادغام اجتماعی و اقتصادی مهاجرانی است که از قبل تصمیم به بازگشت داشتند و این سیاست‌ها تنها می‌توانند موجب رسوب این افراد در کشور مبدأ شوند و

از مهاجرت مجدد آنها جلوگیری کنند و این در حالی است که بدون این سیاست‌های واکنشی، احتمال مهاجرت مجدد این افراد افزایش می‌یابد.

دلایل نسبتاً مشهودی وجود دارد که می توان ادعا کرد که رویکرد ایران بخصوص در یک دهه‌ی اخیر به آرامی از تلقی خروج و مهاجرت دانشجویان و فارغ التحصیلان تحت برچسب "**فرار مغزها**" به سمت "**بازگشت، بازبهره‌مندی و چرخش نخبگان**" تغییر یافته است. با این وجود، همچنان رویکرد کنش‌گرایانه‌ی کشور منجر به عدم ترغیب جدی طیف گسترده‌ای از متخصصان ایرانی خارج از کشور برای بازگشت به وطن می‌شود. کشور ایران برای استفاده از تمامی ظرفیت‌های علمی، اقتصادی، اجتماعی و بین‌المللی دایاسپورای ایرانی خارج از کشور، باید از حالت کنش‌گرایانه خارج شود و رویکرد فعالانه‌تری در پیش گیرد. کشوری که رویکرد فعالانه داشته باشد، به تسهیل ادغام مهاجران بازگشتی در جامعه اکتفا نمی‌کند، بلکه می‌کوشد تا سایر مهاجران خارج از وطن را نیز ترغیب به بازگشت کند. اما اتخاذ رویکرد فعالانه تابع دو عامل است:

۱- افزایش آمادگی کشور برای جذب متخصصان ایرانی بازگشتی

۲- ایجاد میل به بازگشت در میان متخصصان ایرانی خارج از کشور.

بنابراین برای بهبود این وضعیت ابتدا باید زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی کشور بهبود یابند و بسترهای کافی برای استفاده از ظرفیت و تخصص این افراد ایجاد شوند. چراکه بازگشت متخصصان، در صورتی که جامعه آمادگی پذیرش آنها را داشته باشد، می‌تواند اثربخش و کارآمد باشد و در غیر این صورت، ممکن است چالش‌هایی را نیز به همراه داشته باشد. کشورهایی که ظرفیت اقتصاد قدرتمندی ندارند و با چالش‌های جدی در بازار کار خود بخصوص در بکارگیری نیروهای متخصص و تحصیلکرده مواجه‌اند، از این نوع کشورها هستند. چرا که در این کشورها، حتی اعضای جامعه‌ی محلی، دسترسی محدود و یا دشواری به بازار کار و سیستم رفاهی جامعه دارند و در چنین شرایطی بازگشت مهاجران متخصص نه تنها مزیت محسوب نمی‌شود، بلکه به عنوان باری بر دوش دولت‌ها و حتی معضلی برای جامعه محلی دیده خواهند شد. پس نکته مهم اینجاست که ارائه خدمات و اجرای سیاست‌هایی که تشویق به بازگشت می‌کنند، باید دارای تعدادی الزامات نهادی و منابع لازم متناسب با آن‌ها باشند تا بتوانند از اثربخشی کافی برخوردار شوند (Wahba, 2014).

علاوه بر این، مهاجران ایرانی خارج از کشور باید بصورت جدی و در مقیاس گسترده ترغیب به بازگشت شوند. ناگفته نماند که افزایش آمادگی کشور برای جذب متخصصان خارج از کشور، به تنهایی می‌تواند منجر به تقویت میل به بازگشت در میان دایاسپورای ایرانی خارج از کشور شود. اما یکی از چالش‌های مهم کشور در این زمینه، مربوط به محدود بودن برنامه‌ها و سیاست‌های بازگشت بکار گرفته شده، می‌باشد. کشورهای فعال در این زمینه، دارای برنامه‌ها و سیاست‌های بازگشت متعددی هستند که می‌توانند پاسخگوی طیف وسیعی از نیازها و خواسته‌های متخصصان خارج از کشور باشند و آنان را بصورت جدی و گسترده ترغیب به بازگشت کنند. حال آنکه در کشور ایران سیاست و برنامه‌های محدودی در این راستا به کار گرفته شده است و در خصوص همان سیاست‌های محدود نیز به اندازه کافی اطلاع‌رسانی نشده است. این مسئله از یکی دیگر از چالش‌های مهم کشور ناشی می‌شود که مربوط به قطع ارتباط کشور با مهاجران خارج از وطن است. زمانی که ارتباط کشور با دایاسپورای خود قطع شود، نمی‌توان پایگاه داده متقن و جامعی از متخصصان ایرانی خارج از کشور به دست آورد. ضمن اینکه امکان برقراری ارتباط و اطلاع‌رسانی درباره‌ی طرح‌ها و برنامه‌های مشوق بازگشت نیز با مشکلات جدی روبرو خواهد شد.

بنابراین کشور باید با حفظ ارتباط خود با مهاجران خارج از کشور، علاوه بر رصد ظرفیت‌های انسانی، علمی، فناوری و مالی موجود در خارج از کشور، به شناسایی نیازهای داخلی بپردازد و ظرفیت و بستر مناسبی جهت بهره‌مندی از تخصص مهاجران ایرانی خارج از کشور ایجاد کند تا بتواند به طراحی سیاست‌ها و برنامه‌های مشوق گسترده و همه جانبه برای بازگشت متخصصان بپردازد. نهایتاً با استفاده از اطلاع‌رسانی جامع و صحیح، اثربخشی و کارآیی طرح‌ها و سیاست‌های در دست اجرا را به حداکثر برساند.

منابع

منابع جابجایی‌های دانشجویی

۱. دانشگاه آزاد اسلامی. (۱۴۰۰). آمار دانشجویان خارجی در دانشگاه آزاد اسلامی.

۲. رصدخانه مهاجرت ایران (۱۳۹۹). پرسشنامه سنجش میل و تصمیم به مهاجرت در میان دانشجویان و فارغ التحصیلان سال ۱۳۹۲ به بعد.

۳. مؤسسـه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی. (۱۳۹۹). آمار دانشـجویان غیر ایرانی در ایران.

4. Assomull, A., & Laad, S. (2020). Mapping global mobility trends in education. Education Investor Global.

5. Austrade-MIP. (2020). Iranian students in Australia. Retrieved from https://austrade-mip.getoslo.com/

6. Bista, K. (Ed.). (2018). *International Student Mobility and Opportunities for Growth in the Global Marketplace*. IGI Global.

7. Cheng, M. (2021). Shifting Trends in International Student Mobility: Embracing Diversity and Responding to Change. NAFSA

8. College Factual. (2021, May 17). https://www.collegefactual.com/search/?cx=003938256104927586508%3Aife-j5syvsws&%3Bie=UTF-8&sa=Search&cof=FORID%3A10&siteurl=&q=+massachusetts+institute+of+technology.

9. IIE Open Doors. (2021, April 28). *All Places of Origin - IIE Open Doors*. IIE Open Doors / All Places of Origin. https://open-doorsdata.org/data/international-students/all-places-of-origin/

10. IIE, A. (2018). World on the move: Trends in global student mobility. IIE center for academic Mobility research & impact.

11. Institute of International Education. (2020). "International Students by Place of Origin, Selected Years, 1949/50 - 2019/20." Open Doors Report on International Educational Exchange. Retrieved from https://opendoorsdata.org/

12. Lanvin, B., & Evans, P. (2014). The Global Talent Competitiveness Index 2014. Growing talent for today and tomorrow. INSEAD, Adecco, HCLI.

13. Lanvin, B., & Evans, P. (2016). The Global Talent Competitiveness Index 2017. Talent and Technology 2017.

14. Lanvin, B., & Evans, P. (Eds.). (2013). The global talent competitiveness index 2013. INSEAD.

15. Lanvin, B., & Evans, P. (Eds.). (2015). The global talent competitiveness index 2015-16. INSEAD.

16. Lanvin, B., & Evans, P. (Eds.). (2018). The Global Talent Competitiveness Index 2018: Diversity for Competitiveness. INSEAD.

17. Lanvin, B., & Monteiro, F. (2020). Global Talent Competitiveness Index 2020: Global Talent in the Age of Artificial Intelligence.

18. Lanvin, B., Monteiro, F., Bratt, M., & INSEAD. (2019). Entrepreneurial Talent for Competitiveness. The Global Talent Competitiveness Index, 3-37

19. Lee, S. W. (2017). Circulating East to East: Understanding the push-pull factors of Chinese students studying in Korea. *Journal of studies in international education*, 21(2), 170-190.

20. Mercado, S. (2020). Covid-19 and the future of international student mobility. ESCP Research Institute of Management (ERIM) Impact Paper No. 2020-73-EN.

21. Migration Policy Institute. (2021, February 2). International Students in the United States. Migrationpolicy.Org. https://www.migrationpolicy.org/article/international-students-united-states-2020

22. National Science Foundation. (2020). National Center for Science and Engineering Statistics, Survey of Earned Doctorates.

23. Project Atlas. (2020). Project Atlas 2018: infographics. Retrieved from https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore- Data/Infographics/Current-Infographics

24. Skinner, M. (2018, October 16). *India as a Destination: Ambitions and Challenges*. WENR. https://wenr.wes.org/2018/09/india-as-a-destination-ambitions-and-challenges.

25. UIS. (2020). Outbound internationally mobile student by continent of origin. Retrieved from http://data.uis.

26. unesco.org/#

منابع مهاجرت های کاری و اقتصادی

1. ADBI,ILO & OECD,(2021). Labor Migration in Asia: Impacts of the COVID-19 Crisis and the Post-Pandemic Future.

2. Alsahi, H. (2020). COVID-19 and the Intensification of the GCC Workforce Nationalization Policies. Arab Reform Initiative, 10

3. Australian Bureau of Statistics. (2021). Statistics on Australia's international migration . retrieved from : https://www.abs.gov.au/statistics/people/population/migration-australia/2019-20

4. Australian Government Department of Home Affairs. (2020a). Retrieved from Australian government data portal: https://data.gov.au/data/dataset/dba45e7c-81f4-44aa-9d82-1b9a0a121017/resource/afbf44d6-080b-48d1-bffb-093887ce9a65/download/migration_trends_statistical_package_2018_19.xlsx.

5. Australian Government department of Home Affairs. (2021b). Retrieved from Australian Government data portal: https://data.gov.au/data/dataset/2515b21d-0dba-4810-afd4-ac8dd92e873e/resource/51db4613-b548-4c9f-aa07-155cab48d423/download/bp0014l-temporary-resident-skilled-visas-granted-at-2019-09-30-v100.xlsx.

6. Australian Government Department of Home Affairs. (2021c). Retrieved from Australian Governmet data portal: https://data.gov.au/data/dataset/ab245863-4dea-4661-a334-71ee15937130/resource/04410b15-0cf0-4151-b26b-0eb0799ba126/download/bp0019l-temporary-entrants-in-australia-at-30-september-2019-v100.xlsx.

7. BAMF. (2018). Retrieved from Federal Office Migration and Refugees: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Forschung/Migrationsberichte/migrationsbericht-2018.pdf?__blob=publicationFile&v=5

8. BATALOVA, J., FIX, M., & FERNÁNDEZ-PEÑA, J. R. (2021). The Integration of Immigrant Health Professionals.

9. Buchan, J., Charlesworth, A., Gershlick, B., & Seccombe, I. (2019). A critical moment: NHS staffing trends, retention and attrition. London: The Health Foundation.

10. Center for Global Development (2020). "Health Workers Are on the COVID-19 Frontline. We Need More of Them"

11. Channel News Asia (2020). https://www.channelnewsasia.com/news/commentary/covid-19-coronavirus-philippines-healthcare-nurses-worker-ban-12639940

12. Cometto, G., Scheffler, R., Liu, J., Maeda, A., Tomblin-Murphy, G., Hunter, D., & Campbell, J. (2016). Health workforce needs, demand and shortages to 2030: an overview of forecasted trends in the global health labour market. Retrieved from https://www.who.int/hrh/com-heeg/Needs_demands_shortages.pdf

13. Dempster, H., smith, R. (2020). Migrant Health Workers Are on the COVID-19 Frontline. We Need More of Them.

14. Departmant of Homland Security, (2021). Retrieved from Department of Homeland Security: https://www.dhs.gov/publication/entryexit-overstay-report

15. Department of Homeland Security. (2020). Retrieved from Department of Homeland Security: https://www.dhs.gov/immigration-statistics/yearbook.

16. DESTATIS. (2020a). Naturalization statistics. Retrieved from Federal Statistical Office of Germany: https://www-genesis.destatis.de/genesis//online/data?operation=previous&levelindex=2&step=1&titel=Statistics+%28tables%29&levelid=1582037814949&levelid=1582037810137.

17. DESTATIS. (2020b). Statistics of foreigners. Retrieved from Federal Statistical Office of Germany: https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/data?operation=statistic&levelindex=0&levelid=1582037803144&code=12521 .

18. EUROSTAT. (2020). Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/data/database

19. Forbes. (2020). Solving The Covid-19 Crisis Will Require More Foreign Health Care Workers. Retrieved from Solving the Covid-19 Crisis Will Require More Foreign Health Care Workers

20. Gullup (2018). Potential Net Migration Index, Retrieved from Gallup website: http://news.gallup.com/migration/interactive.aspx?g_source=link_newsv9&g_campaign=item_245204&g_medium=copy

21. Gencianos, G. (2021). Spotlight Migration and COVID-19: Implications on Rights-Based Labour Migration Governance and Universal Health Care.

22. Henley and Partners (2021). The Henley Passport Index: Q2 2021 Global Ranking, available at: https://www.henleyglobal.com/storage/app/media/HPI/HENLEY_PASSPORT_INDEX_2021_Q2_INFOGRAPHIC_GLOBAL_RANKING_210415_1.pdf

23. Home Office. (2021a). Immigration Statistics. Retrieved from Home Office of the United Kingdomhttps://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/988213/citizenship-datasets-mar-2021.xlsx

24. Home Office. (2021b). Immigration Statistics. Retrieved from Home Office of the United Kingdom:https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/988210/entry-clearance-visa-outcomes-datasets-mar-2021.xlsx

25. Home Office. (2021c). Immigration Statistics. Retrieved from Home Office of the United Kingdom:https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/987787/settlement-mar-2021-tables.ods

26. **Içduygu**, A. (2020). Stranded irregular migrant workers during the COVID-19 crisis: The question of repatriation. COVID-19 and the transformation of migration and mobility globally. August.

27. ILO (2020). Experiences of ASEAN migrant workers duringCOVID-19: Rights at work, migration and quarantine during the pandemic, and re-migration plans. ILO Regional Office for Asia and the Pacific.

28. ILO. (2021a). ILO Global Estimates on International Migrant Workers Results and Methodology.

29. ILO. (2021b). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_767028.pdf

30. ILOSTAT. (2020). "COVID-19: Are there enough health workers?" International Labour Organization. 2020 IndexMundi. (2020). Physicians (per 1,000 people). Retrieved from https://www.indexmundi.com/facts/indicators/SH.MED.PHYS.ZS

31. IMF. (2021). Real GDP growth Annual percent change. retrieved from https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD

32. IOM (2021). Labour mobility and skills in response, recovery and post covid-19 pandemic policy brief 27 January 2021 retrived from https://www.iom.int/sites/default/files/documents/policy_brief_labour_mobility_and_skills_in_covid_time_final_final_0.pdf

33. IOM. (2020). Migrants and the COVID-19 pandemic: An initial analysis. Retrieved from: https://publications.iom.int/system/files/pdf/mrs-60.pdf

34. IRCC. (2021). Immigration, Refugees and Citizenship Canada. Retrieved from canada.ca: https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/reports-statistics.html

35. Kumar, C. (2021). A year on, **migrants' vital** contributions to the Covid-19 response must drive lasting reforms, 05 March 2021 retrived from https://odi.org/en/insights/a-year-on-migrants-vital-contributions-to-the-covid-19-response-must-drive-lasting-reforms/

36. Moroz, H., Shrestha, M., & Testaverde, M. (2020). Potential responses to the COVID-19 outbreak in support of migrant workers.

37. OECD. (2019). Recent Trends in International Migration of Doctors, Nurses and Medical Students. In Recent Trends in International Migration of Doctors, Nurses and Medical Students. https://doi.org/10.1787/5571ef48-en

38. Popova, N., & **Özel**, M. H. (2018). ILO global estimates on international migrant workers: results and methodology. International Labour Office.

39. Ratha, D. K., De, S., Kim, E. J., Plaza, S., Seshan, G. K., & Yameogo, N. D. (2020). COVID-19 crisis through a migration lens. Migration and Development Brief, 32. World bank

40. Schengen Visa Info. (2020). Retrieved from 2020 Country-Specific Schengen Visa Statistics: https://statistics.schengenvisainfo.com/

41. Shaffer, F., Rocco, G., & Stievano, A. (2020). Nurse and health professional migration during COVID-19. Professioni infermieristiche, 73(3).

42. SKY News (2020). Coronavirus: BAME people make up 72% of all NHS and carer deaths with COVID-19/ from: https://news.sky.com/story/coronavirus-bame-people-make-up-72-off-all-nhs-and-carer-deaths-with-covid-19-11977263

43. Taylor, D. (2020, March 25). Retrieved from theguardian: https://www.theguardian.com/world/2020/mar/25/covid-19-call-for-fast-track-registration-of-refugee-doctors-in-uk

44. Taylor, D. (2020, March 25). Retrieved from theguardian: https://www.theguardian.com/world/2020/mar/25/covid-19-call-for-fast-track-registration-of-refugee-doctors-in-uk

45. Thevenot, S. (2020, April 10). Retrieved from CIC NEWS: https://www.cicnews.com/2020/04/ontario-accepting-applications-for-internationally-trained-doctors-to-fight-coronavirus-0414098.html#gs.5jc6f8

46. Triandafyllidou, A., & Nalbandian, L. (2020). Covid-19 and the transformation of migration and mobility globally-" Disposable" and" essential. Changes in the global hierarchies of migrant workers after COVID-19, Geneva, IOM.

47. TURKSTAT. (2021a). Retrieved from Turkish Statistical Institute: http://www.turkstat.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2763

48. TURKSTAT. (2021b). Retrieved from Turkish Statistical Institute: http://www.turkstat.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2834

49. TURKSTAT. (2021c). Retrieved from Turkish Statistical Institute: http://www.turkstat.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2339

50. U.S. Census Burea. (2020). 2019 American Community Survey 1-Year Estimates. Retrieved from https://data.census.gov/cedsci/table?q=United%20States&t=-B0%20-%20All%20available%20places%20of%20birth%3APopulations%20and%20People&tid=ACSSPP1Y2019.S0201&hidePreview=true

51. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (UNDESA). (2020). International migrant stock. Retrieved from www.united nation.org: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2017_migrant_stock_origin_destination_dataset.xlsx

52. United Nations, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) (2020). Asia-Pacific Migration Report 2020: Assessing Implementation of the Global Compact for Migration (ST/ESCAP/2801).

53. Wallis, E. (2020, April 16). Retrieved from infomigrants: https://www.infomigrants.net/en/post/24151/needed-migrant-medics-to-fight-covid-19-in-germany

54. WHO (2018). International Platform on Health Worker Mobility: Evidence, Solutions and Instruments Meeting Report Geneva, Switzerland 13th - 14th September 2018.

55. WHO (2019). 5 ways to bridge the global health worker shortage. Shobana Kamineni

56. World Bank. (2020c). Potential Responses to the COVID-19 Outbreak in Support of Migrant Workers. Retrieved from: http://documents.worldbank.org/curated/en/428451587390154689/pdf/Potential-Responses-to-the-COVID-19-Outbreak-in-Support-of-Migrant-Workers-April-21-2020.pdf

57. World bank, (2021). world bank remittance outflow and inflow matrix,. Retrieved from: https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data

58. World bank. (2020a). COVID-19 to Plunge Global Economy into Worst Recession since World War II. Retrieved from https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/06/08/covid-19-to-plunge-global-economy-into-worst-recession-since-world-war-ii

59. World bank. (2020b). COVID-19 crisis through a migration lens. Migration and Development Brief, 32. World bank

منابع مهاجرتهای اجباری و پناهجویی

۱. مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵.

۲. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۴). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماع

۳. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۵). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماعی

۴. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۶). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماعی

۵. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۷). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماعی

۶. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۸). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماعی

۷. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار، تعاون و رفاه. (۱۳۸۹). سالنامه آماری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

۸. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه. (۱۳۹۷). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال. ۱۳۹۷ وزرات تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

۹. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه. (۱۳۹۸). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال. ۱۳۹۸ وزرات تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

۱۰. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۰). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۰. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.

۱۱. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۱). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۱. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.

۱۲. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۲). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۲. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.

۱۳. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۳). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۳. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.

۱۴. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۴). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۴. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.

۱۵. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۵). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۵. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.

۱۶. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. (۱۳۹۶). بررسی ویژگیها و وضع فعالیت اتباع خارجی در کشور (براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵)؛ مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

۱۷. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. (۱۳۹۶). بررسی ویژگیها و وضع فعالیت اتباع خارجی در کشور (براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵)؛ مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

18. Eurostat (2021). Asylum and first time asylum applicants by citizenship, age and sex - annual aggregated data (round-

ed). Retrieved 16 May 2021. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do

19. Home Office Immigration Statistics (2021). Asylum applications, decisions and resettlement. retrieved 28 May 2021, Available at: https://www.gov.uk/government/statistical-data-sets/asylum-and-resettlement-datasets#asylum-appeals

20. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). 2021, Internal displacement in a changing climate, available at: https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2021/

21. International Organization for Migration (IOM). (2019) Returns to Afghanistan Joint IOM-UNHCR Summary Report, available at: https://afghanistan.iom.int/sites/default/files/Reports/iom_unhcr_2018_joint_return_repot_final_24jun_2019english.pdf

22. IOM (2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021). Weekly Report on Return of Undocumented Afghans, 2015-2021. Available at: https://afghanistan.iom.int/pakistan-returns

23. Jauhiainen, J., & Eyvazlu, D. (2018). Urbanization, refugees and irregular migrants in Iran, 2017. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja, 9.

24. Jauhiainen, J., & Eyvazlu, D.; Salavati. S. B. (2020). Afghans in Iran: Migration Patterns and Aspirations; University of Turku.

25. Missing Migrants Project (2021). Total of deaths recorded. Retrieved 02 June 2021. Available at: https://missingmigrants.iom.int/

26. OECD (2020). International migration outlook, 2020. Available at: https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm

27. UNHCR (2018) Statistic, accessible at: http://popstats.unhcr.org/en/demographics

28. UNHCR (2020a). Mid-Year Trends 2020. Available at: https://www.unhcr.org/search?comid=56b086754&cid=49aea93aba&scid=49aea93a5c&tags=midyear

29. UNHCR (2021c). Resettlement data finder: available at: https://rsq.unhcr.org/en/#YX0y

30. UNHCR (2021e). Global Trends: Forced Displacement in 2020. Available at: https://www.unhcr.org/unhcr-global-trends-2020-media-page-60be2dd14

31. UNHCR Data Finder (2021). Refugee Data Finder. Available at: https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=1Ghh

32. UNHCR Operational Data Portal (2021). Country Overview: Iran. Retrieved 24 May 2021. Available at: https://data2.unhcr.org/en/country/irn

33. Henley and Partners (2021). The Henley Passport Index: Q2 2021 Global Ranking, available at: https://www.henleyglobal.com/storage/app/media/HPI/HENLEY_PASSPORT_INDEX_2021_Q2_INFOGRAPHIC_GLOBAL_RANKING_210415_1.pdf

34. UNHCR (2021d). Resettlement Data Finder. Retrieved 2 February 2021. available at: https://rsq.unhcr.org/en/#dJ2j

35. OECD stat (Retrieved 19 April 2021). Indlows of asylum seekers by nationality. Available at: https://stats.oecd.org/

36. UNHCR (2021). Iran. Retrieved 25 May 2021. Available at: https://www.unhcr.org/ir/voluntary-repatriation/

37. UNHCR (2021b). Iran at A Glance. Retrieved 26 May 2021. Available at: https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/Iran%20at%20a%20glance_Feb%202021.pdf

38. Eurostat, (Retrieved 30 May 2021). Third country nationals found to be illegally present - annual data (rounded), available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_eipre&lang=en

39. Eurostat, (Retrieved 30 May 2021). Third country nationals ordered to leave - annual data (rounded), available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_eiord&lang=en

40. UNHCR Data finder, (Retrieved 30 May 2021). Resettlement Data, available at: https://www.unhcr.org/resettlement-data.html

منابع مهاجرت‌های بازگشتی

۱. آل یاسین، ا؛ و همکاران. (۱۳۹۳). انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران. قابل دسترس در:
http://bazgasht.info/

۲. بنیاد ملی نخبگان. (۱۳۹۲). نگاهی به تجربه چند کشور در تعامل با نخبگان غیر مقیم.

۳. حجه فروش، م. (۱۳۹۹). بررسی ویژگی‌های خوشه‌های مختلف دانشجویانی که دهه‌ی ۷۰ مهاجرت تحصیلی داشته‌اند. دانشکده مدیریت و اقتصاد. دانشگاه صنعتی شریف.

۴. خبرگزاری دانشجو. (۱۴۰۰). بیش از ۲۰۰۰ دانش‌آموخته خارج از کشور جذب هیئت علمی دانشگاه‌های داخل شده‌اند. کد خبر: ۹۴۱۷۸۸. قابل دسترس در:
https://snn.ir/003x08

۵. رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۳۹۹). سالنامه مهاجرتی ایران ۱۳۹۹. دانش بنیان فناور. ۸۱۰۹۵۵/۳۰۴.

۶. رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۴۰۰). سیاست‌های بازگشت مهاجران متخصص به کشورهای در حال توسعه: مطالعه موردی کشور ایران.

۷. شیرخانی، م؛ بایزیدی، ر. (۱۳۹۷). مهاجرت، خروج سرمایه انسانی و توسعه: مقایسه ایران و ترکیه. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۰(۲)، ۱۲۲-۹۸.

۸. صلواتی، ب. (۱۳۹۶). عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر.

۹. صناعی، ع. (۱۳۹۸). مشوق‌ها و موانع بازگشت به کشور: بررسی موردی متخصصان مقیم ایالات متحده آمریکا. مجلس و راهبرد، ۲۶(۹۷)، ۳۲۴-۲۹۰.

۱۰. محمدی، م. (۱۳۹۸). مطالعه‌ی عوامل مهاجرت تحصیلی دانشجویان ایرانی با استفاده از خوشه‌بندی. دانشکده مدیریت و اقتصاد. دانشگاه صنعتی شریف.

۱۱. معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری. (۱۴۰۰). آمار متخصصان ایرانی بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم.

۱۲. مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان. (۱۴۰۰). آمار متخصصان ایرانی بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم.

13. Carling, J; & Pettersen, S. (2014). Return Migration Intentions in the Integration-Transnationalism Matrix. International Migration, 52(6). Doi: 10.1111/imig.12161. Retrieved from: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/imig.12161

14. China Ministry of Education. (2019). More Chinese Study Abroad in 2018. Retrieved from: http://en.moe.gov.cn/news/media_highlights/201904/t20190401_376249.html

15. China Ministry of Education. (2020a). China's Overseas Students - Changing China with Worldwide Talent. Retrieved from: https://chiculture.org.hk/en/china-today/1132

16. China Ministry of Education. (2020b). Statistics on Chinese Learners Studying Overseas in 2019. Retrieved from: http://en.moe.gov.cn/news/press_releases/202012/t20201224_507474.html#:~:text=The%20total%20number%20of%20Chinese,or%2011.73%25%2C%20over%202018

17. Hao, Xue, Kun Yan, and Meiling Wang. (2017). Chinese Returnees' Status and Impact of Return: A Systematic Review. Asian and Pacific migration journal, 26(1), 143-57

18. ILO. (2019). Effective Return and Reintegration of Migrant Workers with Special Focus on ASEAN Member States. 978-92-2-134062-1. Retrieved from: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/publication/wcms_733917.pdf

19. Migration Data Portal. (2021). Return Migration. Retrieved from: https://migrationdataportal.org/themes/return-migration

20. UIS. (2021). Inbound Internationally Mobile Students by Continent of Origin. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx

21. United Nations. (2021). Total International Migrant Stock. Retrieved from: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp

22. Wahba, J. (2014). Who benefits from return migration to developing countries?. IZA World Labour. Doi: 10.15185/izawol.123.

منابع: ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور و المپیادی‌های دانش‌آموزی

۱. بنیاد ملی نخبگان (۱۳۹۹)، آمار خروج تحصیلی رتبه های برتر کنکور و برگزیدگان المپیادهای دانش آموزی.

پیوست

پیوست ۱

جایگاه و رتبه ایران در میان کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر جهان

جایگاه ایران درمیان کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر					
رتبه مهاجرپذیری	کشور	جمعیت مهاجران در ۲۰ کشور اول مهاجرپذیر جهان	رتبه مهاجرفرستی	کشور	جمعیت مهاجران از ۲۰ کشور اول مهاجرفرست جهان
۱	آمریکا	۵۰,۶۳۲,۸۳۶	۱	هند	۱۷,۸۶۹,۴۹۲
۲	آلمان	۱۵,۷۶۲,۴۵۷	۲	مکزیک	۱۱,۱۸۵,۷۳۷
۳	عربستان سعودی	۱۳,۴۵۴,۸۴۲	۳	روسیه	۱۰,۷۵۶,۶۹۷
۴	روسیه	۱۱,۶۳۶,۹۱۱	۴	چین	۱۰,۴۶۱,۱۷۰
۵	انگلستان	۹,۳۵۹,۵۸۷	۵	سوریه	۸,۴۵۷,۲۱۴
۶	امارات متحده عربی	۸,۷۱۶,۳۳۲	۶	بنگلادش	۷,۴۰۱,۷۶۳
۷	فرانسه	۸,۵۲۴,۸۷۶	۷	پاکستان	۶,۳۲۸,۴۰۰
۸	کانادا	۸,۰۴۹,۳۲۳	۸	اوکراین	۶,۱۳۹,۱۴۴
۹	استرالیا	۷,۶۸۵,۸۶۰	۹	فیلیپین	۶,۰۹۴,۳۰۷
۱۰	اسپانیا	۶,۸۴۲,۲۰۲	۱۰	افغانستان	۵,۸۵۳,۸۳۸
۱۱	ایتالیا	۶,۳۸۶,۹۹۸	۱۱	ونزوئلا	۵,۴۱۵,۳۳۷
۱۲	ترکیه	۶,۰۵۲,۶۵۲	۱۲	لهستان	۴,۸۲۵,۰۹۶
۱۳	اوکراین	۴,۹۹۷,۳۸۷	۱۳	انگلستان	۴,۷۳۲,۵۱۰
۱۴	هند	۴,۸۷۸,۷۰۴	۱۴	اندونزی	۴,۶۰۱,۳۶۹
۱۵	قزاقستان	۳,۷۳۲,۰۷۳	۱۵	قزاقستان	۴,۲۰۳,۸۹۹
۱۶	تایلند	۳,۶۳۲,۴۹۶	۱۶	فلسطین	۴,۰۲۲,۷۹۱
۱۷	مالزی	۳,۴۷۶,۵۶۰	۱۷	رومانی	۳,۹۸۷,۰۹۳
۱۸	اردن	۳,۴۵۶,۶۹۱	۱۸	آلمان	۳,۸۵۵,۲۶۸
۱۹	پاکستان	۳,۲۷۶,۵۸۰	۱۹	میانمار	۳,۷۱۱,۷۵۱
۲۰	کویت	۳,۱۱۰,۱۵۹	۲۰	مصر	۳,۶۱۰,۴۶۱
		:			
۲۳	ایران	۲,۷۹۷,۲۳۵	۵۴	ایران	۱,۳۲۵,۱۱۳

منبع: (UNDESA 2021)

پیوست ۲

جمعیت اتباع خارجی در ایران

نام استان	تعداد کل جمعیت استان	اتباع خارجی در استان	اتباع افغانستانی	اتباع عراقی	اتباع پاکستانی	اتباع ترکیه‌ای	سایر کشورها
اردبیل	۱,۲۷۰,۴۲۰	۷۴	۳۵	۱۴	۰	۵	۲۰
اصفهان	۵,۱۲۰,۸۵۰	۱۸۶,۳۹۰	۱۸۳,۱۲۴	۲,۲۱۱	۲۹۶	۱۵	۷۴۴
البرز	۲,۷۱۲,۴۰۰	۸۴,۸۰۵	۸۴,۳۲۱	۲۱۰	۱۱۷	۱۶	۱۴۱
ایلام	۵۸۰,۱۵۸	۱,۷۳۴	۲۹	۱,۶۹۴	۰	۰	۱۱
آذربایجان شرقی	۳,۹۰۹,۶۵۲	۳۴۲	۱۳۹	۳۵	۰	۴۹	۱۱۹
آذربایجان غربی	۳,۲۶۵,۲۱۹	۹۵۱	۱۰۷	۷۰۲	۴	۸۳	۵۵
بوشهر	۱,۱۶۳,۴۰۰	۳۰,۲۸۶	۲۹,۶۹۱	۱۴۳	۱۶۴	۱	۲۸۷
تهران	۱۳,۲۶۷,۶۳۷	۵۲۵,۰۳۳	۵۱۵,۵۶۷	۴,۹۶۵	۱,۶۹۹	۱۵۴	۲,۶۴۸
چهارمحال و بختیاری	۹۴۷,۷۶۳	۱۰۶	۹۱	۶	۲	۰	۷
خراسان جنوبی	۷۶۸,۸۹۸	۵,۰۷۵	۵,۰۴۵	۱۶	۴	۰	۱۰
خراسان رضوی	۶,۴۳۴,۵۰۱	۲۳۲,۶۷۱	۲۱۹,۴۴۲	۶,۴۰۰	۱,۷۴۴	۱۷	۵,۰۶۸
خراسان شمالی	۸۶۳,۰۹۲	۱۲۷	۹۳	۲۵	۲	۰	۷
خوزستان	۴,۷۱۰,۵۰۹	۱۱,۴۳۲	۶,۲۹۰	۴,۹۷۲	۲۳	۱	۱۴۶
زنجان	۱,۰۵۷,۴۶۱	۲۰۱	۴۰	۱۷	۱	۹	۱۳۴
سمنان	۷۰۲,۳۶۰	۳۵,۵۴۴	۳۵,۴۰۹	۷۱	۱۸	۱	۴۵
سیستان و بلوچستان	۲,۷۷۵,۰۱۴	۲۹,۶۷۶	۲۶,۸۴۶	۱۴	۲,۶۱۷	۱	۱۹۸
فارس	۴,۸۵۱,۲۷۴	۱۱۰,۰۹۸	۱۰۹,۲۴۷	۵۶۳	۷۹	۱	۲۰۸
قزوین	۱,۲۷۳,۷۶۱	۱۸,۶۸۶	۱۸,۴۰۱	۱۱۲	۲۲	۶	۱۴۵
قم	۱,۲۹۲,۲۸۳	۱۲۰,۰۲۸	۹۶,۳۶۷	۸,۳۶۵	۶,۵۴۳	۳۴۰	۸,۴۱۳
کردستان	۱,۶۰۳,۰۱۱	۴۵۰	۱۸	۴۲۴	۰	۰	۸
کرمان	۳,۱۶۴,۷۱۸	۱۲۶,۱۰۶	۱۲۵,۴۱۱	۷۶	۱۰۶	۵	۵۰۸
کرمانشاه	۱,۹۵۲,۴۳۴	۸۸۳	۴۷	۸۳۰	۰	۱	۵
کهگیلویه و بویراحمد	۷۱۳,۰۵۲	۱,۵۵۹	۱,۵۰۳	۴	۰	۰	۵۲
گلستان	۱,۸۶۸,۸۱۹	۱۸,۷۸۲	۱۸,۲۷۳	۵۴	۱۴	۱	۴۴۰
گیلان	۲,۵۳۰,۶۹۶	۴۲۵	۳۰۹	۴۲	۲	۰	۷۲
لرستان	۱,۷۶۰,۶۴۹	۳۳۱	۹۹	۲۲۶	۳	۰	۳
مازندران	۳,۲۸۳,۵۸۲	۲,۷۴۹	۲,۶۲۳	۵۶	۱۴	۰	۵۶
مرکزی	۱,۴۲۹,۴۷۵	۲۹,۶۵۰	۲۹,۲۵۷	۲۸۹	۲۲	۱	۸۱
هرمزگان	۱,۷۷۶,۴۱۵	۲۶,۱۰۷	۲۴,۱۹۵	۹۷	۷۳۰	۲	۱,۰۸۳
همدان	۱,۷۳۸,۲۳۴	۴۴۴	۲۱۷	۱۸۷	۲	۲	۳۶
یزد	۱,۱۳۸,۵۳۳	۵۳,۶۴۳	۵۱,۷۴۳	۱,۷۱۲	۹۲	۲	۹۴
جمع	۷۹,۹۲۶,۲۷۰	۱,۶۵۴,۳۸۸	۱,۵۸۳,۹۷۹	۳۴,۵۳۲	۱۴,۳۲۰	۷۱۳	۲۰,۸۴۴

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

پیوست ۳

وضعیت اشتغال اتباع خارجی در ایران

نام استان	تعداد شاغلان خارجی مرد و زن	تعداد بیکاران خارجی مرد و زن	نرخ اشتغال نیروی کار اتباع خارجی	نرخ بیکاری نیروی کار اتباع خارجی
اردبیل	۱۹	۲	۹۰٫۵	۹٫۵
اصفهان	۵۵,۶۶۶	۲,۱۲۹	۹۶٫۳	۳٫۷
البرز	۲۸,۹۷۵	۱,۱۶۰	۹۶٫۲	۳٫۸
ایلام	۷۰۶	۶۷	۹۱٫۳	۸٫۷
آذربایجان شرقی	۱۴۹	۸	۹۴٫۹	۵٫۱
آذربایجان غربی	۲۶۸	۳۹	۸۷٫۳	۱۲٫۷
بوشهر	۱۳,۹۲۱	۲۶۷	۹۸٫۱	۱٫۹
تهران	۱۸۲,۷۳۰	۴,۲۰۳	۹۷٫۸	۲٫۲
چهارمحال و بختیاری	۳۵	۹	۷۹٫۵	۲۰٫۵
خراسان جنوبی	۱,۲۱۹	۸۸	۹۳٫۳	۶٫۷
خراسان رضوی	۷۱,۳۰۵	۴,۷۷۶	۹۳٫۷	۶٫۳
خراسان شمالی	۴۰	۶	۸۷	۱۳
خوزستان	۴,۰۰۴	۴۴۲	۹۰٫۱	۹٫۹
زنجان	۱۳۳	۳	۹۷٫۸	۲٫۲
سمنان	۱۱,۶۵۶	۸۳۵	۹۳٫۳	۶٫۷
سیستان و بلوچستان	۸,۸۷۷	۱,۰۳۳	۸۹٫۶	۱۰٫۴
فارس	۳۶,۳۸۶	۱,۰۶۵	۹۷٫۲	۲٫۸
قزوین	۵,۹۱۴	۱۷۹	۹۷٫۱	۲٫۹
قم	۲۸,۰۸۰	۱,۳۷۲	۹۵٫۳	۴٫۷
کردستان	۱۲۹	۱۸	۸۷٫۸	۱۲٫۲
کرمان	۴۳,۳۲۸	۱,۰۵۴	۹۷٫۶	۲٫۴
کرمانشاه	۱۶۰	۷۴	۶۸٫۴	۳۱٫۶
کهگیلویه و بویر احمد	۶۷۴	۳۴	۹۵٫۲	۴٫۸
گلستان	۶,۳۲۳	۴۵۳	۹۳٫۳	۶٫۷
گیلان	۱۵۵	۲۲	۸۷٫۶	۱۲٫۴
لرستان	۱۰۹	۱۴	۸۸٫۶	۱۱٫۴
مازندران	۱,۲۶۸	۶۶	۹۵٫۱	۴٫۹
مرکزی	۹,۴۱۵	۲۵۳	۹۷٫۴	۲٫۶
هرمزگان	۹,۹۲۶	۳۳۲	۹۶٫۸	۳٫۲
همدان	۱۲۲	۸	۹۳٫۸	۴٫۲
یزد	۱۶,۹۵۴	۱,۳۸۳	۹۲٫۵	۷٫۵
جمع	۵۳۸,۶۴۶	۲۱,۳۹۴	۹۶٫۱	۳٫۹

(منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۶

پیوست ۴

تعداد پناهجویان ایرانی ثبت‌نام شده برای مرتبه اول در کشورهای EU28 و EFTA به معنی اینکه داده در دسترس نیست.

	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰
بلژیک	۲۷۰	۲۷۰	۳۸۵	۳۴۵	۲۰۵	۱۸۵	۴۵۵	۲۵۵	۱۹۵	۴۸۵	۷۱۰	۲۱۰
بلغارستان	NA	NA	۲۵	۲۵	۶۰	۱۰۰	۱۶۵	۴۵۰	۸۰	۳۵	۸۰	۴۰
جمهوری چک	۵	۵	۰	۰	۵	۰	۰	۰	۰	۲۰	۳۵	۱۰
دانمارک	۳۲۰	۶۵۰	۵۰۵	۵۵۰	۳۶۵	۲۷۵	۲,۷۵۵	۳۱۵	۱۳۵	۱۹۵	۱۳۵	۸۰
آلمان	۱,۱۷۰	۲,۴۷۵	۳,۳۵۰	۴,۳۴۰	۴,۴۲۵	۳,۱۹۵	۵,۳۹۵	۲۶,۴۲۵	۸,۶۰۰	۱۰,۸۵۵	۸,۴۰۵	۳,۱۲۰
استونی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۱۰	۵	۵	۰
ایرلند	۴۰	۳۵	۱۰	۲۵	۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۵	۴۵	۱۵
یونان	NA	NA	۲۵۰	۲۰۰	۱۶۵	۲۹۵	۱۹۰	۱,۰۸۵	۱,۳۰۰	۱,۷۳۰	۲,۳۲۵	۸۳۵
اسپانیا	NA	۴۵	۵۵	۶۰	۶۰	۴۰	۸۰	۶۵	۶۰	۶۰	۱۸۰	۲۵
فرانسه	۱۹۵	۴۰۵	۱۸۵	۲۲۵	۱۶۵	۱۷۵	۲۶۵	۴۰۰	۳۹۰	۶۰۵	۵۲۰	۳۱۰
کرواسی	NA	NA	NA	NA	۵	۵	۰	۱۵۰	۶۵	۱۲۰	۱۶۵	۷۰
ایتالیا	۱۶۵	۲۷۵	۲۴۰	۱۶۵	۴۰۰	۳۸۵	۲۶۵	۳۸۵	۲۳۰	۲۳۰	۲۷۰	۱۴۵
قبرس	۱۷۰	۱۱۰	۶۰	۵۵	۲۰	۲۵	۱۰	۳۵	۷۵	۲۰۵	۲۹۰	۶۰
لتونی	۵	۰	۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۵
لیتوانی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۵	۵	۰
لوکزامبورگ	NA	NA	۱۵	۳۰	۱۵	۵	۵۵	۵۵	۱۵	۵۰	۵۵	۵۵
مجارستان	NA	NA	NA	NA	۵۵	۲۵۰	۱,۷۸۰	۱,۲۵۵	۹۰	۳۰	۲۰	۵
مالت	۰	۰	۵	۰	۰	۱۰	۵	۵	۰	۵	۱۰	۰
هلند	۵۰۰	۷۷۵	۹۳۰	۸۳۵	۶۰۵	۴۹۵	۱,۸۹۰	۸۸۵	۷۲۵	۱,۸۷۰	۱,۵۳۵	۳۷۰
اتریش	NA	NA	NA	NA	NA	۷۳۰	۳,۳۷۵	۲,۳۹۵	۹۵۰	۱,۰۵۰	۶۵۵	۳۰۵
لهستان	۵	۰	۵	۱۵	۰	۵	۰	۱۰	۱۰	۳۰	۳۵	۱۰
پرتغال	۵	۵	۵	۰	۰	۵	۵	۱۰	۱۵	۱۵	۳۰	۱۰
رومانی	NA	NA	۲۵	۲۰	۲۰	۵۵	۲۰	۱۵	۱۹۵	۱۴۰	۱۰۵	۴۰
اسلونی	۱۰	۱۰	۵	۰	۰	۲۰	۳۰	۷۵	۵۰	۱۶۰	۱۲۰	۵۰
اسلوواکی	NA	۵	۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۱۵	۴۵	۱۵
فنلاند	NA	NA	NA	۱۲۰	۱۴۵	۹۰	۶۱۰	۱۴۰	۸۵	۲۳۰	۹۵	۲۵
سوئد	۱,۱۴۰	۱,۱۸۵	۱,۱۱۵	۱,۵۴۰	۱,۰۱۵	۷۹۵	۴,۲۶۵	۹۳۰	۹۰۰	۱,۰۹۵	۹۸۵	۵۸۰
بریتانیا	۲,۱۴۵	۲,۲۲۰	۳,۰۵۰	۳,۱۶۵	۲,۹۷۰	۲,۵۰۰	۳,۷۱۵	۴,۸۳۰	۳,۰۴۰	۴,۰۰۵	۵,۴۵۵	۴,۱۹۹
ایسلند	NA	NA	NA	NA	NA	NA	۱۰	۲۰	۱۵	۳۰	۳۵	۱۵
لیختن اشتاین	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	۰	۰	۰	۰	۰
نروژ	۵۵۰	۴۱۵	۳۴۰	۴۳۰	۲۵۰	۹۵	۱,۳۰۵	۱۱۰	۸۵	۱۱۰	۷۰	۴۵
سوئیس	۲۲۵	۲۷۵	۳۲۰	۳۱۰	۱۸۰	۱۱۰	۵۷۰	۵۳۰	۲۷۰	۴۵۵	۴۹۰	۲۵۵
جمع کل	۶,۹۱۰	۹,۱۸۰	۱۰,۹۵۵	۱۲,۴۸۰	۱۱,۱۵۰	۹,۹۱۰	۲۷,۲۹۰	۴۰,۸۷۵	۱۷,۷۱۰	۲۳,۸۹۰	۲۲,۹۲۰	۱۰,۹۰۹

* NA به معنی اینکه داده در دسترس نیست.

عدم مطابقت جع پناهجویان ثبت شده در کشورها با جمع کل به دلیل گرد شدن اعداد برای کشورها است.

منبع: Eurostat, ۲۰۲۱ بازیابی شده در ۱ می ۲۰۲۱

منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021

پیوست ۵

تعداد کل پناهجویان ایرانی دریافت‌کننده پاسخ درخواست پناهندگی در مرحله اول در کشورهای EU28 و EFTA

	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰
بلژیک	۷۴۵	۴۰۵	۲۰۰	۳۰۰	۴۹۰	۶۲۰	۳۲۰	۱۱۰	۵۶۰	۳۴۵	۳۹۵	۳۱۰
بلغارستان	۲۰	۴۰	۲۵	۴۰	۱۵	۶۰	۲۰	۵۰	۱۴۰	۴۰	۷۵	۴۵
جمهوری چک	۵	۵	۵	۱۰	۵	۱۰	۵	۵	۰	۵	۲۰	۱۰
دانمارک	۲۱۰	۳۳۰	۵۲۰	۴۶۵	۵۷۰	۲۸۰	۲۰۵	۱,۰۵۵	۱,۴۴۵	۱۶۰	۲۶۰	۱۱۰
آلمان	۱,۱۲۰	۲,۷۶۰	۲,۶۲۰	۲,۹۱۵	۳,۲۹۰	۲,۹۶۰	۱,۹۲۵	۹,۸۵۵	۲۷,۰۰۵	۸,۶۴۵	۸,۲۷۵	۷,۱۸۵
استونی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۵	۵	۵	۵
ایرلند	۵۵	۲۰	۳۵	۲۰	۱۵	۲۵	۲۵	۲۵	۱۰	۱۰	۱۵	۲۰
یونان	۳۳۰	۷۵	۱۱۵	۲۳۵	۱۴۰	۳۷۰	۱۴۵	۳۰۰	۶۳۰	۶۹۵	۶۸۰	۱,۲۴۵
اسپانیا	۷۰	۳۰	۵۵	۴۵	۱۰	۴۵	۲۰	۳۵	۶۰	۲۰	۱۲۵	۵۰
فرانسه	۱۲۵	۲۶۵	۱۸۵	۲۳۵	۲۷۵	۱۹۰	۲۲۵	۲۵۰	۵۵۰	۵۳۵	۵۹۰	۲۹۵
کرواسی	:	:	:	۰	۰	۰	۰	۱۵	۴۰	۴۵	۳۰	۳۰
ایتالیا	۱۴۰	۲۲۰	۲۴۵	۱۵۵	۲۷۵	۳۷۵	۳۴۵	۳۰۰	۲۳۰	۲۱۵	۲۷۰	۲۰۵
قبرس	۱۹۰	۷۰	۱۹۰	۲۰	۳۵	۵	۲۰	۲۰	۱۵	۴۵	۴۵	۳۰
لتونی	۰	۰	۵	۱۵	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
لیتوانی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۵
لوکزامبورگ	۲۵	۴۰	۱۵	۱۵	۵۰	۱۵	۱۰	۲۰	۳۰	۶۰	۲۵	۳۰
مجارستان	۲۰	۵۵	۲۰	۳۰	۱۰	۲۵	۶۰	۲۰۵	۱۲۵	۶۰	۴۰	۱۵
مالت	۰	۰	۵	۰	۰	۱۰	۵	۱۰	۰	۰	۰	۰
هلند	۵۴۰	۸۳۰	۱,۱۴۰	۱,۲۲۵	۱,۱۷۰	۵۸۰	۴۱۰	۸۳۰	۱,۵۳۵	۷۳۰	۹۵۵	۸۴۰
اتریش	۲۵۵	۴۱۵	۴۴۵	۵۵۰	۷۵۰	۲۸۰	۴۷۵	۶۴۰	۱,۹۰۰	۳,۰۴۰	۱,۰۹۵	۳۹۰
لهستان	۵	۵	۱۰	۱۰	۵	۱۰	۱۰	۱۰	۱۵	۲۰	۴۰	۲۵
پرتغال	۰	۵	۰	۱۰	۵	۵	۵	۱۰	۵	۵	۱۰	۵
رومانی	۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۶۵	۴۰	۱۵	۶۰	۹۰	۷۵	۴۵
اسلوونی	۵	۵	۱۰	۱۰	۵	۱۰	۲۰	۲۵	۲۵	۱۰	۱۰	۲۵
اسلوواکی	۱۵	۱۰	۵	۱۰	۵	۵	۵	۰	۰	۵	۱۵	۵
فنلاند	۹۰	۱۵۰	۹۰	۱۸۵	۱۹۰	۱۲۵	۵۰	۳۳۵	۲۶۵	۸۵	۳۰۵	۹۰
سوئد	۸۴۵	۱,۱۷۵	۱,۲۱۰	۹۸۵	۱,۰۹۵	۵۴۵	۳۹۰	۱,۴۲۵	۲,۲۸۰	۲,۰۴۵	۱,۱۹۵	۱,۰۲۵
بریتانیا	۲,۴۶۰	۲,۷۲۵	۲,۷۶۰	۲,۷۱۵	۲,۳۴۵	۲,۳۰۰	۳,۵۰۵	۴,۳۹۰	۳,۲۵۵	۲,۷۳۵	۴,۱۴۰	۲,۵۴۶
ایسلند	۰	۰	۵	۵	۵	۱۰	۵	۱۰	۰	۱۵	۲۵	۲۰
لیختن اشتاین	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۰
نروژ	۶۰۵	۶۶۵	۴۸۵	۳۹۵	۳۲۰	۱۰۵	۱۰۵	۷۹۵	۳۵۵	۱۱۰	۷۵	۶۵
سوئیس	۱۷۵	۲۱۵	۲۵۵	۲۱۵	۲۲۰	۳۲۰	۲۸۵	۲۵۰	۱۵۰	۲۳۰	۲۳۰	۴۲۰
جمع کل	۸,۰۴۰	۱۰,۵۲۰	۱۰,۶۶۰	۱۰,۸۲۵	۱۱,۳۰۵	۹,۳۵۰	۸,۶۴۰	۲۰,۹۹۵	۴۰,۶۹۵	۲۰,۰۱۰	۱۹,۰۳۵	۱۵,۰۹۱

منبع: Eurostat؛ برگرفته شده در ۱ می ۲۰۲۱

منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021

پیوست ۶

مجموع پاسخ مثبت پناهجویان ایرانی در مرحله اول درخواست در کشورهای EU28 و EFTA

	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰
بلژیک	۹۵	۵۵	۵۰	۱۶۵	۲۰۰	۳۱۵	۲۲۵	۶۵	۴۶۰	۲۶۵	۲۹۵	۱۴۰
بلغارستان	۵	۱۰	۵	۵	۵	۱۵	۵	۵	۵	۵	۲۰	۰
جمهوری چک	۰	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دانمارک	۱۳۰	۲۱۰	۲۵۰	۲۷۰	۳۰۰	۷۰	۱۱۰	۳۹۰	۵۵۰	۶۵	۶۰	۱۰
آلمان	۶۰۰	۱,۴۷۵	۱,۴۳۰	۱,۶۶۰	۱,۹۴۵	۲,۱۲۵	۱,۵۸۵	۵,۸۵۰	۱۵,۱۴۵	۲,۷۱۵	۲,۰۹۰	۱,۸۰۰
استونی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
ایرلند	۵	۰	۱۰	۵	۱۵	۲۰	۲۵	۲۰	۱۰	۱۰	۱۵	۱۵
یونان	۳۰	۳۰	۱۰	۱۰	۲۵	۱۲۰	۵۵	۱۶۰	۳۸۰	۴۶۰	۴۰۰	۵۷۰
اسپانیا	۱۰	۵	۱۰	۵	۵	۱۵	۵	۱۵	۵	۵	۹۰	۵
فرانسه	۵۵	۱۸۵	۱۲۵	۱۳۰	۱۵۵	۱۳۰	۱۳۵	۱۵۰	۱۹۵	۱۷۵	۱۵۵	۸۵
کرواسی	:	:	:	۰	۰	۰	۰	۵	۰	۵	۵	۵
ایتالیا	۱۱۵	۱۹۵	۱۷۰	۱۴۵	۲۲۵	۳۲۰	۲۲۵	۲۴۰	۱۴۵	۱۵۰	۱۸۵	۱۰۵
قبرس	۱۵	۵	۵	۰	۵	۵	۱۵	۱۰	۱۰	۲۵	۱۵	۱۵
لتونی	۰	۰	۰	۵	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
لیتوانی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۵
لوکزامبورگ	۵	۱۵	۵	۱۰	۳۵	۱۰	۰	۲۰	۲۵	۶۰	۲۰	۲۰
مجارستان	۱۰	۵	۵	۰	۰	۵	۲۵	۱۵	۳۵	۳۵	۲۰	۱۰
مالت	۰	۰	۵	۰	۰	۱۰	۵	۵	۰	۰	۰	۰
هلند	۲۳۰	۴۲۵	۵۳۵	۵۲۰	۶۴۵	۲۶۰	۲۸۵	۴۳۵	۷۲۵	۳۳۰	۳۷۵	۴۰۵
اتریش	۱۰۰	۱۶۵	۲۱۰	۳۳۰	۴۵۰	۲۶۵	۳۸۵	۴۶۵	۱,۲۷۵	۱,۳۵۵	۴۶۵	۱۸۵
لهستان	۵	۰	۰	۰	۰	۵	۵	۵	۵	۱۰	۲۰	۱۰
پرتغال	۰	۵	۰	۱۰	۵	۵	۵	۱۰	۵	۰	۵	۵
رومانی	۰	۰	۵	۵	۱۰	۵	۵	۰	۱۰	۲۰	۳۰	۲۰
اسلوونی	۰	۰	۰	۵	۵	۵	۲۰	۱۰	۵	۵	۱۰	۱۰
اسلوواکی	۱۰	۵	۵	۰	۰	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰
فنلاند	۲۵	۵۰	۴۰	۱۲۰	۹۵	۸۵	۴۰	۲۱۰	۱۴۰	۳۵	۹۵	۳۵
سوئد	۱۶۵	۲۵۰	۳۸۵	۳۴۰	۵۹۰	۳۶۰	۱۷۵	۶۶۵	۱,۱۴۵	۷۵۵	۴۱۰	۳۲۵
بریتانیا	۴۶۵	۸۵۰	۱,۲۸۰	۱,۴۲۵	۱,۳۱۰	۱,۲۶۵	۲,۰۰۵	۱,۷۰۵	۱,۵۶۰	۱,۲۱۰	۲,۷۸۰	۱,۳۸۶
ایسلند	۰	۰	۵	۰	۵	۵	۵	۱۰	۰	۵	۱۵	۲۰
لیختن اشتاین	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۰
نروژ	۱۷۰	۱۳۵	۱۳۵	۱۲۵	۱۰۰	۴۵	۴۵	۵۰۵	۲۲۰	۴۵	۳۰	۳۰
سوئیس	۱۳۰	۱۴۵	۱۷۰	۱۵۰	۱۴۰	۲۴۵	۲۱۰	۹۵	۱۳۰	۱۹۵	۱۹۵	۳۷۵
جمع کل	۲,۳۷۰	۴,۲۳۵	۴,۸۷۰	۵,۴۴۵	۶,۲۶۰	۵,۷۲۰	۵,۶۰۰	۱۱,۰۷۵	۲۲,۱۸۰	۷,۹۵۵	۷,۸۱۵	۵,۵۹۱

منبع: Eurostat؛ برگرفته شده در ۱ می ۲۰۲۱

منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021

پیوست ۷

تعاریف شاخص های جریان بالقوه مهاجرت

تعریف شاخص جریان بالقوه مهاجرت

شاخص جریان بالقوه مهاجرت نشان‌دهنده کاهش یا افزایش جمعیت هر کشور در صورت برداشته‌شدن موانع مهاجرت است.

A: تعداد افراد تحصیل‌کرده‌ای که تمایل به ورود به کشور دارند

Potential Net Migration Indexes (PNMI) = ((A-B)/C)*100

B: تعداد افراد تحصیل‌کرده‌ای که تمایل به خروج از کشور دارند

C: جمعیت افراد تحصیل‌کرده کشور

تعریف شاخص جریان بالقوه جذب استعدادها

شاخص جریان بالقوه جذب استعدادها پتانسیل مهاجرت در میان افراد تحصیلکرده را می‌سنجد و نشان‌دهنده کاهش یا افزایش جمعیت افراد تحصیل‌کرده‌ی هر کشور در صورت برداشته‌شدن موانع مهاجرت است.

A: تعداد افراد تحصیل‌کرده‌ای که تمایل به ورود به کشور دارند

Potential Net Brain Gain Indexes (PNBGI) = ((A-B)/C)*100

B: تعداد افراد تحصیل‌کرده‌ای که تمایل به خروج از کشور دارند

C: جمعیت افراد تحصیل‌کرده کشور

تعریف شاخص جریان بالقوه مهاجرت جوانان

این شاخص نشان‌دهنده کاهش یا افزایش جمعیت جوانان هر کشور در صورت برداشته‌شدن موانع مهاجرت است.

A: تعداد جوانانی که تمایل به ورود به کشور دارند

Potential Net Youth Migration indexes= ((A-B)/C)*100

B: تعداد جوانانی که تمایل به خروج از کشور دارند

C: جمعیت جوانان کشور